

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 7

Збірник наукових праць

Київ - 2005

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 7

Збірник наукових праць

Київ – 2005

УДК 800

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Збірник наукових праць. Випуск 7/ Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 172 с.

ISBN 966

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів ВНЗ, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №7 від 4 травня 2005 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

УДК 800

ISBN 966

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005

МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕМОТИВНИХ СТРУКТУР У СКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Актуальність статті зумовлена підвищенням зацікавленості щодо дослідження мови художніх творів. Ця зацікавленість пояснюється тим, що художні твори надають невичерпний матеріал, який дає можливість пізнання закономірності розвитку і функціонування мови взагалі.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані фрагменти художніх творів видатного письменника сучасності Габрієля Гарсія Маркеса.

Мета статті: розкриття особливостей мовного відображення емотивних структур у складі художнього тексту.

Незважаючи на зацікавленість до особливостей художньої мови, не існує наукової і визнаної теорії художньої мови і методів її аналізу. Цей факт актуалізує дослідження, які, в свою чергу, сприяють накопиченню необхідного наукового матеріалу.

Важливість дослідження художніх творів визначається тим, що, по-перше, художня мова орієнтована не тільки на комунікативну, але й на естетичну функцію мови; по-друге, вона характеризується семантичною її змістовною завантаженістю художнього слова, по-третє, намагається подолати автоматизм у сприйнятті мовних знаків.

Ще у ХІХ ст. В. фон Гумбольдт відмітив, що мова як діяльність людини пронизана почуттями [1:48]. У сучасній час лінгвістика знов звернулася до його вчення, закликаючого до дослідження мови у щільному зв'язку з людиною.

Людина та її емоції складають частину об'єктивної дійсності, яка пов'язана з формуванням мовної картини світу: людина як об'єктивний суб'єкт, мова як засіб відображення. В усі часи люди відчували, відчувають і будуть відчувати одні й ті ж самі почуття: радість, горе, любов, сум. І автори у своїх творах відображали і будуть відображати цю повну і яскраву палітру людської душі. Ми вживаємо терміни "емоція" і "почуття" як еквівалентні значення психічних станів, переживань, відчуттів людини. Стан своєї свідомості, відчуття, емоції істота розумна відтворює в мові і тексті. Якщо у процесі безпосередньої комунікації емоції виражаються також за допомогою екстралінгвістичних факторів або містики, то у тексті художньої літератури ці фактори відображуються за допомогою мови. Емоціям притаманні два якісні компоненти: *емоційний тон* та *оцінка*. Особливість емоційного тону полягає у вираженні не емоції взагалі, а певної конкретної емоції: радості: *Úrsula estaba feliz* [Маркес:13], суму: *Pilar Ternera se mordió los labios con una sonrisa triste* [Маркес:33], злості тощо: *Furioso, exaltado por la sangre de su animal, el perdedor se apartó a Jose Arcadio Buendía* [Маркес:11]. Специфіка емоційної оцінки полягає у наявності більшої кількості її різновидів порівняно з раціональною: позитивної, негативної, амбівалентної та невизначеної. Сполучення емоцій і оцінки не втрачають актуальності. Оцінювання є загальноновизнаною категорією, оскільки в кожному соціумі склалося та закріпилося певне соціальне ставлення до тих чи інших предметів або явищ, що відбиваються у значеннях мовних одиниць. Емоційність і оціненість – категорії, безумовно, взаємопов'язані, але мають різні точки зору. Згідно першої, оціненість і емоційність – це єдність. Так, наприклад, вважає В.І. Шаховський [2:32]. Але є ще і друга позиція, яка передбачає наявність розбіжностей між цими компонентами. Їхню розбіжність підтверджує той факт, що окремим підрівням емоційних явищ не в однаковій мірі притаманна функція оцінки. Згідно цієї теорії оціненість не в рівному ступені притаманна емоційній лексиці. Протягом довгого часу у параметрі оцінки не розглядалася лексика емоцій "любов", "сум", але в останні часи характеру оціненості таких слів вже приділяється увага. Ми можемо

вважати загально визнаним положення про те, що емотивна лексика включає до свого значення оцінний компонент, і що оцінна структура різних класів емотивної лексики неоднакова, але все ж таки вибирати оцінні слова у якості центрального критерію ми вважаємо не-доцільним, тому що функціональна природа оцінки досить різноманітна.

Чинниками, які розрізняють певні емоційні стани, є – *інтенсивність* та *тривалість*. Інтенсивність визначається силою та заданістю складових частин емоції: збільшенням чи зменшенням кількості розрядів нейронів, виражального боку емоції: міміки, пантоміміки, словесних реакцій та глибиною переживання.

Тривалість емоції ми можемо визначити як період між напруженням та розрядкою. Емоції можуть бути швидкоплинними або тривати досить довго.

Емоції, належачи до ідеальних об'єктів, у мові відображаються через знаки. Вони можуть по-різному відображатися мовними засобами, називатися, виражатися й описуватися мовними одиницями. Механізми мовного вираження емоцій мовця і мовного визначення, інтерпретації емоцій як об'єктивної сутності мовця і слухача принципово розбіжні. Ми можемо говорити про мову опису емоцій і мову вираження емоцій.

Необхідно розмежовувати лексику, емоційно навантажену у різному ступені, з метою дослідження різноманітних виражень емоційних змістів [3:54]. З'явилось термінологічне розмежування: лексика емоцій і, відповідно, емоційна лексика. Ці два типи емотивної лексики враховують різноманітну функціональну природу цих слів: лексика емоцій орієнтована на інвентаризацію емоцій у мові (номінативна функція), а емоційна лексика виражає емоції мовця і емоційну оцінку об'єкта мови (експресивна і прагматична функції). Таким чином, лексика емоцій охоплює слова, предметно-логічне значення яких складає поняття про емоції. До емоційної лексики належать емоційно забарвлені слова, які мають чуттєвий тон. Враховуючи розбіжність природи емотивної зарядженості цих слів, треба мати на увазі, що лексика тієї та іншої множинності бере участь у процесі відображення емоцій людини. Вона співвідноситься зі світом емоцій і відображує цей світ, отже, вірніше буде з'єднати ці два поняття в одне і назвати цю сукупність емотивною лексикою [4:35].

Онтологічні властивості емотивності зумовлюють мовне вираження складових частин емоції: емотивного тону, оціненості, інтенсивності, тривалості.

Розглянемо, що мається на увазі під емоційним тоном. Емотивний тон є своєрідною можливістю вираження різноманітних почуттів людини, відображуючи перебіг її взаємовідносин з оточуючим середовищем. На відміну від емотивного тону, фразеологізм виражає не емоцію взагалі, а певне переживання чи декілька переживань, що якісно відрізняються від інших, наприклад *gniv /ira*, *щастя/felicidad*.

Таким чином, фразеологізми здатні точніше, ніж слова передавати увесь спектр людських почуттів.

Емотивна оцінка відрізняється від логічної за характером. “Емоційне й раціональне в оцінці передбачає два різних боки ставлення суб'єкта до об'єкта, перший – його почуття, другий – його думка” [5:142]. Як раціональна, так і емотивна оцінки мають певні стандарти, зразки, ідеали, норми, що є їх основою.

Емотивна оцінка у чистому вигляді виражається лише емотивними одиницями: вигуками, емотивними частками, емотивними фразеологізмами. Проте у більшості випадків емотивне і предметно-логічне значення співіснують у семантичній структурі мовної одиниці, що визначає певне співвідношення емотивної та раціональної оцінки.

Емотивний тон є вираженням різноманітних переживань людини, які відображують перебіг її взаємовідносин із зовнішнім світом та з іншими людьми. Фразеологізм виражає, як правило, не емоцію взагалі, а певне переживання чи комплекс переживань, що якісно відрізняється від інших, напр.: *felicidad* - радість; *ira* - гнів.

Мовне відображення отримують також інтенсивність та тривалість. Інтенсивність являє собою відображення ступеня вияву якої-небудь ознаки референта. Вона є загальномовною категорією, яка виражає градацію будь-якої ознаки стосовно визначеного

об'єкта, тобто вказівку на наявність кількісного вияву певної ознаки відносно позначуваного об'єкта. Інтенсивність властива як предметно-логічному, так і емотивному значенню. Розрізняють два види інтенсивності мовного вираження емоцій: кількісну та якісну [6:65]. Якісна інтенсивність полягає у виборі сильнішої мовної одиниці з синонімічного ряду. Інтенсивність емотивної або емотивно маркованої одиниці виявляється лише шляхом її порівняння з іншими одиницями, які виражають певну емоцію, тобто мають ідентичний емотивний тон. Іншим кількісним показником емоцій є тривалість.

Перспективи дослідження. При дослідженні емотивних структур у складі художнього тексту необхідно актуалізувати і збільшити дослідження, які сприяють накопиченню необхідного наукових знань щодо цього питання. Ретельне вивчення показників емоцій також заслуговує спеціальне дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. фон Гумбольдта и постгумбольдтианство // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 25-29.
2. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград: Волгоградская правда. – 1990.
3. Гладько С. В. Эмотивность художественного текста: семантико – когнитивный аспект (на материале современной англоязычной прозы). – Дисс.... канд. филол. наук. – К., – 2000.
4. Залевская А. А. Понимание текста. Психолингвистический подход. – Калинин: Калининск. гос.ун-т. – 1988.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика. Описание эмоциональных состояний // Функциональная семантика: оценка, экспрессивность, модальность. – М., 1996.
6. Шаховский В. И., Сорокин Ю. А., Томашева И. В. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология). – Волгоград: Перемена. – 1998.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Gabriel Garcia Márquez. «Cien años de soledad» (<http://www.español.net.ru/2004p>).

БЕЗРЕБРА Н.Ю.

Київський національний лінгвістичний університет

СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В АВТОРСЬКОМУ СТИЛІ ЕМІЛІ ДІКІНСОН ЯК ПРОВІДНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗУ АВТОРА

Розвідка провідних стилістичних засобів слугує ефективним методом дослідження авторського стилю, актуальність якого зростає поряд із розвитком когнітивних напрямків. Він успішно застосовується при виявленні специфіки індивідуальних стилів різних письменників та поетів, так само як і потребує застосування до поезії Дікінсон у якості одного з методів комплексного підходу до з'ясування образу автора в її поезії, яка характеризується частим неконвенційним оформленням мовних зразків. Тому метою цієї роботи є розгляд основних стилістичних прийомів, які специфічно застосовуються поеткою, утворюючи її унікальний стиль. Це дасть змогу подальшого окреслення її образу автора, котрий вирізняє Дікінсон з-поміж інших поетів, сприяючи виразності та неповторності стилю поетки.

Перше враження, яке справляють вірші авторки на читача, то це їх надзвичайна структурованість за допомогою частого вживання паралельних конструкцій. Таке типове для авторського стилю Дікінсон використання паралельних конструкцій стимулює М. Фрімен назвати цей підхід „домінуючим принципом паралелізму” [2:38]. Слідом за Лихошерст, ми розглядаємо паралелізм як „стилістичний прийом, який базується на подібності побудови двох (чи більше) речень або їх частин” [1:153]. Стилiстичний ефект, який досягається у результаті використання паралельних конструкцій, є чітко виражений і сприяє як досягненню ритмічного оформлення, так і слугує для утворення семантичних

кореляцій між такими елементами вірша, яким поза межами його контексту такі семантичні зв'язки не є притаманними [1:153].

Розглянемо особливості вживання паралелізмів поеткою більш детально за допомогою наступного прикладу: "They weighed me, Dust by Dust – / They balanced Film with Film, / They handed me my Being's worth – / A single Dram of Heaven!" [7:700]. Тут, окрім розташування ідей у паралельних конструкціях і надання їм таким чином ритмічного оформлення, іменники також повторюються, щоб привернути увагу читача ("Dust by Dust" і "Film with Film"). Але найсильніша позиція зберігається кінцевою строфою "A single Dram of Heaven!" завдяки її розташуванню після послідовності паралелізмів, що дозволяє створити ефект несподіваності і надати значущості зображеній тут ідеї. Подібний ефект спостерігається у наступних прикладах: "Never mind faded forests, Austin, / Never mind silent fields – / Here is a little forest" [7:4], "Mine – by the Right of the White Election! / Mine – by the Royal Seal! / Mine – by the Sign in the Scarlet prison – / Bars cannot conceal!" [7:258], "The Mountains stood in Haze – / The Valleys stopped below / And went or waited as they liked" [7:558]. Як бачимо, Дікінсон використовує паралельні конструкції немов „трамплін” для кінцевого додавання найбільш семантично значущих елементів, оскільки, звикнувши до ритму попередніх елементів, читач отримує відчуття очуднення, стикаючись із несподіваними, інколи вражаючими за змістом кінцевими синтагмами.

Крім цього, поетка часто комбінує паралельні конструкції з анафорою, яка є стилістичним прийомом, що полягає у повторенні початкового елемента чи елементів речень, розташованих у послідовності [1:155], чи епіфорою, де повторюються кінцеві елементи речень у послідовності [1:156]. В деяких віршах паралелізми та синтаксичні анафори створюють основну побудову поетичного твору, де всі тематично подібні рядки розташовуються зі збереженням однакової синтаксичної структури ("Through lane it lay – through bramble – / through clearing and through wood – / ... / the wolf came peering curious – / The owl looked puzzled down –" [7:10], "The morns are meeker than they were – / The nuts are getting brown –" [7:11], "What care the Dead for Chanticleer - / What care the Dead for Day? / ... / What care the Dead for Summer? / ... / What care the Dead for Winter?" [7:290]). Таке суцільне розміщення паралельних конструкцій сприяє наростанню швидкості прочитання вірша, коли читач, немов поглинаючи зміст, отримує цілісний фрейм ситуації, яка стосується різних планів образів, чим досягається надзвичайна комплексність та об'ємність змісту поезій авторки.

В інших випадках поетка розкриває якості об'єктів метафоричних виразів шляхом розміщення їх характеристик у паралельних конструкціях в пост-позиції, які слідує після елемента, чий зміст потрібно розкрити ("Fame is a bee. / It has a song – / It has a sting – / Ah, it has a wing" [7:713], "Who is the East? / Who may be Purple if He can / ... / Who is the West? The Purple Man / Who may be Yellow if He can" [7:473]). Тут основний стилістичний ефект досягається завдяки короткій формі початкової подачі об'єкта чи постановки питання таким чином, що читач стає просто заінтригованим дізнатися, що буде далі. Подальші паралельні конструкції також сприяють ритмові та швидкості прочитання, де читач не має можливості через уповільнену категоризацію втратити інтерес до вірша.

Окрім ритмічного оформлення, паралелізми часто слугують виразниками градації змісту, де підсилення емотивності змісту відбувається поступово з метою досягнення „вибуху”, як ось тут: "If I should die, / And you should live – / And time should gurgle on – / And torn should beam – / And noon should burn –" [7:29]. Авторка розпочинає вірш з негативного образу можливої смерті, протиставляючи їй об'єкти у стані руху, життя. Як маємо змогу побачити у цьому творі, так само, як і в інших віршах Дікінсон, полісиндетон часто акомпанує ритмічному та смислово оформленню паралельних конструкцій. Він додає ефект градації та сприяє зв'язності розрізненим синтагм. Цей прийом стимулює читача до уяви цілісного фрейму зображуваних ідей та понять, чим досягається єдність компактності форми та широти змісту поетичних творів Дікінсон.

Однак, найсильніший вплив на читача досягається завдяки комбінації паралельних конструкцій з іншими виразними засобами та стилістичними прийомами у межах одного вірша (“*Like her the Saints retire, / ... / Like her the Evenings steal / Purple and Cochineal / After the Day!*” [7:32], де бачимо порівняння у комбінації з паралелізмом; “*So spicy he Carnations nod – / So drunken, reel her Bees – / So silver steal a hundred flutes / From out a hundred trees –*” [7:42], де комбінуються паралелізм із інверсією тощо).

Наприклад, наступний поетичний твір [7:701] є комплексним із семантичним значенням поняття „щастя” підкресленим через опозицію, де паралельні конструкції забезпечують можливості для очуднення (“*I am so happy I believe / They'd laugh and run away*” і “*They could not be so big as this / That happens to me now*”). Більше того, поняття „журба” і „радощі” у цих конструкціях семантично протистоять одне одному. Ще одним засобом досягнення більшої виразності понять „журба” і „радощі” є їх вираження посередництвом концептуальної метафори ЕМОЦІЇ (РАДОЩІ, ЖУРБА) – ЦЕ ЖИВА ОСОБА:

If all the <u>griefs</u> I am to have	□	анафора
Would only <u>come</u> today,		
I am so happy I believe		
<i>They'd <u>laugh</u> and <u>run away</u>.</i> метафора емоції (радощі, журба) – це жива особа		

If all the <u>joys</u> I am to have	□	анафора	
Would only <u>come</u> today,			
<i>They could not be so big as <u>this</u></i>			стан радощів підкреслюється запереченням
That happens to me now. [7:701]			

Таке комплексне нашарування контрастованих лексичних елементів разом із стилістичними засобами, оформленими у єдиний фрейм за допомогою концептуальної метафори, сприяють вищій емотивності та чіткішому формуванню образів, які хоче передати поетка.

Подібним чином, антитеза є одним із улюблених стилістичних прийомів Дікінсон. Як образно висловлюється дослідник, для неї є характерним „вокабуляр заперечення та відмови, так само як і вокабуляр різко виражених антитез” [3:57], де самі опозиції „є частиною глибокої образності величі, гріха та довершеності, таїнства та жаху, бажання і втрати” [3:57]. Водночас, коли автор прагне зобразити ідеал прекрасного, він звертається до зображення позитивного у прямій формі, подаючи негативне у формі заперечення [6:279].

Ми керуємося таким визначенням антитези: „стилістичний прийом, який полягає у співставленні в синтагматичному ланцюжку контрастних, протиставлених понять, образів, значень, які виражені різними мовленнєвими одиницями” [1:192]. Дікінсон чітко розмежує протилежні риси об’єктів і феноменів як на синтаксичному рівні (“*To do a magnanimous thing / ... / Not to do a magnanimous thing*” [7:692], “*Had I known that the first was the last / I should have kept it longer. / Had I known that the last was the first / I should have drunk it stronger*” [7:698]), так і на лексичному, застосовуючи антонімічні пари (“*Twas comfort in her Dying Room / To hear the living Clock – / ... / Diversion from the Dying Theme / To hear the children play*” [7:693]). Останній приклад будується на оригінальній розв’язці. Протиставляючи контрактивні пари “*Dying Room / living Clock*” та “*Dying Theme / the children play*” [7:693], авторка розміщує першими елементи, що стосуються смерті, але у наступних рядках компенсує їх мовними одиницями, що уособлюють життя, немов постулюючи перемогу життя над смертю. Однак заключний рядок вірша базується на протилежно побудованій конструкції “*That these could live / And this of ours must die*”, що може свідчити про визнання поеткою триумфу смерті.

У наступному віршеві авторка висловлює власне непрототипове бачення світу за допомогою антитези: “*Some say goodnight – at night – / I say goodnight by day*” [7:473].

Яскравий стилістичний ефект досягається у фразі “*Elysium is as far as to / The very nearest Room*” [7:712], де деїктичний показник відстані “*far*” замість очікуваного показника дистанції отримує абсолютно протилежного маркера “*very nearest*”, представленого у формі порівняння.

Дікінсон часто застосовує антитезу по відношенню до людських почуттів, особливо, коли торкається діаметрально протилежних категорій, як от щастя та горе, перемога/поразка, радість/сум і т.п. (“*To lose thee – sweeter than to gain / All other hearts I knew*” [7:487]). Однак контрастування понять є притаманним Дікінсон не лише на рівні семантичного відрізка речення, а часто є конструюючим елементом семантики вірша, коли поетка за допомогою опозиції підсилює вагомість рис протиставлених понять:

Too happy Time dissolves itself
And leaves no remnant by –
‘Tis Anguish not a Feather hath
Or too much weight to fly – [7:716]

} опозиція

Тут Дікінсон контрастує швидкоплинність щастя (“*Too happy Time*”) і тривалість болю, страждань (“*Tis Anguish not a Feather hath*”) за допомогою персоніфікації цих понять, що дає можливість надання їм більш виразних характеристик, та подання їх в опозиції.

Такий випадок вживання антитези як провідного елемента конструкції віршів є непоодиноким, і подібний прийом зустрічаємо у різних поезіях: “*The words the happy say / Are paltry melody / But those the silent feel / Are beautiful*” [7:709], “*Believing what we don’t believe*” [7:706], “*If all the griefs I am to have*” [7:701] (де ефект додатково підсилюється застосуванням паралельних конструкцій – “*If all the griefs I am to have / ... / If all the joys I am to have*”), “*Drowning is not so pitiful/As the attempt to rise*” [7:698]. Як бачимо, попри комплексність стилю Дікінсон та складність інтерпретації її віршів, поетка є значною мірою зорієнтованою на досягнення розуміння твору читачем, конструюючи свої твори таким чином, що вони немов містять підказку розгадки їх змісту.

Антитеза часто вживається у комбінації з іншими стилістичними засобами, особливо з анафорою, паралелізмом і хіазмом [1:193], однак Дікінсон часто ще більше урізноманітнює можливості поєднання для досягнення максимально виразного ефекту. Наприклад, вона конструює зміст поняття „кохання” на основі градації, анафори та інверсії, вжитими разом у короткому за обсягом реченні (“*How fleet – how indiscreet an one – / How always wrong is Love –*” [7:715]), які протиставляються цьому ж об’єктові, але вже з кардинально протилежними рисами (“*The joyful little Deity*” [7:715]). Це свідчить доказом прагнення поетки до максимальної стислості форми за умови подання якнайширшого спектру характеристик об’єкту, чим і досягається влучність висловлювань та їх надзвичайна виразність.

Одним із прийомів, яким авторка користується для підкреслювання подібності, є порівняння, чії якості висунення найбільш важливих характеристик об’єктів ефективно задіяні нею. Цікавим є трактування порівняння у ракурсі когнітивної лінгвістики. Критики вважають, що особливості використання порівнянь авторкою є важливим аспектом її поезики, який не отримує належної уваги [4:1]. Дікінсон досконало проводить паралелі між різними предметами і явищами, й порівняння, які вона пропонує, не є стертими, а радше індивідуально-авторськими. Вони передають неконвенційне бачення якостей звичних об’єктів, що очуднює сприйняття дійсності. Серед найбільш яскравих прикладів варто навести такі: “*Her face was in a bed of hair, / Like flowers in a plot – / Her hand was whiter than the sperm / That feeds the sacred light. / Her tongue more tender than the tune / That totters in the leaves –*” [7:699], “*An ear can break a human heart as quickly as a spear*” [7:713], “*The Trees like Tassels – hit – and swung –*” [7:297], “*I watched the Moon around the House / ... / Or like a Stemless Flower –*” [7:310-311], “*The Pendulum begins to count – / Like little Scholars – loud –*”

[7:314]. Тут Дікінсон вміло маніпулює якостями, що властиві об'єктам, які належать до різних сфер досвіду людини. Як видно із наведених прикладів, це візуальні або фізичні риси, які мапуються з одного об'єкта на інший і таким чином розміщуються у незвичному контексті, що призводить до створення ефекту повної новизни таких виразів. Наприклад, смерть, як абстрактне поняття, порівнюється з комахою, представником конкретної дійсності ("*Death is like the insect / Menacing the tree*" [7:697]) для точнішого зображення її руйнівної сили. З іншого боку, вітер, природний феномен, порівнюється з тваринами, які також є об'єктами природи, але мають пріоритети у ступені їх візуалізації людиною, як тут: "*The wind drew off / Like hungry dogs / Defeated of a bone –*" [7:691]. Авторка майстерно підсилює ефект переносу цих якостей, пропонуючи їх „ре-аббревіацію” у наступних фразях, щоб переконатися, що читач вірно сприймає характеристики, що вона прагне донести ("*The Trees like Tassels – hit – and swung –*" [7:297], "... *the insect / Menacing the tree*" [7:697], "*Like little Scholars – loud –*" [7:314]). Цей стилістичний прийом у поєднанні із загальним високим ступенем метафоризації образів віршів поетки призводить до ефекту повноти значень і виразності поетичних здобутків поетки.

Серед інших стилістичних прийомів Дікінсон активно застосовує фігури нерівності, градацію (клімакс) зокрема. Згідно з традиційним визначенням, градація використовується для підсилення емоцій чи подій, що зображуються, за допомогою розташування кожної наступної частини висловлювання таким чином, щоб вона була „більш насиченою, більш виразною чи вражаючою, ніж попередня” [5:197]. У деяких випадках авторка демонструє свою чутливість до найменших деталей і поетичного сприйняття дійсності зокрема ("*A bird broke forth and sang, / And trilled, and quivered, and shook her throat*" [7:712], "*A drop fell on the Apple Tree – / Another – on the Roof – / A Half a Dozen kissed the Eaves – / And made the Gables laugh –*" [7:387]. В інших віршах вона змальовує власне сприйняття почуттів та ставлення до діяльності людини: "*Were a Crumb my whole possession – / Were there famine in the land – / Were it my resource from starving*" [7:372]. У цьому випадку шляхом акумульованого повторення власних відчуттів поетка досягає більшого драматизму та виразності ідей, що прагне донести.

Як і в попередніх випадках, вживання розглянутих стилістичних прийомів, де однією з характерних рис образу авторки є досягнення нею найбільш вражаючих ефектів саме завдяки вмілій комбінації, градація також вживається нею комплексно з іншими засобами навіть у межах невеликого за обсягом поетичного твору, як ось у "*There are two Mays / And then a Must / And after that a Shall. / How infinite the compromise / That indicates I will!*" [7:666]. Тут Дікінсон, застосовуючи граматичні категорії модальності, плавно проводить читача через процес прийняття рішення індивідом. Вона очуднює читача, розміщуючи модальні дієслова у позиціях іменників. Більше того, поетка пише їх з великої літери, що є зовсім невласливим для цих частин мови, і, відповідно, привертає увагу читачів за рахунок очуднення.

В іншій поезії Дікінсон також розташовує свої думки у формі градацій, що комбінуються зі стилістичними ефектами повтору, і досягає найбільшого ефекту в результаті несподіваного закінчення вірша оксюмороном "*finite infinity*", де якості обох царин – конкретної у першому випадку ("*space*", "*sea*" і "*death*", якщо сприймати смерть у її фізичній якості) і абстрактної ("*soul*") у другому – порівнюються одні з одними у формі антитези:

There is a solitude of space	}	градація 1
A <u>solitude of sea</u>		
A solitude of death, but these	}	порівняння якостей за допомогою антитези
<u>Society shall be</u>		
Compared with that <u>profounder site</u>	}	градація 2
<u>That polar privacy</u>		

Отже, окрім конвенційного застосування цього стилістичного прийому, Дікінсон майстерно підсилює його стилістичний ефект за допомогою інших виразних засобів чи стилістичних прийомів. Це є ще одним доказом комплексності і глибини концептуалізації світу авторкою та її прагнення до інтеграції чисельних мовних засобів з метою підсилення емоційного впливу її творів на читача завдяки експресивності змісту.

Ми маємо змогу прослідкувати, що часте вживання поеткою паралельних конструкцій, яке дозволяє вважати значну кількість її віршів поезією паралелізму, слугує компенсуючим елементом недотримання нею рим. Вона досягає ритмічного оформлення поезій, не жертвуючи у свою чергу точним відображенням змісту концептуальних образів, який у інакшому випадку був би обмеженим чіткими рамками адекватного римування. Значний стилістичний ефект досягається поеткою і за рахунок нагромадження різних стилістичних прийомів в межах одного твору, що сприяє підсиленню семантичного значення таких рядків віршів.

Вартим уваги у цьому випадку є розвідка шляхів комбінації поеткою не лише стилістичних прийомів, а й виразних засобів, що є подальшою перспективою нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лихошерст Н.И.* Стилистический синтаксис // Стилистика английского языка: Учебник / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – Киев: Выща школа, 1991. – С. 137–163.
2. *Freeman M.* The Body in the Word: A Cognitive Approach to the Shape of a Poetic Text // *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis* / Ed. Semino E., Culpeper V. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – P. 23–47.
3. *Ickstadt H.* Emily Dickinson's Place in Literary History; or, the Public Function of a Private Poet // *The Emily Dickinson Journal*. – 2001. – Vol.10, № 1. – P. 55–69.
4. *Sharon-Zisser Sh.* To "See – Comparatively": Emily Dickinson's Use of Simile. 1996. – <http://english.utb.edu/drodrigues/amlit/zisser.htm>.

ДОВІДНИКИ

5. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская Энциклопедия, 1966. – 606 с.
6. *Лесин, В.М., Пулинець, О.С.* Словник літературознавчих термінів. – К.: Радянська школа, 1971. – 486 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Dickinson E.* The Complete Poems of Emily Dickinson / Ed. Johnson Th. – Boston: Little, Brown, 1960. – 770 p.

БОХУН Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛЕКСИКА ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ІСПАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Художній текст завжди викликав живий інтерес дослідників. Останнє десятиліття з очевидністю демонструє зростаючу увагу до тексту як до особливої лінгвістичної категорії зі своїми внутрішніми законами. Неодноразово лінгвісти стверджують, що текст – це система, яка породжує нові змісти слів, їх актуальні змісти [1,2,3]. Дане дослідження базується на двох найважливіших властивостях художнього тексту: його антропоцентричності та наявності естетичної функції, яка може реалізуватись тільки в межах індивідуальної художньої структури. Категорія антропоцентричності, яка є найважливішою змістовною особливістю художнього тексту, полягає в тому, що предметом зображення твору виступає завжди людина. Всі елементи тексту, починаючи з

мовленнєвого рівня і закінчуючи глибиною змістовною структурою, служать засобом багатобічного показу. Кожен її літературний твір передбачає створення художнього образу, який є концентрованою формою відображення дійсності в естетичній формі, а отже засобом вираження суб'єктивної модальності тексту. Вживаючи поняття „образ” в нашому дослідженні ми маємо на увазі образ-персонаж, який протистоїть початковому образу як образ похідний [4: 71]. Розвиток художнього образу в літературному тесті забезпечується певними засобами мови: або за допомогою їх одиничного вживання, або сукупністю однакових і різних за рівнем мовних одиниць. На основі сукупності всіх мовних засобів в художньому тексті створюється портрети дійової особи.

Ціллю дослідження в даній статті є аналіз мовних одиниць портретних описів персонажів в художніх творах іспанських письменників.

Об'єктом дослідження є лексика портретної характеристики героя.

Актуальність даної публікації визначається зростаючим інтересом досліджень, що виконуються на рубежі такої філологічної дисципліни як лінгвістика тексту та необхідністю комплексного підходу до вивчення портретного зображення людини в художніх текстах іспанських письменників.

Кожний художній текст сюжетного характеру складається з арсеналу лексичних одиниць, які „працюють” на розгортання його сюжета. Лексичні одиниці існують на всіх рівнях мовної системи. До них відносяться деякі мовні формули, метафори, метонімії, антропоніми, літературні алюзії, безеквівалентні лексичні одиниці, прислів'я, приказки, фразеологічні одиниці і т.д. Щерба Л.Н. підкреслював, що метою вивчення мови художнього твору” ... є показ тих лінгвістичних засобів, за допомогою яких виражається ідейний та пов'язаний з ним емоційний зміст літературних творів” [5: 129]. Оскільки наша стаття присвячена мові художнього твору, а так як всякий літературний пам'ятник, що представляє організацію словесного матеріалу, підлягає веденню лінгвіста ...” [3: 57], то існує багато робіт, які відносяться до даної галузі вивчення мови. На цю тему писали такі вчені, як М.Н. Бахтін, В.В. Виноградов, І.О. Винокур, І.Р. Гальперин, А.М. Пешковський, А.А. Потєбня, Ю.Н. Тинянов, А.А. Шахматов, В.Б. Шкловський, Л.В. Щерба та багато інших.

Мовні одиниці, які позначають портретні ознаки персонажа, розглядаються в нашій розвідці з позицій ономасіологічного підходу, який передбачає „аналіз співвідношення предметного світу, сприйняття та представлення його в почуттєвому досвіді, в практичній свідомості носіїв мови, відображенні і репрезентації абстрактного, теоретично пізнаного та узагальненого в значенні мовних, особливо, словесних знаків” [6: 24].

За З.Я. Тураєвою [7: 32] включення певного вокабуляра в оповіді – є сигналом соціальної, часової та локальної приналежності персонажа. Слово в такому випадку виступає як знак персонажа. Функціонуючи в тексті, а не в системі, словесний знак може втрачати стилістичну нейтральність та набувати додатковий заряд, може використовуватись в рамках реєстра, до якого воно належить, або поза ним, може набувати стилістичну маркованість. Тобто, нарівні з основним значенням (первинним кодовим значенням) у слова з'являються вторинні кодові значення, які можуть бути зрозумілими тільки в системі всього тексту та, які складаються внаслідок взаємодії останнього з контекстуальною ситуативною та енциклопедичною інформацією. Важливим є також той факт, що будь-який вокабуляр в тексті – це ментальне дзеркало національно-культурних цінностей представників певного народу. Тому в різних культурах буде різною інтерпретація одного й того ж словесного знака внаслідок їхніх різних мовних картин світу.

У нашій статті ми поділяємо точку зору, згідно з якої всяке ставлення суб'єкта до об'єкта, що характеризується за допомогою лексичних засобів, які має дана мовна система – є оцінним [8, 9]. Для Н.Д. Арутюнової оцінка є найяскравішим представником прагматичного значення в тому смислі, що вона залежить від суб'єкта висловлювання. Оцінка виражає особисті думки та статки того, хто говорить, а вони є різними у різних

людей. У внутрішньому світі людини оцінка відповідає думкам та відчуттям, бажанням та потребам, обов'язку та цілеспрямованій волі. Оцінне значення, таким чином, є орієнтовним перш за все на суб'єкта висловлювання, воно є функцією ролі того, хто говорить в мовленнєвому аспекті [10: 5].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики дискутується питання про взаємозв'язок категорії емоційності та оцінності. Деякі лінгвісти стверджують, що емотивність та оцінність є самостійними, але взаємозв'язаними категоріями [11]. Інші вчені вважають, що емоційність завжди оцінна [12], а на думку третіх – оцінка практично завжди має емоційний характер [13].

У нашому дослідженні ми виходимо з того що будь-який вид емоційного ставлення до об'єкта є оцінним. Ця теза витікає із визначення емоцій як психологічного стану, який передає „оцінно-особистісне ставлення до створюваних або можливих ситуацій, до своєї діяльності та проявів у них” [9: 163].

Під семантичною ознакою оцінка В.І. Шаховський розрізняє нейтральні мовні одиниці та має на увазі оцінку, яка виражається за допомогою лексики, що базується на денотативно-сигніфікативній основі та оцінній. Наприклад, з точки зору портретної характеристики персонажа, нейтральну оцінку можуть передавати слова: „*protagonista*” – персонаж, „*joven*” – молодий, „*divorciado*” – розлучений, „*alto*” – високий тощо.

Оцінні мовні одиниці розрізняються за типом оцінного знака /+/-/. Таким чином, мова йде про позитивну та негативну оцінки.

Одним із видів позитивної оцінки можна вважати схвалення („*bravo*” – молодець), а також висловлювання ласки („*solecito*” – сонечко, „*palomita*” – голубонька).

До негативної оцінки можна віднести вирази зневаги („*adulador*” – підлабузник), презирства („*baboco*” – слинтяй) лайливості („*mastuerzo*” – балбес), іронічності, жартівливості („*conquistador*” – серцеїд), докору („*sinvergüenza*” – безсоромник).

У системі емоційних оцінок особливе місце займає гумор та іронія.

Оцінне значення звертання яке характеризується ознаками позитивності або негативності, визначається переважно контекстом (ситуацією).

Звертання, які характеризують персонажа можна поділити на декілька найбільш вживаних груп:

1) звертання, які характеризують риси зовнішності героя („*jobado*” – горбун, „*gordiflón*” – товстун, „*narigudo*” – носатий); 2) внутрішні риси особистості („*egoista*” – егоїст, „*cobarde*” – боягуз, „*ignorante*” – невіглас); 3) уміння та здібності („*trabajador*” – трудівник „*perezoso*” – ледар та ін.); 4) ментальні здібності персонажа („*tonto*”, „*bruto*”, „*imbécil*” – дурень). Для кожної із виділених груп звертань характерним є певний набір емоційно-оцінних одиниць і синтаксичних моделей.

В залежності від того, чи є лексичні одиниці відображенням оцінних стереотипів, прийнятих в людському суспільстві в цілому, чи їх наївність в тексті пояснюється смаками окремої людини, останні діляться на колективно та індивідуально оцінні [15].

Індивідуально оцінні – це ті, коли автор вживає нейтральний прикметник, надаючи йому своє значення. Проте, створюючи портрет та, підшуковуючи позначення задуманій якості людини чи думку про цю якість, письменник не завжди зупиняє свій вибір на готових мовних найменуванням, інколи надаючи перевагу своїм висланим. Тобто, до індивідуально оцінної лексики також відносяться авторські неологізми, які часто називають okazionalnymi словами або значеннями (okazionalizмами) [16: 24]. Okazionalni слова породжуються цілями висловлювання та контекстом, з яким пов'язані і поза яким, за звичай, не вживаються. В okazionalizмах закладена експресивно-емоційна інформація, яка народжується за допомогою так званої стильової аритмії, коли в єдиний по стильовій тональності потік, „втискаються” слова іншої стильової прикріпленості, які набувають завдяки цьому, несподівану емоційну силу [17: 44]. В літературному творі емоційна виразність okazionalizmu заключається в його новизні, свіжості, першоствореності, в

створенні ефекту присутності при народженні слова, нового значення і т.д. [16: 304]. Індивідуально-авторське словотворення, яке вимагає додаткових зусиль при його введенні в контекст, має місце по багатьом причинам.

По-перше, однослівна назва, явище якої хоче позначити автор, в мові може бути взагалі відсутньою. Розглянемо індивідуально-авторське утворення створене Каміло Хосе Селою: „*cambiachaquetas*” (Cela, 87) або іншими словами „*persona acomodaticia*”. Створення okazіоналізму, який описує одну з рис характеру персонажа, дозволяє уникнути в даному випадку великого описового звороту.

По-друге, використання індивідуально-авторського найменування в портретній характеристиці дозволяє максимально реалізувати комунікативну інтенцію оповідача та підкреслити найважливіші для нього в даній ситуації риси зовнішності та внутрішнього світу персонажа, як наприклад:

Curiosón, todo lo quieres saber (Galdós, 90). В цьому фрагменті словотворення за допомогою суфікса – *ón* – приводить до сатиричного ефекту, завдяки якому автор доповнює моральний образ головного персонажа.

По-третє, оригінальність деяких okazіоналізмів допомагає оповідачу надати своєму висловлюванню більшої виразності: „... *con todo mi marisabidillístico, yo me mato, si tú me abandonas*” (Galdós, 116). *Marisadillismo* утворено від *marisabidilla* при створенні портрета Трістани. Автор вводить даний термін при самохарактеристиці дівчини для того, щоб підкреслити рівень її освіти.

Отже, okazіоналізми створюють за незвичайними схемами та передають індивідуально-авторську оцінку. Найчастіше у портретній репрезентації вони з'являються в сатиричних, комедійних, пародійних літературних жанрах та характеризують зовнішні риси людини, її моральний та інтелектуальний образ. Що стосується колективно оцінних слів, то серед них можна провести розмежування і виділити два підтипи:

1) лексичні одиниці, що виражають оцінку, яка відображає досвід, матеріальну та духовну культуру, історичні традиції одного народу, а також його уявлення про зовнішні та внутрішні риси інших націй. Така лексика є яскравою печаттю національного колориту та самотності.

Аналізуючи твори іспанських письменників, ми виділили лексичні одиниці, що характеризують риси характеру, притаманні іспанській нації:

„*Los españoles solemos ser muy cooperatovos en los desmayos públicos*” (Montero, 93). Неодинокими є також приклади опису зовнішності іноземних персонажів в творах іспанських авторів:

- „*Era una alemana a la moderna, que no reconocía otro defecto en su país que la pesadez de sus mujeres, combatiendo en su persona este peligro nacional* (Ibanéz, 93).

- “*Su rostro no era de trazos regulares, pero tenía una grracia picante: un verdadero rostro de parisience*” (Ibanéz, 93).

Таким чином, вживання подібних лексичних одиниць є характерним тільки для опису персонажів певної нації. При портретизації героя-представника іншого народу неможливо знайти еквівалент, в основу якого покладений ідентичний образ.

2) лексичні одиниці, що передають оцінку, яку поділяють люди незалежно від їх національності чи території проживання. Так, краса, привабливість людини у багатьох народів вважаються „страшною силою”, яка зачаровує. Тому, лексичні одиниці, які передають позитивну емоційну оцінку із значенням прекрасного, в плані зовнішності поза його співвіднесенням з внутрішнім, духовним змістом персонажа. притаманні творам письменників різних націй.

Відповідний естетичний характер оцінки відображає наступний приклад: „*Adrián era peligoso porque era atractivo*” (Montero, 191), зафіксований у творі „Дочка людоїда” іспанської письменниці Роси Монтеро. Щодо моральних рис, притаманні людині то нечесність, скупість, жорстокість також засуджуються представниками цілковито різних

країн, культур та релігій. Разом з тим слід враховувати, що сучасна ситуація глобалізації та взаємовпливу культур приводить до перегляду та змін вже існуючих національно - культурних цінностей і проникнення, з їх наступною адаптацією, цінностей з інших культур, що також відображається на мовних одиницях. Так наприклад, такі якості як образливість та слабкість жінки у різних народів і в різні часи оцінювалися неоднаково. Якщо раніше у багатьох культурах ці ознаки були достоїнством жінки, то в наш час їх, швидше за все, віднесуть до розгляду недоліків, тому що в моді зараз ділова та рішуча жінка.

При розгляді зображення персонажа в художньому тексті, особливо його зовнішньої характеристики, Л.В. Серикова орієнтується на такі три лексико-тематичних розряди [79].

1. Соматична лексика (від грец. $\delta\omega\mu\alpha\tau\acute{\iota}\kappa\omicron\varsigma$ – тілесний). Цей розряд складають слова, які позначають тіло людини та його частини (голова, обличчя, очі, ніс, руки і т.д.) Одиницею соматичної лексики є соматема (наприклад, очі).

2. Вестуальна лексика (від лат. *vestis* – одяг, плаття). До цього розряду входять слова, які називають одяг, взуття (плаття, штани, туфлі). Одиницею вестуальної лексики є вестема (наприклад, піджак).

3. Кінетична лексика (від грец. $\kappa\acute{\iota}\nu\eta\tau\acute{\iota}\kappa\omicron\varsigma$ – той, який відноситься, до руху). До цього розряду входять слова, які позначають міміку, поставу, жести. Одиниця даної лексики – кінетема (нахмуритися, підпертися).

Таким чином, запропонована та проаналізована нами класифікація достатня для того, щоб у якості головного ядра взаємодії стилістичних і лексичних засобів вихідного художнього тексту виконувати роль методологічного інструментарію експериментального дослідження Динаміка портретних описів в іспанській прозі XIX-XX століть.

Перспективи подальшого дослідження. Наше дослідження лексики портретних описів ми розглядаємо як попереднє. Воно є лише підґрунтям для більш повного вивчення та порівняння способів та форм портретної репрезентації персонажа у творах іспанських письменників XIX-XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 9-191.
2. Бахтин М.М. Проблема текста // Собрание сочинений. – М.: Русские словари, 1996. – Т. 5. – С. 306-326.
3. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – М., 1956. – 625с.
4. Зарецкий В.О. Образ как информация // Вопр. литературы, – 1963. №2. С. 71-92.
5. Щерба Л.В. Опыты лингвистического толкования стихотворений // Советское языкознание. Т. 2-а, 1936, - С. 129.
6. Уртмицева М. Г. Говорящая живопись. Очерки истории литературного портрета. Монография. Издательство Нижегородского государственного госуниверситета, Нижний Новгород, 2000.
7. Тураева З.Я. Лингвистика текста: (текст: структура и семантика). – М.: Просвещение, 1986.
8. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки М., Наука, 1985.
9. Леонтьев А.А. Потребности, мотивы, эмоции // Психология эмоций. Тексты. – М.: Изд-во Московск. гос. ун-та, 1984.
10. Арутюнова Н.Д. Типы языковых знаний: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988.
11. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивности, эмоциональности, оценочности // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1976 – 112-114с. – Вып. 3.
12. Худяков И.Н. Об эмоционально-оценочной лексике // Филологические науки, 1980. №2 – С. 8-10.
13. Новиков А.И. Семантика русского языка: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1982.
14. Шаховський В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. Учеб. пособие по спецкурсу. - 1983. – 94с.
15. Хантур Эр. Оказиональные элементы в современной речи. – Сб.: Стилистические исследования. М., 1972.
16. Белова А.В. Оценочные средства обозначения личностных характеристик в английском языке: номинативно-коммуникативные аспекты: Автореф. дис. канд. филол. наук.: 10.02.04. – М., 2001 – 21с.
17. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1978.
18. Старикова И.В. Лексика портретных описаний: Автореф. дис.канд. филол. наук. – Л., 1985. – 20с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Camilo José Cela- La familia de Pascual Duarte. Ediciones Destino, S.A. Barcelona, 1994.
2. Pérez Galdós B. Tristana. – La Habana. Huracán, 1970.
3. Rosa Montero. La hija del caníbal. Edición del bolsillo. Nuevas ediciones de Bolsillo, S.L., 1997.
4. Vicente Blasco Ibáñez. Los cuatro jinetes de Apocalipsis. El libro del bolsillo. Biblioteca del autor. Alianza Editorial., S.A., Madrid, 1998.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АДРЕСОВАНOSTІ У ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТАХ-АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЯХ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями.

Соціальна взаємодія в значній мірі здійснюється через тексти, що породжуються і сприймаються особистістю [1:17]. Текст – це форма мовленнєвої діяльності, мовленнєвого спілкування. Вся складна мовна система призначена слугувати тексту, існує для вираження смислу в формі тексту [2:97]. Текст створюється з метою фіксації, збереження та передачі інформації, а відтак текст є продуктом, який породжується мовною особистістю і адресований мовній особистості [3: 106]. Відповідно, кожний текст має як свого адресанта (автора), так і свого адресата (реципієнта, читача).

У зв'язку із зростанням різноманітності функціонуючих у соціумі текстів постає проблема ефективного опрацювання користувачем тексту (читачем, адресатом) текстової інформації. А з'ясування доцільності або недоцільності текстової інформації читачем здійснюється завдяки аналізу сигналів адресованості, завдяки чому приймається рішення щодо подальшого опрацювання тексту. Ідентифікація сигналів адресованості в текстовому корпусі дозволяє чіткіше визначити модель адресата як усього тексту, так і окремих текстових фрагментів, це особливо актуально для текстів спеціального призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адресованість є найважливішою категорією, за допомогою якої опредмечується уявлення про можливого адресата та особливості його інтерпретаційної діяльності [4:19]. Судити про конкретні семантико-структурні та нарративні прояви текстових категорій можна через певні лінгвістичні сигнали у тексті [4: 56-57]. Завдяки гнучкій організації художнього тексту сигналами адресованості може виступати практично будь-який його компонент, якщо він посідає значне місце в динамічній ієрархії релятивностей конкретного тексту, в його рецептивному аспекті [4:344]. Саме поняття сигналів, як закладених безпосередньо в мовленнєвій структурі художнього тексту показників та/або інших його характеристик, було вперше використане В. В. Виноградовим [5:61]. Виявлення адресованості текстів вимагає виділення елементів у текстовому корпусі, які найяскравіше висвітлюють адресованість усього тексту, а також окремих текстових компонентів. Для художніх текстів було запропоновано сигнали адресованості, які на думку О. П. Воробйової, являють собою вузлові пункти, що містяться у програмі інтерпретації художнього тексту. Сигнали адресованості постають як окремі компоненти художнього тексту, або об'єднуються у сукупності текстових компонентів, що отримали в текстові мовленнєве втілення і аранжировку [4:275].

Категорія адресованості в науково-технічних текстах виявляється у спрямованості тексту на уявного адресата і реалізується як одна із сторін авторської присутності, як співвідношення авторської і передбаченої читацької точок зору, а також як задана текстом модель його інтерпретації ідеальним читачем [6:15].

На думку Н. Д. Арутюнової, інтерпретація мовленнєвого твору не є байдужою, лише до того, ким і в яких умовах вона була висловлена, а також і до фактора адресата. Використання терміна «адресат» підкреслює усвідомлену спрямованість мовленнєвого висловлювання до особи, яка може бути певним чином охарактеризована, при цьому комунікативний намір автора мовлення повинен узгоджуватися з цією характеристикою, тобто кожний мовленнєвий акт розрахований на певну модель адресата [7:358]. Для забезпечення адекватного сприйняття тексту створюється «модель адресата» [8:149].

Текстова лінгвістична інтерпретація здійснюється у руслі традиційного стилістичного аналізу, коли встановлюється комунікативна функція тексту, з'ясовується, кому адресоване повідомлення, як актуалізується у тексті адресат [9:70-71].

Створюючи текст, автору завжди необхідно зважати не тільки на його лексико-граматичну форму, а й на композиційно-сміслову, щоб максимально допомогти адресатові зрозуміти зміст [10:48]. При вивченні тексту в тріаді комунікативного акту “автор – текст – адресат” можна виділити три види прагматичних відносин, пов'язаних з фактором суб'єкта (це автор тексту, його комунікативний намір), з текстом (це змістовний бік тексту, його цілісність і зв'язність), з фактором адресата (врахування соціальних даних, пресупозиції адресата) [11:27]. Будь-який (художній) текст містить експліцитні та/або імпліцитні ознаки певного типу адресатів, що здатний декодувати зміст (художнього) тексту в оптимальному діапазоні рівнів глибини і аспектів розуміння [12:59]. Фонові знання адресата, що містяться у пресупозиції, є невід'ємною частиною концептуальної картини світу адресата як члена певного соціуму з його культурою та цінностями, опора на які при текстопобудові є виявом врахування фактора адресата [13:143].

Формуючи конкретні висловлювання, адресант стикається із цілим рядом проблем екстралінгвістичного характеру, найсуттєвішими з них є: створення гіпотетичного соціально-психологічного портрета реципієнта; моделювання відносин з реципієнтом в аспекті соціальних норм та етики його психологічного стану, прогнозування реакції реципієнта [14:210-211]. При цьому, орієнтуючись на того чи іншого адресата, адресант залишає невербалізованою певну частину змісту свого повідомлення [15:28]. Крім суб'єкта і адресата в комунікативну ситуацію, що співвідноситься з певним текстовим жанром, входить об'єкт (зміст), мета (інтенція) комунікації та інші компоненти, властиві тим чи іншим ситуаціям утворення тексту [16:56]. А сам процес розуміння тексту передбачає відтворення – завдяки читацькій активності – “згорнутих ментальних смислів”, закладених у структуру тексту [17:19].

Автор тексту (адресант) також стає об'єктом уваги дослідників. Зокрема, в останні десятиріччя спостерігається тенденція до пошуку і виявлення характерних структур авторської мови шляхом використання формально-кількісних, статистичних методів [18:115]. В аспекті вивчення авторства заслуговує на увагу інтертекст – явище схрещування, контамінації текстів двох або більше авторів (а також таких, що не мають особистого автора) [19:3]. Інтертекстуальність частіше за все тлумачиться як зв'язок між двома текстами, що належать різним авторам, і у часовому відношенні вони визначаються як ранішній та пізніший [20:51].

Ефективність рецепції текстової інформації зумовлюється багатьма чинниками. Так, з боку адресата має бути присутній приймач, яким є п'ять органів відчуття. За допомогою останніх відбувається отримання сигналів. Процес декодування інформації потребує адресата, яким завжди є людина і котра належить по можливості до даної цільової групи [21:71]. А висловлювання з імперативною модальністю виражають найбільший ступінь зв'язності суб'єкта висловлювання і адресата, тобто вони є важливим мовним засобом організації матеріалу в тексті [22:387]. Мовець повинен аналізувати відповідну стратегію побудови мовленнєвого акту, яка має будуватися на гіпотезі про конкретну ситуацію спілкування та певного адресата. Адресати мають прагнути до адекватного розуміння повідомлення з боку слухача або читача, прогнозувати його реакцію, будувати та оформлювати свої висловлювання відповідно до принципів успішної комунікації [23:71]. Мовець запаковує відповідне значення у текстовий артефакт, який містить значення, що має на увазі мовець. Даний артефакт передається адресатові або в усній, або у письмовій формі. Потім текст розпаковується, і значення його ніби виймається з нього слухачем. Цілісність значення, яким володіє адресат, змінюється настільки, наскільки є зв'язною запропонована мовцем інформація [24:282-283]. У мовця і у адресата паралельні завдання, але не з точністю до навпаки. Маючи справу з текстом як з програмою адресат повинен

розподілити увагу та застосувати власні знання на декількох рівнях для того, щоб декодувати текст та інтегрувати інформацію у смисловий образ [24:286].

Наведені вище відомості свідчать про значну увагу до адресованості при лінгвотекстуальних дослідженнях. Але якщо адресованість художніх текстів [4;5;12;17], рекламних [13;14;23], економічних [21], есе [22], дипломатичного листування [10], анотацій науково-експериментальних статей [8] висвітлена у багатьох ракурсах, то тексти-інструкції до вживання лікарських препаратів практично не вивчалися. На жаль, поодинокі праці, які торкаються цієї проблеми, не розв'язують її, а викликають нові питання та певну плутанину щодо лінгвістичних особливостей фармацевтичних текстів-інструкцій, і зокрема, репрезентації адресованості в них. Так, інструкція до вживання лікарського препарату визначається як текст, що являє собою певний вид дискурсу, і як такий він має його основні характеристики. Інструкція має певні макроструктури, котрі визначають її тематичний зміст. Вона належить до тих типів дискурсів, котрі мають яскраво виражену схематичну структуру – суперструктуру. Розгортання системи “інструкція до медикаменту - хворий” надає чотири компоненти (ланки), що пов'язані між собою відношенням взаємодії: “інструкція – організм – медикамент – приймач повідомлення” [25:101]. Але чомусь автор, звертаючи увагу на чотири компоненти (ланки), нехтує тим фактором, що фармацевтичні тексти-інструкції мають канонічний характер і побудовані за жорсткими моделями (особливо окремі ділянки), або за моделями з обмеженою варіативністю [26:153-155]. Зазначається, що в інструкції інформація розділена по чотирьом інфоблокам [25:105], але ніяких характеристик цих внутрішньотекстових утворень не наведено. Відтак експліцитно репрезентована структурна характеристика фармацевтичних текстів залишається поза увагою. Дослідження категорії адресованості в інструкціях до лікарських препаратів здається дещо поверхневим та упередженим стосовно імовірного корпусу адресатів. Так, декларується, що інструкція як опис об'єкта призначена для використання всім соціумом, має бути досяжна для розуміння будь-яким адресатом. Звідси випливає така вимога: лексичний склад інструкції має відповідати тезаурусу середньостатистичного члену соціуму [25:103]. Але тут має місце хибна гіпертрофована тотальна адресованість, поза цією адресованістю залишається кваліфікований адресат (лікар-практик, фармацевт, науковець-дослідник), якщо, на думку автора, інструкція має складатися на рівні тезауруса середньостатистичної особи. Доречно в цьому зв'язку звернути увагу на фрагмент тексту, наявний у фармацевтичних інструкціях США. *CAUTION: Federal law prohibits dispensing without prescription.* Це свідчить про те, що інструкція, якщо і призначена (частково) для пацієнта, то первісно вона адресована лікарю, який, виписуючи рецепт, знайомить хворого із специфікацією препарату. Знов таки зазначається, що завдання інструкції у тому, щоб так вплинути на систему знань адресата, аби усунути наявну недовіру і здійснити таку регуляцію поведінки, котра змогла б пом'якшити когнітивний дисонанс [25:104]. Автор, на наш погляд, упереджено вважає єдиним користувачем-адресатом пацієнта, це підтверджується на його думку тим, що у певних випадках (достатньо часто) хворий значну частину інформації не отримує, користуючись інструкцією до ліків [25:106]. І знов роль лікаря-консультанта взагалі не згадується. Фокусується увага лише на середньостатистичному хворому, що хоче вивчити інструкцію [25:111]. Автори інструкцій до лікарських препаратів визначаються анонімними [25:109]. Але авторська анонімність для фармацевтичних текстів і навіть довідників є нормою [27]. Твердження про те, що мають бути присутніми у (фарм)тексті ознаки, які сприймаються сенсорно, що дозволяють віднести кожний даний препарат до певних базових категорій [28: 109], на наш погляд здаються нечіткими, непереконливими. Таким чином, фармацевтичні тексти-інструкції до вживання лікарських препаратів у аспекті адресованості досліджені недостатньо, а наявні дослідження мають однобічний характер. Аналіз адресованості фармацевтичних текстів-інструкцій не можна вважати вичерпним, адже наведені міркування щодо адресованості фармтекстів [28: 109-110] відзначаються однобічно і схематично. Все це спонукає до

багатостороннього, полівекторного дослідження зазначених англомовних фармтекстів-інструкцій, спираючись на базові теоретичні положення лінгвістики тексту і категорію адресованості, зокрема.

Цілі статті (постановка завдання). Першочерговою метою є вивчення специфіки сигналів адресованості (які були раніше визначені для художніх текстів) у фармацевтичних текстах-інструкціях, та провести їх ідентифікацію, а також дослідити функції сигналів адресованості та їх семантичне підґрунтя, побудувати класифікацію сигналів адресованості на основі їх функціонально-семантичного навантаження у фармацевтичних текстах.

Виклад основного матеріалу.

Виділені для художнього тексту сигнали адресованості [4:275] недоречно автоматично переносити на фармацевтичні тексти, що досліджуються. Інтерпретація користувачем (адресатом) фармацевтичного тексту, особливо розділів, які регламентують дозу, частоту вживання лікарського препарату, має звужений характер або неможлива зовсім, оскільки адресат не стільки інтерпретує фармацевтичний текст, скільки переважно сприймає його. Рецепт інформації супроводжується мінімальною інтерпретацією. Враховуючи суттєві відмінності між художніми та фармацевтичними інструктивними текстами, сигнали адресованості доречніше назвати індикаторами адресованості. Якщо сигнали адресованості можуть бути “яскравішими”, “голоснішими”, варіативнішими, то індикатори є сталими утвореннями, які припускають лише незначну варіативність у чітких межах текстової семантики і прагматики. Ідентифікація індикаторів адресованості дозволяє у текстовому корпусі дослідити комунікативні процеси, що відображають прагматичний характер текстів, що досліджуються.

Спираючись на засади створення типології індикаторів адресованості, необхідно у її підґрунтя закладати ті якісні характеристики, які чітко і однозначно можна прослідкувати, уникаючи будь-яких суперечливих або незважених тлумачень. Однією з таких характеристик може бути спрямованість відповідного індикатора адресованості. Спрямованість може бути визначена як безпосередня (пряма) або опосередкована (непряма). До індикаторів безпосередньої спрямованості можна віднести такі текстові утворення, які дозволяють чітко і однозначно окреслити, до кого спрямована та чи інша інформація, репрезентована у тексті або у текстовому фрагменті. Індикатори безпосередньої адресованості можуть або безпосередньо вказувати на адресатів, називаючи їх, або містити таку інформацію, яка може бути призначена лише для конкретного адресата, враховуючи його фонові знання. Так, серед індикаторів безпосередньої спрямованості виділяється підгрупа, спрямована на лікарів-практиків, які призначають зазначені ліки, або фармацевтів: *To the Medical and Pharmaceutical Professions* (див. текст 1). До індикаторів безпосередньої спрямованості можна віднести перелік захворювань, які лікуються відповідними препаратами. Перелік цих захворювань призначений для лікаря, оскільки хворий (пацієнт) сам не діагностує себе. Списки діагнозів вказують лікарю на доцільність використання певного препарату у процесі лікування: *Panadol Soluble is suitable for headache, migraine, rheumatic pains, toothache, backache, muscular pains, and period pains* (див. текст 2). *Respiratory tract infections for example, acute and chronic bronchitis, infected bronchi stasis, bacterial pneumonia, lung abscess. Soft-tissue infections for example, cellulites, erysipelas, peritonitis and , wound infections.* (див. текст 3).

В окремих випадках індикатори безпосередньої спрямованості сфокусовані на вузькогалузевих фахівцях, наприклад дерматологічний препарат: *Zovirax Cream is indicated for treatment of herpes simplex infections of the skin including initial and recurrent genital herpes and herpes labials* (див. текст 4). Або інформація, що окреслена індикатором адресованості, призначена для онколога: *Myleran is indicated for the palliative treatment of the chronic phase of chronic granulocytic leukaemia... Myrelan is effective in producing prolonged remission in polycythaemia vera, particularly in cases with marked thrombocytosis. Myrelan may be useful in selected cases of essential thrombocythaemia and myelofibrosis* (див. текст 1).

При аналізі індикаторів безпосередньої спрямованості привертає увагу блок *Bacteriology* (такі блоки мають місце в текстах, які описують антибіотики широкого спектру дії), в якому міститься перелік патогенних мікроорганізмів, на яких діє препарат: *Zinacef is highly active against Staphylococcus aureus, Haemophilus influenzae, Klebsiella spp., Enterobacter spp., Streptococcus pyogenes, Escherichia coli, Proteus mirabilis, Pr. rettgeri, Salmonella typhi, S. typhimurium* (див. текст 3). Зазначені індикатори становлять певний інтерес не лише для лікарів та фармацевтів, але містять важливу інформацію для мікробіологів, бактеріологів, які займаються вивчення впливу різноманітних біологічно активних речовин на певні штами. Відтак, виявлені індикатори адресованості спрямовані безпосередньо не лише на фахівців у галузі медицини (лікаря та фармацевта), а також на фахівців суміжних з медициною галузей, зокрема мікробіології. Крім мікробіологів, окреслена в окремих блоках та підблоках інформація становить значний інтерес для біохіміків та біофізиків, що досліджують хімічний та фізичний процеси в організмі за участю біологічно активних речовин, що входять до складу лікарських препаратів. Ці індикатори містяться у заголовках відповідних блоків, підблоків: *Pharmacodynamics, Pharmacokinetics, Metabolism and Excretion* (див. текст 5).

Серед індикаторів безпосередньої спрямованості виділяється група, що спрямована на пацієнтів, безпосередніх споживачів лікарських препаратів: *Patient's Leaflets* (див. текст 6), *Patient Instruction Leaflet. Please Read This Leaflet Carefully Before You Start To Take Medicine* (див. текст 7). *Information for Patients* (див. текст 5).

Окрему групу утворюють індикатори опосередкованої спрямованості. Специфіка цих індикаторів полягає у тому, що у ланцюгу “текст – адресат” не спостерігається чіткого прямого зв’язку між тією інформацією, яка зчитується з тексту, та кінцевим адресатом – споживачем інформації. Індикатори опосередкованої спрямованості окреслюють ту інформацію, що прямує до кінцевого адресата не безпосередньо, а через проміжного адресата, який безпосередньо контактує з текстом, зчитує з нього інформацію, а вже потім (після певної інтерпретації, адаптування) передає її кінцевому адресату. Проміжним адресатом в цьому випадку виступає кваліфікований фармацевт-медик, який на підставі своїх фонових знань спроможний охопити весь репрезентований у тексті обсяг інформації, усвідомлюючи її специфіку. Подальша задача проміжного адресата полягає у селекції та спрощенні отриманої з тексту інформації з подальшою її передачею до кінцевого адресата, який є не ким іншим, як пацієнтом, хворим, що вимагає лікарської допомоги. Відтак, хворий не безпосередньо зчитує інформацію (яка окреслена відповідними індикаторами адресованості), а отримує вже спрощену та селекційовану інформацію від проміжного кваліфікованого адресата. Індикатори опосередкованої спрямованості спостерігаються у блоці дозування: *Dosage. Solpadeine should be dissolved in a tumblerful of water. Adults: 2 tablets dissolved in a glass of water up to 4 times daily. The dose should not be repeated more frequently than every 4 hours. Do not exceed 8 tablets in 24 hours. Children (7-12 years): ½ to 1 tablet, dissolved in a glass of water, up to 4 times daily. The dose should not be repeated frequently than every 4 hours. Do not exceed 4 tablets in 24 hours. Not suitable for children under 7 years of age* (див. текст 8).

Індикатори опосередкованої спрямованості спостерігаються також у зоні попереджень, де зазначені індикатори окреслюють інформацію, яка повинна бути доведена до відома пацієнта лікарем з метою попередження небажаних наслідків, ускладнень, які можуть виникнути у процесі лікування препаратом. Індикатори опосередкованої адресованості дозволяють лікарю обрати оптимальний шлях лікування для уникнення можливих негативних наслідків та ускладнень: *Side effects: Clinical trial experience has shown that ceftazidime is generally well tolerated. Adverse reactions are infrequent and include:*

Local: phlebitis or thrombophlebitis with IV administration; pain and/or inflammation after IM injection. Hypersensitivity: maculopapular or urticarial rash, fever, pruritis, and very rarely angiodenema and anaphylaxis (bronchospasm and hypotension).

Gastrointestinal: diarrhoea, nausea, vomiting, abdominal pain and very rarely oral thrush or colitis. Other adverse events which may be related to ceftazimide therapy or of uncertain aetiology include:

Genito-urinary: candidosis, vaginitis.

Central nervous system: headache, dizziness, paraesthesia and bad taste (див. текст 9).

Вибудована система розмежування усіх наявних індикаторів адресованості за принципом безпосередньої/опосередкованої спрямованості має як перевагу завдяки можливості охопити усі наявні індикатори адресованості (тотальне охоплення індикаторів), так і певний недолік. Тотальне охоплення індикаторів не дозволяє дослідити їх специфічні риси. Тому альтернативним (доповнюючим) підходом можна вважати виділення окремих груп індикаторів на підставі певних спільних характеристик з подальшим детальним аналізом у межах виділених груп, абстрагуючись від тотальної характеристики на підставі безпосередньої/опосередкованої спрямованості.

Однією з найчастотніших рис індикаторів адресованості є вікова характеристика, яка репрезентується через вікові показники вербального або невербального (цифрового) типу. Ці показники вказують лікарю-практику на вік хворого, для кого призначені відповідні ліки. Таким чином, можна твердити про виділення групи вікових індикаторів адресованості. Ця група може бути розділена на підгрупи на підставі різних вікових параметрів. Найширше репрезентовані вікові індикатори, що описують етапи дитячого віку, починаючи від новонароджених немовлят, і закінчуючи підлітками по досягненню 16 років. Цю підгрупу вікових індикаторів можна визначити як педіатричну: *Children (6-12) years. Not suitable for children under 6 years of age. Do not give to children for more than 3 days without consulting a doctor. Keep out of reach of children* (див. текст 2). *Neonates: Doses of 30 to 100 mg/kg/day given as two or three divided doses. Infants and children: 200 to 240 mg/kg/day i. v. in 3 or 4 divided doses. Neonates: The initial dosage should be 100 mg/kg/day i. v.* (див. текст 3). *Adults and Children over 16 years of age* (див. текст 10). *Pediatric Use. Safety and effectiveness in children below the age of 12 years have not been established. Dosage and administration. Adults and Children 12 years of age and over: One 10mg tablet daily on an empty stomach* (див. текст 11). *Pediatric Use. Safety and effectiveness in children and adolescents below the age of 18 years have not been established* (див. текст 12). Педіатрична група вікових індикаторів утворює послідовну вікову шкалу, яка охоплює педіатричні вікові показники, починаючи з новонароджених і закінчуючи юнаками у віці 18 років. Така деталізована вікова шкала зумовлена особливою важливістю урахування вікових градацій при використанні потужних препаратів. Лікар отримує можливість чітко визначити дози та періодичність вживання в залежності від віку дитини.

Протилежний полюс по відношенню до педіатричної групи формують геріатричні (геронтологічні) індикатори адресованості, що окреслюють інформацію, яка стосується пацієнтів похилого віку. Ці утворення теж містять як вербальну інформацію, так і цифрові показники. Але геріатрична група вікових індикаторів не репрезентує детально окремі вікові групи пацієнтів, та й індикатори цієї підгрупи не є такими частотними, як педіатричні: *Geriatric Use: Healthy geriatric volunteers (≥ 65 years old) who received a single 1g dose of cefprozil had 35%-60% higher AUC and 40% lower renal clearance values when compared to healthy adult volunteers 20-40 years of age. In clinical studies, when geriatric patients received the usual recommended adult doses, clinical efficacy and safety were acceptable and comparable to results in non-geriatric adult patients* (див. текст 13). *Use in the Elderly: Because ketorolac tromethamine can be cleared more slowly by the elderly... who are also more sensitive to the renal effects of NSAIDs..., extra caution and reduced dosages.. should be used when treating the elderly with TORADOL. The lower end of the TORADOL^{LM} dosage range is recommended for patients over 65 years of age* (див. текст 15). В цьому ж тексті вікові індикатори зустрічаються у складі таблиць: *Type of Subjects: Healthy Elderly Subjects IM (n = 13), Oral (n = 12)(mean age = 72; range = 65-78). Age: < 65 years, ≥ 65 yrs.*

Між визначеними крайніми полюсами вікових індикаторів адресованості (педіатричними, геріатричними) знаходиться нечітка група, яку можна віднести до негеріатричних. Хоча ця підгрупа індикаторів не супроводжується цифровими показниками, вона формально охоплює найширший діапазон (18-60 років). *Toxic Doses (for adults)* (див. текст 14). *The usual adult dosage for patients with urinary tract infections* (див. текст 15).

Усі ідентифіковані три підгрупи вікових індикаторів адресованості є гомогенними за віковими показниками, оскільки достатньо чітко окреслюють кордони трьох виділених вікових груп. Але окремі індикатори можуть бути віднесені до гетерогенних, оскільки вони одночасно містять вікові показники двох вікових підгруп. Гетерогенні індикатори займають місце між педіатричними та негеріатричними, оскільки містять одночасно елементи як педіатричних, так і негеронтологічних: *Adults and children* (див. текст 11). *Adults and Children over 12 years* (див. текст 16).

Виділені індикатори адресованості розмежовуються на чотири групи, які у сукупності охоплюють увесь віковий діапазон пацієнтів, починаючи із новонародженого і закінчуючи людиною похилого віку (старше 65 років). Педіатричні та геріатричні індикатори окреслюють віковий діапазон. Негеріатричні індикатори знаходяться посередині. Всі ці три групи є гомогенними за віковими показниками. Гетерогенну підгрупу формують індикатори, які складаються як з педіатричної, так і з негеріатричної складових. Загальна схема вікових індикаторів продемонстрована на рис. 1.

Крім вищезазначених груп індикаторів адресованості у текстовому корпусі фармацевтичних текстів-інструкцій ідентифікується група індикаторів, які вказують лікарю-практику на стать пацієнта, котрий має споживати призначений препарат. Індикатори, що вказують на чоловічу стать, є досить однотипними: *Males: Creatinine*

$$\text{clearance (ml/min)} = \frac{\text{weight(kg)} * (140 - \text{age in years})}{72 * \text{serum creatinine (mg/dl)}} \quad (\text{див. текст 9}).$$
 Індикатори, що вказують на жіночу стать пацієнтів, є різноманітнішими. Це може бути вказівка на жінку-пацієнта: *Females: 0.85*above value* (див. текст 9). Сюди ж можна віднести індикатори, які пов'язані із фізіологічним станом жінок: *Use in Pregnancy. Pregnancy Category B* *Reproduction studies have been performed in mice and rats at doses up to 400 times the human doze and have revealed no evidence of harm to the foetus clue to SUPRAX. There are no adequate and well controlled studies in pregnant women. Because animal reproduction studies are not always predictive of human response, this drag should be used during pregnancy only if clearly needed. Labour and Delivery. SUPRAX has not been studied for use during labour and delivery. Treatment should only be given if clearly needed. Nursing Mothers. This is not known whether SUPRAX is excreted in human milk. Consideration should be given to discontinuing nursing temporarily during treatment with this drug* (див. текст 17).

До статевих індикаторів адресованості можна віднести діагнози деяких хвороб, які можуть виникати виключно у жінок (гінекологічні захворювання), або у чоловіків (андрологічно-урологічні захворювання). Ці індикатори можуть належати як до статевих, так і до діагностичних індикаторів (які буде розглянуто нижче). Але більше вони належать до статевих (гендерних), оскільки чітко ідентифікують стать пацієнта. А з іншого боку вони можуть бути перехідним містком до діагностичних індикаторів. До статевих чоловічих індикаторів адресованості можна віднести відповідні утворення: *Genito-urinary tract infections for example ... urethritis* (див. текст 7). *Urinary tract infections: for example prostatitis, urethritis* (див. текст 9). До статевих жіночих індикаторів адресованості належать текстові фрагменти: *Genito-urinary: early menses* (див. текст 18). *Infections in women caused be Neisseria gonorhoeac* (див. текст 19). *Cervical gonorrhoea, Nongonococcal cervicitis due to chlamidia trachomatis, Cervicitis due to C. trachomatis, Genital/Reproductive System: vaginal candidiasis* (див. текст 12). Узагальнюючи систему статевих індикаторів адресованості, які було ідентифіковано в фармацевтичних текстах-інструкціях, необхідно зазначити їх чітке

розмежування на чоловічі та жіночі. Ці два розмежовані за ознакою статі напрямки розглядають на двох рівнях. Перший рівень визначає специфіку фізіологічного стану. На цьому рівні жіночі індикатори розмежовуються на три послідовні етапи. Перший етап формується допологовими складовими, які визначають різні періоди вагітності. Другий етап формується пологовими індикаторами. А третій етап утворений післяпологовими індикаторами, які тісно межують з педіатричною підгрупою вікових індикаторів. Другий рівень, на якому розглядаються статеві індикатори адресованості, охоплює діагнози хвороб, які можуть виникати виключно у жінок (сюди входить і акушерська допомога) або у чоловіків. Ці індикатори тісно межують з діагностичними індикаторами адресованості, які репрезентовані нижче. А узагальнена схема статевих (гендерних) індикаторів репрезентована на рис. 2.

Характерною ознакою усіх досліджених фармацевтичних текстів є наявність переліку різноманітних захворювань, які тоді групуються за системними ознаками. Саме ці захворювання можна розглядати як індикатори адресованості, які спрямовані на фахівця, у професійній компетенції котрого знаходиться лікування певної хвороби. Фактично за назвою хвороби чітко розуміється фаховий профіль лікаря, його вузькогалузеву спеціалізацію. Назви численних захворювань можна узагальнити як діагностичні індикатори адресованості, бо саме при наявності встановленого діагнозу захворювання фахівцем-лікарем призначається конкретне лікування за допомогою лікарського препарату, який описаний у конкретному фармацевтичному тексті. Необхідно також враховувати дислокацію діагностичних індикаторів адресованості, оскільки інтродуктивно-дескриптивна, регламентивно-директивна зони та зона попереджень мають різні прагматичні інтенції. Тому саме врахування місця дислокації діагностичних індикаторів адресованості слугує додатковим критерієм для їхнього розмежування на окремі групи. Діагностичні індикатори, репрезентовано як у межах інтродуктивно-дескриптивної зони (*Indications. Myleran is indicated for the palliative treatment of the chronic phase of chronic granulocytic leukaemia. ... Myrelan is effective in producing prolonged remission in polycythaemia vera, particularly in cases with marked thrombocytosis. Myleran may be used in selected cases of essential thrombocythaemia and myelofibrosis* (див. текст 1), так і в межах регламентивно-директивної зони (*Dosage and administration. Chronic granulocytic leukaemia... . Polycythaemia vera... . Myelofibrosis... . Essential thrombocythaemia* (див. текст 1). Виявлені у регламентативно-директивній зоні діагностичні індикатори адресованості дублюють відповідні індикатори у попередній інтродуктивно-дескриптивній зоні. Оскільки ці сигнали окреслюють деталізовану інформацію стосовно лікування кожного захворювання, вони можуть бути віднесені до дозволяючих індикаторів. Дозволяючі індикатори сигналізують фахівцям, у компетенції котрих є лікування зазначених хвороб, що вони можуть використовувати репрезентований у тексті препарат у своїй практиці.

У зоні попереджень містяться діагностичні індикатори адресованості, які зосереджені у блоці *Precautions and warnings: Myleran should be discontinued if lung toxicity develops... Hyperuricaemia and /or hyperuricosuria are not uncommon in patients with chronic leukaemia and should be corrected before starting treatment with Myleran. During treatment, hyperuricaemia and the risk of uric acid nephropathy should be prevented by adequate hydration and the use of allopurinol* (див. текст 1). По суті попереджуючі діагностичні індикатори сигналізують фахівцям про можливі наслідки і фактично закликають до вживання запобіжних заходів, які знаходяться в арсеналі фахівця.

Діагностичні індикатори адресованості, які знаходяться в зоні попереджень, а саме у блоці *Contra-indications*, містять перелік захворювань, при наявності котрих вживання відповідного препарату виключається: *Myleran should not be used in patients whose disease has demonstrated resistance to sulphan. Myleran should not be given to patients who have previously suffered a hypersensitivity reaction to the drug* (див. текст 1). Оскільки окреслені діагностичні індикатори не дозволяють вживання препарату, їх можна визначити як

забороняючи, тобто наявність перелічених діагнозів хвороб виключає призначення та вживання відповідного препарату. Фактично зазначені індикатори адресованості сигналізують фахівцям про заборону, неможливість застосування препарату в перелічених випадках. Схема діагностичних індикаторів адресованості репрезентована на рис. 3.

Здійснений аналіз індикаторів адресованості ґрунтується на прагматичних інтенціях, які закладено у виявлені індикатори, а також на конкретному семантичному наповненні окремих груп. Але разом з тим необхідно виявити, яку роль відіграють індикатори адресованості у процесі оформлення тексту, окресленні його загальних обрисів та виділенні його складових елементів (у випадку фармацевтичних текстів це – зони, блоки та під блоки різних черг), а також у формуванні текстового корпусу.

Індикатори, які дислокуються у межах назви тексту, не проникаючи у глибину текстового корпусу, знаходячись на його зовнішньому кордоні, зустрічаються у багатьох фармацевтичних текстах: *Zovirax*. Cream. Welcome. To the Medical and Pharmaceutical Professions* (див. текст 4). *Myleran*. Tablets. Welcome. To the Medical and Pharmaceutical Professions* (див. текст 1). *Patient's Leaflet. Becloforte inhaler* (див. текст 6). Виявлені в ініціалній позиції індикатори є складовими компонентами заголовку, при цьому вони окреслюють контури всього тексту, створюючи його загальні обриси. Так індикатори можна назвати рамковими, а їх функції віднести до текстоформлювальних.

У тих випадках, коли індикатори формують підзаголовки текстових сегментів (блоків, підблоків різних черг), ці індикатори можуть бути визначені як сегментаційні. Так, у межах зони попереджень блок *Precautions* розмежовується на підблоки першої черги відповідними індикаторами: *Usage in Pregnancy. Labour and Delivery. Nursing Mothers. Pediatric Use* (див. текст 17). Випадок сегментації текстового фрагменту лише індикаторами адресованості можна визначити як “чисту” сегментацію. До “змішаної” сегментації належать випадки, коли підзаголовки відповідних текстових фрагментів складаються не лише з індикаторів адресованості. Так блок *Precautions* сегментується під блоками *Precautions. General. Information for Patients. Laboratory Test. Drug Interactions. Drug/Laboratory Test Interactions. Carcinogenesis, Mutagenesis, Impairment of Fertility. Pregnancy. Nonteratogenic Effects. Nursing Mothers. Pediatric Use* (див. текст 14).

Індикатори адресованості не лише формують підзаголовки текстових утворень (тобто беруть участь не лишу у процесах сегментації текстового корпусу), але і зустрічаються також безпосередньо у текстових сегментах (блоках та підблоках різних черг). Виступаючи у ролі “будівельного матеріалу” текстових сегментів, індикатори адресованості здійснюють цю будівельну функцію по-різному. Переважно вони наповнюють текстові сегменти (блоки, підблоки) локально, тобто зустрічаються у текстовому корпусі наче окремі локальні утворення, вкраплення. Але іноді можливе тотальне наповнення сегменту (коли текстовий сегмент сформований виключно за рахунок індикаторів адресованості, а також квазітотальне, коли текстовий сегмент формований за рахунок переважно індикаторів адресованості з одночасною незначною присутністю неіндикаторів). При цьому необхідно враховувати дислокацію індикаторів у процесі текстотворення.

Усі досліджені (у текстовому ракурсі) індикатори адресованості можна репрезентувати графічно на рис. 4, який відображає дві головні функції: текстоформлювальну та текстотворну. Кожна із функцій описується набором характеристик, які були ідентифіковані при дослідженні текстів.

Підводячи підсумки розгляду індикаторів адресованості фармацевтичних текстів-інструкцій, необхідно зазначити, що усі виявлені індикатори можна представити у вигляді “глобули”, яка окреслює власну функціональну систему індикаторів у тексті. “Глобула” розташована у системі з трьох осей. Кожна із координатних осей дозволяє аналізувати індикатори адресованості за певними принципами. Першу координатну вісь доречно пов'язати з характеристиками спрямованості індикаторів. Друга координатна вісь характеризує специфіку функціонування індикаторів у якості “будівельного матеріалу”.

Оскільки обидві осі (вісь спрямованості та вісь формування тексту) охоплюють усі виявлені індикатори адресованості без винятку, їх можна об'єднати у спільну площину (суцільного охоплення індикаторів адресованості). Але третя координатна вісь, яка є перпендикулярною до площини суцільного охоплення індикаторів, не охоплює усі індикатори за певними загальними характеристиками. За своєю природою це селективна вісь, яка розщеплює "глобулу" на три пласти, які є суто індивідуальними. Таким чином, тут відбувається селекція індикаторів на індивідуальному, специфічному підґрунті. Це репрезентовано графічно на рис. 5.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження індикаторів адресованості у фармацевтичних текстах-інструкціях показало, що ці текстові утворення відіграють значну роль у формуванні тексту, а також окреслюють відповідні ділянки тексту, структуруючи його інформаційне поле і створюючи, таким чином, інформаційний каркас, в якому індикатори адресованості слугують інформаційними "маяками" у процесі навігації по текстовому простору, сприяючи сприйняттю (рецепції) інформації.

Саме навігаційний (рецептивний) аспект функціонування індикаторів адресованості залишився поза увагою дослідження і може слугувати предметом подальших розвідок. Цікавим є дослідження індикаторів адресованості в аспекті формування оболонкової моделі рецепції інформації з тексту. Детальніший аналіз індикаторів адресованості може також дозволити дослідити процес текстової рівноваги, тобто зв'язок між адресатом і адресантом. А це дозволить ідентифікувати у текстовому корпусі сліди присутності адресанта (автора).

Рис. 1. Схеми розмежування вікових індикаторів адресованості

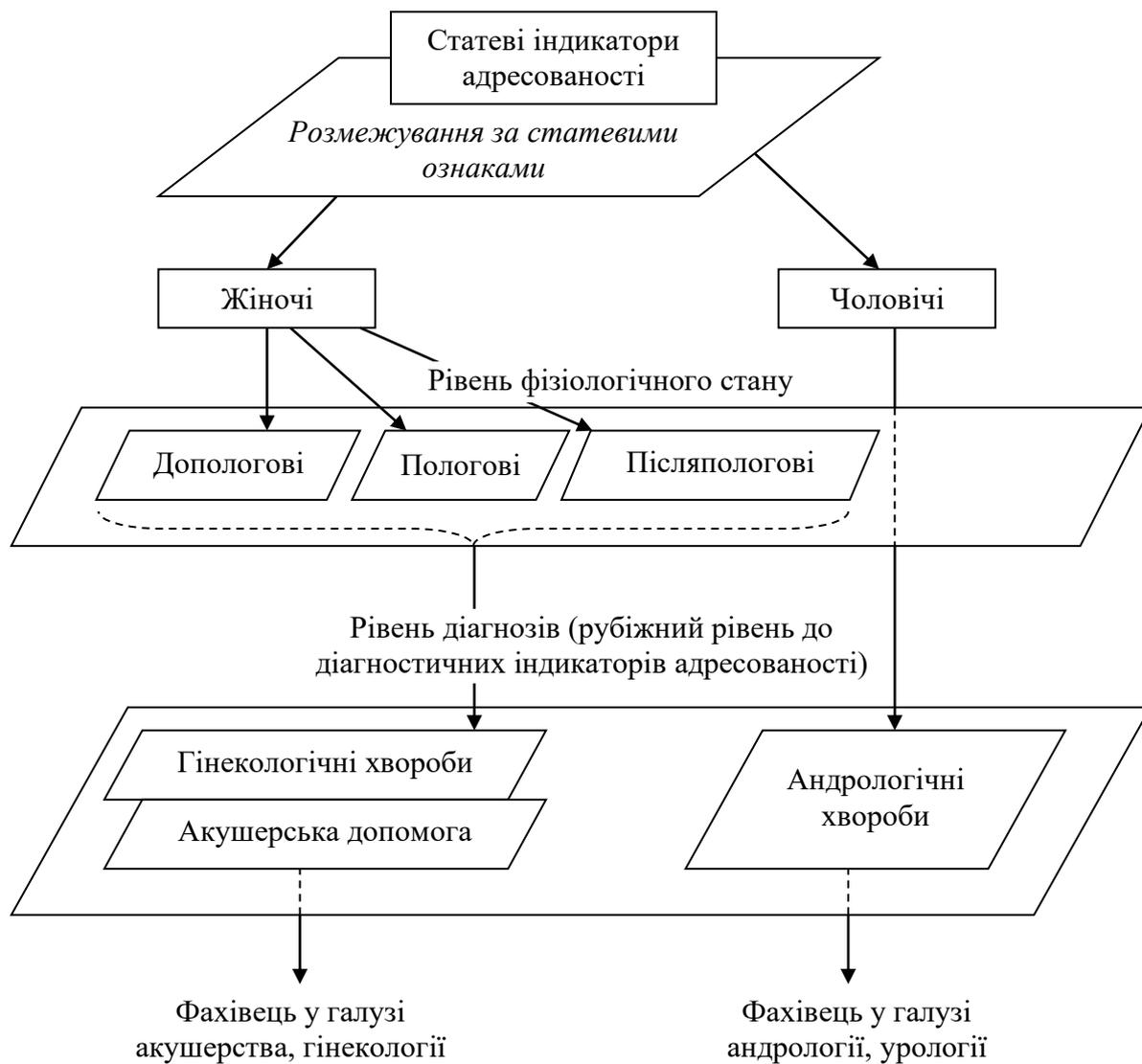

Рис. 2.
Схема розмежування статевих індикаторів адресованості за статевими ознаками

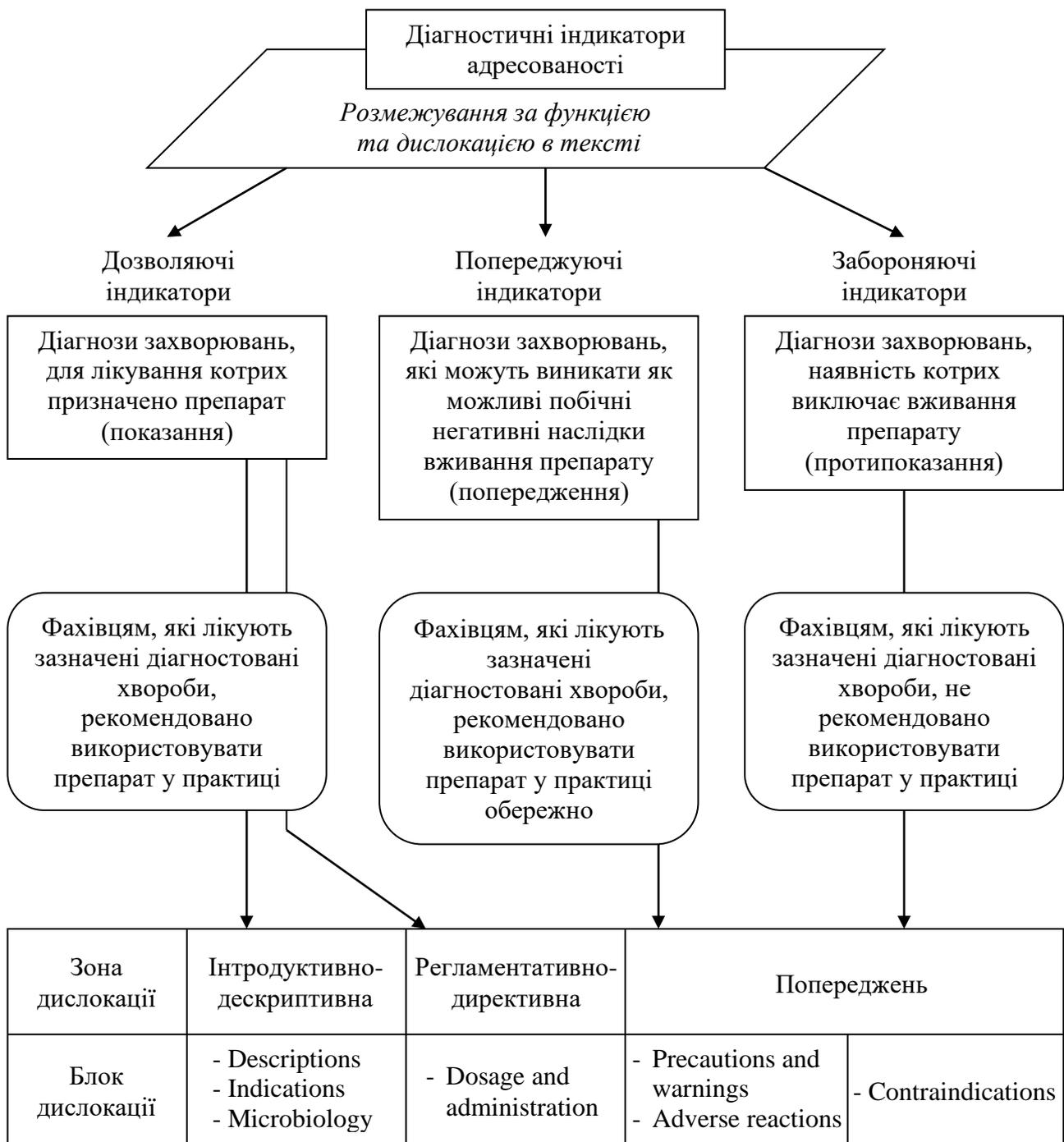

Рис. 3.

Розмежування діагностичних індикаторів адресованості за функціями та дислокацією в тексті

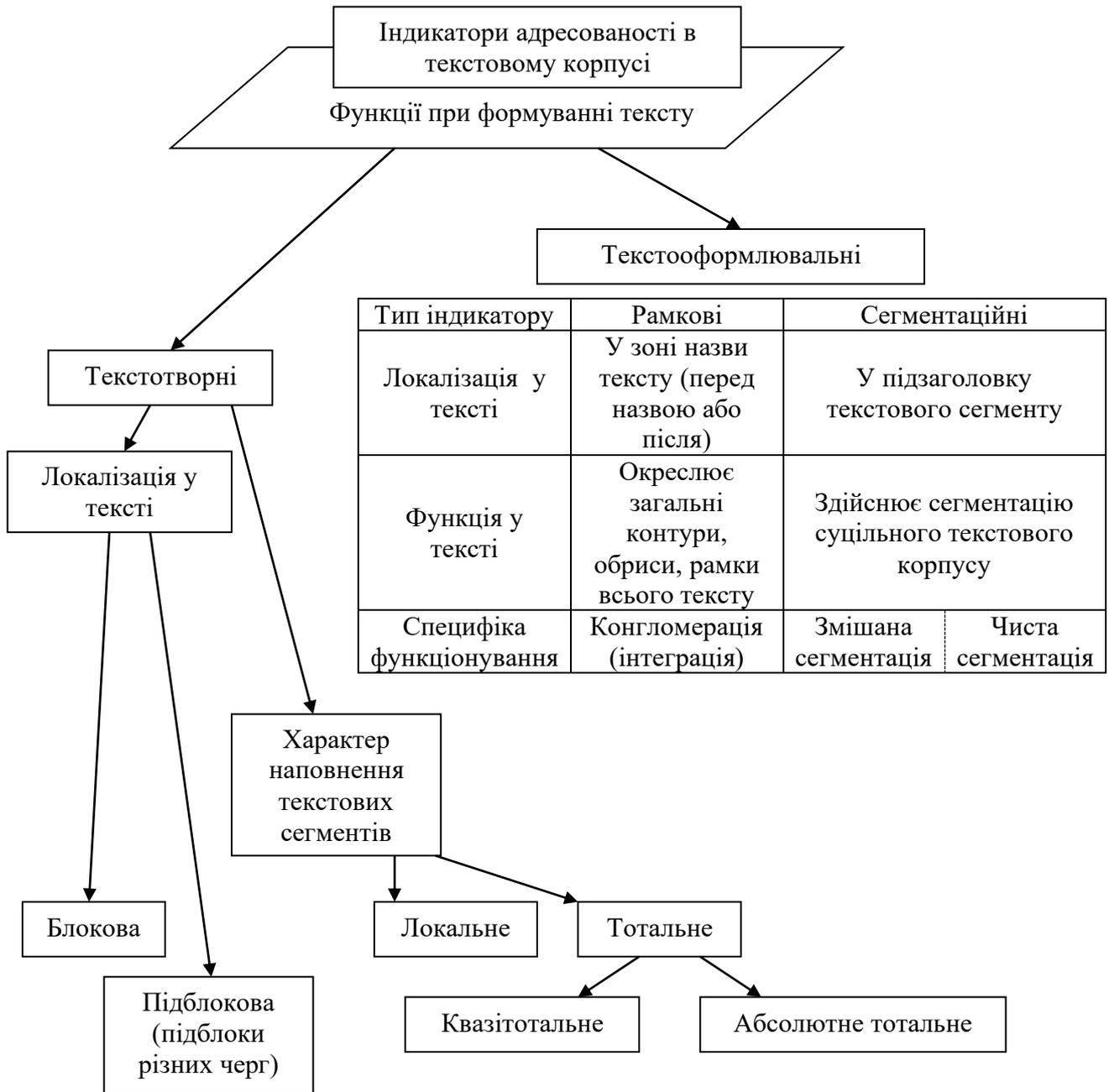

Рис. 4.

Розмежування індикаторів адресованості за функціонуванням при формуванні тексту

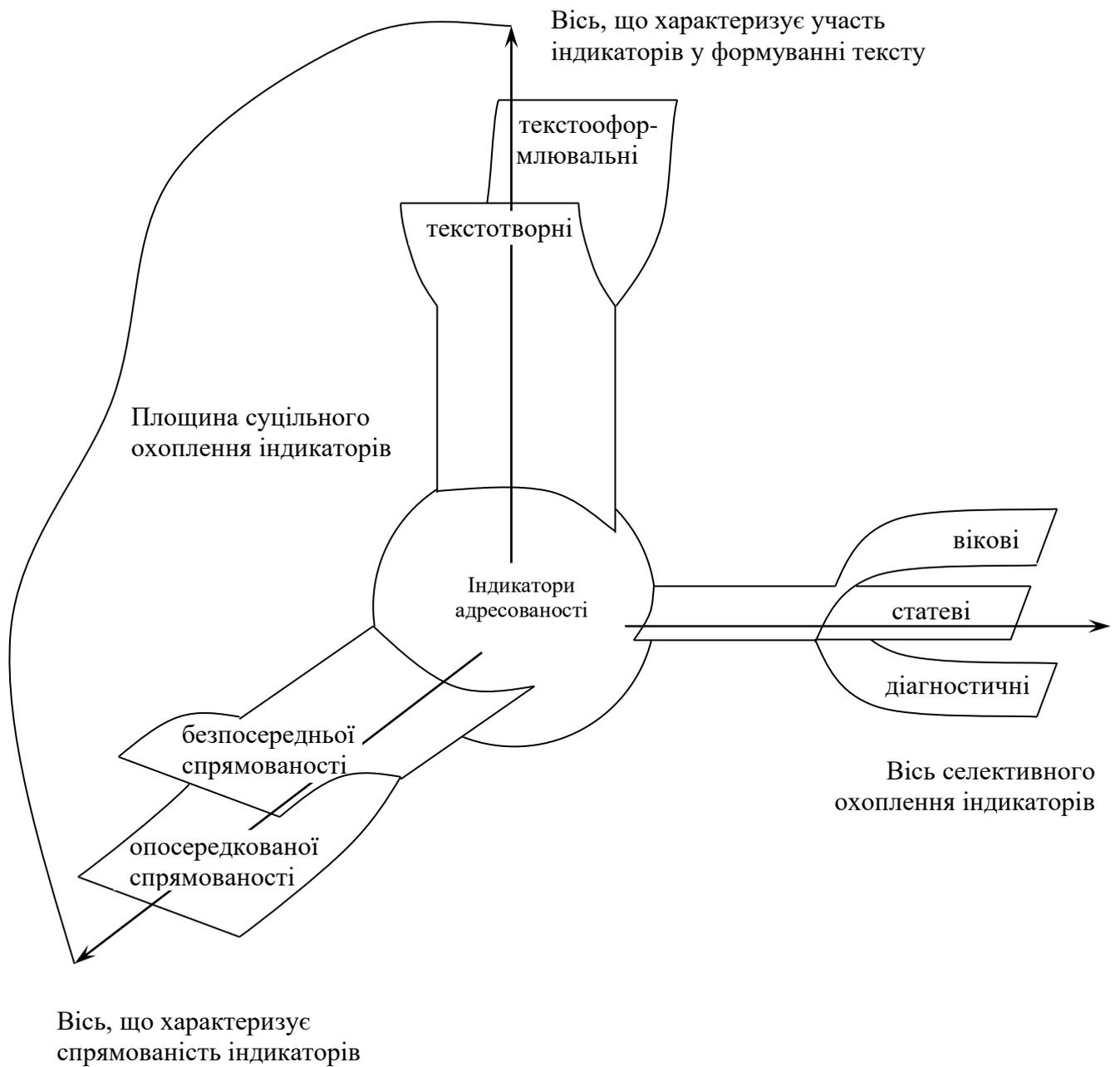

Рис. 5.
Загальна схема типології індикаторів адресованості фармацевтичних текстів-інструкцій

ЛІТЕРАТУРА

1. Тураева З. Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия // Вісник Київськ. лінг. ун-ту. Серія: Філологія. – 1999. – Т.2. – №2. – С.17-25.
2. Золотова Г. А. Труды В. В. Виноградова и проблемы текста // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1995. – №4. С. 84-98.
3. Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопр. Языкознания – 1994. – №3. – С. 105-114.
4. Воробьева О. П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: Дис. ... д-ра филол. наук. 10.02.19. – М., 1993. – 407с.
5. Виноградов В. В. О художественной прозе // Виноградов В. В. Избранные труды. О языке художественной прозы. – М.: Наука. 1980 – С. 56-68.
6. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200с.
7. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1981. – Т. 40. – №4. – С. 356-367.
8. Подолкова С. В. Реалізація комунікативності у текстах технічної реклами і анотацій науково-експериментальних статей // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. Каразіна. Сер. романо-германська філологія. – 2001 - №536. – С. 145-152.
9. Чернявская В. Е. От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа // Филол. науки. – 2003. – №3. – С. 68-76.
10. Пазинич О. М. Фактор адресата у дипломатичному листуванні // Мовознавство. – 2001. – №2. – С. 48-53.
11. Власенко М. С. Комунікативно-прагматичний аспект аналізу спеціального тексту // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наукових статей. – К.: КНЛУ. – 1999 – Вип. 2. – С. 24-29.
12. Воробьева О. П. Реализация фактора адресата в художественном тексте лингвокультурной традиции // Филол. науки – 1992. – №1. – С. 59-66.
13. Орхіменко В. І. Види аргументації у якості посилань в рекламі як відображення системи цінностей адресата // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наукових статей. – К.: КДЛУ. – 2001. – Вип. 5. – С. 143-149.
14. Скрипникова С. М. Соціолінгвістичний портрет реципієнта в англійському рекламному тексті // Вісник Київського держ. лінгвіст. ун-ту. Серія: Філологія. 1999. – Т. 2 – №2. – С. 210-217.
15. Колагасва І. М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту // Мовознавство. – 1996. – №1. – С. 25-30.
16. Радзівєвська Т. В. Про один із напрямків сучасної лінгвістики тексту // Мовознавство. – 1991. – №3. – С. 53-58.
17. Большакова А. Ю. Образ читателя как литературоведческая категория // Изв. АН. Серия литературы и языка. – 2003. – Т. 62. – №2. – С. 17-26.
18. Хмелев Д. В. Распознавание автора текста с использованием цепей А. А. Маркова // Вестник Московского ун-та. Сер. 9: Филология. – 2000. – №2. – С. 115-126.
19. Степанов Ю. С. “Интертекст”, “интернет”, “интерсубъект” (к основаниям сравнительной концептологии) // Изв. А. Н. Серия литературы и языка. – 2001. Т. 60. – №1. – С. 3-11.
20. Солодуб Ю. П. Интертекстуальность как лингвистическая проблема // Филол. науки. – 2000. – №2. – С. 51-57.
21. Дорошенко О. С. Текст як один із засобів комунікації в сфері екологічної діяльності // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. статей. – К.: КДЛУ. – 2001. – Вип. 5. – С. 70-74.
22. Садькова Л. В. Фактор адресата в ессе // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету (Лінгвапакс VIII). Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: КДЛУ. – 2000. – Вип. 3А: Філологія, педагогіка і психологія в антропоцентричних параметрах. – С. 382 – 389.
23. Ісакова Є. П. Граматична організація текстів рекламного інструктивного характеру в ергономічному аспекті // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. Статей. – К.: КДЛУ. – 1999. – Вип. 2. – С. 70-77.
24. Шадчина А. С. Лінгвістичний аналіз у парадигмі термінів “текст” та “дискурс” // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2000. – Вип. 1. – С. 279-289.
25. Косилова М. Ф. Инструкция к медикаментам: Лингвистика на службе практики // Вестник Московского ун-та. Сер. 9.: Филология. – 2003 – №2. – С. 100-117.
26. Боцман А. В. Типологія англійських фармацевтичних текстів – інструкцій до лікарських препаратів // “Наукові записки” Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 152-156.
27. Справочник видаль. Лекарственные препараты в России: Справочник. М.: Аста Фарм Сервис. – 2001. – 1536с.
28. Косилова М. Ф. Объект – номинация – поведение // Вестник Московского ун-та. Серия 9: Филология. – 1996. – №4. – С. 107-111.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Myleran* Tablets. The Wellcome Foundation Ltd London 0/5419.92.04.
2. Panadol Soluble. Sterling Health. Guildford, Surrey. Made in England 316/387.
3. Zinacef. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd, Greenford. England M500182.1289.
4. Zovirax*. Cream. 0/5724. Made in England. The Wellcome Foundation Ltd London. BQGT 87-03. Amend 88-19. 0/5724 94.06 Amend 93-11.
5. Toradol^{®IM} and Toradol^{®ORAL} (ketorolac tromethamine). Syntex Laboratories, Inc. Palo Alto, CA 94304. ©1993.
6. Patient’s Leaflet. Becloforte inhaler. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd Greenford, England. M.502661.0495.
7. Zinnat. Zinnat Suspension. Glaxo. M502510 0594.
8. Solpadeine®. SB Smith Kline Beecham. SB Smith Kline Beecham Consumer Healthcare. Brentford, TW89BD, UK 40L163.
9. Fortum. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd Greenford, England M502507.0694.
10. Flixotide Inhaler. Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations UK Ltd Greenford, England M502582.0794.
11. Claritin® brand of loratadine. TABLETS Long-Acting Antihistamine. Schering Corporation Kenilworth, NJ. 07033 USA. Rev 4/93 B-17544527.
12. Floxintablets® (ofloxacin tablets). Ortho pharmaceutical corporation. Raritan, New Jersey U. S. A. 08869. Mc Neil. Pharmaceutical Spring House, PA USA. 19477.
13. Bristol Laboratories. Cefzil™ (cefprozil). Tablets 250 mg and 500 mg. Cefzil™ (cefprozil) for oral suspension 125mg/5ml. A. Bristol-Myers Squibb Co. Princeton, New Jersey 08543. USA.
14. Esgic-plus™ Tablets. Forest Pharmaceuticals, inc. Subsidiary of forest laboratories, inc. St. Louis, Missouri 63043. Code 374 A 00.
15. Cipro® (ciprofloxacin hydrochloride) Tablets. Miles Inc. Pharmaceutical Division 400 Morgan Lane. West Haven. CT 06516 USA.
16. Macrobid® Capsules. Norwich Eaton Pharmaceutical, Inc. A Procter & Gamble Company. Norwich, New York. 13815.
17. Suprax® Cefixime Oral. Lederle Laboratories Division American Cyanamid Company Pearl River, NY 10965.
18. Macrobid® Norwich Eaton Pharmaceuticals, Inc. A Procter &

БУЛАХОВСЬКА Ю. Л.

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України

ЯК РОЗУМІТИ ТЕРМІН „РОМАНСНА” ПОЕЗІЯ / НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА/

У філологічній науці й мистецтвознавстві зараз фігурує безліч *термінів* – більш-менш „офіційно” визнаних і, так би мовити, „любительських”. Безперечним є тільки те, що більшість *романсів*, котрі часто виконувались і дожили до наших днів, написано на слова відомих поетів. Буває так, що видатний твір видатного автора /О. Пушкіна, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки/ стає особливо знаним саме через те, що його покладено на музику видатним композитором/ П. Чайковським, М.Глінкою, О.Аляб'євим, М.Лисенком/ і він через те здобуває нове, вже літературно-музичне життя, а буває, що твір другорядного поета, скажімо, А. Дельвіга / «Элегия», «Соловей», «Осенний, мелкий дождичек...» та інші/, покладений на музику видатним композитором: О.Аляб'євим, М.Яковлевим; численні вірші О. Апухтіна в музичній інтерпретації його друга П.Чайковського / «День ли царит...»; «Ночи безумные, ночи бессонные...» / або вірші Є. Гребінки / «Очи черные, очи страстные...»/ в їхній музичній інтерпретації стають набагато відомішими серед культурної російської й української публіки кінця ХІХ-го і середини ХХ-го століття, ніж їх безпосередні літературні публікації.

Хочу, однак, звернути увагу на те, що далеко не кожна поетична замальовка, навіть дуже відомого російського й українського поета / а ми говоримо саме про них / неодмінно „лягає в романс”. Одразу ж виникає питання, чому, наприклад, „романсна арія” Ленського / з опери П.Чайковського „Євгеній Онегін”: „Куда, куда вы удалились, весны моей златые дни?» як окремих романс не сприймається. Чому такі „монологічно пафосні” вірші Лесі Українки, як „Слово, чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться...?” або „Contra spem spero...” для романса не підходять, а от її ж поетичні рядки: „Стояла я і слухала весну, вона мені багато говорила...” або ”Де ж тебе мають шукати на безвісті, милий мій, думи мої бистрокриллі...?” – цілком для романсів підходять. Чому /звертаючись до поезії нашої доби/ ми можемо зафіксувати, що окремі „пісенні твори” Дмитра Павличка /музика Олександра Білаша /, наприклад, „Два кольори, два кольори...” вже стали популярними романсами, а от образні визначення у вірші „Явір і Яворина” /слова того ж Д.Павличка і музика того ж О.Білаша/: „Він не знає, що надійдуть люди, Зміряють його на паруби, Розітнуть йому печальні груди, Скрипку зроблять із його журби” – як *романс* не звучать, так само із відомим віршем Сергія Єсеніна «Клен ты мой опавший...» /до речі, теж “метафоричне дерево” /, котрий в романс як такий “не лягає”.

Гадаю, що в самому понятті романс /водночас музичному й поетичному/, а відповідно й філологічно-мистецтвознавчому терміні, є своя специфіка. Тут мало того, щоб була гарна поетична замальовка /скажімо, пейзажна: порівняння почуттів людини з деревом, квіткою, горою, річкою, морем, вітром, хвилею, дощем, сонцем, місяцем тощо/: тут повинна бути особлива зосередженість на ліричних чи навіть трагічних почуттях ліричного героя /ліричної героїні/ твору. Тут повинна фігурувати й інша – “діалогічна” постать того, хто тебе або зрадив, або тебе не любить, або тебе кидає й з тобою прощається, або знаходиться від тебе дуже далеко, безнадійно далеко. Отже, тут має бути присутнім невеличкий і не розгорнутий *сюжет*, густо “огорнутий” емоціями, який при цьому й дає поштовх для сприйняття вірша як *романса*. Останній не випадково має чимало тематичних розгалужень – термінологічних підзаголовків /романс “циганський”, де присутні коні, циганські пристрасті й циганське свавілля: «Ночи безумные, ночи бессонные»; «Очи

черные, очи страстные...»; романс “дорожній” - поїзд, авто; романс “салонний” – тут на перший план виходить “кімнатний антураж”: букет зрізаних квітів, часто-густо вже прив’ялих, котрі символізують смерть або розлуку; спустіла красива ваза без води й квітів; зачинений рояль – ніхто вже на ньому не грає й не буде співати під його акомпанемент; поламана гітара /те ж саме/. У романсі неодмінно присутній рух – у самій його ритмомелодиці, котра цей рух наслідує: коней, поїзд, авто; дія музичного інструменту. Якщо “впливовий” романс дослідити під цим кутом зору, то ви обов’язково цей рух, вірніш, цю емоційну внутрішню енергію відчуєте, так само, як і “змістовий” музичний супровід: “Пара гнедых...”; “Ямщик, не гони лошадей...”; “Однозвучно гремит колокольчик...”; “Коли поїзд у даль загуркоче...”; “Бувай здоров, коханий мій! Вже час мені в дорогу... Димлять по вулицях дими, машини вже на шляху...”. Відчуєте ви в інших відомих романсах і “салонний антураж”: «Рояль был весь раскрыт, и струны в нем дрожали, как и сердца у нас, за песнею твоей...» /Слова А. Фета/; «Средь шумного бала...» /Слова О.К. Толстого/; «Той вазы, где цветок ты сберегала нежный, ударом веера коснулась ты небрежно...» /Слова О.Апхутіна/ і циганська – “гітарна” мелодія, закладена у самій ритмомелодиці вірша: Є Баратинського: «Не искушай меня без нужды...»; «Ночи безумные, ночи бессонные...» /Слова О. Апхутіна/; «Дальний плач тальянки, голос одинокий, и такой родимый, и такой далекий...» / Слова С. Єсеніна/; “Дзвін гітари у місячні ночі, поцілунки гарячі твої...” /Слова В.Сосюри/.

Мені здається, що “романсна тема” в російській і українській поезії ХІХ-го століття, століття ХХ-го й початку нашої доби – ця тема для філологічних спостережень дуже й плідна, і невичерпна.

ВАЛЬО О.Б.

Київський національний лінгвістичний університет

ВМОТИВОВАНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНОЮ СЕМАНТИКОЮ

Об’єктом розгляду даної статті є вмотивованість семантики фразеологічних одиниць, які відображають релігійно-міфологічну картину світу давніх германців.

Актуальність статті полягає в тому, що ми будемо намагатись розглянути типологію вмотивованості фразеологізмів, які відображають релігійні вірування і переконання давніх германців. Проблемою вмотивованості займались Кияк Т.Р., Гак В.Г., Ульман С., Левицький В.В., Степанова М.Д., Лейчик В.М., а вмотивованістю фразеологічних одиниць Угринюк В.М., Золотова Л.М., Губарев В.П., Пилипчук В.І.. Однак ще ніхто не займався вмотивованістю фразеологічних одиниць з релігійно-міфологічною семантикою.

Вмотивованість, одна з мовних універсалій, яка широко використовується для описування як лексичних, так і фразеологічних одиниць в різних мовах. Особливе значення критерій вмотивованості має для вивчення фразеологізмів [1:42]. Вмотивованість – це кількісна і якісна характеристика внутрішньої форми, і її ні в якому разі не слід плутати з етимологією мовних одиниць [2:59].

Вмотивованість служить зв’язуючою ланкою між формою та змістом мовного знака і є однією із його характеристик. Форма і зміст у мові, як і в інших явищах, можуть майже повністю співпадати, частково взаємопроникати одне в одне, а також втрачати взаємний контакт. У більшості значущих явищ мови зміст залишається в їх глибині, залишаючи, однак, на поверхні мовної форми більш чи менш помітні сліди (різні види вмотивованості, граматичні показники та ін.), які прямо чи побічно ведуть до цього змісту, так чи інакше пов’язані з ним, дозволяють аргументовано міркувати про нього [3:7].

Урахування різних підходів до вмотивованості лексичних і фразеологічних одиниць дозволяє, зокрема, по новому поглянути на вмотивованість фразеологізмів та побудувати

коротку типологію їх вмотивованості [1:47]. Фразеологічні одиниці можуть вмотивовуватися в двох планах мовному та мовленнєвому. На рівні мовлення ми маємо справу з контекстуальною вмотивованістю, яка деякою мірою може залежати від багатьох факторів – як від освіченості комунікантів, так і від мети застосування того чи іншого фразеологізму. Не виключається також деякий вплив на вмотивованість їх семантики також контекстуального оточення. Контекстуальна вмотивованість фразеологізму виникає в результаті взаємодії фразеологізму в цілому та його окремих компонентів з різними елементами контексту. Для визначення характеру контекстуальної вмотивованості фразеологізму необхідно виявити мотивуючий контекст, а ним служить семантична єдність, яка утворюється реченнями чи групою речень, у складі якої він вживається [1:52].

Мовленнєву вмотивованість слід відрізнити від мовної, у якій вмотивованість значення фразеологізму обумовлена складом слівних компонентів за відношеннями між ними і проявляється незалежно від контекстуального оточення [1:52].

У мовному плані ми розуміємо три види вмотивованості фразеологічних одиниць:

Знакову (семіотичну) – в даному випадку фразеологічна одиниця вмотивована уже фактом свого існування та використання у мові;

Формальну (фразотворчу)

Змістову (інтенціональну)

Суб'єктивна

Образна

Виходячи з того, що мовний знак розглядається як двостороння сутність, ми ділимо формальну вмотивованість на два типи:

Вмотивованість за зовнішньою формою

Вмотивованість за внутрішньою формою

Вмотивованість за зовнішньою формою, в свою чергу, переходить у фонетичну вмотивованість.

В.В.Левицький та Л.В.Бистрова вважають, що фонетична вмотивованість має не абсолютний, а відносний характер [4:9-10]. Зв'язок між звучанням та значенням може виявлятися, а може і не виявлятися, оскільки він не обов'язковий [5:164]. М.Г.Комлев вважає, що звукова мотивація найменш переконлива, хоча багато лінгвістів вважають її головною і продуктивною [6:70]. Одні і ті самі звуки в різних мовах сприймаються, по різному. Звучання слова не має нічого спільного з природою предмета чи явища, які позначаються ним. Про це свідчить, зокрема наявність кількох назв одного і того ж предмета в одній мові, а також зміна звукових оболонок в процесі історичного розвитку.

Ми проаналізували семантичну будову ряду фразеологічних одиниць з компонентом *Donner-*: “Zum Donnerwetter nochmal!”, “Donnerwetter Parapluie!”, “Ein Donnerwetter loslassen”, “Da soll doch (gleich) ein heiliges Donnerwetter dreinschlagen!”, “Wie das leibhaftige Donnerwetter”, “ein Donnerstagskind sein”(Röhrich, 324).

Проаналізувавши ми прийшли до висновку, що вони мають у своїй семантичній структурі семи здивування, сюрпризу, прокляття, роздратованості, люті, страху, які є, на наш погляд, похідними від гіперсеми голосності. З допомогою таких слів, які мають звукову вмотивованість, утворюють немало фразеологічних одиниць як у німецькій мові, так і в інших мовах світу. Сема голосності та негативної емоції зберігається за певними звуками, а це дає підставу стверджувати, що фразеологізми, що мають своїм компонентом дієслово *donner* можуть на наш погляд, вважатися частково вмотивованими за своєю зовнішньою формою [1:62-63].

Наше розуміння вмотивованості фразеологічних одиниць за внутрішньою формою торкається як семантичних, так і морфологічних особливостей і тому її доцільно об'єднати щодо фразеологізмів в одну семантико-морфологічну [1:48].

Під внутрішньою формою фразеологізму ми розуміємо образ, що утворився на базі буквальних значень його компонентів, який і ліг в основу побудови значення. У такому разі

вмотивованість семантики фразеологізмів за внутрішньою формою є їх вмотивованість буквальними значеннями компонентів. Загальне значення фразеологізму часто досить важко або майже неможливо на даному етапі вивести із сукупності значень слів, які його утворюють. Проте воно може бути частково виведено і вмотивовано лексичними значеннями окремих компонентів. Значення фразеологізмів у багатьох випадках не діляться на частини, які безпосередньо співвідносяться з лексичними значеннями слівних компонентів [1:63].

Вмотивованість фразеологізмів німецької мови за внутрішньою формою має три мовні реалізації:

Невмотивовані за внутрішньою формою фразеологізми, значення яких неможливо на даному етапі вивести із буквального значення компонентів. Наприклад: *“das ist ein starker Tabak”*(Röhrich, 1592), *“einem den Teufel im Gläslein zeigen”*(Röhrich, 1613).

Повністю вмотивовані за внутрішньою формою фразеологізми, значення яких виводиться із буквальних значень компонентів. Наприклад: *“etw. mit einem Tabu belegen”*(Röhrich, 1592-1593), *“Tagewählerei betreiben”*(Röhrich, 1596), *“die wilde Jagd”*.

Частково вмотивовані за внутрішньою формою фразеологізми, загальне значення яких деякою мірою виводиться із буквального значення того чи іншого компонента:

Вмотивовуючий компонент є семантично стержневим і своїм значенням вказує на процес більш конкретно позначений фразеологізмом у цілому. Наприклад: *“Geh zum Geier”*(Röhrich, 522), *“geh zum Kuckuck”*(Röhrich, 898); *“der Tausend soll mich holen”*(Röhrich, 1605), *“der Kuckuck soll mich hollen”*(Röhrich, 898); *“aussehen wie der Tod von Basel”*(Röhrich, 1627), *“aussehen wie die Hexe von Binzen”*(Röhrich, 712).

Вмотивовуючий компонент, який актуалізує в складі вторинне, похідне і переносне значення, формує денотативно-сигніфікативне ядро всього фразеологізму. Наприклад: *“da ist die schwarze Katze zwischen gekommen”*(Röhrich, 824), *“die schwarze Kuh hat ihn getreten”*(Röhrich, 903), *“die schwarze Kuh hat ihn gedrückt”*(Röhrich, 903), *„schwarzer Ochse”*(Röhrich, 1109).

Вмотивованість фразеологічного значення за внутрішньою формою та її ознаки можуть передаватися будь-якою частиною мови, хоча найчастіше вона падає на дієслово та іменник у зв'язку з їх розвинутою семантичною навантаженістю. Але тут слід підкреслити, що у першому випадку дієслова *gehen*, *holen*, *aussehen* виконували центральну вмотивовуючу роль, а в другому випадку на дієслово припадає категоріальна сема, а основне вмотивовуюче навантаження лягає на прикметник *“schwarz”*. Крім того, чим сильніший семантичний зсув компонентів фразеологізму, тим важче він піддається вмотивованості за його внутрішньою формою[1:67].

Таким чином, якщо значення фразеологізму не виводиться і не вмотивовується загальною сумою буквальних значень компонентів, що його утворюють, то воно може бути тою чи іншою мірою вмотивовано лексичним значенням якогось одного або кількох компонентів [1:67].

Треба сказати ще про одну можливість вмотивування значення фразеологізмів за внутрішньою формою. Йдеться про фразеологічні одиниці, які реалізують в своїй семантичній структурі одну із ознак, якою характеризується та чи інша тварина. Фразеологізми з компонентом „назва тварин” мають, на нашу думку, уже частково заплановану вмотивованість семантики за внутрішньою формою, так як з кожною твариною пов'язані якісь певні асоціації, що використовуються для досягнення потрібної експресивності. Наприклад: *“der Teufel ist ein Eichhörnchen”*(Röhrich, 360-361), *“eine Schlange am Busen nähren (wärmen, erziehen)”*(Röhrich, 1357), *“ein Wolf in Schafskleidern (im Schafspelz)”*(Röhrich, 1740), *“den weißen Hirsch jagen”*(Röhrich, 722), *“Der hört den Kuckuck nicht mehr rufen”*(Röhrich, 898), *“Auf einem fahlen Pferde gesehen werden”*(Röhrich, 1166).

На змістовому рівні вмотивованість проявляється як зв'язуючий елемент між формою та семантичним змістом мовного знака. Змістова вмотивованість – це структурно-

семантична характеристика фразеологічної одиниці, яка виражає засобами мови раціональний лексико-семантичний зв'язок між її внутрішньою формою та значенням [1:70-71]. За змістовою вмотивованістю, на нашу думку, можна розрізняти повністю вмотивовані фразеологічні одиниці, частково вмотивовані та невмотивовані. Абсолютно вмотивованих фразеологізмів, на наш погляд, не існує, оскільки в такому випадку всі компоненти фразеологічної одиниці повинні вживатися у своєму буквальному значенні, а це суперечить її суті, так як хоча б один компонент має бути семантично зсунутим.

У повністю (наприклад: “am Ende der Welt”(Röhrich, 384), “die Wilde Jagd”, “mit Teufels Gewalt”(Röhrich, 1612), “eine Schlange am Busen nähren (wärmen,erziehen)”(Röhrich, 1357)) та частково (наприклад: “ein Engel geht durchs Zimme”r(Röhrich, 385), “der getreue Eckart”(Röhrich, 350), “der Kuckuck soll dich holen”(Röhrich, 898), “nicht hexen können”(Röhrich, 711)) вмотивованих за змістом фразеологічних одиниць компоненти внутрішньої форми та значення певною мірою співпадають. У невмотивованих (наприклад: “auf einem fahlen Pferde gesehen werden”(Röhrich, 1166), “es spielt mit den Englein”(Röhrich, 385), “Bohne in den Ohren haben”(Röhrich, 235), “eine Schlange, die sich in den Schwanz beißt”(Röhrich, 1358), “ein Donnerstagskind sein”(Röhrich, 324), “wie das leibhaftige Donnerwetter”(Röhrich, 324)) змістово фразеологізмів компоненти внутрішньої форми і значення не співпадають взагалі.

Для вмотивованості фразеологізму через образ інколи досить і одного переосмисленого компонента. Значення фразеологізму можна зрозуміти або не зрозуміти в синхронії через семантичні властивості мови (метафору, метонімію) [7:27]. Буквальне значення конститuentів відіграє важливу роль, адже у синтаксичному сполученні вони утворюють базу для відповідного асоціативного аналізу, в результаті якого у мовця утворюється у свідомості образ, що ліг в основну фразеологічного значення [8:4].

Таким чином, образно повністю вмотивованим можна вважати фразеологізм “*jem. mit faulen Eiern bewerfen*”(Röhrich, 324). Давно існував такий звичай, що публіка висловлювала свою злість, незадоволення поганим актором чи політиком. Вони засвистували його і обкидували поганими яйцями і помідорами.

Розглянемо “*Bohne in den Ohren haben*”(Röhrich, 235). Той у кого у вухах боби, звичайно, не дуже добре чує або і цілком не чує. У нашій свідомості виникає образ людини, яка з тих чи інших причин недочуває. Отже, фразеологічний зворот “*Bohne in den Ohren haben*” означає недочувати, тобто погано чути.

Образно частково вмотивованим можна вважати фразеологізм “*goldene Berge versprechen*”(Röhrich, 173), який означає „обіцяти щось неймовірне і нездійсненне”. Тут є неможливим декодування значення через подвійну семантичну несумісність компонентів “*goldene Berge*” та “*Berge versprechen*”. Самостійні лексичні значення “*versprechen*” плюс “*golden*” наводять на те, що обіцяють щось дуже цінне, гарне, багато і таке, до чого варто прагнути. Компонент “*Berg*” створює образ чогось високого, такого, чого важко досягнути. І все-таки в поєднанні значення компонентів наводять нас на ситуацію, яка частково полегшує нам зрозуміти загальне значення фразеологізму „робити неймовірні обіцянки, які ніколи не виконаєш”.

Образно частково вмотивованим є також фразеологічний зворот “*die Wilde Jagd*”. Ця єдність асоціюється з натовпом, який проноситься і змітає все на своєму шляху. Це частково допомагає нам зрозуміти загальне значення фразеологізму, але не повністю. Цей фразеологізм означає „дикє полювання”. Мова тут іде про натовп померлих, який проноситься під час бурі і вихору по небу.

Особливу групу частково вмотивованих фразеологізмів за образом становлять компаративні фразеологізми: “*klug wie eine Schlange sein*”(Röhrich, 1358), “*listig, falsch wie eine Schlange sein*”(Röhrich, 1358), “*vorankommen wie die Echternacher Springprozession*”(Röhrich, 349), “*wie der Kuckuck seine Eier in fremde Nester legen*”(Röhrich, 898), де порівняльна частка „wie” наводить нас на відповідну аналогію.

На суб'єктивну вмотивованість значення фразеологізмів впливає частота їх вживання, що підсилює інтуїтивне розуміння того чи іншого звороту. На рівні мовлення фразеологізми можуть вважатися вмотивованими і тоді, коли за лінгвістичними даними вмотивованість того чи іншого фразеологізму дорівнює нулю, що свідчить про заміну критерію вмотивованості інтуїцією мовців.

Беручи до уваги все вище сказане можна зробити висновок, що вмотивованість – це кількісна і якісна характеристика внутрішньої форми, це зв'язуюча ланка між формою та змістом. Вмотивованість є бажаний результат відображення у фразеологічній одиниці певної ознаки (ознак) денотата засобами мови, що стала базою для утворення та функціонування загального значення фразеологізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Угринюк В.М.* Типологія вмотивованості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови (Кількісні та якісні характеристики): Дис. ...канд. філол. наук.–Чернівці, 1993. 2. *Кияк Т.Р.* О „внутренней форме” лексических единиц// Вопросы языкознания. – 1987.–№3.–С.58-63. 3. *Плотников Б.А.* О форме и содержание в языке. – Минск: Вышэйш. шк., 1989. 4. *Бистрова Л.В. Левицький В.В.* Ще раз про символічні значення деяких голосних та приголосних// Іноземна філологія. – 1976 – Вип.42.– С.3-10. 5. *Общее языкознание!* Под общ. ред. А.Е.Супруна. – Минск: Вышэйш. шк., 1983. 6. *Комлев Н.Г.* Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1969. 7. *Burger H., Buhofer A, Sialm A.* Handbuch der Phraseologie. – Berlin-New York: hrsg. von W.de Gruyter, 1982. 8. *Koller W.* Redensarten Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel. – Tübingen: Max Nimeyer Verlag, 1977.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Röhrich Lutz. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 5 Bänden - Freiburg /Basel / Wien: Herder - Spektrum Verlag 2001. – 1910 S.

ВАСЬКО Р.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ФОНЕМНА СТРУКТУРА ОДНОСКЛАДОВИХ СЛОВОФОРМ ГОТСЬКОЇ МОВИ

Разом з дослідженням найдрібніших фонологічних одиниць звукового плану вираження, виявленням їхньої парадигматичної системи та встановленням закономірностей сполучуваності цих далі неподільних одиниць фонологія вивчає також і побудову більших одиниць цього рівня – складу, фонетичного слова [1; 2; 3;4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 13]. Дослідження фонемної структури складу та фонетичного слова можуть стати цікавими і для виявлення важливих аспектів у динаміці системи фонем і системи фонематичних опозицій будь-якої мови [12 : 116]. Побудова таких одиниць є сферою функціонального використання фонем. З іншого боку, склад і фонетичне слово є ділянками звукового рівня, вони безпосередньо зв'язані функціонально з іншими рівнями мовної макросистеми, зокрема, з лексичним рівнем. Якщо для вивчення внутрішньої будови фонологічної системи звернення до складу і фонетичного слова не є обов'язковим, то функціональна характеристика системи фонем передбачає вивчення її участі у побудові складу та фонетичного слова.

Для фонології давніх та сучасних германських мов особливий інтерес представляє одиниця, яка одночасно є і складом, і найбільш типовим фонетичним словом – односкладове фонетичне слово.

Канонічним видом германського кореневого слова взагалі і готського зокрема є, як відомо, звукова послідовність приголосний + голосний + приголосний. Три компоненти цієї послідовності – її конструктивні компоненти – позначимо термінами ініціаль, вокаль і фіналь. Наявність приголосних (периферійних) конструктивних

елементів не є обов'язковою. Приголосна периферія складу – одиночні приголосні фонемі або стандартні групи приголосних, що складаються з 2-3-4 фонем. Обов'язковим елементом є, звичайно, вокаль, складоносій. Саме фонемна структура таких односкладових словоформ, засвідчених в готських писемних пам'ятках, послугувала матеріалом дослідження.

Інвентар таких словоформ складено шляхом суцільної вибірки з готської біблії / *Die Gotische Bibel. Herausgegeben von Wilhelm Streitberg. Band 1. Der gotische Text und seine griechische Vorlage. Mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleineren Denkmälern als Anhang. – 7. Auflage / Mit einem Nachtrag von Piergiuseppe Scardigli. – Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2000. – 524 S./*. Дані, отримані з готської біблії, уточнювалися за допомогою алфавітного показника слів готської мови / *A Concordance to Biblical Gothic by Magnús Snædal. Volume I. Introduction. Texts.; Volume II. Concordance. – Reykjavík: Institute of Linguistics, University of Iceland (Málvísindastofnum Háskóla Íslands) and University of Iceland Press (Háskólaútgáfan), 1998. – Volume I – 70 p.; Volume II – 1257 p./*, а також словників готської мови: *Gotisches etymologisches Wörterbuch. Mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im Romanischen von Ferdinand Holthausen. – Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1934. – 136 S.; Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. Mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen von Sigmund Feist. Dritte neubearbeitete und vermehrte Auflage. – Leiden: E.J.Brill, 1939. – 710 S.*

Вивчення зовнішньої структурної характеристики лексики – довжини слова в фонемах – представило слово як єдність, що визначається кількістю елементів, з яких вона складається. Дослідження сполучуваності голосних і приголосних фонем у створенні слів веде до виявлення все більшого числа обмежень, що накладаються на сполучуваність фонем у слові, що записано у вигляді канонічної форми /КФ/, де літерою С позначається будь-яка приголосна фонема (від першої літери лат. *cōnsonāns* “приголосний”) та V- будь-яка голосна фонема (від першої літери лат. *vōcālis* “голосний”). Виявлення закономірностей формування звукових оболонок значущих одиниць допомагає встановити основні типологічні риси фонемної структури слів певної мови.

Будь-яке германське односкладове слово може мати у початковій позиції від нуля до трьох приголосних фонем, голосну фонему як ядро (вершину) складу, а також від нуля до чотирьох приголосних фонем у кінцевій позиції. Наявність голосного у структурі складу будь-якої із давньогерманських мов є обов'язковою. Звідси випливає, що довжина односкладового слова може сягати восьми фонем. Теоретично можлива кількість різновидів фонемної структури слова певної довжини дорівнює 2^n , де n – число фонем у слові [11:160]. Таким чином, для однофонемних словоформ кількість різних структур дорівнюватиме $2^1=2$, для двофонемних – $2^2=4$, для трифонемних – $2^3=8$ і т.д.

Аналіз розподілу довжини слова в текстах і словнику показав, що для готської мови не зареєстровано словоформ, довгих за 19 фонем (напр., *garþanmipsandidedum* “і тоді послали ми з”, а серед односкладових словоформ не зареєстровано словоформ, довгих за 6 фонем (напр., *haifsts* “боротьба, змагання, суперництво”, *striks* “штрих, йота, титла”).

Отже, теоретично можлива кількість різновидів фонемної структури (КФ) односкладової словоформи в готській мові становить 256.

Прослідкуємо, скільки теоретично можливих різновидів фонемної структури слова можна встановити для слів заданої довжини і для словника в цілому (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість теоретично можливих різновидів фонемної структури словоформи у готській мові

Кількість фонем у слово формі	Кількість Різно видів	Кількість фонем у слово формі	Кількість Різно видів
1	2	11	20 48
2	4	12	40 96
3	8	13	81 92
4	16	14	16 384
5	32	15	32 768
6	64	16	65 536
7	12 8	17	13 1072
8	25 6	18	26 2144
9	51 2	19	52 4288
10	10 24	Разо м	1 048 574

Як бачимо, кількість теоретично можливих різновидів фонемної структури словоформ дуже швидко зростає зі збільшенням довжини словоформи. При наявності у готській мові всіх теоретично можливих структур кількість їх сягала б понад 1 мільйон, що набагато перевищує обсяг словника будь-якої з давньогерманських мов. Готська мова, як і багато інших мов, не використовує всіх теоретично можливих сполук. Чим довше слово, тим менший відсоток теоретично можливих сполук повинен використовуватися, оскільки кількість довгих слів обернено пропорціональна довжині слова [11:161].

Кількість односкладових слів готської мови, зареєстрованих у словнику З. Файста становить 353, а словоформ, отриманих шляхом суцільної вибірки з писемних пам'яток – 447. Частота односкладових словоформ у текстах писемних пам'яток становить 25484. Усі слова й словоформи, зареєстровані у словнику й текстах писемних пам'яток, описуються п'ятнадцятьма канонічними формами, а їх довжина – від однієї до шести фонем (див. табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння кількості і частоти зареєстрованих
односкладових словоформ готської мови

/п	Ка нонічна форма	СЛОВНИК		ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ			
		Кіль кість слів	% від загальної кількості слів	Кіль кість слів	% від загальної кількості і слів	Час тота слів	% від загальної частоти слів
	CV	63	17,8	129	2	958	37,
	C	5		8,79		8	62
	VC	13	3,69	21	4,	594	23,
				69		8	34
	CV	25	7,08	32	7,	522	20,
				14		7	51
	CV	97	27,4	117	2	163	6,4
	CC	9		6,34		4	2
	VC	12	3,40	13	2,	125	4,9
	C			91		1	1
	V	2	0,57	2	0,	658	2,5
				45			8
	CC	22	6,23	51	1	470	1,8
	VC			1,39			4
	CC	6	1,70	5	1,	344	1,3
	V			12			5
	CC	36	10,1	34	7,	133	0,5
	VCC	9		59			2
0	CV	48	13,5	27	6,	115	0,4
	CCC	9		03			5
1	CC	15	4,25	8	1,	48	0,1
	VCCC			78			9
2	VC	6	1,70	5	1,	33	0,1
	CC			11			3
3	VC	1	0,28	1	0,	33	0,1
	CCC			22			3
4	CC	1	0,28	1	0,	1	0,0
	CVCC			22			04
5	CV	6	1,70	1	0,	1	0,0
	CCCC			22			04
Всього		353	100	447	1	254	≈1
				00		84	00

Як видно з таблиці №2, кількість використаних канонічних форм односкладових словоформ у мові й писемних пам'ятках становить лише невелику частину теоретично можливих: 15 із 256, тобто 5,9%.

Аналіз односкладових словоформ готської мови показав, що найбільш типовими канонічними формами є CVC, VC, CV, CVCC, VCC, за моделями яких побудовано майже 93% всіх односкладових словоформ цієї мови (див. табл.3).

Односкладове слово у готській мові може розпочинатися з:

а) голосних коротких фонем: /i/ - is “він”, /u/ - uns “нам”, /a/ - arms “рука”; б) голосних довгих фонем: /ī/ - eis “вони (наз. відм. мн. особ. займ. “він”)", /ū/ - ūt “вперед, далі”, /ō/ - ōgs “бійся (наказ. спосіб)”; в) дифтонгів: /iu/ - iur, /au/ - auk, /ai/ - ain ; г) приголосних фонем: /p/ - pugg “гаманець, торбинку (знах. відм.)”, /t/ - til “того, що підходить (знах. відм.)”, /k/ - kann “можу, вмію”, /b/ - baúrgs “місто”, /d/ - dags “день”, /g/ - gards “домашнє господарство, двір”, /f/ - fimf “п’ять”, /Q/ - qairh “через (прийм.)”, /s/ - saíhu “дивись (наказ. спосіб)”, /m/ - mann “чоловікові”, /n/ - namt “він взяв”, /r/ - reik “правителів, принцу”, /l/ - laist “слід (знах. відм. одн.)”, /w/ - waírq “стань (наказ. спосіб, 2 особа одн.)”, /j/ - jah “і, також”, /h/ - hueit “біле (знах. відм.)”, /q/ - qamt “він прийшов”, /h/ - huzd “скарб”; д) двофонемних груп приголосних фонем: /pl/ - plat “шматок сукна, латка”, /tw/ - twai “два (наз. відм. чол. роду)”, /kr/ - krusts “скреготання, скрегіт (зубів)”, /bl/ - blinds “сліпий”, /br/ - brūks “корисний, придатний”, /dr/ - draus “впасти, припасти”, /gr/ - grets “плач”, /fr/ - freis “вільний”, /Qw/ - qwaírhs “розгніваний”, /Qr/ - qrins “три, трьох (знах. відм. чол. і жін. роду)”, /Ql/ - qlaúhs “втеча”, /sp/ - spráurd “перегони”, /st/ - stains “камінь”, /sk/ - skalks “слуга”, /sw/ - swers “дорогий”, /sl/ - slah “удар”, /sn/ - snauh “поспішати”, /wr/ - wraks “гонитель, переслідувач”, /wl/ - wlits “обличчя, лице”, /hr/ - hrains “чистий”, /hl/ - hlaifs “хліб”; є) трифонемних груп приголосних фонем: /str/ - striks “штрих, йота, титла .

Таблиця 3

Односкладові словоформи готської мови

/п	Тип складу	Ка нонічна фо рма	Кіль кість слів	% від загально ї кількост і слів	Час тота слів	% від загальної частоти слів
	Прикритий закритий	CV C	129	2 8,86	958 8	37, 62
		CV CC	117	2 6,17	163 4	6,4 1
		CC VC	51	1 1,41	470	1,8 4
		CC VCC	34	7, 61	133	0,5 2
		CV CCC	27	6, 04	115	0,4 5
		CC VCCC	8	1, 79	48	0,1 9
		CC CVCC	1	0, 22	1	0,0 04
		CV CCCC	1	0, 22	1	0,0 04
	Всього:		368	8 2,32	119 90	≈4 7,04
	Неприкритий	VC	21	4,	594	23,

	закритий			70	8	34
0		VC	13	2,	125	4,9
		C		91	1	1
1		VC	5	1,	33	0,1
		CC		12		3
2		VC	1	0,	33	0,1
		CCC		22		3
	Всього:		40	8,	726	28,
				95	5	51
3	Прикритий відкритий	CV	32	7,	522	20,
				16	7	51
4		CC	5	1,	344	1,3
		V		12		5
	Всього:		37	8,	557	21,
				28	1	86
5	Неприкритий відкритий	V	2	0,	658	2,5
				45		8
	Всього:		2	0,	658	2,5
				45		8
	Разом у всіх КФ		447	1	254	≈1
				00	84	00

Складоносієм в односкладовому готському слові виступають:

а) голосні короткі фонемі: /i/, /u/, /ε/, /O/, /a/; б) голосні довгі фонемі: /ī/ - skiers “чистий, світлий”, /ū/, /ē/, /ō/; в) дифтонги /iu/, /au/, /ai/.

Односкладове слово у готській мові може закінчуватися на:

голосні короткі фонемі: /i/, /u/, /, /a/; б) голосні довгі фонемі: /ī/, /ū/, /ē/, /ō/; в) дифтонги: /iu/, /au/, /ai/; г) приголосні фонемі: /p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/, /f/, /q/, /s/, /z/, /m/, /n/, /r/, /l/, /w/, /h/, /h/; д) двофонемні групи приголосних фонем: /ps/, /tt/, /ts/, /ks/, /bs/, /ds/, /gt/, /gs/, /ft/, /fs/, /qs/, /st/, /zd/, /mt/, /mb/, /mf/, /ms/, /mz/, /mm/, /nt/, /nd/, /nq/, /ns/, /nz/, /nn/, /rp/, /rt/, /rb/, /rd/, /rg/, /rf/, /rq/, /rs/, /rm/, /rn/, /rh/, /lp/, /lt/, /lk/, /ld/, /lf/, /lq/, /ls/, /lm/, /ll/, /lh/, /ws/, /hut/, /ht/, /hs/, /hw/, /Nk/, /Ng/, /Nq /; е) трифонемні групи приголосних фонем: /tts/, /fst/, /sts/, /zds/, /mbs/, /nds/, /nqs/, /nst/, /nnt/, /rts/, /rds/, /rgs/, /rft/, /rqs/, /rst/, /rms/, /rht/, /rhs/, /lks/, /lds/, /lfs/, /lqs/, /lls/, /lls/, /hts/, /Nkg/; ж) чотирифонемні групи приголосних фонем: /nsts/, /rfts/.

Отже, аналіз фонемної структури односкладових словоформ готської мови показав, що деякі канонічні форми не використовуються тому, що вони не можуть утворювати слово як сполучення одних лише приголосних: CC, CCC, CCCC, CCCCC, CCCCCC, інші – тому, що, хоча теоретично вони могли б бути словом, у мові не зареєстровані. Закони готської мови накладають обмеження на сполучуваність фонем. Так, на початку односкладового слова готська мова не допускає послідовності більше трьох приголосних фонем підряд, а в кінці слова не може бути сполука, що містить більше ніж чотири приголосні фонемі. Ці закономірності фонемної структури односкладових слів готської мови (IV ст. н.е.) є надзвичайно важливими, оскільки вони належать до мови, яка у хронологічному плані знаходиться на відстані чотирьох століть від спільногерманської прамови і, яка, на думку багатьох вчених, ще зберегла багато характерних рис, притаманних цій флективній прамові. У давньоанглійській (VIII ст. н.е.) й у давньоісландській (XII ст. н.е.) мовах ці риси збереглися на момент виникнення писемних пам'яток. Отже, ці закономірності є типологічними для усіх підгруп давньогерманських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленецький А.Л. (2004). Зеленецький А.Л. Сравнительная типология основных европейских языков. – М.: Academia. 2004. 2. Шеворошкин В.В. (2004). Шеворошкин В.В. Звуковые цепи в языках мира. – М.: Эдиториал УРСС. 2003. 3. Зубкова А.Г. (2003). Зубкова А.Г. Язык как форма. Теория и история языкознания. – М.: Изд-во Российского университета дружбы народов. 2003. 4. Иллич-Свитыч В.М. (2003). Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). Введение. Сравнительный словарь. – М.: Эдиториал УРСС. 2003. 5. Касаткин Л.Л. (2003). Касаткин Л.Л. Фонетика современного русского литературного языка. – М.: Изд-во Московского университета. 2003. 6. Савченко А.Н. (2003). Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. – М.: Эдиториал УРСС. 2003. 7. Rauch I. (2003). Rauch Irmengard. The Gothic Language: Grammar, Genetic Provenance and Typology, Readings. – New York: Peter Lang. 2003. 8. Gussmann E. (2002). Gussmann Edmund. Phonology: Analysis and Theory. – Cambridge: Cambridge University Press. 2002. 9. Кодзасов С.В., Кривнова О.Ф. (2001). Кодзасов С.В., Кривнова О.Ф. Общая фонетика. – М.: Изд-во Российского государственного гуманитарного университета. 2001. 10. Бондарко Л.В. (1998). Бондарко Л.В. Фонетика современного русского языка. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета. 1998. 11. Перебийніс В.С. (1970). Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка. 1970. 12. Плоткин В.Я. (1967). Плоткин В.Я. Динамика английской фонологической системы. – Новосибирск: Западно-Сибирское книжное изд-во. 1967. 13. Trnka Bohumil. (1966). Trnka Bohumil. A Phonological Analysis of Present-Day Standard English. – Tokyo: Hokuou Publishing Co. 1966.

ДОВІДНИКИ

1. GB (2000). Die Gotische Bibel. Herausgegeben von Wilhelm Streitberg. Band 1. Der gotische Text und seine griechische Vorlage. Mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleineren Denkmälern als Anhang. – 7. Auflage / Mit einem Nachtrag von Piergiuseppe Scardigli. – Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter. 2000. 2. CBG (1998). A Concordance to Biblical Gothic by Magnús Snædal. Volume I. Introduction. Texts.; Volume II. Concordance. – Reykjavík: Institute of Linguistics, University of Iceland (Málvísindastofnum Háskóla Íslands) and University of Iceland Press (Háskólaútgáfan), 1998. – Volume I. Volume II. 3. VWGS (1939). Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. Mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen von Sigmund Feist. Dritte neubearbeitete und vermehrte Auflage. – Leiden: E.J.Brill. 1939. 4. GEW (1934). Gotisches etymologisches Wörterbuch. Mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im Romanischen von Ferdinand Holthausen. – Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung. 1934.

ВЕЩИЦКА В.О.

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ УМОВНОГО ЗМІСТУ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Для сучасної лінгвістики характерним є прагнення до вивчення ментальних засад мови. Разом з цим постійно зростає інтерес до проблем взаємовідносин мови і мовленнєвої діяльності, в якій реалізується мовна система. Ці тенденції визначають актуальність дослідження категорій, які відображають універсальні закони мислення і створюють необхідну основу комунікації. Відносини умови та наслідку за характером об'єктивних зв'язків, які вони відображають, слід віднести до класу явищ, котрі по'єднуються у категорію зумовленості. Всі компоненти цієї категорії (умова, наслідок, причина, мета, допуст) певним чином співвідносяться один з іншим. Відносини між умовою та наслідком становлять зміст категорії умовності. Визначення специфіки мовної категорії умовності, як у плані змісту, так і у плані вираження, є одним із завдань мовознавства.

Метою нашого дослідження є визначення факторів, які формують умовний зміст висловлювання (на матеріалі іспанської мови).

Предметом дослідження є складне і просте речення з яскраво вираженою семою умовності. Об'єкт дослідження – фактори формування умовно-наслідкових відносин у висловлюванні.

Зазначена мета передбачає розгляд об'єкту у трьох аспектах: логічному, системно-мовному і ситуативно-мовленнєвому. Отже, необхідно вирішити наступні завдання:
визначити мовні засоби вираження умовних відносин;
дослідити їхню мовленнєву реалізацію;
виявити ознаки, що дозволяють кваліфікувати те чи інше висловлювання як умовно-наслідкову конструкцію.

“Одна и та же логико-смысловая связь сигнификативных ситуаций способна формализоваться за счет различных типов структур предложений”[1:8]. Для вираження умовних відносин використовуються структури простого та складного речень, а саме:

складнопідрядне речення (з підрядним умови, часу, означення);
складносурядне речення (з сурядним і розділовим зв'язком);
просте речення, ускладнене елементами вторинної предикації (з інфінітивним, герундіальним, дієприкметниковим зворотом);

просте речення (з обставиною, вираженою словосполученням “прийменник + іменник”);

просте речення (з предикатом, вираженим морфоформами *Condicional*, *Imperfecto de Subjuntivo*, *Pluscuamperfecto de Subjuntivo*).

Сказане ілюструють наступні приклади:

“El gallo no estará vendido mientras no venga mi compadre Sabas – respondió el coronel” (Coronel, 280).

“Un hombre que se aprecie, no puede permitir que los transeúntes se líen a coces con la señora propia” (Cela, 111).

“Salga a la luz – dijo con voz tensa, - o lo quemo” (Hora, 114).

“Dime con quien andas y te diré quien eres” (ісп. присл.).

“De habérselo permitido la posición, el juez Arcadio se habría encogido de hombros” (Hora, 185).

“Puestas las dos a investigar, nuestra tarea hubiera sido mucho más fácil” (Carrión, 39).

“Sin las indicaciones de usted, nunca hubiera dado con ellos” (Cuentos, 137).

“Con dos centímetros que ganemos, todo quedará arreglado” (Carrión, 122).

“ A este paso, sería cuestión de encontrar los nidos para acabar de exterminarlos por completo” (Hora, 117).

Умовно-наслідковий зв'язок, який реалізується у різних типах структур речення, є смисловим інваріантом категорії умовності, а семантико-синтаксична структура складнопідрядного речення з підрядним умови є адекватною формою втілення смислових компонентів.

Всі інші засоби вираження умовно-наслідкових відносин є структурно-семантичними модифікаціями складнопідрядного умовного речення. Залежно від засобу мовленнєвої реалізації значення умовності може дещо змінюватися, але зміст висловлювання зберігається.

Наведемо приклади, що ілюструють взаємоконвертування умовних структур:

Si haces dos deberes, podrás descansar.

Cuando hagas dos deberes, podrás descansar.

El alumno que haga dos deberes, podrá descansar.

Hechos dos deberes, podrás descansar.

Con los deberes hechos, podrás descansar.

Podrías descansar (si hicieras dos deberes).

Цілком зрозуміло, що за допомогою будь-якого з цих висловлювань досягається комунікативна мета.

«Избирательный характер в функционировании данных единиц речи для передачи идеи и структуры отношения в речевом акте» пояснюється «относительным семантическим сходством, существующим между словом, словосочетанием, простым и сложным

предложением»[1:8]. Так, вибір слова здійснюється «при компрессивном выражении отношения», а речення обирається “при необходимости передать задуманное отношение в виде пропозиции предикативного характера и эмплитного обозначения величин пропорции и отношения между ними”[2:119].

Здається логічним, що існують фактори, які, незалежно від засобу мовленнєвої реалізації значень умови та наслідку, виявляють логіку умовних відносин. Логіка в умовному висловлюванні полягає в тому, що «одно событие, состояние...является в том или другом смысле основанием или условием другого. Связь, выражаемая условным высказыванием, предполагает, что консеквент с определенной необходимостью «вытекает» из антецедента»[8:189]. Проте «условие - это то, от чего зависит нечто другое, что делает возможным наличие вещи, состояния, процесса...» [9:469].

Граматичний умовний зв'язок відповідає логічному у тому сенсі, що є двохчастинною структурою, в якій одна висловлює ситуацію, котра зумовлює, а друга - зумовлену. Обидві ситуації поєднані відношенням залежності: умова породжує наслідок, наслідок передбачає присутність умови. Обидва компоненти висловлювання мисляться як гіпотетичні.

В умовному періоді умова і наслідок відповідають ситуаціям, що самі по собі можуть бути цілком незалежними, не пов'язаними природною логікою речей. Проте, з'єднані в одному висловлюванні, вони набувають нового смислу.

В створюванні цього смислу беруть участь різні фактори: системно-мовні, ситуативно - мовленнєві.

Розглянемо спочатку складнопідрядне речення.

Складне речення з підрядним умови виражає усі компоненти смислу висловлювання у розгорнутому вигляді. Воно складається “из двух валентно не связанных между собою частей, которые строятся по принципу информативного равноправия. В структуре таких сложных предложений придаточному предложению отводится функциональная роль сирконстанта, и характеризуется оно необязательной структурно-семантической сочетаемостью с главным предложением, которое, являясь автосемантическим, не предопределяет своим составом наличие зависимого предикативного элемента”[1: 79].

Таким чином, зміст висловлювання не дорівнює сумі смислів, які виражають кожна з частин окремо. Репрезентовані ситуації передають умовно-наслідкові відносини при тому, що вони є частинами цілого.

Умовний зв'язок оформляється сполучниками, наприклад: “*Si no te cuidas, te vas a engordar*” (Hora, 180).

Сполучники виконують у реченні функцію маркерів зв'язку і мають велике семантичне навантаження, яке “поддерживается определенной модальностью, создаваемой особой корреляцией форм наклонений и времени в обеих частях”[1:79].

Значення сполучника та модально-часові форми предикатів обох частин сприяють формуванню умовної модальності у висловлюванні, головною семантичною ознакою якої є, на нашу думку, значення припущення. З цією ознакою пов'язане особливе співвідношення форм предикатів умовної конструкції: «связь «условие-следствие» обращена в будущее, независимо от временных глагольных форм»[3:288].

Формування умовного змісту у складному реченні з підрядним умови зумовлено такими факторами:

наявність маркерів зв'язку;

особлива кореляція модально-часових форм предикатів;

ситуативно-мовленнєві фактори;

логіко-смислова відповідність інваріанту.

Аналізуючи семантичну структуру речення, не можна недооцінювати той факт, що у процесі мовленнєвої комунікації мовні одиниці співвідносяться з певними екстралінгвістичними ситуаціями. Знання про ситуацію, яке виводиться із значень мовних

одиниць, або із загального контексту спілкування, набуває особливої ваги для формування змісту висловлювання і для його сприйняття. Такі фактори сприяють виявленню того внутрішнього зв'язку, який є притаманним умовним відношенням "від природи". Тому неспеціалізовані засоби вираження умовності також мають великі можливості для передачі відносин цього типу.

Так, складносурядні речення з умовною модальністю, з одного боку, мають формально виражені ознаки сурядності, а з іншого - домінуючий характер умовно-наслідкових відносин між частинами речення. Для підтвердження цієї думки наведемо приклад:

"Dime con quien andas y te diré quien eres". (Si me dices con quien andas, te diré quien eres). "Salga a la luz ...o lo quemo"(Hora, 114) (Si no sale a la luz, lo quemo).

Подібні трансформації наводять на думку про те, що включення у групу складнопідрядних речень таких видів, як причинно-наслідкові, умовні, допустові та інші, є неправомірним. «По своему важнейшему признаку - синтаксической функции - эти виды предложений не могут входить в разряд «подчиненных» предложений»[4: 203].

Для нашого дослідження є важливим той факт, що складнопідрядне речення з умовним підрядним та складносурядне речення, умовне за змістом, мають одну логічну структуру- умовид у формі ентимеми. Відповідність складносурядного речення логіко-смисловому інваріанту формально виражена у конструкціях з сурядним або розділовим зв'язком (як правило з імперативом у частині, яка зумовлює). Наприклад:

"Salga a la luz dijo- con voz tensa- o lo quemo"(Hora, 114).

Це речення є умовидом з двома засновками у формі умовних суджень. Один з них є очевидним: мовець наказує, щоб його співрозмовник вийшов. За допомогою імплікації виводимо другий засновок: якщо мовець наказує співрозмовнику вийти, то останній у момент розмови ховається. Зв'язок між двома засновками є достатньою засадою для можливої реалізації наслідку: якщо мовець наказує, а співрозмовник не виходить, то мовець змусить його вийти, тобто вистрелить.

Розглянемо комунікативний аспект цього висловлювання.

Той факт, що співрозмовник ховається є пресупозицією зумовленості однієї дії іншою. Пресупозиція вказує на факт, очевидний для комунікантів. Вона є важливим елементом імпліцитного змісту висловлювання. У структурах з умовною модальністю вона є "ниткою", що пов'язує дві ситуації.

"Si hubiese creído a las tres buenas señoras, me habría hecho vanidosa"(Carrion, 211).

У цьому прикладі пресупозиція відповідає факту, протилежному тому, що виражає умовне підрядне речення. Припущення будується на засаді факту, і це пояснює, чому дві ситуації опинились з'єднаними в одну.

Пресупозиція, якщо вона трактується як спільні знання комунікантів, може з'ясувати становище справ, коли незрозуміло, яким чином дві ситуації по'єднались у межах однієї, оскільки лексико-семантичне значення предикатів не завжди пояснює, який між ними реальний зв'язок, наприклад:

"!Acabemos con las cabras, si queremos prosperar y progresar!"(Cela, 213).

Таким чином, імпліцитні компоненти змісту висловлювання є важливими факторами формування умовно-наслідкових відношень.

Безсполучниковим реченням з умовним смислом властива двочленна структура, де перша частина є головним моментом висловлювання. На відміну від складнопідрядних речень, де основним виразником умовності є умовний сполучник, у безсполучникових реченнях частини з'єднуються через певне модально-часове співвідношення предикатів складових частин, через лексичний зміст компонентів, але особливу роль виконує імпліцитна інформація про ситуацію, яка логічно виводиться із змісту висловлювання, або знаходиться за його межами. Наведемо приклад:

“Tomó dos pastillas grises...y devolvió el frasco a su hijo... Tómame dos; te ayudarán a dormir”(Hora,41).

Мовець дає співрозмовнику таблетки, оскільки той не може спати. Це висловлювання можна інтерпретувати як умовно-наслідкову структуру, якщо включити у ситуацію цей компонент (не може спати). В іншому випадку висловлювання може сприйматися як порада. Важливу роль у побудові змісту компонентів виконує форма дієслова-присудка (вид, час, спосіб), що визначає модальність безсполучникової конструкції. Разом з тим здається важливим ще один момент.

«Система языковых функций - тот источник, откуда говорящий черпает готовые, отработанные языковые значения, соотнесенные с определенными формальными средствами и их комбинациями»[5:84].

Серед засобів, які виражають умовні відносини, “отработанными” є деякі логіко-сміслові моделі:

“ якщо так, то так”

“ якщо ні,то ні”

Ситуації, умовно зазначені “так” та “ні”, не слід розуміти як стверджувальні та заперечні конструкції. Ствердження та заперечення взаємозумовлюють одне одного, і якщо ми щось стверджуємо, то водночас щось заперечуємо. Було б необгрунтованим зводити складний механізм координації смислів в умовному висловлюванні до комбінування заперечних та стверджувальних конструкцій.

Є важливим той факт, що мовець може виразити своє відношення до змісту умовного висловлювання за допомогою оцінки явищ ,об’єктів, подій. Таким чином, обидві ситуації, які є репрезентованими у висловлюванні, можуть бути певним чином оцінені: позитивно, або негативно, наприклад:

“Si es de ley, irá donde yo esté “(Carrión, 246).

“Si no se tapa la nariz, le da catarro “(Hora, 32).

“Si uno presta oídos a los pasquines, termina por volverse loco” (Hora, 99).

Різнознакові за своєю формою моделі можуть розглядатися як засоби вираження іронії, наприклад:

“Якщо він з’явиться, я звісно “зрадію”. Якщо він піде, я “засмучусь””.

Семантико-синтаксична структура висловлювання може змінюватися, але смислове узгодження між компонентами структури здійснюється, на нашу думку, за такими “формулами”.

Такі моделі, зафіксовані у свідомості мовців, відзеркалюють об’єктивні причинно-наслідкові зв’язки. Але мовна система по-своєму відображає дійсність, і всі явища зумовленості відповідають різним “*речемыслительным*” категоріям [6:4]. Кожна з цих категорій відрізняється своєю специфікою; умовним відносинам притаманна така мовна інтерпретація причинно-наслідкових зв’язків, яка фіксує послідовність однопорядкових оціночних смислів (на відміну, наприклад, від допустових відносин), причому об’єктами оцінки стають дві гіпотетичні ситуації, одна з яких є достатньою підставою для можливого здійснення іншої. Цей принцип смислового узгодження, притаманний умовно-наслідковим відносинам, є важливим фактором формування та сприйняття змісту висловлювання.

Просте речення є неспеціалізованим засобом вираження умовних відносин. Ми виділяємо два типа простих речень з умовною модальністю: речення, яке включає умовний сірконстанс “*прийменник + іменник*”; речення з предикатом у формі умовного способу.

За своєю стуктурою речення першого типа не відповідають синтаксичному інваріанту, проте повністю відповідають логіко-смісловому, тому що мають, по суті, два предикативних елементи: присудок речення та словосполучення “*прийменник + іменник*”, яке виражає компонент умови у компресивному вигляді.

Умовний сїрконстанс “*прийменник + іменник*” виконує роль предикативного атрибуту підмета у реченні, оскільки характеризує суб’єкт у складі групи присудка [4:116]. Наприклад:

“Nosotros hemos pensado que con esos pasquines todo su trabajo sería perdido”(Hora, 51). “¿Que tiene Usted poco dinero?.. Con la venta a plazos de lo que usted necesite o se le antoje, todo le costará un poco más...”(Cela, 176).

“Con dos centímetros que ganemos... todo quedará arreglado” (Carrión, 122).

У подібних реченнях спостерігається явище контамінації умовного значення часовим. Особливо це характерно для речень, в яких роль умовного сїрконстанса виконує інфінітивний зворот з прийменниками *con, sin*. Інфінітив як дієслівна форма, яка поєднує у собі властивості іменника та дієслова, називає дію і водночас виражає відносно часове значення, наприклад:

“Nunca me contestes sin comprender antes lo que te pregunto”(Carrión, 196).

Слабке семантичне навантаження інфінітиву компенсується семантикою прийменника, який зазначає наявність чи відсутність факту, що мислиться як умова. Проте головне смислове навантаження несе предикат у формі умовного способу (*Condicional, Pluscuamperfecto de Subjuntivo, Imperfecto de subjuntivo*) або *Futuro de Indicativo*, наприклад:

“Verdaderamente era lamentable que la lluvia le hubiera quitado esplendor a un espectáculo que con tanta magnificencia se había preparado, porque con un buen tiempo el público hubiera llenado la nave” (Carrión, 128).

Прості речення з умовною модальністю мають умовний смисл, який єзакладений у їхній структурі. За своїми семантико-синтаксичними характеристиками просте речення з умовним предикатом відрізняється від складного тільки тим, що друга предикативна ситуація є імпліцитною. Евентуально-потенційне значення морфотипів *Condicional, Pluscuamperfecto de Subjuntivo, Imperfecto de Subjuntivo* передбачає наявність у висловлюванні ситуації зумовлення, наприклад:

“¡Oh, no, mamá! -...- La Habana me aburriría!” (Carrión 258).

“Era un acuerdo tácito, una norma... que nadie se hubiera artevido por nada del mundo a romper “(Cela, 167).

“El alcalde no habría podido disimular su ansiedad “(Hora, 159).

Речення таких типів є одним із фактів «несоответствия логического состава высказанной мысли и лексико-грамматического свойства предложения» [5:126].

Ускладнене речення з елементами вторинної предикації за своїми семантико-синтаксичними ознаками належить до складних конструкцій, в яких значення умови виражають звороти з безособовими формами дієслова. Інфінітив, герундій та дієприкметник є одиницями предикативного типу; хоч вони не можуть бути присудками речення, однак здатні бути засобами вираження логічного предикату. Таким чином, зворот з безособовою формою дієслова може мати свій логічний предикат і свій логічний суб’єкт, який збігається чи не збігається з суб’єктом речення.

“Lucita le dijo: “Para ese papel más hubiéramos adelantado quedándonos en casa” (Delibes, 12).

Hago esta observación porque de haber sido el banco más chico o mucho más grande, las cosas no hubieran ocurrido como ocurrieron (Cuentos, 338).

Багатофункціональність герундія, дієприкметника та інфінітива зумовлює їх контекстуальну залежність. Але якщо у інфінітивному звороті в якості маркера зв’язку використовується прийменник (*a, de, en, con*), то у реченнях з герундіальним або дієприкметниковим зворотом особливе значення мають такі фактори, як модально-часова форма присудка, яка визначає модальність висловлювання, а також імпліцитна інформація та особлива координація смислів, що виявляє логіку в умовно-наслідковій бінемі.

Gramática española de la Real Academia Española [7:370] відносить звороти з безособовими формами дієслова до адвербіальної групи конструкцій із значенням

обставини (*adyacentes circunstanciales*). До неї входять словосполучення, котрі виконують у реченні ті самі функції, що й прислівник, який може їх замінити, але з деякими утратами інформації.

Слід відмітити, що прислівник, який є класичним предикатом за своєю природою, здатний взяти на себе смислове навантаження, притаманне дієслову. Проте ми не зустріли жодного прислівника з власним умовно-наслідковим значенням.

У деяких типах контексту прислівник образу дії *así* може набувати умовного значення.

“Habla mañana con mi compadre Sabas.

No viene hasta el lunes.

Mejor – dijo la mujer.- Así tendrás tres días para recapacitar”(Coronel, 289).

У розмовному мовленні дуже часто використовуються словосполучення *a este paso, de esta manera, en este caso, por este camino etc.* для вираження умовного смислу. В цьому проявляється явище семантичної компресії, яке характеризує висловлювання як одиницю мовлення.

“A este paso, sería cuestrión de encontrar los nidos, para acabar de exterminarlos por completo” (Hora, 115).

“Al cuarto trago don Roque moderó la dosis. A este paso - sonrió – lo sacarán en hombros como a los toreros “(Hora, 187).

Категорія умовності реалізується у реченні, тому її значення “перетинаються” з тими значеннями, що характеризують речення як предикативну одиницю. Цим пояснюється взаємодія категорій умовної модальності та темпоральності в умовно-наслідкових конструкціях. Залежно від їх семантико-синтаксичних особливостей вони можуть інтерпретуватися як висловлювання з домінуючим умовним або часовим значенням, а часові за формою речення можуть реалізовувати сему темпоральності або умовності, наприклад:

“Si le obligo a que se case, después se siente amarrado y la paga conmigo” (Hora, 86).

“Si mañana no se puede vender nada, se pensará en otra cosa “(Coronel, 293).

“Cuando pasen las lluvias, mejorarán las cosas...” (Hora, 99).

“Mientras no se saque esa muela, no se le bajará la hinchazón...” (Hora, 22).

Це відбувається внаслідок того, що «действие в придаточных предложениях времени...происходит до наступления действия главного и, следовательно, может являться его причиной»[1:95].

Питання контамінації умовних значень значеннями інших типів є важливим у плані аналізу семантичного змісту еліптичних формально умовних речень.

У подібних структурах значення умови доповнюється новими значеннями, збагачуючи зміст висловлювання. Це пов’язане з великим прагматичним потенціалом умовних конструкцій. Зміст обох частин умовної конструкції стає об’єктом найбільш точної оцінки: здійснюється перехід від семантично “порожніх” понять позитивного та негативного до найбільш конкретних визначень бажаного чи небажаного і таке інше. При цьому сема умови відходить на другий план, а наслідок виражається імпліцитно.

“¡Si se recuerdan que han deajo puestas las yaves...!” (Cuentos, 172).

“Si se enteran tu padre y el abuelo...” (Cuentos, 440).

Комуніканти чітко уявляють собі розв’язку подій у випадку реалізації умови. Наслідок, який імпліцитно є присутнім в цій ситуації, оцінюється мовцем як дуже негативний (це виводиться із контексту спілкування), тому він навіть боїться висловити свою думку уголос.

Прагматичне значення побоювання виходить на перший план внаслідок того, що є важливішим для цього комунікативного акту. Значення умови стає фоновим та сприймається завдяки наявності ситуативних факторів, наприклад:

“- Si por lo menos supieras quién los pone.
- El que los pone lo sabe,-dijo el dentista” (Hora, 132).

В цій ситуації умовна конструкція є засобом вираження бажання, оскільки від здійснення цього бажання залежить подальший хід подій. У цьому випадку ми знов зустрічаємось з явищем контамінації значення умови оціночним смислом.

Отже, у цьому дослідженні ми спробували співвіднести логіко-смыслову структуру умовного висловлювання з його семантико-синтаксичною структурою, і прийшли до висновку, що факторами, які формують умовно-наслідкові відносини є наступні: системно-мовні (сполучники, прийменники, модально-часові форми предикатів речення), ситуативно-мовленнєві (імпліцитні компоненти змісту висловлювання), логіко-смыслові (особливе смысловое узгодження між частинами умовної конструкції).

ЛІТЕРАТУРА

1.Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения.-К. :Выща школа, 1989. 2.Кубрякова Е.С. Номинативный аспект номинативной деятельности.-М. : Наука,1986. 3.Васильева-шведе О.К., 4.Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка.Синтаксис предложения.-М. : Высшая школа,1981. 5.Колшанский Г.В. Логика и структура языка.-М.: Высшая школа, 1965. 6.Бондарко А.В.Грамматическое значения и смысл.-Л. : Наука.1978. 7.Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление.-Л. : Наука,1972. 8.Real Academia Española Gramatica de la lengua española Emilio Alarcos Llorach, ESPASA, 2003.

ДОВІДНИКИ

1.Краткий словарь по логике,-М. :Просвещение,1991. 2.Философский энциклопедический словарь.-М. : ИНФРА-М, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Carrión, Miguel de Las honradas.-La Habana: Ed. Letras cubanas, 1981. 2.Cela, Camilo José Novelas cortas y cuentos.- Moscú: Ed. Ráduga, 2001. 3.Cuentos españoles. Antología.-La Habana: Arte y Literatura, 1976. 4.Delibes, Miguel La hoja roja.- SALVAT EDITORES, S.A. 1971. 5.García Marquez, Gabriel El coronel no tiene quien le escriba, - Moscú: Ed. Ráduga, 2002.(Coronel) 6.García Marquez, Gabriel La mala hora.- Moscú: Ed. Ráduga, 2002.(Hora)

ВОРОБІЙОВА Т.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ КІНЦЯ ХХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)

Проблема прецедентності вперше була поставлена Ю.М.Карауловим [1]. У подальшому були виокремлені різні типи прецедентних феноменів: ім'я, вислів, текст і ситуація [2]; досліджена їх культурологічна [3] і символічна [4] природа, розглянуте їхнє значення на рівні семантичного аналізу [5]. Проте не вивчені когнітивні механізми значення прецедентних феноменів, що й визначає *актуальність* нашої статті. *Метою* цієї розвідки є встановлення лінгвокогнітивних чинників, покладених в основу семантики прецедентних топонімів.

Дослідження прецедентних топонімів починаємо з топонімів, які виступають власною назвою будь-якого географічного об'єкта [6:473-474] та вказують на денотат, не приписуючи йому жодних властивостей [7:190]. Протягом свого існування топонім обростає смислами, джерелом яких є постійні асоціації, що породжуються і закріплюються за онімом внаслідок його зв'язку з відомою усім представникам певної лінгво-культурної спільноти екстралінгвістичною характеристикою географічного об'єкта [7: 98-99], тобто,

значення топоніма формується позамовними чинниками. Завдяки соціальній значущості номінованого топонімом географічного об'єкта в системі цінностей певної лінгвокультурної спільноти [8:73], його загальній відомості й популярності [9:36; 10:75; 11:33; 12:72], короткій і легкій для запам'ятовування мовній формі [10:74] і рекурентному використанню ([10], [13], [14]) для номінації певної риси денотата топонім перетворюється на прецедентне ім'я (П).

П є таким індивідуальним іменем, яке добре відоме усім представникам певної лінгвокультурної спільноти, актуальне у когнітивному плані, тобто за П стоїть національно-детермінований мінімізований інваріант сприйняття – сконцентроване уявлення про позначений прецедентним феноменом об'єкт [13:47], звернення до якого постійно поновлюється у мовленні представників певної лінгвокультурної спільноти [4:170]. Лінгвістична форма П представлена різноманітними розрядами ономастичної лексики. Найвищий потенціал перетворення на П [9:36-37] мають антропоніми, топоніми і хрононіми (назви часових проміжків, пов'язаних з певною подією [6: 473-474]). За типом оніма виокремлюємо прецедентні антропоніми, топоніми і хрононіми.

Прецедентні топоніми відрізняються від звичайних топонімів тим, що в їх семантиці відбувається два референційні зсуви [7:100]: метонімічний і метафоричний. При метонімічному зсуві ім'я, що позначало географічний об'єкт, номінує його окрему ознаку/ознаки, тобто репрезентує не ціле, а його частини. Оскільки географічний об'єкт і його властивості знаходяться у відношеннях суміжності, висвітлення (*highlighting*, виокремлення вторинного значення як первинного для розуміння одиниці мови/мовлення [16:179]) певної ознаки топоніма, що позначає географічний об'єкт, ґрунтується на когнітивній метонімії. На другому етапі в семантиці прецедентних топонімів відбувається метафоричний зсув: П використовується як засіб номінації інших предметів. Висвітлені ознаки географічного об'єкта зазнають узагальнення, що дозволяє прецедентному топоніму називати і характеризувати інші об'єкти, напр., *Similarly many countries, now have their own Silicon Valleys, but the first and the biggest computer research and production area is still Silicon Valley, near San Francisco, where some 4,000 high-tech firms are located* (Stevenson:59). У наведеному прикладі топонім *Silicon Valley* при першому вжитку функціонує як П. Сигналом метонімічного зсуву в семантиці топоніма виступає його використання у множині (*Silicon Valleys*) та сполучення з означенням *own* і підметом *many countries*. Висвітлена ознака розкривається семантикою словосполучення *the biggest computer research and production area* (найбільший центр комп'ютерного виробництва) і підрядного речення *where some 4,000 high-tech firms are located* (розташування 4000 технологічних фірм). Унаслідок когнітивної метонімії топонім стає репрезентантом не географічного об'єкту, а його властивості: наукоємного виробництва радіо- і комп'ютерних технологій [Американа:875]. Генералізація провідної ролі позначеного прецедентним топонімом географічного об'єкта дозволяє називати за допомогою П *Silicon Valley* регіони інших країн з подібною індустрією, тобто, відбувається метафоричний зсув. При другому вживанні у наведеному прикладі топонім функціонує як власне ім'я, що вказує на географічний об'єкт у цілому, не розкриваючи його властивостей.

Для метафоричного зсуву характерне встановлення подібності між об'єктом номінації і денотатом прецедентного топоніма. Термін “метафоричний зсув” є доволі загальним, оскільки залежно від родо-видової приналежності порівнюваних об'єктів виокремлюються такі ступені уподібнення як тотожність, схожість і подібність [17]. Відношення схожості й подібності по-різному акцентують компаративні риси об'єктів. У відношеннях схожості референт і корелят відрізняються один від одного, проте об'єднуються у межах одного спільного поняттєвого поля. Підґрунтям такого синтезу є онтологічні основи. У відношеннях власне подібності референт і корелят об'єднуються один з одним, але належать до різних поняттєвих полів: обидві сутності розведені у просторі думки й осмислюються як відмінні. Для зазначеного об'єднання часто не існує

онтологічного підґрунтя, воно залишається мисленнєвим конструктором. Отже, одні й ті ж самі сутності порівняння можуть “мислитися” як “схожі” і “несхожі”. Відношення схожості та подібності, що виникають при порівнянні, спираються на аналогію [18:132], напр., *A sign on the highway from Bangkok to Thailand's industrial eastern seaboard tells the drivers they are entering the “Detroit of the East”* (The Wall Street Journal, Aug. 26, 2003.:P. A10.). У наведеному прикладі територію східного узбережжя Таїланда називають прецедентним топонімом *Detroit* для опису типу розташованої там індустрії, про що свідчить прикметник *industrial*. Пі розкриває роль менш званої читачем території через зазначення загально відомої властивості Детройта – центра автомобільної промисловості [Томахин:148]. Отже, східне узбережжя Таїланду уподібнюється американському місту Детройт за функцією географічного об’єкта – автопромисловістю. Об’єкти порівняння належать до спільного класу топосів, тому між ними встановлюються відношення схожості, що характерно для порівняльних зворотів з прецедентним топонімом: територія Таїланда схожа на Детройт, тобто є автопромисловим центром.

Таким чином, особливістю семантики прецедентного топоніму є те, що значення Пі утворюється завдяки взаємодії метонімічного і метафоричного зсувів, що відповідає сучасному розумінню аналогії як *структурної подібності* [19:129]. До структурної аналогії залучаються системи порівнюваних об’єктів, представлених рівною кількістю елементів. Зазначені складники у межах кожної з систем пов’язані відношеннями суміжності. Між системами встановлюються зв’язки за подібністю. Звідси випливає, що аналогія є *метавідношенням* (metarelation), тобто відношенням відношень [20:2]. *Аналогова природа* семантики прецедентного топоніму полягає в тому, що ознаки Пі становлять систему, його значення. Між собою вони пов’язані відношеннями суміжності, оскільки розкривають характеристику одного спільного географічного об’єкта. Унаслідок когнітивної метонімії топонім позначає одну з багатьох рис географічного об’єкта. Висвітлена ознака стає основою порівняння, за якою інший об’єкт уподібнюється денотату Пі.

Специфіка реалізації метонімічного зсуву полягає в тому, що прецедентний топонім вказує на фізичні властивості позначеного географічного об’єкта за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ – ЙОГО ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *One recent Friday evening, as I was fighting my way down the Great White Way through crowds of slow-moving tourists, I chanced to hear one of them remark, “Boy, they sure do light it up!” his friend, in response, said, “They sure do.” Then, after a pause, he added “But it’s nothing compared to Vegas”* (The New York Times: Metro. Dec. 15, 2003.:P.B2.). У наведеному прикладі прецедентний топонім *Las Vegas* характеризує інший географічний об’єкт, номінований власною назвою *the Great White Way* (Великий білий шлях), що позначає Бродвей – вулицю у Нью-Йорку, де розташовані театри, магазини сувенірів і т.ін. [Томахин:74; 206]. Прецедентний топонім визначає властивості іншого об’єкта завдяки попередньому метонімічному зсуву в його семантиці, на напрямок якого вказує семантика присудка *light up* (освітлення). Він активує знання про Лас-Вегас – найбільше місто штату Невада, вдень і вночі сяюча ілюмінаціями оаза в пустелі, де в розкішних казино і готелях цілодобово триває гра [Американа:520-521; Томахин:270]. Унаслідок метонімічного зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ – ЙОГО ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ прецедентний топонім позначає місто постійно палаючих неонових вогнів. Висвітлена метонімічним зсувом ознака одночасно виступає основою порівняння. Компаративні сутності належать до спільного класу географічних об’єктів, а тому між ними встановлюються відношення схожості. Згідно з наведеним прикладом ступінь освітлення Бродвея менший ніж Лас-Вегаса, отже Великий білий шлях не схожий на Лас-Вегас, не є таким яскравим.

Прецедентний топонім також вказує на характерну для географічного об’єкта роль, завдяки метонімічному зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ – ЙОГО ФУНКЦІЯ, напр., *Now some people worry that commercial fervor is overwhelming the shrine’s religious aura. “I feel very bad, says a prominent Nepalese official. They are turning Lumbini into*

Disneyland” (Newsweek, Febr.19, 1996.:P.28.). У наведеному прикладі про напрямок метонімічного зсуву в семантиці прецедентного топоніму *Disneyland* сигналізує лексема *commercial* (комерційний), значення якої визначає тип моделі метонімічного зсуву: ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ – ЙОГО ФУНКЦІЯ. Унаслідок метонімічного зсуву прецедентний топонім позначає таку ознаку географічного об’єкта як його роль – високоприбутковий парк атракціонів неподалік від Лос-Анджелоса (Каліфорнія) [Американа:255; Томахин:152]: Діснейленд – центр розваг. Висвітлена метонімією ознака денотата прецедентного топоніма виступає основою порівняння Люмбіні, місця народження Будди і центра релігійного паломництва, з позначеним III географічним об’єктом. Оскільки обидві компаративні сутності належать до спільного класу географічних об’єктів, між ними встановлюються відношення схожості: Люмбіні є Діснейлендом, тобто стає прибутковим центром розваг.

Прецедентний топонім також виступає засобом номінації певної характеристики суб’єктів у складі географічного об’єкта, позначеного III. У цьому разі семантика прецедентного топоніма зазнає подвійного метонімічного зсуву [21:512]: ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ → СУБ’ЄКТИ → ЇХНІ ВЛАСТИВОСТІ. Метонімічне висвітлення властивості суб’єктів географічного об’єкта, позначеного топонімом, визначає варіанти зазначеної метонімічної моделі. Одним з них є модель ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ → СУБ’ЄКТИ → ЇХНІ ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *The British-born Brown has a five-year contract and \$50 million in banking from Walt Disney’s Mirimax and says her readers will be “smart”, whether she finds them in New York or Hollywood* (USA Today. Aug. 3, 1999.:P.11B). У наведеному прикладі на перший етап зсуву в семантиці прецедентних топонімів *New York* і *Hollywood* вказує лексема *readers*, яка позначає читачів, а тому *New York* і *Hollywood* іменують суб’єктів. На другому етапі метонімічного зсуву встановлюється характеристика цих суб’єктів за параметром розумових здібностей, про що свідчить семантика лексеми *smart*, розумний: у значенні прецедентного топоніму *New York* висвітлюється ознака *розумний*, навіть *зарозумілий* [Томахин:202]; у семантиці прецедентного топоніму *Hollywood* – *недалекій* [Newsweek, May 27, 2002.:P.59-61]. Унаслідок подвійного метонімічного зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ → СУБ’ЄКТИ → ЇХНІ ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ топонім *New York* позначає розумних читачів, а III *Hollywood* – недалеких.

Прецедентні топоніми метонімічно номінують національності суб’єктів за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ → СУБ’ЄКТИ → ЇХНІ ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *Between 1991 and 1995, Limassol, the scruffy beach town half an hour from Nicosia, became Little Odessa on the Med – the home away from home for Russian ‘businizmeni’ who used to carry suitcases full of cash off the three-hour Aeroflot flights from Moscow* (Newsweek, Jan. 19, 1998.:P.23). У наведеному прикладі місто Лімассол називають прецедентним топонімом *Odessa*, у семантиці якого відбувається подвійний метонімічний зсув. Значення лексеми *businizmeni* вказує, що на першому етапі прецедентний топонім позначає не географічний об’єкт, а його суб’єкти. Мовець вважає населення пострадянського простору росіянами. Семантика лексеми *Russian* розкриває напрямок другого етапу метонімічного зсуву – національність суб’єктів, об’єднаних межами географічного об’єкта. Унаслідок метонімії прецедентний топонім позначає громадян Росії: *Odessa* – місто росіян. Метонімічно висвітлена ознака прецедентного топоніму слугує основою порівняння двох міст, Лімассола й Одеси. Обидві порівнювані сутності належать до спільного класу географічних об’єктів, тому між ними встановлюються відношення схожості: Лімассол є Одесою, тобто містом росіян.

Семантику прецедентного топоніма також складає інформація про тип діяльності, а саме, роль суб’єктів, яку III позначає завдяки метонімії за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ’ЄКТ → СУБ’ЄКТИ → ЇХНІ ДІЯЛЬНІСНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *The Oval Office does not come with a crystal ball. Had President Bush made public every warning received, we would have questioned each one’s validity* (Newsweek, July 15, 2002:P.11). У наведеному прикладі значення прецедентного топоніму *Oval Office* визначається подвійним метонімічним зсувом. Лексема *president* вказує на напрямок першого етапу: прецедентний топонім позначає

працюючого в Овальному кабінеті суб'єкта. Значення лексеми *president*, що позначає президента, і фонові знання про роль Дж.Буша молодшого, 43-го президента США, сигналізують про напрямок другого етапу метонімічного зсуву в семантиці прецедентного топоніма – роль суб'єкта Овального кабінету. Унаслідок подвійного метонімічного зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ → ОБ'ЄКТ → СУБ'ЄКТИ → ДІЯЛЬНІСНІ ВЛАСТИВОСТІ СУБ'ЄКТИВ прецедентний топонім позначає посаду суб'єкта: *The Oval Office* – президент.

Прецедентний топонім також позначає моральні властивості суб'єктів у межах певного географічного об'єкта. Активація саме цієї ознаки ПІ досягається метонімічним зсувом у семантиці прецедентного топоніму за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ → СУБ'ЄКТИ → ЇХНІ МОРАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *We may be in the golden age of blogging, a quirky Camelot moment in Internet history when some guy in his underwear with too much free time can take down a Washington politician* (Time, June 21, 2004.:P.70). У наведеному прикладі автор використовує прецедентний топонім *Camelot* для характеристики поточного моменту в історії Інтернету, що можливо завдяки метонімічному зсуву в семантиці ПІ за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ → СУБ'ЄКТИ → ЇХНІ МОРАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ. Підрядне речення *when some guy in his underwear with too much free time can take down a Washington politician* розкриває напрям метонімічного зсуву – спосіб існування й життєдіяльності суб'єктів. Когнітивна метонімія висвітлює таку ознаку прецедентного топоніма як моральні принципи, справедливість, рівність, добро і краса, які визначали спосіб життя мешканців Камелоту, столиці країни легендарного короля Артура і лицарів Круглого столу [Американа:142; Томахин:87]: Камелот – справедливий, рівний. За метонімічно висунутою ознакою прецедентного топоніма автор характеризує часовий проміжок, позначений іменником *moment*. Оскільки компаративні сутності належать до різних класів, Камелот – географічний об'єкт, момент – часовий проміжок, між ними встановлюються відношення подібності: момент подібний до Камелота, тобто є рівним, справедливим.

Семантику прецедентного топоніма становить інформація про кількісний склад суб'єктів позначеного географічного об'єкта, яку ПІ номінує завдяки метонімічному зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ → СУБ'ЄКТИ → ЇХНІ КІЛЬКІСНІ ВЛАСТИВОСТІ, напр., *A century ago, Russian authorities promoted these lands bisected by the Amur River as “Amur California,” forecasting a population of 100 million by 2000* [The New York Times: International. Dec. 15, 2003.: P.A4.]. У наведеному прикладі ПІ використовується для характеристики іншого географічного об'єкта, Амурського краю, за такою властивістю суб'єктів як їх чисельність. На перший етап метонімічного зсуву вказує лексема *population* (населення), а тому прецедентний топонім позначає не географічний об'єкт, а його суб'єкти. Числівник *100 million* сигналізує про напрямок другого етапу метонімічного зсуву – кількість суб'єктів. Операція когнітивної метонімії висвітлює таку ознаку значення прецедентного топоніма як те, що Каліфорнія є найбільшим штатом США за чисельністю населення [Американа:138]. Унаслідок подвійного метонімічного зсуву за моделлю ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – СУБ'ЄКТИ – ЇХНІ КІЛЬКІСНІ ВЛАСТИВОСТІ прецедентний топонім *California* позначає чисельне населення. Метонімічно висунута ознака виступає основою порівняння Амурського краю і Каліфорнії. Компаративні сутності належать до спільного класу географічних об'єктів, тому між ними встановлюються відношення схожості: Амур є Каліфорнією, тобто топосом з великою кількістю населення.

Отже, за своїм значенням прецедентний топонім є складним знаком, при вживанні якого звертаються не до денотата, а до набору диференційних ознак географічного об'єкта. На цей час ми виявили наступні групи диференційних ознак прецедентного топоніма, а саме: 1) фізичні властивості географічного об'єкта, 2) його типові функції в суспільно-економічному житті носіїв мови та 3) характеристика суб'єктів географічного об'єкта, їх фізичні, діяльнісні, моральні та кількісні властивості. Диференційні ознаки становлять

певну складну систему властивостей, які висвітлюються в семантиці прецедентного топоніма метонімічний зсувом за моделями ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – ЙОГО ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – ЙОГО ФУНКЦІЯ, ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – СУБ'ЄКТИ – ЇХНІ ВЛАСТИВОСТІ та різновидами останньої. За частотністю використання прототиповою виступає модель ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – СУБ'ЄКТИ – ЇХНІ ВЛАСТИВОСТІ, інші – периферійні. Дані про частотність застосування метонімічних моделей наведені у таблиці 1. Перспективним залишається дослідження лінгвокогнітивних чинників, покладених в основу семантики прецедентних антропонімів і хрононімів.

Таблиця 2

Частотність вживання типів моделей метонімічного зсуву в семантиці прецедентного топоніму в американському публіцистичному дискурсі

Метонімічні моделі	Частотність використання	
	кількість прикладів	процентне вираження
1. ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – ЙОГО ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ	6	18,7%
2. ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – ЙОГО ФУНКЦІЯ	12	37,5%
3. ГЕОГРАФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ – СУБ'ЄКТИ – ЇХНІ ВЛАСТИВОСТІ	14	43,8%
Загальна кількість	32	100%

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.
2. Красных В.В., Гудков Д.Б., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации // Вестник МГУ, Сер. Филология, 1997. – №3. – С. 62-75.
3. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000.
4. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003.
5. Гудков Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. – М.: Издательство МГУ, 1999.
6. Подольская Н.В. Собственное имя // ЛЭС / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990.
7. Языковая номинация (Виды наименований) / Отв.ред. В.А.Серебренников, А.А.Уфимцева. – М.: Наука, 1977.
8. Слышкин Г.Г. Концепты прецедентных текстов: классификация по степени опосредованности восприятия // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. науч. тр. / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 73-79.
9. Гаврилова Т.О. Ономосимволы як джерело місцевої топонімії // Знак. Символ. Образ: Матеріали міжвузівського науково-практичного семінару з проблем сучасної семіотики. – Вип. 6. Черкаси: Видавництво ЧДУ. – 2002. – С. 36-39.
10. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Как тексты становятся прецедентными // Русский язык за рубежом. – 1994. – №1. – С. 73-77.
11. Олійник Т.С. Семантичні та функціональні характеристики власних імен в сучасній англійській мові: Дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 2000.
12. Плотникова С.Н. Прагматическая интерпретация текстовых реминисценций-дайджестов (на материале английской художественной литературы) // Филологические науки. – 2001. – №4. – С. 72-78.
13. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002.
14. Кузьмина Н.А. Интертекстуальный компонент в структуре языковой личности // Язык. Человек. Картина мира: Материалы Всерос. науч. конференции. – Ч.І. – Омск: Омский университет, 2000. – С. 107-109.
15. Шевченко М. Прецедентний текст у змістовній сфері поетичного твору // Вісник Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2002. – Випуски 12-13. – С. 65-69.
16. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies // Metaphor and Metonymy in comparison and contrast – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2002. – P.161-205.
17. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики // С любовью к языку: Сб. науч. трудов. – Москва-Воронеж: ИЯ РАН, Воронежский ГУ, 2002. – С.115-123.
18. Zobotynska S.A. Shorts, breeches, and blumers: Plurality in blends // The Way We Think, Vol. II, No.23. – Denmark: Syddansk Universitets Trykkeri, 2002. – P.127-142.
19. Itkonen E. Analogy: within reality; between reality and language; between mind and language; within language // The Way We Think / Eds. Anders Hougaard and Stephen N.Lund. – Vol.I, No.23, August 2002. – P.129-162.
20. Itkonen E. Analogy inside linguistics and outside // Abstracts. 6th International Cognitive Linguistic Conference, 10-16 July 1999. – Stockholm, Sweden. – P.2-3.
21. Mendoza

ДЖЕРЕЛА ДОВІДКОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Американа. Англо-русский страноведческий словарь / Под ред. Г.В.Чернова. – Смоленск: Полиграма, 1996. 2. Томахин Г.Д. США. Лингвострановедческий словарь. – М.: Рус. яз., 1999. 3. Newsweek, May 27, 2002.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Newsweek, Febr. 19, 1996; Jan. 19, 1998; July 15, 2002. 2. Stevenson D.K. American Life and Institutions. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1994. 3. The New York Times: International. Dec. 15, 2003. 4. The New York Times: Metro, Dec. 15, 2003. 5. The Wall Street Journal, Aug. 26, 2003. 6. Time, June 21, 2004. 7. USA Today. Aug. 3, 1999.

ВРОНСЬКА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ ПРИЙМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ МОВІ БРАЗИЛІЇ

Останні двадцять років позначені великим зростанням зацікавленості проблемами еволюції граматики. У Німеччині, Бразилії, Португалії, США, Росії й інших країнах з'явилася ціла низка монографій і статей, присвячених різним аспектам цієї проблеми [див. 1; 2; 3; 4; 5]. Усе це дає підстави говорити про новий напрямок лінгвістичних досліджень, який отримав назву “теорія граматикалізації”.

Як зазначає Т.М. Майсак [6: 135], граматикалізація – це процес розвитку від лексичної форми до граматичної, а від граматичної – до ще більш граматичної. Це, власне, і є її інтерпретацією класичного визначення граматикалізації, запропонованого Й. Куриловичем: “Grammaticalization consists in the increase of the range of a morpheme advancing from a lexical to a grammatical or from a less grammatical to a more grammatical status, e. g. from a derivative formant to an inflectional one” [7: 38].

У процесі граматикалізації задіяні чотири взаємопов'язаних механізми: *десемантизація*, або семантичне знебарвлення (*bleaching*); *розширення* (*extension*), тобто використання форми у все нових контекстах; *декатегоризація* (*de categorization*), тобто втрата елементом, що граматикалізується, морфосинтаксичних властивостей, які є характерними для вихідних лексем, та *ерозія* (*erosion*), тобто редукція фонетичного матеріалу.

Граматикалізація – це специфічний семантичний процес, під час якого форми з більш конкретним лексичним значенням починають вживатися в певному контексті для вираження більш абстрактних, а саме граматичних значень. Граматикалізація є процесом “ланцюгового” (*chainlike*) типу [8: 136], отже будь-який розвиток має низку проміжних стадій, тобто має континуальний, а не дискретний характер. Саме тому розмежувати їх не завжди легко.

П. Хоппер і Е. Трауготт [9: 95] зазначають, що під поняттям одного єдиного напрямку граматикалізації мається на увазі існування двох станів, так званих А і Б, причому А відбувається раніше, ніж Б, а Б ніколи не відбувається раніше, ніж А. На морфологічному рівні це означає, що певна лексична одиниця, що зазнає граматикалізації, перед тим як перетворитися в допоміжне, або “граматичне” слово, проходить через проміжні етапи, так звані А (з низьким ступенем граматикалізації) і Б (що має високий ступінь граматикалізації). Зворотний процес неможливий, оскільки порушується передумова, що А завжди передуює Б, проте, в разі здійснення подібного процесу, він би не міг би вважатися граматикалізацією. П. Хоппер і Е. Трауготт пропонують таку схему процесу

граматикалізації [10: 7]: лексична одиниця > граматичне слово > клітик > афікс. Отже, розташовані на одній лінії лексичні одиниці породжують одиниці граматичні, а ці останні призводять до появи нових, ще більш граматичних одиниць – афіксів.

Б. Хайне, У. Клауді й Ф. Хюннемайер вважають, що когнітивні процеси, пов'язані зі змінами категоріального статусу певної одиниці мови в процесі граматикалізації також розвиваються лише в одному напрямку [11: 157]: особа > об'єкт > діяльність > простір > час > якість.

З метою визначення ступеня граматикалізації тієї чи іншої одиниці або конструкції вчені пропонують різноманітні критерії та параметри. П. Хоппер, наприклад, виділяє такі критерії або механізми, як стратифікація, дивергенція, спеціалізація й декатегоризація, які дозволяють визначити початкові етапи процесу граматикалізації [12: 37]. Б. Хайне з колегами пропонують декілька ймовірних гіпотез, спрямованих на визначення ступеню граматикалізації в кожному окремому випадку [13: 155]. Серед цих гіпотез хотілося б виділити наступну: категорія, що стосується якогось поняття, що охоплює три різних фізичних якості по своїй природі є менш здатною до граматикалізації, ніж та, що охоплює лише одну фізичну якість. Ця остання категорія, у свою чергу, є менш здатною до граматикалізації, ніж та, яка не має здатності виражати жодної фізичної категорії [14: 157].

Ми вважаємо, що граматикалізація є панхронічним процесом як у діахронічній перспективі, оскільки їй притаманні зміни, так і в синхронічній, оскільки для неї характерна варіативність, які може бути описана без посилання на якусь конкретну епоху. Вивчення процесу граматикалізації з точки зору діахронії пояснюється тим фактом, що це дозволяє нам дослідити умови, які сприяють цьому лінгвістичному явищу. Відомо, що чим більш поширена яка-небудь форма чи одиниця, чим більш уживаною вона є, тим вище вірогідність того, що вона буде граматикалізована.

Редукція, або ерозія, відбувається не лише на фонетичному рівні, але й на синтаксичному й семантичному. Фонетичні зміни відбуваються більш прискореними темпами у найбільш поширених в дискурсі мовних одиниць. Це можна спостерігати при граматикалізації таких розповсюджених в мовленні форм як, наприклад, *está – tá, não é – né, deixa eu ver – xovê, vamos embora – bora*. Останній приклад є надзвичайно цікавим, оскільки один з його компонентів (*embora*) також є словом, яке виникло в результаті граматикалізації вислову *em boa hora*, яка відбулася в португальській мові XV ст. З синтаксичної точки зору найбільш поширені в мовленні словосполучення й конструкції починають сприйматися не як таке, а як єдине ціле, в результаті чого воно втрачають свою внутрішню структуру, як, наприклад, у випадку з *xovê* та *embora*. Десемантизація відбувається водночас з фонетичною редукцією й втратою внутрішньої структури високочастотних елементів. Найуживаніші конструкції внаслідок цього втрачають свою виразність, що, у свою чергу, сприяє їх подальшій ще більшій десемантизації.

Класичними прикладами десемантизації є емпатичні конструкції, які з часом втрачають своє експресивне забарвлення й у певних контекстах вживаються як немарковані вирази. Такі речення надзвичайно поширені в португальській мові Бразилії й африканських країн, коли заперечна частка ставиться до й після дієслова, наприклад, *A gente não o vi não*.

Нові форми, які виникли внаслідок граматикалізації, спочатку функціонують в мову спорадично, але частотність їх вживання з часом збільшується і, зрештою, вони повністю витісняють попередні традиційні форми.

Й. Хайман вважає, що граматичні конструкції є результатом стратегії повтору, що призводить до їх подальшої ритуалізації. Оскільки зростає частотність їх використання носіями мови, вони набувають системного характеру й перетворюються на мовні шаблони, або, іншими словами, граматикалізуються [15: 27].

Відомо, що прийменники й сполучники відіграють в мові роль об'єднувальних елементів, що поєднують слова й словосполучення. Головною рисою прийменників є те, що їх прототипи слугували для вираження просторових відносин.

А. Кастілью вважає, що всі прийменники мають так звані “прототипні” значення, які відповідають когнітивним поняттям “положення в просторі” (горизонтальне, вертикальне, поперечне), “переміщення в просторі” (статичне положення чи рух у просторі) і “відстань у просторі” (близько, далеко) [16: 25].

А. Кастілью вважає, що всі португальські прийменники можна розподілити на три групи в залежності від ступеню граматикизації: а) прийменники найвищого ступеню граматикизації, тобто такі, які вживаються виключно як прийменники (*de, em, a, para, com, por*); б) прийменники, що мають середній ступінь граматикизації (*sem, sob, sobre, até, entre, contra, desde, após*); в) прийменники з низьким рівнем граматикизації (*ante, perante, durante, exceto, salvante, salvo, conforme, segundo*). На нашу думку, найбільш цікавим у цій класифікації є те (хоча професор А. Кастілью й не зупиняється на цьому аспекті), що прийменники з найнижчим ступенем граматикизації самі є результатами подібних процесів, отже, вони є, так би мовити, “молодими” прийменниками, новоутвореннями, які нещодавно закріпилися в мові й саме тому ще не здатні пройти класичний ланцюжок “десемантизація < розширення < декатегоризація < ерозія” [17: 29].

Одними з найуживаніших прийменників у сучасній португальській мові є *a, de, em, para, por*. Проте, як зазначають багато дослідників, в сучасній португальській мові Бразилії прийменник *a* поступово витісняється прийменниками *em* (при позначенні місця) та *para* (при позначенні напрямку).

У своїй дисертації, присвяченій функціонуванню прийменникам у португальській мові Бразилії Ф. Борба зазначає, що з дієсловами руху (*ir, vir, chegar, voltar, regressar, descer, conduzir тощо*) прийменник *a* вказує на напрямок руху, а прийменник *em* вказує на кінцевий пункт цього руху (*ir ao restaurante – ir no restaurante*), тобто вони не є синонімами. Ф. Борба також наводить приклад з Варрона (*in forum ire – entrar no forum; ad forum ire – ir a um lugar próximo ao forum*), який є чудовою ілюстрацією цього твердження [18: 137].

Інша ситуація спостерігається у випадку опозиції *a / para*, коли останній поступово витісняє перший при дієсловах руху. Цей процес розпочався в португальській мові Бразилії ще в XIX ст. і набув надзвичайно високих темпів у теперішній час, що дає деяким лінгвістам стверджувати, що з часом *para* остаточно витіснить *a* при дієсловах руху [19: 20].

У сучасній португальській мові Бразилії подібні явища відбувається не лише з прийменником *a*, але й з багатьма іншими традиційними прийменниками. Так, бразильські лінгвісти підкреслюють, що *de* поступово витісняється прийменником *desde, ante* змінюється на *diante de, após* на *depois de* [20: 31]. Є також очевидним, що інколи подібний “обмін” відтінками лексичних значень призводить до реграматикизації. Подібні зміни були зареєстровані вже у народній латині й давній португальській мові, наприклад, *migo > comigo*. На першому етапі обміну активно й рівнозначно вживаються обидві форми, одна з яких має нейтральний смисл, а інша більш експресивний. Згодом друга форма остаточно все більше витісняє першу, як, наприклад, у випадку з прийменниками *a* і *para*. У підручнику португальської мови, укладеному М.А. Родіоною й Г.В.Петровою, наприклад, автори пояснюють, що в сучасній мові Португалії *ir a* це просто кудись іти чи їхати та швидко повертатися назад, а *ir para* – це від’їздити назавжди [21: 78]. Окрім цього, зазначають автори, у португальській мові Бразилії й африканських країн в усіх випадках перевага надається прийменнику *para*. Сьогодні подібне пояснення здається абсурдним, тому що прийменник *a* у подібних виразах майже повністю витіснений прийменником *para*. Про це свідчить і статистика, яку наводить А. Кастілью, яка наголошує, що якщо у XIX ст. мешканці Сан-Паулу у 72% випадках з дієсловами руху вживали прийменник *a* й у 20% - прийменник *para*, то наприкінці XX ст. жителі того ж самого міста обирають *a* лише в 4% випадків, проте *para* – у 74%. [22: 35]

Якщо відбувається обмін відтінками лексичного значення й поступово витіснення одного прийменника (наприклад, А) іншим (Б), цілком логічним буде припущення про відмирання прийменника А. Саме це й відбувається у сучасній португальській мові

Бразилії. Дослідження поступового й прогресивного відмирання прийменника *a* на сучасному етапі розвитку мови може допомогти остаточно встановити й описати основні характеристики цієї частини мови, а також визначити умови, за яких інші слова можуть переходити до класу прийменників, а також виявити причини подібних мовних змін.

Наприкінці не можна не згадати про ще один важливий процес, пов'язаний з граматиалізацією / деграматиалізацією прийменників, який характерний для сучасної мови Бразилії. Йдеться про еліпс прийменників у випадках, коли вони традиційно вживаються з іменниками в функції обставини часу або місця. Прийменники зазвичай опускаються у наступних випадках: при іменниках, що означають певні календарні одиниці (*ano, mês, semana, junho, domingo, noite*); при загальних іменниках, що мають значення якоїсь епохи чи періоду (*férias, vez, época, período*); при загальних іменниках, що позначають якусь місцевість, чи є власними назвами (*cidade, sul, Rio de Janeiro, Seará*). Далі Роша наводить достатньо яскравий приклад: □ *O Norte, principalmente no Amazonas e no Pará, a influência indígena é muito grande* [23: 41]. У цьому прикладі відбувається еліпс прийменника *em* перед словом *O Norte*. Проте він зберігається при інших двох іменниках, які конкретизують, в яких саме місцях помітний цей вплив (*no Amazonas e no Pará*).

Знання й урахування наведених вище фактів мають надзвичайно велике значення для перекладачів з португальської мови, оскільки адекватність перекладу дуже часто залежить від того, який прийменник вживається з якимось дієсловом чи в якійсь конструкції. Надзвичайно важливо також бути обізнаним у тих тенденціях до мовних змін, які є характерними для того чи іншого національного варіанту португальської мови. Окрім цього новоутворення, які виникли внаслідок граматиалізації, можуть представляти й лексичні труднощі, у першу чергу для перекладачів-початківців, або перекладачів, які не знайомі з національними варіантами португальської мови (до речі, словники португальської мови, випущені в Португалії, майже ніколи не дають тлумачення подібних новоутворень). Звернемося до прикладів, які вже з'явилися в тексті цієї статті.

(1) *Xovê cadê isso tá escrito*. – *Дай-но мені подивитись, де це написано*. З п'яти елементів цього речення три являють собою граматиалізовані нововведення. Причому якщо переклад лексеми “*tá*” (від “*esta*”) не представляє суттєвих труднощів, оскільки він майже стовідсотково відображає на письмі фонетичну форму цього слова, то з перекладом таких одиниць, як “*xovê*” (*deixa eu ver*) та “*cadê*” (*que onde é que*) ситуація ускладнюється. У словниках, які існують в нашій країні й які можна знайти в інтернеті на португальських веб-сторінках, таких слів знайти неможливо. Отже, для подолання цієї проблеми перекладач має звернутися до бразильських словників, випущених останнім часом, або звернутися до спеціальних досліджень з граматиалізації різних частин мови в сучасній португальській мові Бразилії.

(2) *O Norte, principalmente no Amazonas e no Pará, a influência indígena é muito grande*. – На півночі, насамперед, в штатах Амазонас і Пара, вплив індіанців є надзвичайно сильним. У цьому прикладі ми зустрічаємося з еліпсом прийменника, або з його деграматиалізацією. З першого погляду може здатися, що це речення побудовано поза межами правил нормативної граматики, проте, після детального дослідження цього питання стає очевидним, що йдеться лише про один з граматиалізаційних процесів, притаманних сучасній португальській мові Бразилії.

(3) *Vou para Angola*. У випадку з цим реченням наш переклад, у світлі теорії граматиалізації буде залежить від ряду обставин. Якщо це речення взято з тексту, написаного в наші дні в Португалії, найбільш адекватним його перекладом, з нашої точки зору, було б *Я від'їжджаю до Анголи (на постійне місце проживання)*. Якщо це речення взято з тексту, написаного в наші дні в Бразилії або в одній з країн Африки, його українським еквівалентом буде просто *Я їду до Анголи*, без будь-яких часових обмежень та без пояснення, на якій термін я туди їду і т. ін.

Отже, португальській мові взагалі й сучасній португальській мові Бразилії притаманне явище граматикалізації прийменників. Це пояснюється, з однієї точки зору, особливостями фонетичної системи цієї мови, а з другої – глибинними морфологічними процесами. Внаслідок змін, що відбуваються в процесі граматикалізації, виникають не лише нові повнозначні й допоміжні слова, одночасно поступово відмирають традиційні, закріплені упродовж століть мовні форми. Знання цих процесів і їх серйозне дослідження може сприяти, по-перше, остаточному встановленню й опису основних характеристик певних частин мови (наприклад, прийменників), по-друге, це сприятиме порозумінню того, як відбувалося становлення сучасної системи дієслівного керування й прогнозувати зміни, які відбуватимуться надалі. Вирішення цих питань потребує подальших серйозних досліджень і розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Furtado da Cunha M.A., Oliveira M. Rios de; Votre S. The interaction synchrony / diachrony in the study of syntax. – Delta [online], 1999. – http://www.scielo.br/scielo.pph?script=sci_arttext&pid=S0102-4450199900014&Ing=en&nrm=iso. ISSN 0102-4450.
2. Heine B., Claudi U., Hünnemeyer F. From cognition to grammar: evidence from African languages. // Approaches to grammaticalization I. – Amsterdam: John Benjamins, 1991. – p. 149 – 187.
3. Castilho A.T. de. A gramaticalização. // Estudos lingüísticos e literários. – 1997. – № 19. – p. 25 – 63.
4. Castilho A.T. de. Análise multissistêmica das preposições do eixo transversal no português brasileiro: espaço /anterior/ ~ /posterior/. – 2003. – http://www.fflch.usp.br/dlcv/port/ATCastilho_preposicoes.pdf.
5. Майсак Т.М. В. Heine, Т. Kuteva. World lexicon of grammaticalization (рецензия) // Вопросы языкознания. – 2003. – № 5. – с. 134 – 140.
6. Майсак Т.М. op. cit.
7. Kurylowycz J. The evolution of grammatical categories. // Esquisses linguistiques, II. – 1975. – p. 38 – 54.
8. Майсак Т.М. op. cit.
9. Hopper, P. J. & E. C. Traugott. Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
10. Hopper P.J., Traugott E.C. op. cit.
11. Heine B. et alii. op. cit.
12. Hopper P.J. On some principles of grammaticalization. // Approaches to grammaticalization I. – Amsterdam: John Benjamins, 1991.
13. Heine B. et alii. op. cit.
14. Heine B. et alii. op. cit.
15. Haiman J. Ritualization and the development of language. // Perspectives on grammaticalization. Amsterdam: Benjamins, 1994.
16. Castilho A.T. de. op. cit.
17. Castilho A.T. de. Op. cit.
18. Borba F. da Silva. Sistemas de preposições em português. – São Paulo: Universidade de São Paulo, tese de livre-docência, 1973.
19. Pontes E. Espaço e tempo na língua portuguesa. – Campinas: Ed. Pontes, 1992.
20. Castilho A.T. de. Op. cit.
21. Родионова М.А., Петрова Г.В. Учебник португальского языка. – М.: ВШ, 1991.
22. Castilho A.T. de. Op. cit.
23. Rocha M. A. de F. Adjuntos e Adjunções em Fronteiras de Constituintes no Português do Brasil. Campinas: Unicamp, tese de doutoramento, 2001.

ГНЕЗДІЛОВА Я.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИКА ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕМОТИВНОГО ДИСКУРСІВ

Тема статті виникла в зв'язку з необхідністю визначити прагматичні відмінності емоційного та емотивного дискурсів. Проблема розмежування зазначених дискурсів тісно пов'язана з проблемою диференціації лінгвістичних категорій емоційності та емотивності [1:23-24;2:13,69,109], що вказує на особливу актуальність даного дослідження. Метою даної статті є порівняти емоційний та емотивний дискурси шляхом виявлення їх відмінностей у прагматичному аспекті. Мета роботи передбачає розв'язання таких конкретних завдань: 1) зробити детальний комунікативно-функціональний аналіз емоційного та емотивного дискурсів з виділенням їх диференційних рис; 2) розглянути мовленнєву поведінку комунікантів в емоційному та емотивному дискурсах; 3) виявити відмінності в композиційному оформленні емоційного та емотивного дискурсів; 4) провести типологію емоційних та емотивних дискурсів.

Розглянемо прагматичні особливості емоційного та емотивного дискурсів детальніше.

Емоційний дискурс як усний спонтанний діалог є активним типом мовлення. Його організація керується принципом „ланцюжкової реакції”, де домінуючим є поняття ілокутивного спонування. Тобто „зчеплення” реплік в єдине ціле відбувається за рахунок того, що одна репліка ілокутивно спонукає іншу, виступаючи реагуючою на попередню і

провокуючою для наступної, що відбувається шляхом асоціативного нанизування окремих висловлень, які супроводжуються мімікою та жестами, а не шляхом логічного розгортання [3:51]. Іншими словами, емоційний дискурс відображає причинно-наслідкові емоційні відношення, утворюючи систему емоційних взаємозв'язків між комунікантами таким чином, що передбачити хід емоційної інтеракції, емоційну реакцію співрозмовника і свою власну практично неможливо. Першочергово мовець видає те, що його найбільше непокоїть, що реалізується в рематичній частині висловлень емоційного дискурсу. Сказане відображується на непослідовному та фрагментарному характері подачі інформації мовцем. Відповідно, зв'язність даного дискурсу забезпечується за рахунок контексту, співположення висловлень та невербальних засобів.

Емоційний дискурс відзначається домінуючим і часто агресивним стилем комунікативної поведінки мовця та є егомотивованим, тобто має експліцитну егоцентричну вираженість. Егоцентрична поведінка мовця проявляється в тому, що його, в першу чергу, хвилюють свої власні почуття, проблеми і йому байдуже до почуттів співбесідника. Адресат в емоційному дискурсі є особою, яка орієнтується на мовця; в розмові він більше слухає, ніж говорить [4:278]. Але, незважаючи на ключову роль мовця, значення наявності адресата не варто применшувати. В емоційному дискурсі мовцю необхідний той хтось, на кого можна вилити свої емоційні переживання. Так, в залежності від ролі адресата в емоційному дискурсі він може бути прямим та непрямим.

Здебільшого емоційний дискурс характеризується недотриманням максимуму ввічливості [5;6:131-139] через егоцентричну направленість спілкування, що призводить до руйнування взаємовідносин між комунікантами, підкреслюючи дезорганізуючий характер емоційного мовлення. Це реалізується в катартичній функції емоційного мовлення, яка заключається в тому, що веде до послаблення, звільнення або посилення емоційної напруги при розв'язанні стресових, фрустраційних та інших емоційних ситуацій за допомогою мовних засобів з порушенням принципів комунікативного співробітництва і норм мови, під час чого проходить втрата психічного балансу або його відновлення. В емоційному мовленні переважають негативно забарвлені типи дискурсу, як: догана, наруга, висміювання, звинувачення, прискіпування, залякування, ультиматум, опротестування, виправдовування, захист, суперечка, справдовування, сварка (агресивний тип), вмовляння, заспокоювання, благання/мольба, молитва, переконування, розпорядження, змушення/присилування (блокуючий тип, який направлений на стримування адресата від певних необдуманих дій, які останній під впливом емоцій збирається виконати), з'ясування, випитування (дізнання, допит), викриття/розвінчання (з'ясувальний тип), критика, коментар/відгук, торг, похвала, скарга, самокритика, хвастання (коментуючий тип), освідчення, сповідь, бідкання, зізнання, спогади (сповідальний тип); дискурс, що виникає в умовах надзвичайної ситуації (звістка, втрата тощо), голосіння (побивання), істерика (стресовий тип). Єдино позитивним є лише фатичний емоційний дискурс, до якого ми відносимо: світські розмови, вибачення, подяку, загравання (залицяння), розважальний дискурс (розіграш/блеф, гра, жарт), запрошення.

У даній статті обмежимося розглядом прикладу сповідального емоційного дискурсу бідкання:

The day before the dance, Norma came home from the beach white and tearful. She came alone and she began talking before she was in the house. "Oh, Mother! The most terrible thing happened!¹ We were sitting around at Bill's,² having the grandest time,³ and Diz got fooling with my bag.⁴ She wanted to borrow my lipstick,⁵ she said. But I think she was just snooping,⁶ because all the girls looked at one another as if they'd put her up to it.⁷ And she found my driver's license!⁸ And read it!⁹"

"Well, what about it?¹⁰" Mrs. Martin asked. "There's nothing incriminating on your driver's license as far as I know. You've never been arrested for anything."

"But now they know!" Norma cried. "And they acted so funny!¹¹"

"Know what?"¹² Mrs. Martin was puzzled.

"How old I am! They know how old I am!"¹³

"Do you mean to tell me that no one knew how old you are?"¹⁴ Mrs. Martin was aghast.

"Of course not! You don't think for one minute that Bill or any of them would have paid any attention to me for one minute if they'd known I was sixteen, do you? They thought I was about eighteen. I sort of let them think I was."

"Well!" Mrs. Martin exclaimed.

"I'm through," Norma said. "They'll drop me like a hot cake. You ought to hear how they joke about the kids. You ought to have seen how they acted. They said, 'You old cradle-snatcher, you,' to Bill. And he didn't like it, let me tell you."¹⁵

"Now, now," her mother said. "Bill likes you"¹⁶. Goodness knows he comes around here enough. [...]" (Benson, 42).

Ситуацію, що склалася, Норма розцінює як катастрофічну: розвінчали таємницю про її вік. З огляду на мотивованість мовлення даний дискурс є егоцентричним, направленим на передачу хвилювань мовця. Мати, яка є прямим адресатом бідкання дочки, намагається втішити Норму. У побудові дискурсу мовці дотримуються принципу „ланцюжкової реакції”. Ключовою ідеєю даного дискурсу є те, що знайомі Норми дізнались, скільки їй насправді років. Ця нова (рематична) інформація подається на самому початку дискурсу. Норма виплескує свої хвилювання, повідомляючи, що трапилося найжахливіше (1). Потім, донька переходить до переказу ситуації способом нанизування інформації, підводячи до того, що подивилися в її посвідчення водія (2-9). І лише після цього подається головна інформація про вік (13). Це все викликає подив матері, що проявляється через уточнюючі питання (10,12,14). Норма боїться, що Біллу це не сподобається (15). Намагаючись заспокоїти доньку, мама каже, що він захоплений нею (16). Мовленню Норми притаманні: а) рематична виділеність, так як першочергово вона подає нову інформацію, а саме те, що сталася жахлива для неї подія; б) фрагментарність та непослідовність подачі інформації, на що вказують питання-перепити матері; в) передача інформаційного зв'язку через співположення висловлень та за допомогою сполучників *and* і *but* (*I'm through... They'll drop me like a hot cake; The most terrible thing happened!... And she found my driver's license! And read it!...But now they know!...And they acted so funny!*). Коливання емоційної напруги протягом дискурсу та звільнення від неї шляхом розповіді матері ілюструє катартичну функцію.

Якщо природною формою існування емоційного дискурсу є діалог, то емотивний дискурс – це спланований монолог, що характеризується стратегічним та свідомим використанням мовленнєвих засобів для створення емоційного впливу на аудиторію. Це реалізується переважно в пишномовному характері емотивного дискурсу, що передбачає володіння нормами літературної мови: орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними, стилістичними. Інакше кажучи, в емотивному дискурсі а) думка програмується заздалегідь; б) присутня внутрішня логіка, аргументація, послідовно-ступенева організація дискурсу; в) свідомо вибираються і використовуються структурно чітко оформлені лінгвістичні одиниці з експліцитно вираженими синтаксичними зв'язками. Зі сказаного випливає, що емотивний дискурс, на відміну від емоційного, починається з тематичної (відомої) частини викладу, оскільки за правилами логічного викладу, спочатку надається відома інформація (тема), а потім нова (рема). Для вираження семантичних відношень між висловленнями та забезпечення когезії промовець більше покладається на лексику і синтаксис. Це робить зв'язки прозорими, що реалізується, зокрема, через набір так-званих когезійних [7:223], дискурсивних маркерів [8] чи метакомунікативних одиниць [9].

На відміну від емоційного дискурсу емотивний дискурс має сплановану композицію викладу. У плані композиції емотивний дискурс як і будь-яка промова [10:6-10;11:68] складається з трьох частин: вступної, основної та заключної. Так, вступна частина пояснює привід виступу і виступає зачином промови. Основною прагматичною настановою вступної

частини є привернення уваги адресата та налагодження контакту зі слухачами. Вона включає а) привітання; б) пояснення причини виступу; в) ідентифікацію/характеристику особи, якій приурочена промова, та особисте відношення мовця до неї; г) вдячність за надання слова. За вступною йде основна частина, що є розвитком теми. Основна частина орієнтована на інформаційний аспект, поділяючись на певну кількість висловлень, в залежності від обговорюваних питань. У даній частині емотивного дискурсу говориться про досягнення особи, якій приурочена промова; складаються плани; ставляться цілі; надається опис подій; робиться огляд минулих здобутків та прогнозуються майбутні; подається звіт про виконану роботу; виділяється важливість окремих питань; наводяться приклади; показуються переваги чогось/когось; передаються побажання та вітання; виражається вдячність тощо. Наприкінці емотивного дискурсу стоїть заключна частина. Висновок – це кінцева частина структурно-композиційної організації дискурсу промови, де підводяться підсумки викладеного раніше й дається комплексна оцінка явищ, про які йшлося. У заключній частині можуть бути добрі побажання, подяка, звернення та заклики до аудиторії корпоративно вирішити обговорювану проблему чи діяти згідно з побажаннями мовця, пропозиції.

Виходячи з мети емотивного дискурсу – підтримувати увагу аудиторії, від якої очікуються емоційні відгуки, – можна говорити про його адресатну направленість. Взагалі фактор адресата є центральним поняттям емотивної комунікації. Аудиторія відіграє важливу роль при побудові емотивного дискурсу, так як вона є тим об'єктом, на яку промовець хоче здійснити перлокутивний ефект з метою добитися бажаного. Це досягається за допомогою стратегічно-емотивної, емпатичної, етичної, маніпулятивної та фатичної функцій. Так, даний дискурс є а) стратегічним, так як адресант ретельно планує свій виступ/звернення. Це відображується на його стратегіях. Головними в емотивному дискурсі є такі стратегії, як: стратегії ввічливості та солідаризації, фасцинативні стратегії (стратегія створення настрою, стратегія піднесення), стратегія позитивної (само)презентації, стратегія переконання; б) емпатичним, тому що він викликає емпатію, співчуття, співпереживання та співучасть; в) маніпулятивним – розрахований на позитивний емоційний відгук аудиторії і підтримку; г) етичним, що реалізується в високопарному стилі емотивного мовлення через піднесення та похвалу прекрасного; та д) фатичним, що проявляється у встановленні та підтримці контакту з аудиторією.

Емотивний дискурс ми розглядаємо на матеріалі промов соціально-побутового характеру, які ми узагальнюємо в такі типи: аргументативний (виправдання, утішення, прохання, оголошення, промови при висуненні кандидата, звернення, персуазивні промови, церковні проповіді, молитви, усовіщення, промови на тему соціальної справедливості), імперативний (заклик, надихаючі, запальні промови), вітальні (урочисті, святкові, ювілейні промови, промови при врученні подарунку, випускні, напутні, застільні промови/тости, вступні слова, привітальні, прощальні промови, євхаристичні промови, промови при введенні на посаду) та меморіальні (похвальні промови, пам'ятні слова, похоронні/надмогильні/поминальні промови, промови з приводу виходу на пенсію тощо). Емотивний дискурс, на відміну від емоційного, є завжди позитивно забарвленим.

Проілюструємо сказане на прикладі поминальної промови як меморіального типу емотивного дискурсу:

Friends:

We are gathered here this evening to honor the memory of one, who is no longer with us. Two weeks ago, at our last meeting, George Wilson occupied his usual place among us. Tonight he is with us in memory only and we gather to pay tribute to that memory.¹

George was a valuable member of this organization and we shall miss him greatly. His active participation in all our undertakings, his unselfish devotion to our work with the younger generation were conditions known to us all.

The community playground which this club sponsored and which our own children employ to such great advantage will long stand as a memorial to George and his interest in youth.

Our departed friend was a tower of strength among us. Always ready to help; always willing to give of his skill and experience that we might benefit. Unselfish in his devotion to his beloved organization, scrupulously honest in all his dealings, of him it may indeed be said, "A true and brave and downright honest man."

And yet, I think his greatest contribution to us all lay not in his physical and mental assistance toward a realization of our many objectives, but rather in his actual life and daily contacts with us.²

George was a good citizen and we can ill afford to lose such as he. He moved among us quietly without pride or ostentation, an example to all of us. [...]

Long known to us, he will be long remembered by us. Our club has sustained a serious and permanent loss. May his memory and his example serve as some measure of compensation³ (Wright, 145-146).

Дана промова присвячена Джорджу Вілсону. З огляду на композицію вона складається з трьох частин: вступної (1), основної (2) та заключної (3). У вступі вказується привід зібрання, а саме вшанування пам'яті померлого. В основній частині говориться про досягнення містера Вілсона (*The community playground [...] will long stand as a memorial to George and his interest in youth*), описується його діяльність (*His active participation in all our undertakings, his unselfish devotion to our work with the younger generation*), акцентуються позитивні риси його характеру (*Always ready to help; always willing to give of his skill and experience that we might benefit. Unselfish in his devotion to his beloved organization, scrupulously honest in all his dealings; without pride or ostentation*). Основною думкою дискурсу є те, що він є відчутною втратою для їх колективу (*George was a valuable member of this organization and we shall miss him greatly*). Це додатково підкреслюється у висновкові. У цьому дискурсі відмічаються такі стратегії, як: стратегія солідаризації через вживання звернення *Friends* та *we*-стилю та фасцинативна стратегія – створюється темою промови, що викликає сум, траур, жалобу. Використання даних стратегій відображається на функціях цього дискурсу. Зокрема, бажання мовця – викликати у слухачів емоційне співпереживання та співчуття через ретельно підібрані мовні засоби реалізується через емпатичну й стратегічно-емотивну функції. Фатична функція проявляється через спробу встановити контакт з аудиторією. Етична функція спостерігається у вшануванні пам'яті померлого.

Отже, прагматичні особливості емоційного та емотивного дискурсів, поряд з лексико-стилістичними та синтаксичними, виступають їх диференційними критеріями, головні з яких впливають з характерних ознак дискурсів, їх форми викладу, композиції, фокусу, адресантно-адресатної спрямованості, функцій та типології, що подано в таблиці.

Таблиця 1.

Диференційні ознаки емоційного та емотивного дискурсів

Критерії розмежування	Емоційний дискурс	Емотивний дискурс
За формою мовлення	усний діалог	усний монолог
За ступенем підготовленості	непідготовлений (спонтанний)	спланований
За стилем мовлення	Розмовний	книжно-розмовний
За тональністю спілкування	переважно негативний	позитивний
За функцією	Дезорганізуючий	організуючий
За принципом побудови та подачі інформації	Непоследовний	последовно-ступеневий
За направленістю	егомотивований	адресатний

МОВЛЕННЯ		
За масовістю	індивідуальний слухач	колективний слухач
За тема-рематичним членуванням	Рематичний	тематичний

Табл. 1 демонструє основні прагматичні диференційні ознаки емоційного та емотивного дискурсу, підкреслюючи різну природу зазначених дискурсів.

Перспективи дослідження. Здійснений у роботі аналіз емоційного та емотивного типів дискурсу відкриває перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані з виявленням диференційних особливостей емоційного та емотивного дискурсів в когнітивному, паралінгвістичному, лінгвокультурологічному, психолінгвістичному аспектах з їх дослідженням в різних мовленнєвих ситуаціях, зокрема, соціально-політичних, юридичних, публіцистичних, медійних і т. ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1987.
2. *Язык и эмоции*: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 1995.
3. Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози). Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002.
4. Ushakova T.N. Psychological Analysis of Dialogue. A Three Component Theory // Beiträge zur Dialogforschung: Dialoganalyse IV. – 1993. – Teil 2. – S. 273-288.
5. Brown P., Levinson S. Universals in Language Usage: Politeness phenomena // Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction. – Cambridge, 1978. – P. 56-289.
6. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – L.: Longman, 1994.
7. Hatch E. Discourse and Language Education. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
8. Fraser B. Discourse Markers Across Language // Pragmatics and Language Learning. – 1993. – Vol.4. – P. 1-17.
9. Вежбицка А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1978. – Вып. IX. Лингвистика текста. – С. 402-421.
10. Гулей М.Д. Лексико-граматичні особливості та композиційна структура французької політичної промови (на матеріалі виступів Шарля де Голя і Жака Ширака): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004.
11. Ellingsworth H.W., Clevenger, T.J.R. Speech and Social Action: a Strategy of Oral Communication. – Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1967.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Benson S. After the Ball // Twenty Grand Short Stories – N.Y.: Bantam Books, 1963. – P. 35-45.
2. Wright C.W. Better Speeches for All Occasions. – N.Y.: Crown Publishers, 1983.

ДАНИЛКО О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІМПЛІЦИТНЕ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН)

Основною метою цієї статті є аналіз засобів, які імпліцитно виражають персуазивну модальність у науковому дискурсі французької мови.

Імпліцитність розглядається як психологічне і лінгвістичне явище, що простежується на різних рівнях: фонологічному, синтаксичному і семантичному. Не маючи особливих засобів вираження, вона існує у мові у вигляді певних синтаксичних конструкцій, інакше не можна було б її сприймати. Імпліцитність має певні структурно-семантичні ознаки та завжди передбачає наявність віртуального компонента висловлення, не актуалізованого в акті комунікації [1:4-20]. (Le Nouveau Petit Robert тлумачить *implicite – qui est virtuellement contenu dans une proposition, un fait, sans être formellement exprimé, et peut en être tiré par déduction, induction* [5:517]).

Усі види реалізації категорії імпліцитності в текстах співвідносяться із характером імпліцитної інформації та породжуються потребами мовної комунікації. Питання про імпліцитне в тексті не є новим, воно ставилося у дослідженнях різних напрямків й отримало

різні словесні визначення, що є цілком прийнятним в наш час: літературознавство говорило про підтекст, лексикологія та стилістика – про конотативні (приховані) значення [2:312]. Таким чином, відповідно до комунікативного наміру мовець підбирає такі мовні одиниці, що мають як предметно-логічне, так і конотативне значення, встановлює необхідний смисловий зв'язок між висловленнями для того, щоб в результаті текст справив певний комунікативний вплив на адресата мовлення.

Суб'єктивна модальність може бути експліцитною та імпліцитною. Експліцитна суб'єктивна модальність виражається за допомогою модальних слів, окремих граматичних форм, синтаксичних конструкцій. Її можна легко виявити за допомогою одного з модальних операторів, а отже вона є самоочевидною. Імпліцитна суб'єктивна модальність виявляється у тісному взаємозв'язку з контекстною інформацією, виникає внаслідок особливостей семантичної структури значення слова та особливостей мовлення. Вона простежується переважно на текстуальному рівні мови і зрідка в межах одного простого речення. Імпліцитна суб'єктивна модальність виводиться зі змісту речення, виникає через особливості асоціативних зв'язків мовця. Вона часто є ситуативно зумовленою і не завжди її можна вичленити з висловлення. Іншими словами, імпліцитну і експліцитну суб'єктивну модальність відповідно називають слабкою і сильною [3:87].

Імпліцитність засобів вираження категорії суб'єктивної модальності є побічним ефектом поліфункціональності мовного знака та його багатозначності й відтак може не відповідати справжньому стану думок, але слухач може сприймати їх як мимовільне вираження того, що намагалися приховати [3:205]. До імпліцитної аргументації вдаються з метою вплинути на психологічний стан колективного суб'єкта, апелюючи до підсвідомості, що змушує адресата декодувати основний зміст речень за допомогою інтелектуалізованих, емоційних складових психіки. Розгляд психологічного аспекту текстосприйняття дозволяє врахувати у процесі текстотворення механізми рецепції адресата через психічні складники, які формують певний ментальний простір [4:192-193].

Імпліцитна персуазивна модальність може виражатися безсполучниковими реченнями, що утворюють складне речення, частини якого з'єднуються в одне граматичне та смислове ціле не сполучниками і сполучниковими словами, а тільки засобами просодики – інтонацією, паузами, ритмом тощо. Синтаксичні відношення у цих реченнях не виражаються за допомогою мовних засобів, тому великого значення набувають саме семантичні зв'язки. Тому ці відношення не завжди є чітко виражені та не завжди чітко усвідомлюються мовцем і можуть інтерпретуватися ним неоднозначно, бути багатоплановими, складними. Але виділення синтаксичних відношень за допомогою тільки просодичних засобів усе ж дозволяє мовцю виражати узвичаєні сурядні і підрядні відношення. Отже, безсполучникові речення є перш за все формальним корелятом сполучникових речень (за відсутністю – наявністю сполучників), у той же час вони, через свою формальну відмінність від сполучникових, можуть виражати такі синтаксичні відношення, які ще не знайшли у мові спеціального сполучникового вираження, тобто ще не усвідомлені мовцями.

Оскільки можна встановити смислові відношення між частинами складного безсполучникового речення, можна також виявити у його змісті і каузативні відношення. Слід відзначити, що причинно-наслідковий зв'язок відіграє важливу роль у переконанні мовця, оскільки ці речення аргументують причину. У цьому випадку модальність стає засобом оформлення каузальних відношень, оскільки значення каузальності є необхідною підставою, породжуючим фактором висловлення.

Для того, щоб переконатися, що безсполучникове речення дійсно виражає каузативні відношення, потрібно звернутися до засобів трансформаційного аналізу, а саме додати один елемент, підрядний сполучник причини, що встановлює знак смислової рівності між безсполучниковим і складнопідрядним реченням причини:

Toute tentative de révolte de ce dernier est non seulement matée, mais attendue: elle donne au colon l'occasion unique de prouver au colonisé sa supériorité et celle de la "civilisation" qui l'a installé. (Cohen, 1:73) = Toute tentative de révolte de ce dernier est non seulement matée, mais attendue parce qu'elle donne au colon l'occasion unique de prouver au colonisé sa supériorité et celle de la "civilisation" qui l'a installé.

Il nous a rappelé que nous sommes tous égaux face à la nature. Mais je ne suis pas optimiste:(parce que) je ne crois pas que la dévastation de l'Asie puisse inaugurer une nouvelle ère de fraternité et de collaboration entre les membres de la communauté internationale. (Lakhdar, 2:12)

Les décisions d'Arafat étaient le produit de ses humeurs: (parce que) il consultait très peu ses conseillers. (Lakhdar, 2:12)

Таким чином, проаналізувавши речення цього типу, ми переконалися, що підрядність одного із безсполучникових речень стосовно іншого впливає із їхнього смислового співвідношення. Для слухача або читача, відсутність формальних засобів цієї підрядності створює сприятливі умови для того, щоб глибше проникнути у зміст тексту.

Логічний зв'язок причини – один із таких, які легко піддаються відтворенню. Зазначимо, що ряд безсполучникових речень, між якими логічно існують причинні відношення, створює легкість форми, витонченість речення.

Зустрічаються випадки, коли кілька незалежних речень без жодного сполучника виражають каузативні відношення. Щоб зрозуміти і показати значення причини, потрібно проаналізувати смислові відношення між ними:

Enfin, une majorité de citoyens de l'Europe des Quinze considèrent que la nouvelle Europe permettra aux entreprises de leur pays de se développer sur de nouveaux marchés. Le constat est effectivement juste. Si l'on prend l'exemple de la France, les grands groupes industriels ont sensiblement amélioré leur présence dans les pays d'Europe centrale et orientale depuis le début des années 2000. (Lequesne Ch., 3:58)

L'Union a-t-elle vocation à accueillir tous ces pays à terme ? La question est délicate. D'une part, l'Union doit absolument digérer son élargissement actuel avant d'accueillir de nouveaux membres qui devront, de toute manière, remplir au préalable les critères politiques et économiques requis. D'autre part, l'Union européenne doit envoyer un message politique à certains pays, comme l'Ukraine ou la Moldavie, notamment en direction des intellectuels qui considèrent ce soutien important pour la démocratisation des systèmes politiques. (Lequesne Ch., 3:18)

Аналіз наведених речень показує, що вони мають схожу будову. Для обґрунтування правильності своєї позиції, автор використовує трьохступінчасту структуру: стверджувальне речення, або запитання, просте речення з ключовими словами *le constat*, *la question*, яке логічно пов'язане із попереднім, і речення, яке в свою чергу пояснює зміст попереднього. Воно відповідає на питання *pourquoi?*, надаючи потрібні аргументи. Зробивши необхідні трансформації, можна представити каузальність експліцитно. У першому прикладі додавши *c'est pourquoi*, отримаємо:

Le constat est effectivement juste. C'est pourquoi si l'on prend l'exemple de la France, les grands groupes industriels ont sensiblement amélioré leur présence dans les pays d'Europe centrale et orientale depuis le début des années 2000.

У другому прикладі додамо *parce que*:

La question est délicate. Parce que d'une part, l'Union doit absolument digérer son élargissement actuel avant d'accueillir de nouveaux membres qui devront, de toute manière, remplir au préalable les critères politiques et économiques requis. D'autre part, l'Union européenne doit envoyer un message politique à certains pays, comme l'Ukraine ou la Moldavie, notamment en direction des intellectuels qui considèrent ce soutien important pour la démocratisation des systèmes politiques.

Отже, тепер ці речення експліцитно пов'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком, основна мета якого здійснити акумулюючий вплив на адресата повідомлення, переконати його у істинності твердження. Слід відзначити, що використання цієї тактики є інтригуючим: розгадавши справжню мету повідомлення, слухач не тільки розкриє його зміст, а й зрозуміє, що повідомлення будується непрямим способом.

Імпліцитно персуазивна модальність може виражатися реченнями, які містять відокремлене означення, дієприкметник теперішнього і минулого часів. Ці засоби створюють комунікативні ситуації, які інтуїтивно сприймаються мовцями як аргументи, що слугують цілям переконати адресата. Наприклад:

Prudents dans l'extension du vote à la majorité qualifiée, les pays d'Europe du Centre-Est ont défendu l'unanimité quand il s'est agi de normes sociales ou de la fiscalité. (Цикл лекцій-дискусій, 4:53)

Connaissant bien les matières dont ils traitent quotidiennement et qui suscitent souvent un intérêt médiatique, les ministres entendent le plus souvent prendre la parole, quand bien même ils n'auraient rien à dire. (Dumond, 5:32)

La France, appuyée par certains pays méditerranéens de l'Union et probablement par la Pologne, se battra pour défendre le système de financement de la PAC. (Dumond, 5:34)

Суб'єктивна модальність може також імпліцитно виражатися прислівником *en effet*. У цьому випадку мовець намагається довести, що факт або твердження, висловлені у попередньому реченні, правдиві, а також цей прислівник інтенсифікує значення достовірності факту, який подається у реченні. Наприклад:

Rarement un dossier de politique étrangère américaine n'aura à ce point distillé un sentiment d'improvisation permanente. Tout au long de la décennie, les administrations américaines ont en effet paru réagir bien plus qu'agir en Irak, faisant preuve d'une absence de vision et de logique politique qui ne laisse pas d'interroger. (Цикл лекцій-дискусій, 4:36)

Depuis plus de vingt ans, les conclusions des Conseils européens et les déclarations qui y ont été adoptées ont en effet constitué un corpus de fait de la diplomatie européenne. (Dumond, 5:26)

Таким чином, у науковому дискурсі досить часто персуазивна модальність виражається імпліцитно у безсполучникових та незалежних реченнях, у реченнях з відокремленим означенням, дієприкметником теперішнього і минулого часів, з прислівником *en effet*. Основна мета цих засобів – вплинути на психологічний стан адресата, змінивши його почуття, думки і дії, та переконати його у достовірності фактів. Аналіз показує, що імпліцитність виявляється здебільшого у контексті і її можна підтвердити за допомогою трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колядко Л.Г. Імплицитность как грамматическое явление в современном французском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Москва, 1982. 2. Трифонова О.Е. Прагматичні труднощі передачі імплицитності в перекладі// Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2005. – Вип. 13. – С. 311-315. 3. Ткачук В.М. Категорія суб'єктивної модальності. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 4. Шкарбан І.В. Імплицитна аргументація в архітектоніці різножанрових газетних статей// Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2004. – Вип. 11. – С.191-194.

ДОВІДНИКИ

1. Le Nouveau Petit Robert Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française – P.: Nouvelle édition du Petit Robert de Paul Robert, 1996.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cohen Daniel. La mondialisation et ses ennemis. P.: Bernard Grasset, 2004. 2. Lakhdar A. Le roi est mort. Vive l'Etat! // Courrier international. – 2005 – № 740. – P.12. 3. Lequesne Ch., Rupnik J. L'Europe des vingt-cinq. 25 cartes pour un jeu complexe. – P.: Edition Autrement, 2004. 4. Цикл лекцій-дискусій Еволюція міжнародних відносин після 11 вересня

КАЯН І.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі фразеологізмів з компонентом-зоонімом)

Дослідження фразеологічних синонімів є досить суперечливою темою сучасного мовознавства, оскільки ще не досить чітко сформульована навіть відмінність між фразеологічними синонімами та лексичними варіантами фразеологізмів. Хоча різниця між цими пластами лексики досить таки очевидна.

Фразеологічні синоніми мають різну внутрішню форму, інколи мають спільний елемент чи образ, але зачасти взагалі структурно повністю відрізняються, що ж стосується фразеологічних варіантів, то вони різняться один від одного лише одним чи декількома словами (або навіть граматичними формами) з одним і тим самим значенням у внутрішній формі самого фразеологізму. Фразеологічні синоніми є специфічними для кожної мови і є одним із засобів визначення національної самобутності фразеології.

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності вивчити фразеологічні синоніми з компонентом-зоонімом, їх семантичні особливості. Мета даної роботи – це подання класифікації фразеологізмів у відповідності до фразеосемантичної класифікації.

Фразеологічні синоніми у лінгвістиці на прикладі різних мов досліджувалися такими лінгвістами, як Медведєв Ф.П. [1:67-69], Кунін А.В. [2:108-112], Бабич Н.Д. [3:6-23], Бертагаєв Т.А. та Зімін В.И. [4:4-9], Білодід І.К. [5:421-435], Акопян А.Ц. [6:14-17]. На матеріалі турецької мови розглядалися лише конотативні значення зоонімів у складі фразеологізмів [7:249-253]. Матеріалом даного дослідження є фразеологізми (фраземи, прислів'я та приказки) з компонентом-зоонімом, що були вибрані нами з різних лексикологічних джерел сучасної турецької мови.

Останнім часом особлива увага приділяється семантичним особливостям фразеологізмів, їх взаємозв'язку з мовними картинами світу та культурами народів. Більшість дослідників у цьому руслі намагаються вибрати якусь певну тематичну групу у відповідності до культурних кодів та охарактеризувати тип мотивації та етнонаціональні особливості фразеологічного пласту цієї групи, характеризуючи при цьому і внутрішні та системні зв'язки у межах даної семантико-тематичної групи. Найбільш цікавою та досить чисельною, з нашої точки зору, є зоофразеологія, що і стала об'єктом даного дослідження. Під зоофразеологію ми маємо на увазі фраземи, а також прислів'я та приказки, складовою частиною яких є зооніми та партоніми тварин. Світ тварин завжди був загадковим і привабливим для людини, а назви тварин завдяки своїм конотативним значенням відображають сприйняття світу у метафоричній формі.

Як відомо, зазвичай розрізняють ідеографічні (або лексичні), що пов'язані із визначенням відтінків одного і того самого значення та стилістичні синоніми, що характеризують відмінності між функціональними та емоційно-експресивними відтінками. Об'єктом нашого дослідження, що спирається в першу чергу на семантичні особливості фразеологізмів.

Взагалі фразеологічні синоніми в переважній своїй більшості спрямовані на відображення світу людини: її зовнішності, рис характеру, вдачі, соціальному статусу,

розумових здібностях. Поруч з цим існують і фразеологізми спрямовані на відображення часу, простору та розмірів.

Фразеологічні синоніми, що характеризують людину, можна поділити на декілька груп, у відповідності до людських характеристик. Так, серед фразеологізмів, що передають тупість, можна виділити два синонімічних ряди:

koyun bakışlı (досл. з поглядом вівці) [TDS, 564], *eşek kafalı* (досл. з головою віслика) [TS, 734], *kaz kafalı* (досл. з головою качки) [TDS, 535], *kuş beyinli* (досл. з мозком пташки) [TDS, 578], що на українську мову перекладаються як *дурний, як баран*;

koyun kaval dinler gibi dinlemek (досл. як вівця слухає ріжок пастуха) [TS, 1373], *deve nalbanda bakar gibi* (досл. як верблюд дивиться на коваля) [TS, 571], *öküz trene baktığı gibi bakmak* (досл. як бик дивиться на потяг) [TS, 1723], що в українській мові відповідає одному фразеологізму дивиться, як баран на нові ворота. Семантично близьким до наведених фразеологізмів є і приказка *eşek hoşaftan ne anlar?* (досл. що розуміє віслик у компот?) – розбирається, як баран в апельсинах [ADS, 275].

У турецькій мові існує декілька ідіом, що передають таку рису людини, як впертість: *keçi inadı* – *вперта, як коза* [TDS, 535], ідіоми *katır inadı* (досл. *впертий, як віл*) [TDS, 532], та *eşek inadı* (досл. *впертий, як віслик*) [TDS, 339], перекладаються на українську мову наступним чином: *впертий, як баран*.

Синонімічні ідіоми *kuş uykusu* (досл. *пташиний сон*) – *спить, як горобець на гілці* [TDS, 339], *tavşan uykusu* (досл. *заячий сон*) – *полохливий, як заєць* [TDS, 740], передають полохливість, здатність швидко прокидатися.

Здоровий глузд передають наступні ідіоми: *arı söğüdü akıllı öğüdü sever* (досл. бджолі – верба, а розумному – порада) [ADS, 157], *ata ağra, yidiğe pilav* (досл. коневі – ячмінь, а молодцеві – плов), що на українську мову можна перекласти кожному – своє.

Важливим критерієм народу як нації та людини як особистості є такий критерій, як працьовитість. До цієї семантичної групи входять дві ідіоми з компонентом-зоонімом. Це ідіома з ентомонімом *bdžola arı gibi çalışmak* (досл. *працювати, як бджола*) – *працювати, як бджілка* [TDS, 96], її синонімом виступає фразеологізм *it gibi çalışmak* (досл. *працювати, як собака*) – *бігаю, як собака* [TDS, 494], що є нехарактерною для турецької мови, оскільки в мусульманській традиції собака є нечистою твариною і більшість ідіом, пов'язаних з назвою цієї тварини мають негативні конотації. Поруч з даними ідіомами можна виділити і фразеологізми, що передають завзятість, навіть хазяйновитість. Це такі синонімічні сталі вирази як *arıdan korkan bal satamaz* (досл. *хто боїться бджіл мед на продає*) [ADS, 384] та *serçeden korkan darı ekmez* (досл. *горобців бояться просо не сіяти*) [БТРС, 62], що відповідають українському прислів'ю *вовків боятися у ліс не ходити*. Існує і два фразеологізми, які передають спритність, тобто вміння майстерно виконувати певну справу: *eski kurt* (досл. *старий вовк*) [TDS, 338], *atı eşkin, kılıcı keskin* (досл. *кінь швидкий, а меч гострий*) [ADS, 110] – *майстер своєї справи*.

Безперечно, щоб добре працювати слід і добре харчуватися, тому зараз ми переходимо до характеристики ідіом, що передають голод. Зокрема тут можна виділити такі фразеологічні синоніми, як *aç arı oynamaz* (досл. *голодний ведмідь не танцює*) [ADS, 110] та *aç domuz darıdan çıkmaz* (досл. *голодна свиня не вийде з проса*) [ADS, 110], – *голодній курці просо сниться*, а також фразеологізми, що передають агресивність пов'язану з голодом: *aç kurt arslana saldırır* (досл. *голодний вовк кидається навіть на лева*) [ADS, 113] та *aç kurt yavrusunu yer* (досл. *голодний вовк може з'їсти і вовчєня*) [ADS, 113]. Є також ідіоми, які використовуються для позначення апетиту, почуття голоду: *tautun iştahlı* (досл. *з апетитом, як у вовка*) [TDS, 601] та *kurt gibi aç* [TDS, 24] – *голодний, як вовк*.

Більш цікавими є синонімічний ряд фразеологізмів для передачі фразеосемантичного значення лінощів та неробства. Наприклад, це такі фразеологізми, як *sinek avlamak* (досл. *ловити мух*) [TDS, 701] – *ловити гав, байдикувати* (слід зазначити, що тут спостерігається повна невідповідність на рівні зооніма між турецькою та українською мовою, оскільки у

турків використовується ентонім *муха*, а в українській мові орнітонім *гав*), *kedi olalı bir fare tuttu* (досл. *за все своє котяче життя лише одну мишу впіймав*) [TDS, 536] або *leyleğin ömrü laklaka ile geçer* (досл. *життя лелеки пройде лише з цокотом дзьоба*) [ADS, 384] – говорять про людей, що проводять життя в лінощах та марно витрачають час.

Звичайно, з лінощами пов'язані і така людська якість, як хитрість, бажання легкою працею заробити собі на хліб: *bulanık suda balık avlamak* (досл. *ловити рибу в каламутній воді*) [БТРС, 205], *kurt dumanlı havayı sever* (досл. *вовк любить туманну погоду*) [TS, 1413] – *рибу краще ловити в каламутній воді*.

Семантично з вищезазначеними фразеологізмами пов'язані і приказки, що передають професіоналізм, мудрість людей через образи тварин, що є втіленням цих рис у менталітеті турецького народу: *sinek rekmezciyi tanır* (досл. *муха знає того, хто продає бекмес (під бекмесом мається на увазі зварений до густоти меду виноградний сік)*) [ADS, 458] та *arı bal alacak çiçeği bilir* (досл. *бджола знає, з якої квітки брати мед*) – *спритна людина знає, звідки можна отримати користь* [БТРС, 62].

За допомогою фразеологізмів передаються і стосунки між людьми: *at adımına göre değil, adamına göre yürür* (досл. *кінь крокує не кроками, а як хоче хазяїн*) [ADS, 158] та *binicisine göre kişner* (досл. *кінь ірже, як хоче вершник*) [TS, 154] – *робітник працює так, як хоче його шеф, невдачу, безталання: atın bahtsız arabaya düşer* (досл. *безталання коня штовхає його під машину*) [ADS, 161] – *талановиті люди, яким не посміхається фортуна, можуть виконувати принизливу роботу або attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek* (досл. *тому, хто впав з коня – ковдра та матрац, а тому, хто впав з віслиюка – лопата та копання*) [ADS, 164] – *як ведеться, той півень несеться*.

Фразеосемантичне поле “час” представлено рядом фразеологічних синонімів з назвами тварин, які актуалізують якісні ознаки часових значень. Зокрема для передачі українських фразеологізмів *ні світ, ні зоря* та *коли ще півні не співали* існують в турецькій мові такі ідіоми, як *karga nane uymeden* (досл. *коли ворона ще не їла м'яти*) [БТРС, 515] *horozlar ötmek* (досл. *кукурікати (про півнів)*) [TDS, 453], а для позначення дії, яка ніколи не трапляється, або не станеться найближчим часом, використовуються дві синонімічні ідіоми *geyikler kırkımında* (досл. *коли оленю буде сорок років*) [TDS, 370] – *через сто років* та *balık kavağa çıkınca* (досл. *коли риба вилізе на тополи*) [ADS, 137] – *коли рак на горі свисне*. Невчасність виконання якоїсь дії передається і за допомогою таких ідіом, як то: *atı alan Üsküdarı geçti* (досл. *хто взяв коня, той перейшов Ускудар (Ускудар – це район Стамбулу)*) [TS, 154] – *вже занадто пізно* або *at çalındıktan sonra ahır kapısını karatak* (досл. *закривати двері хліва, коли вже вкрали коня*) [TS, 154] – *запізно схопитися за голову*. До даної семантичної групи також можна віднести і прислів'я *at at oluncaya kadar sahibi mat olur* (досл. *доки кінь стане конем, його хазяїн знесилиться*) [TS, 154] – *не можна повернути молодість*, яке за змістом хоча і не повністю збігається з вищезазначеними прислів'ями, але може виступати їх контекстуальним синонімом в залежності від того, що хоче виразити мовець у процесі спілкування чи автор у своєму творі.

Семантичне поле “кількість” представлено теж деякими ідіомами, що вступають між собою у синонімічні відносини. Зокрема маленька частина чогось може передаватися за допомогою метафорично забарвлених фразеологічних виразів: *devede kulak* (досл. *як вухо у верблюда*) [TS, 273], *kuşbaşı* (досл. *як голова пташки*) [TS, 1422] – *на сміх людям тобто зовсім трохи*.

Між фразеологізмами, що вступають у фразеологічні взаємини між собою можна відзначити також структурно-граматичні відмінності. Найближчими у синонімічних рядах є фразеологізми, побудовані за однією моделлю (*наприклад: domuz karşısına inci sıçtak* (досл. *метати перлини перед свинями*) [RTDS, 160], *ayıya kaval çalmak* (досл. *грати на сопіліці ведмедю*) [RTDS, 160] – *метати бісер перед свинями* або *bir çöplükte iki horoz ötmek* (досл. *на одному смітнику два півні не кукурікає*) [ТРСІ, 28] та його фразеологічний синонім *iki bülbül bir dala konmaz* (досл. *два соловейка на одну гілку не сідають*) [ТРСІ, 59], що

означає, що навіть дві схожі між собою людини не може порозумітися. Як видно з наведених прикладів, синонімічні прислів'я побудовані за одним принципом – закінченим реченням, у якому дієслово ставиться в інфінітиві. Існують також синонімічні фразеологізми, що побудовані за різними структурними типами, хоча їх кількість досить обмежена: *bahğı tutmadan tavayı ateşe koyma* (досл. *не нагрівай сковорідку, доки не наловив риби*) [ТРСП, 24] та *ayıyı vurduktan sonra satarlar* (досл. *ведмедя продають лише після того, як його забили*) [ТРСП, 22] – *продавати шкуру невбитого ведмедя*. У даному випадку дієслова поставлені у різних граматичних формах: у першому прислів'ї *koyma* (*не став* – наказовий спосіб другої особи однини) та у другому прислів'ї *satarlar* (*продають* – форма третьої особи множини теперішньо-майбутнього часу).

Як зазначає Білодід І.К., „ У визначенні синонімічних взаємин між певними фразеологізмами, ... за робочий критерій може бути визнана можливість їх взаємозаміщення без порушення змісту висловлення. Основною умовою взаємозамінності є вживання близькозначних одиниць у тих самих синтаксичних конструкціях і поєднання із тим самим лексичним оточенням” [5:432]. Наприклад: *deve ağır gider amma yol alır* (досл. *верблюд іде хоча й повільно, але впевнено*) [ТРСП, 38] та *dişi aslan tek doğurur ama aslan doğurur* (досл. *левиця народить одне левеня, зате справді левеня*) [ТРСП, 39] – *краще менше, але краще*. [5:421-435]

Отже, як видно з вищезазначених ідіом турецька мова багата на фразеологічні синоніми з компонентом-зоонімом, але слід зазначити, що багато фразеологізмів, які семантично позначають одне і те саме поняття, за внутрішньою формою повністю відрізняються і є самобутніми одиницями у представленні турецької культури та відображенні мовної картини світу турецького народу. Фразеологізми-синоніми, що передають одне семантичне поняття, насправді не є абсолютно тотожними, а відображають своєрідність мовної системи і не є зайвими у мові. Кожен синонімічний ряд фразеологізмів є мікросистемою у синонімічній системі, і тому він, як будь-яке мовне явище, не може бути нерухомим, замкнутим, самостійним. У межах синонімічних рядів відбуваються з плином часу перегрупування членів, заміна лексичних компонентів. Дане дослідження є лише першим кроком у вивченні фразеологічних синонімів турецької мови в українській тюркології, зосереджене виключно на дослідженні ідеографічних синонімів і подальше вивчення цієї теми може бути присвячене стилістичним синонімам, експресивно-емоційній градації чи структурно-граматичній класифікації фразеологічних синонімів сучасної турецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Медведєв Ф.П.* Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. – Харків, 1982. 2. *Кунин А.В.* Курс фразеології сучасного англійського мови. – М., 1986. 3. *Бабич Н.Д.* Фразеологія української мови. Ч.2, 1972. 4. *Бертагаєв Т.А., Зимин В.И.* О синонимии фразеологических словосочетаний в современном русском языке // Русский язык в школе. – 1960. – №3. – С.4-9. 5. *Білодід І.К.* Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. – К: Наукова думка, 1973. 6. *Акопян А.Ц.* О синонимии компонентных глагольных фразеологических оборотов // Русский язык в школе. – 1964. – №3. – С.14-17. 7. *Каян І.Л.* Конотації зооморфізмів у сучасній турецькій мові // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. Випуск 10. – 2004. – С.249-253.

ДОВІДНИКИ

1. TDS (1998). *Türkçe deyimler sözlüğü*. Hazırlayan: Püsküllüoğlu Ali. – Ankara: Ankara arkadaş yayınevi, 1998. 2. TS (1998) *Türkçe sözlük*. – Ankara, 1998. 3. ADS (1988). *Atasözlere ve deyimler sözlüğü*. Hazırlayan: Aksoy Ömer Asım. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. 4. TPC (1998). *Большой турецко-русский словарь* / Ред. Баскаков А.Н. и др. – М., 1998. 5. RTDS (1998). *Rusça-Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Hazırlayanlar: Doç.Dr.Lilia Ermakova, Öğr.görevlisi Sevinç Üçgül. – İstanbul: Sahaf kitabevi, 1998. 6. ТРСП (2005). *Турецко-русский словарь пословиц*. Ред.Мансурова О.Ю. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 94 с.

РОЛЬ ЕТНОМОВНОГО КОМПОНЕНТА У ФОРМУВАННІ СТІЙКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Оскільки мова є складним та багатоплановим явищем, її можна досліджувати з найрізноманітніших точок зору.

У XIX – на початку XX століття вчені в основному зосереджуються на внутрішній структурі мови. Так, Ф.де Соссюр абсолютизував релятивізм, заявивши, що „єдиним та істинним об’єктом лінгвістики є мова, що розглядається у собі і для себе” [1 : 359], тобто відірвана від позамовної діяльності.

Протилежний підхід полягає у визнанні зв’язку мови з дійсністю, з суспільством. Твердження про соціальність мови потрібно розуміти як єдність мови, культури та інших напрямків людської діяльності. З одного боку мова, яку засвоїла людина є індивідуальною, а з іншого вона є суспільним явищем. Через кумулятивну функцію вона є носієм інформації про світ, яку добули члени певної етномовної спільноти, а отже, дзеркалом їхньої національної культури [2 : 15-17].

Сформульоване лінгвістичною філософією й обґрунтоване етнопсихологами та етнолінгвістами твердження про існування особливого мовного світогляду висуває на перший план необхідність вивчення специфічної ролі мови у створенні мовної картини світу, у формуванні етномовної семантики. Тут важливою є думка В.фон Гумбольдта про те, що мова – це діяльність індивіда, яка тісно пов’язана з національними особливостями. « Мова, незважаючи на всі зовнішні впливи, зберігає свою індивідуальність, яка притаманна її характеру... У мові ми завжди знаходимо сплав власне мовного характеру з тим, що мова перейняла від нації... мова може бути побудована лише за допомогою нації, якій вона належить » [3 : 372-373]. Отже, особливе місце мови в культурі та суспільстві визначається тим, що вона є основним носієм культурних цінностей, регулює та координує суспільні відносини (зокрема взаємовідносини всередині національно-етнічних утворень та між ними) [4 : 50-51]. Саме такий комплексний підхід до вивчення мовних явищ став пріоритетним у мовознавстві.

Національну мовну картину світу формує ряд факторів, зокрема географічний, історичний, культурний, релігійний і під їхнім впливом формуються національна психологія та національний менталітет. Зумовлене специфікою етномовного світобачення, моделювання світу різними мовами по-своєму виразно прослідковується на прикладі ідіоматичного фонду. Урахування особливостей образних картин світу допомагає виявити етномовну залежність давньої та сучасної людини від способу життя, умов навколишнього середовища, клімату, географії, історії й культури етнічної спільноти. Саме на фразеологічному рівні національно-культурні особливості мовної системи та національний спосіб світосприйняття виявляються повніше та яскравіше, тому питання впливу етномовного компонента на формування стійких словосполучень потребують ретельного вивчення.

Термін „етномовний компонент” впровадила в поняттєвий апарат українського перекладознавства Н. Кушина. Розглядаючи етномовний компонент художнього тексту як перекладознавчу категорію на матеріалі української казки та її перекладів, вона визначила його як « сукупність етномовних одиниць чи мікрокомпонентів різних його рівнів, що надають йому яскраво вираженого національного характеру » [5 : 4]. Саме цей термін якнайкраще надається для вивчення національно-культурної специфіки лексичного та

ідіоматичного складу мови, а також національно-забарвлених компонентів значення слова та фразеологізму.

Як стверджує В.Телія, вихідними для дослідження культурно-національної самобутності фразеологічного складу мови є наступні критерії:

Більшість одиниць фразеологічного складу мови характеризується культурно-національною специфікою. Крім цього, у фразеологічному фонді можна виявити особливі граматичні форми ненормативного характеру, синтаксичні конструкції та їх аномалії, які ілюструють певні періоди еволюції мови.

У колективній підсвідомій пам'яті носіїв мови зберігається зв'язок фразеологізмів з тим чи іншим кодом культури. Ідіоми з їхнім образно-емоціональним забарвленням спонукають мовця і слухача не лише до обміну інформацією, але насамперед до обміну культурними концептами, якими обоє володіють.

Відтворюваність фразеологічних знаків сприяє передачі культурної інформації від покоління до покоління і цим забезпечує становлення культурного самопізнання як окремої особистості, так і культурно-національної ідентичності народу – носія мови [6 : 16].

Вплив позамовного фактора проявляється насамперед у національній забарвленості внутрішньої форми фразеологічних одиниць. Відомо, що кожний етнос формується в межах певних природних умов, специфіка якого відображається на культурі життя народу (житло, їжа, одяг тощо). Наприклад низка квебекських фразеологізмів пов'язана з особливостями побуту французьких переселенців у Канаді. У період перших переселень не у всіх будинках були справжні меблі, часто замість стільців використовувались поліна, тому досі в розмовній мові, пропонуючи комусь сісти, можна вжити вислів «*Tirez-vous une bûche*» (дослівно – « візьміть собі поліно ») [7 : 295].

Від природних умов проживання певного етносу залежить також спосіб харчування. Це означає, що у представників етносу встановлюється орієнтація на певні його види. Саме тому назви традиційних страв можна назвати однією з етнокультурних реалій. Яскравим прикладом можуть служити наступні українські фразеологізми «*причепився як голодний до борщу*» (активно взявся до якоїсь справи), «*перебиватись з хліба на воду*» (терпіти нестатки) чи « *жити як пампух у маслі* » (жити в добробуті) [8], у яких виявляється національна своєрідність, особливості народних асоціацій та специфічні умови життя. Подібні приклади можна знайти і у французькій мові: «*faire des brioches*» (робити дурниці; дослівно – пекти булочки. Цей вислів народився серед оркестрантів Паризької опери. У своїй книзі про арго музикантів Е.Гуже зазначає, що колись оркестр складався з посередніх виконавців. Для музикантів, що помилялись, були встановлені штрафи у розмірі шести су. Наприкінці кожного місяця на всю суму від штрафів музиканти купували велику бріюш (булку), котру з'їдали разом. Під час цього частування ті, що провинились носили в петельці коміра картонну модель бріюші) [9 : 62], «*c'est la fin des haricots*»(всьому кінець; дослівно – закінчились боби. Колись у багатьох французьких пансіонах, інтернатах та семінаріях боби були однією з найпоширеніших страв. Коли їх запаси закінчувались, не було чим годувати учнів. Тому говорили що настав „кінець бобам”, підкреслюючи цим безвихідність ситуації) [10 : 138]. Отже, національні особливості виявляються у специфічній образності фразеологізмів, яка виникає внаслідок оригінального поєднання понять на основі асоціативних реалій, і є притаманною кожній мові.

З феноменом національної ідентичності тісно пов'язані етноніми. Завдяки їхньому використанню в складі фразеологізмів у різних національних мовах виявляється ставлення до тих чи інших етнічних спільнот, формуються національні стереотипи. Більшість етнонімів, які використовуються в національних фразеологіях, – це назви сусідніх народів або народів та етнічних груп, які проживають на спільній з носіями даної національної мови території чи входять до складу однієї держави. В українській мові найпоширенішими є етноніми *циган* («*ласий як циган на сало*»; « *обдертий як циган* »), *жид* (« *розумітися як рабин на корові* » – нічого не тямити; « *на рахманський великдень* » – ніколи), *татарин* («

непроханий гість гірший від татарина »), поляк (« голий як пляшка, а гонору як у ляшка »), німець (« дурний як два німці вкупі ») [11]. Фразеологія польської мови багата на етноніми німець (« *jak się Bóg na Polaka rozgniewał, to Niemca stworzył* »), француз, росіянин (« *liepiej mieć Francuza za wroga, niż Rosjanina za sąsiada* »), єврей (« *Polska była niebem dla szlachty, czyśćcem dla mieszczan, piekłem dla chłopów, a rajem dla Żydów*») [12]. У французьких фразеологічних одиницях найбільш вживаними є етноніми англієць (« *filer à l'anglaise* » – піти, не прощаючись; дослівно – піти як англійці) [13 : 25], гасконець (« *hâbleur comme un Gascon* » - хвалько) [14 : 83], нормандець (« *répondre en Normand* » - не сказати ні „так” ні „ні”; дослівно – відповісти як нормандець. Нормандці завжди славились своєю хитрістю та обачливістю: відповідь нормандця – це ухильна відповідь) [13 : 275], швейцарець (« *faire le Suisse* » – 1. їсти або пити, не запрошуючи інших; 2. триматись осторонь) [10 : 258], турок (« *traiter quelqu'un à la turque* » – бути безжалісним до когось; дослівно – поводитись з кимсь по-турецьки. Цей фразеологізм зберігає згадку про жорстокість турків у поводженні з Маврами) [14 : 48-53].

Ономастична лексика теж становить особливо колоритний пласт будь-якої національної фразеологічної системи. Групу фразеологічних одиниць, до складу яких входять власне французькі топоніми, утворюють вирази: «*aller à Niort* » (заперечувати; дослівно – йти в Ніор. Цей фразеологізм є грою слів, побудованою на фонетичній подібності дієслова *nier* (заперечувати) та *Niort* – назвою міста на заході Франції у провінції Пуату) [10 : 191], «*se porter comme le Pont Neuf*» (добре себе почувати; дослівно – почувати себе як Новий Міст. Виникнення цього порівняння датується другою половиною XVI - початком XVII ст., коли в Парижі був побудований великий кам'яний міст через Сену. Його назвали новим відносно інших п'яти мостів, збудованих раніше і ця назва збереглась до сьогодні, хоча відтоді в Парижі було збудовано ще багато мостів. Новий Міст будувався 29 років і парижани мали змогу пересвідчитись у його міцності та надійності. Саме тому він асоціювався з чимось міцним та сильним) [10 : 224]. В українських фразеологічних зворотах можна помітити такі топоніми: «дурний як Михайло з Рівного», «довгий як Пирятинська верства», «іти до Лежухова» (лягати спати) [15]. Компоненти фразеологізмів, що містять антропоніми, часто позначають людей певної професії або соціального становища : українські «гожа як панна», «убрався як піп на утренью», «бідний як сирота» та французькі «*l'habit ne fait pas le moine*» (не суди по одежі – суди по розуму), «*se sauver comme un voleur*» (тікати щодуху).

Джерелом етнологічної інформації є також народні звичаї, обряди, вірування та легенди. Фразеологізми, які їх ілюструють, зазвичай відносяться до минулих епох, а їхні компоненти часто бувають застарілими. Проте за своєю образністю вони є унікальними, оскільки в них відображається психологія народу, його традиції, побут, культура. У французькій мові прикладами можуть бути такі вислови : «*avoir du foin dans ses bottes*» (жити в достатку; дослівно – мати сіно у чоботях. Колись у Франції висота чобіт була ознакою соціальної приналежності: чим вищими були халяви, тим вищим титул у господаря. Такі чоботи не щільно прилягали до ноги і у них важко було ходити, тому їх напихали сіном або соломою. Очевидно, чим вищі були чоботи, тим більше сіна доводилось напихати, що в свою чергу свідчило про більші достатки власника) [10 : 121-122], «*c'est la croix et la bannière*» (це дуже важко, це апогей формальностей та церемоній; дослівно – це хрест і хоругви. Фразеологізм натякає на парохіяльні процесії, на чолі яких несли хрест та хоругви і які були урочистими та пишними) [13 : 41]. В українській мові – «мати хованця у мішку» (жити заможнo; дослівно – мати домовика у мішку. Вірування про те, що демонологічні істоти, зокрема домовики, забезпечують заможне життя, відомі багатьом слов'янським народам, зокрема й українському) [11], «за пояс заткнути» (перевершувати когось у чомусь. Вислів пов'язаний із стародавнім слов'янським звичаєм – підперезуватись й під час перерви в роботі закладати за пояс знаряддя праці. Коли говорили, що Петро Івана

за пояс заткне, натякали, що Іван проти Петра так само мало тямить як інструмент проти свого власника-майстра) [16 : 112].

На національну забарвленість фразеологічних одиниць впливають навіть назви тварин. Якщо для англійців, українців та інших народів мавпа є виключно символом спритності, то у французькій свідомості вона втілює також хитрість та лукавість («*malin comme un singe*» - хитрий як мавпа). Відмінність асоціацій можна спостерігати також на прикладі деяких фразеологізмів з компонентом-зоонімом у французькій та квебекській фразеології. Так, у французьких ідіомах лексема *chien* переважно має пейоративні конотації, наприклад : «*temps de chien*» (погана погода; дослівно – собача погода), «*caractère de chien*» (поганий характер; дослівно – собачий характер). У Квебеку собака – це насамперед супутник мисливця, тому у фразеологізмах вона постає у вигіднішому конотативному світлі : «*avoir une mémoire de chien*» (мати хорошу пам'ять; дослівно – мати пам'ять як у собаки), «*son chien est mort*» (все пішло нанівець; дослівно – його собака здохла) [7 : 297].

Отже, кожна мова відбиває певний спосіб сприйняття та концептуалізації світу, який є як універсальним, зумовленим загальними законами людського пізнання, так і національно своєрідним. Фактичний матеріал дає підстави стверджувати, що яскраво і самобутньо національна специфіка мови розкривається на її фразеологічному рівні. Саме етномовний компонент у фразеологічних одиницях є різноплановим. Він передає різні поняття матеріального й духовного життя народу, відображаючи специфіку його життєдіяльності, побуту, звичаїв, культури, вірувань, менталітету та поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики.- В кн.: Звегинцев В. История языкознания XIX и XX вв. в очерках и извлечениях. М., 1960.
2. Верещагин Е., Костомаров В. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., 1983.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985.
4. Антонов В. Язык и культура : Особенности этносемантической интерпретации // Вестн. Моск. Ун-та. Сер.7. Философия.-2001.- №2.
5. Кушина Н. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англомовних перекладах : Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Київ. держ. ун-т. К., 1998.
6. Телия В. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты. М., 1996.
7. Кривоногова М. Национальное своеобразие фразеологических единиц различных вариантов одного языка (на примере французского языка в Квебеке и Франции) // Фразеология в контексте культуры. М., 1999.
8. Ужченко В. Українська фразеологія. Харків, 1990;
9. Gouget E. L'argo musical. P., 1892.
10. Назарян А. Почему так говорят по-французски. М., 1968.
11. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків, 1999, Словник фразеологізмів української мови. К., 2003.
12. Удовиченко Г. Фразеологічний словник української мови. К., 1984, Фразеологічний словник української мови. К., 1993.
12. Radłowski Z., Wojtczak J. Jak narody widzą siebie nawzajem. Warszawa.-1994.
13. Rat M. Dictionnaire des locutions françaises. P., 1957.
14. Назарян А. Образные сравнения французского языка. М., 1965.
15. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків, 1999.
16. Ужченко В. Матеріали до фразеологічного словника східнослов'янських і степових говірок Донбасу. Харків, 1994.
17. Франко І. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко. Львів, 1901-1907.
18. Коптілов В. У світі крилатих слів. К., 1968.

КОВАЛЬОВА Т.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Сучасна лінгвістика на межі століть підводить підсумки та визначає перспективні напрямки розвитку науки. Принцип антропоцентризму, як загальна тенденція сучасного лінгвістичного пізнання, знаходить своє втілення в гуманізації мовознавства, у зверненні до людини як до медіуму для проникнення у мову занурену у життя [8:5]. Принцип антропоцентризму представляє загальну тенденцію сучасного лінгвістичного знання –

спрямованість від сфери системи до її центру – людини [1:105]. Визнання цінності людини як носія мови, як призму, проходячи через яку, мовні одиниці набувають змісту, вивело на новий пізнавальний рівень і сучасні дослідження людського мовлення взагалі та діалогічного мовлення зокрема.

В даній статті ми спробували зупинитися на проблемі вивчення діалогічного мовлення в реальному житті та діалозі у художньому творі як своєрідному різновиді людського мовлення, що органічно комбінує у собі риси писемного та усного мовлення.

Сучасна лінгвістика вивчає проблему людського мовлення та зокрема діалогічного мовлення з різних кутів зору. Етнометодологія, розглядає ритуали ведення діалогу як центральну категорію культури. Соціальна психологія вивчає "мовленнєву взаємодію, мовленнєвий внесок кожного мовця, їх обмін репліками" [2:38]. Літературознавство зупиняється на вивченні діалогу в художньому творі як складової частини людського спілкування взагалі. Мовознавство займається вивченням аутентичних діалогів, описом зв'язків в рамках розмови [2:38-39]. Крім того проблеми діалогічного мовлення знаходять своє відображення у філософії та риторичі.

Актуальність обраної теми виходить з загальної спрямованості сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення тексту та дискурсу в лінгвокогнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах. Загальна тенденція гуманізації мовознавства виводить на перший план дослідження людського мовлення та зокрема художнього діалогу як писемнорефіксованої людської комунікації.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше було зроблено зіставний аналіз художнього діалогу в романі та драматичному творі на матеріалі французької літератури в діяхронії, охоплюючи літературні твори XIII-XX століть.

Метою статті було визначення дістинктивних рис, притаманних художньому діалогу в драмі та романі; та визначення їх спільних рис та характеристик, що впливають на розгортання комунікації в художньому творі.

Об'єктом дослідження є художній діалог та закони загальнолюдської комунікації, за якими розгортається в свою чергу і художній діалог, як один із проявів комунікації між людьми.

Матеріалом дослідження є діалоги з творів французьких авторів XIII-XX століть.

Початком глибокого та різнобічного вивчення діалогічного мовлення можна вважати заяву Л.В. Щерби, зроблену в наслідок вивчення мови лужицьких сербів, які живуть у середній Європі. Вивчаючи мову лужичан, учений не міг знайти жодного носія цієї мови, який би висловлювався більш чи менш довго у формі монологу. Ця нездатність висловлюватися монологічно дала вченому можливість припустити, що монолог є значною мірою штучною мовленнєвою формою, і що мова може, вірогідно, проявлятися тільки у формі діалогу. Таким чином Л.В. Щерба зробив припущення про первинність діалогічного мовлення, що стає базисом для монологічного мовлення [цит. за 9: 32]. Монолог як форма мовлення зародився на основі діалогічного мовлення в процесі розвитку міжособистісного спілкування та ментальних здібностей людини.

Припущення Л.В. Щерби про первинність діалогічного мовлення було підтримано Л.П. Якубинським. Вчений наполягав на важливості вивчення діалогічного мовлення, вважав, що немає мовленнєвої взаємодії там, де немає діалогу, більше того, є певні групи людей, що володіють лише діалогічною формою мовлення і зовсім не вживають монологічну. Л.П. Якубинський розробив цілий ряд напрямків у дослідженні діалогічного мовлення, насамперед психологічне та прагматичне [9: 17-58].

Розглянемо особливості художнього діалогу на прикладі між Жанною Ларошер та Марселем з роману К.Кено „Зазі у метро” (стр.189).

Цей діалог є максимально приближеним до діалогу реального життя за своєю будовою. Фактичної формальної репліки, що визначає початок розмови немає, але вона заміняється авторським текстом („Peu après, Zazie s'amenait escompagnée par un type qui lui

portrait sa valoche.”), фінальна репліка функціонує як у реальному житті (Arvoir-au revoir). В діалозі знайшли своє відображення стилістичні та синтаксичні особливості розмовного мовлення, його фонетика. Застосовуючи ці прийоми Р.Кено з майстерністю відображає характер, настрій та соціальний статус своїх персонажів. Таким чином хоча автор досягає певної автентичності з діалогом у реальному житті при відображенні мовлення своїх персонажів, не треба забувати, що цей діалог – це частина художнього твору, діалогуючі персонажі виконують певні функції роблять внесок у тканину художнього твору, розкриття його ідейного змісту.

Передача мовлення персонажів у формі прямого мовлення відповідає тим вимогам, що ми застосовуємо до діалогу як такого.

Отже, художній діалог узгоджує принципи організації, діаметрально протилежні за такими властивостями:

використання писемної та усної форм мовлення;

поєднання мовлення, обробленого майстром слова, та спонтанного мовлення, заздалегідь непродуманого;

мовлення, в якому усі компоненти підпорядковуються єдиним принципам, та мова, що складається з розрізнених елементів.

Ці характерні особливості художнього діалогу повинні братися до уваги при комунікативному та змістовному аналізі фрагментів прозових та драматичних творів Великий внесок у вивченні діалогічного мовлення зробив М.М. Бахтін. Він стояв біля джерел сучасного антропоцентричного підходу та гуманізації мовознавства, науковцю належить трактовка діалогу з двох позицій: у широкому та вузькому розумінні.[10: 206,207].

Діалог у широкому розумінні розглядається як зустріч двох свідомостей [1:283. 305]. Цю думку було підтримано такими лінгвістами як Г.О. Вінокур, О.П. Воробйова, Ю. Кристева, Н.В. Кондратенко [2:141-142; 3:6; 6:436-439; 5:361-366]. Крім того М.М. Бахтін вважав, що недіалогічного мовлення не існує, будь-який текст є завжди двоплановий, тобто спрямований на певного адресата. [10: 207]

Подібну класифікацію наводить О.А. Селіванова. Попри те, що вона поділяє дискурс (текст) на адресатний та безадресатний, авторка робить уточнення, що це протиставлення є умовним. В адресатному дискурсі (лист, повідомлення, записка) точно вказується адресат висловлювання. Що до безадресатного дискурсу, О.А. Селіванова зазначає, що безадресатний дискурс є насправді “загальноадресатним” без конкретної відомої авторові особи, залученої до спілкування. Наприклад, художній твір є, безперечно, з самого початку інтенційно орієнтований на інтерпретацію “квазіадресатом”. [8: 135] Виходячи з припущення, що діалог є частиною уявлення про комунікативну сутність мови як суспільного явища, *безпосередня* присутність адресата при висловлюванні адресантом повідомлення як найважливіша характеристика діалогу інтерпретується в цьому випадку як можливість, яка рано чи пізно буде реалізована. Тобто ланка адресант–адресат розривається, сам адресат приймає загально-глобальний характер та розуміється в достатньо широкому плані як людство в усі часи та в необмеженому просторі. В зв’язку з ототожненням адресата і людства в цілому як потенційного адресата повідомлення втрачає протистояння монологічного та діалогічного мовлення, бо будь-які форми мовлення передбачають адресата, реального або потенційного.

Широке розуміння діалогу як прояву суспільної суті мовлення витікає з теорії діалогічної природи розуміння, яка розглядає діалог як взаємодію реалізовану за допомогою тексту. М.М. Бахтін, що висунув теорію діалогічності тексту, був впевнений, що монолог–це віртуальний діалог, що може реалізувати свою комунікативну мету тільки в інтеракції. [10: 207]

Діалог і у вузькому розумінні, його співвідносність з іншими лінгвістичними явищами та поняттями. присвячені числені лінгвістичні дослідження. Важливе значення

вивченню діалогічного мовлення підкреслили Н.Д. Арутюнова та О.В. Падучева: "Мовлення як дія в усьому спектрі можливих для нього комунікативних мет втілена в діалозі." [1:25] За визначенням цих авторів діалог у вузькому розумінні підпорядковується психології між особових відношень та залежить від соціальних факторів [1: 25].

Визначення діалогу у вузькому розумінні в значній мірі залежить від аспекту дослідження, від системи базових понять дослідника. Згадуваний вище Л.П. Якубинський в своїй науковій роботі "Про діалогічне мовлення" охарактеризував діалог як безпосередню форму мовленнєвої діяльності, якій властиві такі характерні риси:

достатньо швидкий обмін репліками, коли кожна наступна репліка у вищій ступені обумовлена попередньою;

обмін думками відбувається без попереднього обмірковування;

репліки в діалозі не мають задалегідь обміркованого зв'язку і вони є переважно короткими за своєю довжиною [9: 17-58].

Таким чином, на думку Л.П. Якубинського характерними рисами діалогу є його зв'язаність, спонтанність та лаконічність при обов'язковій наявності безпосереднього, зорового або слухового, контакту. Науковець приділяє особливу увагу зоровому та слуховому контакту між співрозмовниками, вважаючи міміку та інтонаційне забарвлення важливішими носіями інформації, які вносять свій вклад у загальний зміст висловлювання.

Вивчаючи діалог з позицій когнітивної лінгвістики можна дійти висновків, що діалог – це інтерактивний процес обміну інформацією, який протікає при наявності як мінімум двох осіб [4:33]. Ця трактовка підкреслює, що діалог несе у собі інформативну функцію мовлення, але при цьому наполягає на наявності комунікативної функції, тобто поєднує комунікативну та інформативну функції людського спілкування.

Вивчення діалогу в художньому творі займає особливе місце у сучасному лінгвістичному дослідженні. Нам здається неможливим протиставлення діалогу в повсякденному житті та в художньому творі. Не відповідає реальності, на нашу думку, трактування художнього діалогу як монологу автора у формі діалогу. Такий підхід є недосконалим та однобоким, бо не торкається суті художнього діалогу, основних глибоких принципів його організації

Дослідженню проблеми діалогу в сучасній лінгвістиці присвячені роботи таких видатних вчених як В.В. Виноградов, Б.М. Ларіна, Б.О. Винокур, Л.П. Якубинського та інших. Спираючись на їх роботи, маємо ґрунтовні підстави стверджувати, що діалог в художньому творі не є ідентичною копією діалогу в реальному розмовному мовленні, але в той же самий час є його спорідненою структурою, оперує тими ж категоріями та розгортається за схемою та принципами аутентичного діалогу. Художній діалог може бути охарактеризований як достатньо близька за структурою та функціонуванням репрезентація діалогу у повсякденному реальному житті. Досліджуючи діалог у художніх творах нам здається доцільним трактувати його як стилізацію розмовного мовлення що зберігає структуру та відповідає загальним вимогам до природного діалогу.

Розуміння художнього діалогу як стилізації природного мовлення має на увазі імітацію його особливостей та дотримання основних вимог до структури та принципів розгортання діалогу. При оформленні діалогу в художньому творі автор намагається імітувати нерозривну залежність реплік від ситуації (принцип ситуативності) та невисоку ступінь підготовленості реплік, їх незапланованість (принцип довільності). На думку провідного спеціаліста в галузі дослідження діалогічного мовлення в художніх творах Т.Г. Винокур, письменник прагне до повної імітації усного розмовного мовлення, але коли він переносить свій намір на папір, він обмірковує свої дії, інакше їх організує, в результаті чого губляться властивості усного мовлення

Діалог у драмі та епічному творі відноситься до писемно зафіксованого усного тексту. Можна сказати, що писемність у даному випадку є формою фіксації усного мовлення. [10: 223] Таке, на перший погляд усне повідомлення було в дійсності записане

автором після роздумів та численних коректур. При цьому власне зникає принцип непідготовленості, властивий природному діалогу у реальному житті. В такому разі автор художнього тексту виступає одночасно в двох іпостасях: того, хто пише і того, хто говорить, поєднуючи в художньому діалозі риси підготовленого та непідготовленого мовлення, писемної та усної форм. Таким чином в художньому діалозі відбувається накладання елементів писемного та усного мовлення, їх, так би мовити, синхронізація. Побудова художнього діалогу підпорядковується правилам, які регулюють ці дві форми мовлення.

Положення про те, що діалог у художньому творі складається із органічного поєднання усної та писемної форм мовлення, є для нас важливим, але не вирішальним при вивченні художнього діалогу. Безумовно, мовлення персонажів у художньому творі може бути відтворено в різних графічних формах, в залежності від намірів та мети автора, його концепції щодо ступеня наближення художнього тексту до реального життя (ступінь орієнтації) та розгортання сюжетної лінії, образів персонажів. Беручи до уваги той факт, що художній діалог може бути не тільки формальною складовою частиною тканини художнього твору, але й мати вагоме змістовне наповнення, при вивченні діалогу в драматичному та в епічному прозовому творі, треба відокремити його описові, комунікативно-когнітивні та структурові функції. В художньому творі діалог може служити засобом вербальної характеристики персонежей-співрозмовників, нести у собі нову інформацію як для художніх героїв так і для читача, створювати у художньому творі ілюзію реального світу, тобто бути складовою частиною картини світу, створеної письменником навмисно або мимоволі, та, навіть, служити засобом розвантаження художнього твору, своєрідним сигналом "капканом", що привертає увагу читача до тієї чи іншої деталі розповіді.

В залежності від вищеназваних факторів мовлення персонажів може бути представлене в художньому прозовому епічному творі у трьох різних формах:

пряме мовлення, коли мовлення персонажів передається автором дослівно зі збереженням всіх особливостей розгортання діалогу та показом ступеня участі персонажів у розмові. При застосуванні такого типу як пряме мовлення автор формально досягає найвищого ступеня наближення до усного мовлення, зберігаючи структуру розгортання діалогу у реальному житті: діалог у формі реплік.

-Dis, maman, lui demais-je, Dieu est bon, n'est pas?

Oui, bien sûr.

Alors, si Dieu est bon, pourquoi m'a-t-il fait cette cicatrice?

[Lowery:6]

непряме мовлення, яке представляє собою більш впаюну в тканину тексту структуру. В цьому разі мовлення персонажа передається не прямо у формі з'ясувального речення.

Alors l'avocat perfidement peut-être...demanda si elle rejoignait dès ce jour M.Bernard Desqueyroux.

[Mauriac:13]

вільне непряме мовлення, яке є невідомою частиною тексту. У разі звертання автором до непрямого вільного мовлення, воно представлене у вигляді незалежного мовлення.

Enfin le roulement du tambour résonna derrière les vitres. Libre!

Метою нашого дослідження є вивчення мовлення персонажів у формі прямого мовлення або у формі прямого з незначними елементами непрямого мовлення як найлілльш часто вживаними авторами художніх творів для передачі мовлення персонажів у формі діалогу. До тогож ці типи передачі мовлення найтіснішим чином наближені до схеми розгортання діалогу у реальному житті.

Передача мовлення персонажів у формі прямого мовлення відповідає тим вимогам, що ми застосовуємо до діалогу як такого : у ньому безпосередньо приймають участь два

персонажа-співрозмовника художнього твору, він передбачає їх безпосередній зіровий або хочаб слуховий контакт, репліки діалогу переважно короткі та до на йвищого ступеня обумовленя попередніми репліками та комунікативною ситуацією взагалі. Крім того, при передачі мовлення персонажів за допомогою прямого мовлення можна безпосередньо прослідити ступень активності кожного персонажа в процесі обміну репліками.

Непряме вільне мовлення найчастіше використовується письменниками для відображення внутрішнього стану людини, його думок. Воно формально не спрямоване на іншого персонажа-адресата, та може бути віднесене до монологічного мовлення, хоча найчастіше цим реплікам властива дістинктивна характеристика діалогічного мовлення – краткість та емоційність. Реальним адресатом непрямого вільного мовлення є читач, який таким чином занурюється у внутрішній світ персонажа художнього твору.

Отже, аналізуючи художній діалог, ми дійшли висновку, що він містить особливості властиві усному та писемному мовленню. Важливим є його функціональний характер. Навіть, якщо автор намагається відобразити “правду життя”, мовленнева передача цієї правди суттєво відрізняється від її вираження у реальному житті. Розмовне мовлення в художньому тексті стає елементом його ідейного змісту.

Як вказує К.А. Долінін “художня література завжди відображала та відображає дійсне розмовне мовлення не “один в один” а умовно. Діалоги діючих осіб в драмі та прозі не фотографія, а творчий процес, який може бути дуже далекий від оригіналу.” [6: 230]

Розглянемо особливості художнього діалогу на прикладі уривку з роману Раймона Кено “Зазі у метро”, де він представляє розмову між головними персонажами цього твору Жанною Лалошер та Марселем.

-Tiens, dit Jeanne Lalochère. Marcel.

-Comme vous voyez.

-Mais elle dort debout!

-On a fait la foire. Faut l’escuser. Et moi aussi, faut m’escuser si je me tire.

-Je comprends. Mais Gabriel?

-C’est pas brillant. On s’éclipse.Arvoir, petite.

-Au revoir, meussieu, dit Zazie très absente.

Цей діалог є максимально наближеним до реального життя за своєю будовою. Є фатичні формальні репліки, що визначають початок та кінець розмови (*Tiens...Marcel. Au revoir*). В діалозі знайшли своє відображення стилістичні та синтаксичні особливості розмовного мовлення, його фонетика. Письменник не тільки оперує синтаксичними структурами, властивими для синтаксису розмовного повсякденного мовлення (еліпс, прямий порідок слів в питальних реченнях, опущення однієї з заперечних часток, оп в значенні “ми”) але й максимально наближає написання слів до їх реального звучання, тобто повністю порушує правила орфографії. Важливим для характеристики цього діалогу є тойфакт, що в ньому превалує розмовна лексика, різна для кожного персонажу. Лексичне наповнення мовлення персонажів дає ярку та точну вербальну характеристику персонажів.

Застосовуючи ці прийоми, Раймон Кено з майстерністю відображає характер, настрої та навіть соціальний статус персонажів, їх співвідношення.Письменник створює своєрідну художню картину світу, в якій він не пропускає жодної вагомої деталі.

Але, попри те, що автор досягає певної аутентичності з діалогом у реальному житті, не треба забувати, що цей діалог- це частина художнього твору, діалогуючи персонажі роблять свій внесок у тканину художнього твору, в розкриття його ідейного змісту.

Таким чином, художній діалог узгоджує принципи організації людського мовлення, діаметрально протилежні по таким властивостям:

використання писемної та усної форм мовлення;

поєднання мовлення, обробленого майстром слова, та спонтанного мовлення, заздалегідь не продуманого.

Художній діалог є своєрідним лінгвістичним матеріалом, що поєднує писемне та усне мовлення та зберігаючи їх риси, знаходить нові форми їх існування, є окремою своєрідною формою існування людського мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI под ред.Е.В. Падучевой. – М.: Прогресс, 1985. – С. 3-42. 2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. – М: Искусство, 1979. 3. Бахтин М.М. Слово о романе.– М: Наука,1975. 4. Библер В.С. Мышление как творчество. – М:Просвещение, 1979. 5. Винокур Т.Г. О языке современной драматургии.// Языковые процессы современной русской художественной литературы. – М: Проза, 1977. 6. Винокур Г.О. Я и ТЫ в лирике Боратынского (из эпизодов о русском поэтическом языке)//Филологические исследования: лингвистика и поэтика.–М.: Наука, 1990. 7. Воробьева Ш.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноязычная и межъязычная коммуникация): Дис...докт филол. наук : 1.-02.19. –М.: МГУ, 1998. –382 с. 8. Засекін С.В. Дискурсивні моркери когерентності англословного діалогічного текстукогнитивні та прагматичні аспекти.: Дис....канд.філол.наук: 10.02.05.Луцк, 2001. –174 с. 9. Кондратенко Н.В. Типологічні особливості синтаксичної дистрикції в художньому тексті // Мова і культура, вип. 5, том III, К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2002. – с.361–366. 10. Кристева Ю. Бахтин: слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постмодернизму. –М.: Прогресс, 2000. 11. Селиванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики(аналітичний огляд). –К. Фітоцентр, 1999. 12. Селиванова У.А. Когнитивная ономазиология (монография). –К.: Фітоцентр. 13. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности// Вопросы языкознания. М.: Наука, 1994. – №2 14. Тураева З.Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия // Вісник КНЛУ. Сер Філологія. Т. 2 № 2 . 1999. – с.17-25. 15. Хундснушер Ф. Основы, развитие и перспективы развития анализа диалога.// Воросы языкознания М.: Наука, 1998, №2 –с. 38-50. 15. Долинин К.А. Интерпретация текста. – М., 1985 16. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: ОГУ, 1991. 17. Якубинский Л.П. О диалогической речи. // Язык и его функционирование. – М.: Наука, 1986. 18. Valette B. Esthétique du roman moderne. – Paris: Université, 1988.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Bruce Lowery. La cicatrice. Gallimard,1991.170; Mauriac François. Thérèse Desqueyoux.–Paris: Bernard Grasset, 1980.– 182 p.; Troyat Henri. Aliocha. – Flammarion:Castor Poche.,1992. –224 p. Queneau Raymond Zazie dans le métro. – Paris: Gallimard, 1988. – 192 p.

KORBOZEROVA N.M.

Universidad Nacional de Kyiv Tarás Shevchnko

CARACTERES Y TIPOS DEL TEXTO

NARRACIÓN

La narración se considera como un relato de hechos, reales o fantásticos, que se sitúan en un tiempo y en un lugar determinado. Este concepto, junto con la idea de que el procedimiento de narrar va ligado al desarrollo de la acción, está presente en la mayoría de los estudios. En la narración se busca, ante todo, mantener el interés del lector. Por eso, está marcada por la dinamicidad. La acción avanza con rapidez pues no se describen los detalles ni las puntualizaciones excesivas, sino los hechos esenciales.

Para conseguir mantener el interés de los hechos narrados, se recurren a unos elementos básicos:

Orden lineal y progresivo: presentación, nudo y desenlace.

Supresión de elementos superfluos (digresiones).

Selección del enfoque narrativo: 1^a, 2^a o 3ª persona.

Relación espacio-tiempo.

Perspectiva (punto de vista narrativo): objetiva, subjetiva, omnisciente, narrador-testido y colectiva.

Caracterización psicológica de los personajes.

Verosimilitud y fondo de verdad.

En la narración hay un predominio del verbo y de los pronombres como indicadores de referencia contextual y situacional. Dentro de las formas verbales, se da prioridad al tiempo pasado: *pretérito perfecto*, *indefinido* y *presente histórico*. Por el proceso dinámico que contiene, en la narración predominan los verbos sobre los adjetivos y sustantivos.

La narración puede contener:

Hechos externos: novela picaresca, social, realista, rural, urbana, regional o costumbrista, viajes, excursiones, la ciencia.

Motivaciones internas: novela psicológica, sueños, recuerdos, vivencias, ilusiones, añoranza, pesares, sentimientos de amor, de desengaño, de amistad.

Imaginación y fantasía: novela futurista, romántica, fantástica, de hechos fabulosos o extraordinarios, misterios.

Los textos narrativos no se presentan aislados. Es muy frecuente hallar constantes descripciones de ambientes, situaciones, paisajes y personajes. Se recurre a enumeraciones, a personificaciones, matices, cualidades y detalles. También el diálogo resulta muy provechoso dentro de los textos narrativos, porque es la forma de establecer la relación comunicativa entre los personajes y la progresión de la acción. Es uno de los elementos que sirven para dinamizar el relato. Lo interesante es ajustar el diálogo al carácter de los personajes sin incurrir en intervenciones extensas ni en manifestaciones inexpresivas e incoherentes.

DESCRIPCIÓN

La descripción consiste en explicar, detalladamente, las cualidades y características de un objeto, de un paisaje, de una persona o de un sentimiento. Tiene una visión estática de la realidad, por eso no hay acción sino contemplación sensitiva de una escena experimentada, percibida o sentida.

En la descripción se hallan unas características que explican los tipos de descripción:

Temas centrados de los objetos, el paisaje, los seres vivos, las personas y escenas costumbristas.

Fijación de los detalles, cualidades y características de los centros temáticos.

Presencia de las percepciones de todos los sentidos: forma, tamaño, color, olor, sonoridad.

Manifestación de los sentimientos anímicos del escritor.

Asociación de la realidad percibida con las emociones del escritor.

En el estilo descriptivo predominan los siguientes rasgos:

Formas verbales: el presente temporal, el presente histórico y el imperfecto de indicativo, que dan una sensación de reposo y de estatismo.

Dominio de nombres y de adjetivos.

Los adjetivos suelen ser explicativos y sensoriales.

El empleo de sinónimos.

Las construcciones nominales y atributivas para presentar las cualidades.

Las oraciones coordinadas y yuxtapuestas.

A la riqueza del lenguaje se une la variedad expresiva y el sentido estético de la descripción. Este valor lo adquieren estos textos mediante los recursos literarios, entre los que sobresalen:

Las impresiones y percepciones: formas, colores, aromas, ruidos, sonidos.

Los contrastes.

Los matices expresivos de los adjetivos.

Las enumeraciones de características, peculiaridades o partes.

Las largas enumeraciones y aposiciones explicativas.

La metáfora, la personificación, la comparación, el símil, la sinestesia.

EXPOSICIÓN

La exposición se usa para desarrollar el sentido de un tema con el fin de informar, explicar, difundir e interpretar objetivamente determinadas ideas. Requiere un conocimiento del tema por parte del escritor. Es una de las manifestaciones de expresión propias de los escritos didácticos.

Entre las clases de exposición más características se citan:

Modalidades de exposición	Características
Científica	Tema especializado. Exige orden, rigor y precisión.
Didáctica	Temas de conocimiento. Precisa orden, claridad y exactitud.
Divulgativa	Dirigida a un público extenso. Tema de interés y estilo sencillo.
Humanística dialéctico.	Exige análisis reflexivo, orden, claridad, desarrollo
Periodística	Dominio de objetividad, claridad y exactitud en la información.

Si en la narración y descripción se resalta observación y la imaginación, en la exposición se destaca el conocimiento intelectual y representación objetiva de las ideas. Se trata de que se reflexiona sobre un tema que se expresa con orden lógico, claridad de pensamiento y rigor en la expresión. Por eso hay que contar con toda la información y documentación necesarias para poder analizar, comparar y valorar de manera razonada. La perfecta integración del contenido temático con la expresión exigida da lugar a artículos de ensayo no sólo de pensamiento, sino también de creación literaria. Para que las ideas discurren de acuerdo con las exigencias de los escritos, acudimos a:

Expresión de las ideas con objetividad y valoración contrastada.

Utilización de un vocabulario específico, preciso y variado en estrecha relación con el tema tratado.

Predominio de la construcción de carácter enunciativo y de estructura sencilla.

Estructuras sintácticas coordinadas para unir períodos amplios.

Construcciones subordinadas adjetivas para explicar y las adverbiales que expresan causalidad y circunstancia.

Función representativa y lenguaje denotativo (objetivo).

Preferencia por los sustantivos abstractos y de significación genérica como corresponde a los textos conceptuales y especulativos.

ARGUMENTACIÓN

La argumentación consiste en defender una tesis presentando razones válidas y convincentes para atraer el ánimo o pensamiento de los interlocutores o lectores. Suele acompañar a la exposición. De una parte, se enuncian los hechos y se presentan las hipótesis que se proponen y, de otra, se explican las razones e ideas que demuestran o justifican las hipótesis planteadas. Al final, se presentan las consecuencias de la formulación de propuestas y las consecuencias de la demostración, a modo de conclusión.

El propósito de argumentación explica, en parte, los recursos que deben emplearse. Es importante tener en cuenta aquellos elementos que conforman los textos argumentativos:

Orden de la exposición de las ideas y distribución puntual de los argumentos.

Coherencia en el manejo de los datos y de los apoyos argumentales.

Relación de las ideas en el texto mediante los nexos gramaticales apropiados y los elementos léxicos precisos para explicar, presentar las causas, las oposiciones, el contraste de pareceres, la comparación y las consecuencias.

Utilización de ejemplos y analogías para aclarar e ilustrar el pensamiento.

Recurso a la recurrencia y la concatenación de las palabras.

Empleo de términos específicos y palabras abstractas.

Tendencia a la configuración de grupos nominales.

Construcciones enunciativas en las explicaciones de carácter objetivo y las exclamativas, dubitativas, exhortativas e interrogativas como recursos dialécticos.

DIÁLOGO

El diálogo consiste en el intercambio alterno de preguntas y respuestas entre dos o más personas. Se caracteriza por la presencia de varios emisores, la utilización de códigos diferentes y la inclusión de otros tipos de discurso.

En la lengua oral el diálogo se sucede mediante pausas y la alternancia en la palabra de los interlocutores que intervienen. A través del diálogo nos relacionamos con los demás para contar hechos, explicar ideas o pensamientos, preguntar y responder. Es una forma de expresión comunicativa. Se combina, frecuentemente, en la narración, descripción y exposición. También se recurre al diálogo en la lengua escrita para que intervengan los personajes como reflejo de la realidad que representan. Se utiliza como recurso en la novela, en la obra teatral, en el guión del cine y en la prosa dialéctica.

FORMA EPISTOLAR (LA CARTA)

La forma epistolar es un mensaje escrito dirigido a personas ausentes y distantes en el espacio. Suele expresar en segunda persona alternando con la primera. Se corresponde con un uso práctico del lenguaje escrito. A través de una carta puede medirse el grado de cultura, la personalidad y la relación de afectividad que mantienen los interlocutores. Hay que cuidar la presentación, la letra, la corrección ortográfica, la variedad de expresión tanto en léxico como en construcción sintáctica, el tono y el estilo. Al tratarse de una variante de conversación en forma escrita, el estilo epistolar ha de estar constituido por espontaneidad, naturalidad, gracia, cierto sentimiento y cortesía.

Una carta está distribuida de una manera fija y ordenada. Consta de las siguientes partes:

Membrete de empresa con el nombre del destinatario, la dirección.

Lugar y fecha.

Encabezamiento.

Saludo.

Introducción al cuerpo.

Cuerpo en forma epistolar.

Despedida.

Firma del remitente.

PD (posdata o post scriptum).

КОСТИК О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКА З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ ЗНАЧЕННЯ

Процес європейської інтеграції – серйозна рушійна сила і, безперечно, позитивний фактор розвитку цивілізації. Розбудова такого масштабу неможлива без впливу, який відбувається завдяки сучасним мовам. Два магістральних поняття – „мова” і „культура” є базисом цього впливу. Якими ж мовами сьогодні спілкується Європа і весь світ? Як відбуваються процеси мовної інтеграції? Лідерами міжнародного спілкування є, безперечно, англійська, німецька, французька та іспанська мови.

За висловом Вайнраха, „мова займає одне з найвищих місць на шкалі національних вартостей”. Міжнаціональне спілкування є основним джерелом залучення до скарбів світової цивілізації. Неможливо уявити цей процес без уміння розуміти і враховувати

культурні особливості інших народів, їхні правила поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування, без уміння правильно і доцільно вживати мовленнєві форми. Нині, коли територіальні кордони майже прозорі, ми можемо говорити про полілог культур (на відміну від усталеного, здебільшого стереотипізованого вивчення історії та культури тієї країни, мова якої вивчається) [1:26].

Необхідно бути надзвичайно добре обізнаним із власною культурою, щоб вміти прокладати містки між нею і чужою культурою.

Ю.Найда цілком справедливо вказує, що працюючи з мовою, необхідно визнавати її невід'ємний зв'язок із культурою. На його думку, немає таких мов, які сегментували б позамовний досвід ідентично. Обговорюючи проблеми відповідності в перекладі, Найда приходить до висновку, що „розбіжності культур можуть спричинити більш серйозні труднощі для перекладача, ніж структурні розбіжності мови”. Видатний семіотик Юрій Лотман стверджує, що „ніяка мова не може існувати, поки вона не поглиблена в контекст культури; і жодна культура, яка не має своїм центром структуру природної мови, теж не має права на існування” [2:34].

Лінгвокраїнознавче викладання іноземних мов, що ставить своєю метою вивчення мови одночасно з вивченням культури, ґрунтується на використанні однієї із соціальних мовленнєвих функцій – кумулятивної (накопичувальної). У цій функції мова виступає сполучною ланкою між поколіннями, „зв'язком часів”, сховищем і засобом передачі колективного досвіду, тому що мова не тільки на даному етапі відбиває сучасну культуру, але і фіксує її попередні стани. Кумулятивна функція властива всім мовленнєвим одиницям, однак найбільше яскраво вона виявляється в області лексики – у словах, фразеологізмах і так званих афоризмах [3:162]. Лексика, будучи безпосередньо зв'язана з предметами і явищами матеріального світу і з історією суспільства, служить не тільки потребам мовленнєвого спілкування, але є також своєрідною формою закріплення і передачі суспільно-пізнавального досвіду від покоління до покоління. Тому лексична система насамперед і більш за все обумовлена категоріями матеріального світу і соціальних факторів.

Основне призначення лексики як першоелемента спілкування – відображення дійсності, тобто всього різноманіття світу і відносин, у яких живе суспільство. Лексика чуйно реагує на всі зміни громадського життя.

„Слово одночасно є знаком реалії й одиницею мови. Воно позначає щось поза мовою й у той же час зв'язано певними відносинами з іншими елементами мови” [4:16]. Для потреб лінгвокраїнознавства ми насамперед звертаємося до лексичного значення слова і тієї самої реалії, знаком якої є слово.

Найважливішим компонентом, ядром лексичного значення слова є розумове відображення (образ) того або іншого явища дійсності, предмета. Предмет, що позначається словом, називають денотатом або референтом, а відображення денотата, що утворює ядро лексичного значення, – концептуальним значенням слова (від лат. *conceptus* – представлення про що-небудь, поняття). Концептуальне значення може розглядатися з різних точок зору, а саме: 1) з погляду його відношення до денотата – це так звана предметна віднесеність слова; 2) з погляду його співвідношення з категоріями логіки і насамперед з поняттям [5:112]. Крім концептуального ядра до складу лексичного значення слова входять так звані конотації (від лат. *con* – разом з – і *notatio* – позначення) – додаткові, супутні значення: емоційні, експресивні, стилістичні „додатки” до основного значення, що додають слову особливого забарвлення. „Якщо із семантики слова вилучати значення, обумовлені різними мовними рівнями (дериваційним, морфологічним і синтаксичним), не враховувати його внутрішньої форми, „образного значення”, естетичних асоціацій, то в залишку виявиться так званий екстралінгвістичний зміст слова, що прямо і безпосередньо відбиває національну культуру, що обслуговується мовою,” [6:119]. Цю частину значення слова, що відображає дійсність, називають культурним компонентом значення слова.

Культурний компонент у плані змісту слова безпосередньо зв'язаний з кумулятивною функцією мови або, точніше сказати, є її маніфестацією. Культурний компонент слова будь-якої мови з погляду свого генезису буває загальнолюдським або регіональним – ряд понять властиві усім людям (наприклад, сонце, народження, рука і т.д.) або населенню групи країн (наприклад, усім європейцям відомі сніг, телефон, краватка і т.д.). З іншого боку, культурний компонент семантики деяких слів зв'язаний з національною культурою відповідного народу, невіддільний від неї, тому він своєрідний, специфічний за своїм походженням і, звичайно, обмежений рамками відомої культурно-мовної спільноти. Зміст слова, яке належить до історії, географії, музики фольклору, традиційному і новому побуту і т.д., коротше кажучи, до культури народу, називається країнознавчим культурним компонентом. Оскільки в процесі вивчення іноземної мови підлягає засвоєнню і культура, то в плані лексики її засвоєння значною мірою зводиться до оволодіння словами, особлива семантика яких відбиває своєрідність культури. Такі слова називають лексикою з країнознавчим культурним компонентом або (для стислості) словами з культурним компонентом. Країнознавчий культурний компонент властивий насамперед так званій безеквівалентній лексиці, що виявляється при зіставленні двох культур. Звичайно під безеквівалентною лексикою розуміють лексичні одиниці, що не мають словникових еквівалентів в одній з мов, що зіставляються, з наступних причин: 1) у силу відсутності в суспільній практиці його носіїв відповідних реалій; 2) через відсутність у ньому лексичних одиниць, що позначають відповідні поняття.

До першої групи відносяться власні імена, географічні найменування, назви установ, організацій, газет, пароплавів і т.п., а також імена загальні, що в англійській мові не мають відповідних лексичних одиниць, що позначають дані поняття.

Л. С. Бархударов пропонує звузити поняття безеквівалентної лексики, вилучивши з неї слова, яким знайдена відповідність у практиці перекладу. Безеквівалентною лексикою Л. С. Бархударов пропонує називати „лексичні одиниці (слова і стійкі словосполучення) однієї з мов, що не мають ні повних, ні часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови” [7:94], наприклад прізвища Hanema, Thorne, Appleby і назви населених пунктів Tarbox, Mather і ін. на відміну від імен John, George, прізвищ Shakespeare, Dickens, Lincoln і географічних назв типу London, New York, the Thames, the Mississippi і ін., що мають в українському лексиконі стійкі відповідності. Джон, Джордж, Шекспір і т.д. „...У цілому можна вважати, – робить висновок Л. С. Бархударов, – що до числа безеквівалентної лексики відносяться імена власні і назви маловідомі для носіїв іншої мови...”.

Однак підбір еквівалентів у перекладацькій практиці не позбавляє національно-забарвлену лексику її яскраво вираженого культурного компоненту.

Отже, частина безеквівалентної лексики, одержавши стійкі відповідності в перекладі (і тим самим позбавивши поняття без-еквівалентності), у той же час не втратила яскравого культурного компонента, що виражається в конотативних значеннях слів, що не завжди є однаковими в різних мовах. Конотативна лексика складає наступну групу національно-забарвленої лексики. Розходження в конотативних значеннях слів пояснюються, по-перше, культурно-етнографічними особливостями, властивим народам різних країн. Наприклад, тих самих тварин різні народи можуть наділяти різними якостями.

Так слово cow – корова – в Індії – священна тварина, в українській лексиці може набувати образливого значення. Але tiger – тигр – лютість, donkey – осел – вищий ступінь дурості, lion – лев – зухвалу сміливість, pig – свиня – жахаючої неохайності, snake – змія – мудрості придбали значення, які в усіх мовах збігаються.

Безсумнівно, що докладне дослідження деяких випадків збігу конотативних значень слів знайшло б вплив багатовікових традицій, що належать до спільного індоєвропейського фольклору і поширилися головним чином через літературу байок. Так, наприклад в англійській мові вираз: „відкласти на чорний день” звучить ‘for the rainy day’, а прислів’я сховати kota в мішку – ‘pig in the sack’.

Крім безеквівалентних і близьких до них конотативних слів до національно-забарвленої лексики відноситься так звана фонова лексика. Фоновими словами Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров називають слова однієї мови, що відрізняються лексичним фоном слова від еквівалентних іншомовних слів. Що розуміється під лексичним фоном слова? На думку Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, змістовний план слова одним лексичним поняттям не вичерпується. Лексема викликає у свідомості будь-якої людини сукупність деяких знань, сполучених зі словом. Тому план змісту слова є подільним і крім лексичного поняття охоплює ще якийсь зміст. Структура слова, таким чином, включає лексеми, лексичне поняття і лексичний фон.

Лексичний фон, як і лексичне поняття, – мовленнєве явище. Вони обоє лежать на перетині мови і культури. Лексичний фон виявляє свої мовленнєві якості двояко: він відповідальний, по-перше, за тематичні слова і, по-друге, за його синтаксичні зв'язки.

Лексичні фони основних слів мови, як правило, бувають тісно зв'язані із сукупністю всіх цінностей духовної культури суспільства, тому навіть до далеких, здавалося б, від національної специфіки словам треба відноситися з належною увагою. Так, слова „школа” або „університет” для іноземних мов не можуть вважатися безеквівалентними, тому що вони легко перекладаються, але вся сукупність понять, що відносяться, наприклад, до американського *university*, різко відрізняється від лексичного фону українського „університету”. Ці іншомовні фонові поняття відображають специфіку системи американського утворення і в остаточному підсумку показують характерні риси іншого способу життя.

Крім безеквівалентної, конотативної і фонові лексики інтерес для лінгвокраїнознавства представляють так звані ключові слова, тобто слова, що характеризують визначений історичний етап у розвитку суспільства, найважливіші сфери його виробничої і духовної діяльності.

У результаті, навколо понять, найбільш актуальних для даної культури, зосереджуються не тільки синонімічні групи, але і семантичні поля зі складною структурою диференціальних компонентів (сем). Наприклад, навколо основної лексеми *highway* – шосе, автомагістраль – в американському варіанті англійської мови утвориться семантичне поле, конфігурація якого визначається протиставленням наступних диференціальних сем; „для швидкісного руху”, „з роздільною смугою”, „зі стягуванням дорожнього збору” і ін. Наприклад, лексема *superhighway* характеризується диференціальними семами „для швидкісного руху” і „багатоколійна”, *thruway* – „з обмеженим числом примикань (тобто відгалужень)” і „зі стягуванням дорожнього збору”, *turnpike* – „зі стягуванням дорожнього збору”, „для швидкісного руху”, *expressway* – „для швидкісного руху”, „з обмеженим числом примикань”, „з роздільною смугою”, *freeway* – тими ж семами, що і *expressway*, а також „з перетинаннями типу конюшинового лискта”, *parkway* – „багатоколійна”, „з роздільною смугою у виді газону або алеї дерев” [8:156].

Таким чином, об'єктом лінгвокраїнознавства є різні шари національно-забарвленої лексики – безеквівалентної, конотативної і фонові, а також ті лексичні категорії, що відображають найбільш істотні для життя даного народу поняття.

Послідовники лінгвістичної теорії перекладу розподіляються на дві полярні групи: до першої належать лінгвісти, які, висуваючи на перший план завдання опису еквівалентних відносин між двома мовами, все-таки приділяють увагу й згаданим екстралінгвістичним факторам, що знаходяться поза мовною структурою (хоча і є тісно з нею пов'язаними), контексту, який розуміється не тільки як безпосереднє оточення слова чи фрази, але й як дійсність, що обумовлює появу тексту (О.В. Федоров, Л.С. Бархударов); інші представники лінгвістичної теорії вибудовують її в рамках лінгвістики, розуміючи її у вузькому значенні

слова, тобто як макролінгвістику, яка досліджує мову як таку, без урахування екстралінгвістичних факторів (І.І.Ревзін, В.Ю. Розенцвейг, А.Г. Етингер та інші).

Українська художня література і англійська художня література, які не лише написані різними мовами, але й репрезентують різні культури, значно відрізняються в плані лінгвістичних, літературних та культурно-соціальних умовностей (конвенцій). В процесі трансформації однієї мови в іншу, ми перекладаємо не слова, не абзаци, а художній твір, в ідеалі намагаючись зробити його явищем національної культури.

Художній переклад є значно складнішим за переклад творів інших жанрів, оскільки він передбачає не лише двомовний, але й двокультурний і двосоціальний перенос, що включає весь набір емоцій, асоціацій та ідей, а також комплексно пов'язує мови різних націй з їхнім життям та традицією. Як слушно зауважує Пітер Ньюмарк, додаткова інформація, яку перекладач може вводити в свою версію, є здебільшого інформацією культурною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марина Малигіна // Іноземні мови в навчальних закладах, К.:2002, с. 26. 2. Некряч Т.Є., Чала Ю.П. Переклад і культура / зб. наукових праць 2004 р. С.34. 3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г., Язык и культура. 2-е изд. М., 1976, с. 162-165. 4. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973, 16. 5. Маслов Ю. С. Введение в языкознание. М., 1975, с. 112. 6. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. // Состав семейства учебных лингвострановедческих словарей; ономастический словарь. – В зб. Актуальные проблемы учебной лексикографии. М., 1977, с. 119. 7. Бархударов Л. С. // Язык и перевод. М., 1975, с. 94. 8. Швейцер А. Д. Некоторые аспекты проблемы // Язык и культура» в освещении зарубежных лингвистов и социологов. – В кн.: Национальный язык и национальная культура. М., 1978, с. 156.

КРИШТАЛЮК Г.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕКСПЛІЦИТНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ЗАГОЛОВКАХ СТАТЕЙ АМЕРИКАНСЬКИХ ГАЗЕТ

Заперечення як мовне явище, що експліцитно чи імпліцитно виражає відсутність осіб, предметів, явищ, дій, їх окремих ознак або зв'язку між ними [1: 66], проявляється на всіх рівнях мовної системи (від морфемного до текстового) і, вступаючи у взаємодію з іншими елементами мови, набуває структурної, семантичної та комунікативної значимості. Вираження експліцитного заперечення здійснюється за допомогою спеціальних мовних засобів [2: 5]. До них відносять словотвірні елементи, слова різних лексико-граматичних класів (займенники, прислівники, частки), для яких значення заперечення є основним [3: 57].

Експліцитне заперечення вивчається на різних мовних рівнях: словотвірному [4: 1; 1: 3; 5: 89], слова [6: 30; 7: 18; 8: 95], словосполучення [9: 46; 10: 66], речення [11: 232; 12: 103; 13: 10; 14: 36], тексту [15: 181; 16: 35; 17: 204; 18: 15]. Мовознавці також досліджують функціонування заперечення у різних типах дискурсу: аргументативному – як засіб протиставлення аргументів [19: 240]; політичному – для втілення стратегій ухиляння мовців від прямого вираження своїх намірів та думок [20: 38]; науковому – в аспекті етикетизації [21: 87]; поетичному – для з'ясування його ролі у створенні уявних світів [22: 114]. З розвитком когнітивно-дискурсивної парадигми, яка акцентує зв'язок мовних явищ із діяльністю свідомості, їхньою репрезентацією у мозку людини та використання у процесі спілкування [23: 519], особливої актуальності набуває вивчення заперечення у медійному дискурсі в цілому, починаючи з заголовних структур. Заголовок виступає орієнтаційною структурою засобів масової інформації, забезпечує композиційну організацію [24: 134],

обумовлює його подальше розгортання. Беручи до уваги, що заголовок функціонує як окремий вид тексту, ми погоджуємося з його визначенням як міні-тексту з високим рівнем компресії [25: 372-373], сприйняття якого відбувається за відсутності попереднього вербального контексту, тобто визначається позамовними чинниками [26: 128], які актуалізуються у свідомості за допомогою мовних засобів, що забезпечують реалізацію заголовка. У газетному заголовку до засобів експліцитного заперечення належать префікси *un-*, *in-*, частка *not*, заперечний займенник *no*. Вони впливають на структурні особливості заголовка, тобто його синтаксис, семантику (орієнтація читача в екстралінгвальній ситуації та тексті) й комунікативне навантаження (передача інтенції автора).

Метою цієї статті є аналіз функцій експліцитного заперечення у різних типах заголовків американського газетного дискурсу в аспекті активацій когнітивних структур.

У лінгвістичних працях типології газетних та журнальних заголовків розроблено із застосуванням текстоцентричного підходу, згідно з яким тип заголовку визначається характером семантичної кореляції його елементів із текстом, та дискурсивного, який розглядає заголовок як окремий вид тексту. Текстоцентричний підхід застосовано для класифікації заголовків газетних повідомлень за структурно-функціональним принципом [27: 13], журнальних мікротекстів-повідомлень за структурно-семантичним критерієм [28: 77], а дискурсивний підхід – для класифікації заголовних структур за ознакою розгорнутості [24: 136]. Ураховуючи кореляцію заголовків із семантичною структурою речення, ми поділяємо їх на буттеві, акціональні та характеристичні.

Для лінгвокогнітивного пояснення зв'язку між експліцитним запереченням і типами заголовків використовуємо розгорнуту орієнтаційну схему, засобами структурації якої є образ-схеми [24: 23], елементарні концептуальні структури, що формуються під впливом сенсомоторного досвіду людини [29: xix; 30: 250]. Конституентами розгорнутої орієнтаційної схеми є ТІЛО спостерігача, орієнтир і референт-ціль, до реляційних складників зараховують візуально-моторний блок образ-схем, що пов'язує спостерігача і орієнтир, і динаміко-силовий блок, який устанавлює зв'язок між орієнтиром і референтом-ціллю [24: 24]. У виокремлених типах заголовків заперечення вказує на відсутність контакту між спостерігачем і орієнтиром або між орієнтиром і ціллю, що розглянемо на конкретних прикладах.

Аналіз розпочнемо з буттевих заперечних заголовків, оскільки екзистенціональні реальності є єдиними, які насправді переживаються людиною [31: 54]. Буттеві структури можуть бути розглянуті з двох позицій: логіко-семантичної та орієнтаційної. Буттеві заперечні заголовки ґрунтуються на екзистенціальних судженнях [32: 499], які передають значення небуття (ідею відсутності, неіснування об'єкта) [33: 127], що дозволяє вивчати їх у логіко-семантичному аспекті. Виходячи з того, що класичне екзистенціональне речення містить показник існування, існуючий предмет, сферу буття [34: 212], у заперечних заголовках буттевого типу виділяємо такі компоненти: показник неіснування, яким виступає заперечний займенник *no*; неіснуючий предмет, поняття, факт, подію, позначені іменником або сполученням прикметника з іменником; локалізатор сфери буття. З метою наголошення на відсутності предмета чи явища, основний показник неіснування *no* може підсилюватися допоміжними елементами, наприклад, предикативними конструкціями: *No king conspiracy is found* (The International Herald Tribune 10-11.06.2000, 2), або конструкцією *there + be*, напр., *There are no innocents in Pacers-Pistons brawl* (The New York Times 21.11.2004, SP1). У буттевих заперечних заголовках локалізатор часто випускається, що дозволяє увести у фокус уваги читача показник неіснування *no* та неіснуючий предмет, а також зробити повідомлення більш категоричним, напр., *No bail for baby murder accused* (<http://www.news.com.au/common/story-page/0,405711899386%25E1702,00.html>). У заголовках такого типу інформація про сферу буття належить до комунікативних пресупозицій [34: 213], яка передбачає, що орієнтуючись у світі подій, адресат знає або може здогадатися про місце, у якому не існує об'єкт. Відсутність локалізатора може свідчити про другорядність сфери буття

об'єкта для сприйняття та розуміння адресатом інформації, поданої у заголовку, напр., *'No point capturing bin Laden'* (<http://www.news.com.au/common/story-page/0,405711899386%25E1702,00.html>). У наведеному прикладі саме повідомлення про відсутність сенсу ловити бін Ладена скасовує необхідність подальшого уточнення його місцезнаходження. Така другорядність локалізатора привертає увагу читача і спонукає звернутися до тексту для одержання детальної інформації. Застосування логіко-семантичного аналізу дозволяє дослідити буттєві заперечні заголовки лише на логічному рівні, оскільки спирається на формальну логіку як основу мислення, яке є ідеальним і незалежним від суб'єктивних процесів, що відбуваються у мозку людини [29: xxiv]. Згідно з логіко-семантичним аналізом, заперечення є показником неіснування (оператором), що знаходиться у логічних відношеннях з іншими елементами заголовка, і вказує на відсутність у світі об'єктів [35: 192-193], які сприймає людина.

Альтернативою логіко-семантичного аналізу є орієнтаційний аналіз, який дозволяє розглянути заголовні структури з позицій когнітивної лінгвістики, довести цілісність сприйняття заголовка і виявити концептуальну залежність між його елементами. При його застосуванні виявляємо, що у буттєвих заголовках заперечний займенник *no* вказує на відсутність перцептивного зв'язку між читачем-спостерігачем і орієнтиром, напр., *No bailout for United* (The International Herald Tribune 18.06.2004, 6), де орієнтир ідентифікується іменником *bailout*. У буттєвих заперечних заголовках орієнтир, співвідносний з першим елементом заголовка, часто позначається іменником, у семантиці якого існує вказівка на сприйняття, напр., *No evidence CIA slanted Iraq data* (The Washington Post 31.01. 2004, A01). У наведеному заголовку сполучення іменника *evidence* з запереченням *no* вказує на нездатність автора-спостерігача концептуалізувати подію, позначену підрядним реченням *CIA slanted Iraq data*, а, отже, на відсутність перцептивного зв'язку між читачем-спостерігачем і подією. Оскільки у людини є багатий досвід візуального, аудитивного та кінестетичного сприйняття, перцептивна лексика активує досвід сприйняття, створюючи враження, що автор-спостерігач був насправді свідком подій або якимось чином долучався до того, що відбувалося і тим самим переконує адресата у достовірності або недостовірності поданої у заголовку інформації, а також вказує на початковий етап репрезентації події.

Отже, заперечні буттєві заголовки вербалізують відсутність перцептивного контакту між спостерігачем, у ролі якого може виступати автор або читач, і орієнтиром як першим компонентом заголовка. Вивчення буттєвих заперечних заголовків із застосуванням орієнтаційної схеми, на відміну від їх дослідження за допомогою логіко-семантичного аналізу, передбачає звернення до суб'єктивного досвіду людини, уяви, сприйняття, виявлення концептуальних структур, які активуються заголовками такого типу, і тим самим дає можливість проникнути у концептуальну суть заперечення, пояснити як ми сприймаємо світ та взаємодіємо з ним.

В акціональних заперечних заголовках, які за своєю синтаксичною структурою співвідносяться з висловленнями, у яких дієслова характеризують суб'єкт як активний агент дії або пацієнс, що зазнає дії [36: 254], про відсутність контакту між спостерігачем і орієнтиром сигналізують заперечний префікс *un-*, заперечний займенник *no*, частка *not*, передаючи одне й те саме значення. Префікс *un-* вказує на нездатність спостерігача сприйняти об'єкти, співвідносні з орієнтиром і позначені в наступному прикладі абревіальною номінативною одиницею *I.P.O.'s (Initial Public Offerings): Google, Shmoogle. The biggest I.P.O.'s went unnoticed* (The New York Times 29.08.2004, BU5). У наведеному прикладі префікс *un-* позначає відсутність візуального зв'язку між спостерігачем і орієнтиром, а його перцептивний характер виводиться з семантики дієслова *notice*. У прикладі *The power of the Shiites knows no borders* (The International Herald Tribune 24.06.2004, 9) заперечення *no* вказує на нездатність спостерігача, позначеного власною назвою *the Shiites*, сприймати межі, ідентифіковані іменником *borders* у віддаленій перспективі.

У характеристичних заперечних заголовках, що за своєю синтаксичною структурою відповідають висловленням, предикат яких приписує суб'єкту деяку характеристику [36: 257], префікс *un-* вказує на відсутність ментального контакту між спостерігачем і орієнтиром, характер контакту визначається семантикою твірної основи до якої приєднується заперечний префікс. Так, у прикладі *Cause of Copter crash unknown* (The Washington Post 12.01.2005, B01) префікс *un-* вказує на відсутність ментального зв'язку між автором-спостерігачем та орієнтиром, позначеним словосполученням *cause of Copter crash*.

В акціональних і характеристичних заперечних заголовках частка *not* і заперечний займенник *no* вказують на відсутність взаємодії між орієнтиром і ціллю у ментальному полі зору автора або читача. Так, в акціональному заголовку *U.S. growth doesn't match estimate* (The International Herald Tribune, 26-27.07.2004, 11), семантика дієслова *match* співвідносить орієнтир, позначений підметом *U.S. growth*, та ціль, ідентифіковану додатком *estimate*, а частка *not* вказує на відсутність такої кореляції. У характеристичному заголовку *The IMF is not the property of the rich* (The International Herald Tribune 16.03.2004, 6) частка *not* вказує на відсутність взаємодії, позначеної предикативом *property*, між орієнтиром, вираженим аббревіатурою *the IMF* (*International Monetary Fund*) і ціллю, позначеною означенням *the rich*.

В акціональних заперечних заголовках засоби експліцитного заперечення також вказують на відсутність контакту між орієнтиром та ціллю, які можуть бути пов'язані силовими образ-схемами. Взаємодія людей між собою та з оточенням, відображена в акціональних заперечних заголовках, вимагає застосування сили, що й призводить до формування силових образ-схем, які складаються з джерела, цілі та вектора [29: 42]. Спираючись на поділ силових гештальтів на три групи, пов'язані зі спричиненням, перериванням і відновленням руху [24: 37], серед акціональних заголовків з експліцитним запереченням ми виявили такі, що активують образ-схеми, пов'язані з перериванням і відновленням руху.

Акціональні заголовки з експліцитним запереченням, що сполучається з дієсловами, які позначають ПЕРЕШКОДУ (гештальт, який складається з силового вектора, що зупиняється або змінює траєкторію після зіткнення з перепорою [29: 45]), активують образ-схему УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ, яка пов'язана із відновленням руху і характеризується ліквідацією бар'єра, що уможлиблює застосування сили [29: 46]. У таких заголовках в ініціальну позицію може виноситися як ціль, так і джерело. У прикладі *Microsoft won't try to bar evidence* (The International Herald Tribune 25.11.2004, 13) джерело позначається підметом *Microsoft*, ціль – додатком *evidence*, присудок *bar* активує вектор ПЕРЕШКОДИ, а заперечна частка *not* вказує на його відсутність. У заголовку *Gonzales will not be blocked* (The Washington Post 2.02.2005, A 04) ціль образ-схеми ПЕРЕШКОДА ідентифікується підметом *Gonzales*, що позначає суб'єкт дії, заперечна частка *not* усуває вектор сили, позначеної дієсловом *block*, що призводить до активації образ-схеми УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ, а джерело не ідентифікується, що спонукає читача звернутися до тексту.

Заперечні акціональні заголовки активують образ-схему КОМУНІКАТИВНА ПРОТИДІЯ, яка репрезентує перерви у спілкування [24: 222], є різновидом гештальту ПРОТИДІЮЧІ СИЛИ, що формується під впливом досвіду зіткнення двох центрів сили, унаслідок чого жодна з них не може рухатися далі [29: 46], напр., *Congress says 'no' to new arms* (The International Herald Tribune 23.11.2004, 5). У наведеному прикладі вектором КОМУНІКАТИВНОЇ ПРОТИДІЇ виступає заперечення *no*, комунікативний характер протидії впливає з семантики дієслова *says*, джерело ідентифікується підметом *congress*, а ціль – додатком *new arms*.

У заперечних акціональних заголовках заперечна частка *not* та префікс *un-* активують образ-схему ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, що пов'язана з перериванням руху і відбиває втрату об'єктом здатності до руху [24: 37]. Проаналізуємо два заголовки з однаковими присудками, але з різними засобами вираження заперечення: *Eurostar says pay strike will not*

affect services (The International Herald Tribune 28-29.08.2004, 26) і *Simple Qaeda methods unaffected by sanctions* (The International Herald Tribune 28-29.08.2004, 4). Присудок *affect* у першому прикладі і твірна основа *affect*, у складі предикативного елементу *unaffected*, у другому ідентифікують вектор гешталту ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, який характеризується наявністю потенційного силового вектора та відсутністю бар'єрів і перешкод [29: 47], незважаючи на різну структуру заголовків. Проте, у першому з наведених прикладів частка *not* усуває вектор зазначеної образ-схеми і вказує на нездатність джерела, позначеного підметом *strike*, спрямувати силу на ціль, репрезентовану іменником *services*. У другому з наведених прикладів заперечний префікс *un-* усуває вектор образ-схеми ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, повідомляючи про відсутність дії джерела, позначеного іменником *sanctions*, на ціль, ідентифіковану підметом *simple Qaeda methods*. Вид сили ідентичний в обох прикладах, на що вказує однакова семантика дієслів, з якої він виводиться. Отже, у зазначених заголовках частка *not* та префікс *un-* усувають вектор сили, спрямований на ціль, що призводить до активації образ-схеми ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. Наведені приклади також свідчать про те, що в акціональних заперечних заголовках із присудком в активній формі джерело позначається підметом, а ціль – додатком, а у заголовках із присудком у пасивній формі джерело ідентифікується додатком, а ціль – підметом.

У характеристичних заголовках експліцитне заперечення теж може вказувати на відсутність контакту між джерелом та ціллю. Твірні основи предикатива у таких заголовках активують гешталт ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ за допомогою лексеми *able* або номінативних одиниць до семантичної структури яких вона входить. У заголовку *Indian party seems unable to halt decline* (The New York Times 15.12.2003, A10) твірна основа *able* активує гешталт ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, що впливає з її безпосереднього значення, а префікс *un-* усуває вектор цього гешталту і вказує на відсутність можливості створити перешкоду для руху вниз, таким чином активуючи образ-схему ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. У прикладі *Bush is incompetent* (The International Herald Tribune 28-29.08.2004, 9) семантика твірної основи прикметника *incompetent* той, хто має здібності, знання та вміння зробити щось належним чином (SCELD 1989: 283), активує образ-схему ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, на що вказує сема *able* "вміння". Заперечний префікс *in-*, сполучений з цією основою, усуває вектор ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ і призводить до активації гешталту ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, джерело ідентифікується номінативним елементом *Bush*, а ціль не зазначається, що змушує читача звернутись до тексту.

Таким чином, згідно з когнітивним підходом, засоби експліцитного заперечення у буттєвих, акціональних та характеристичних заголовках статей американського газетного дискурсу позначають відсутність зв'язку між концептуальними об'єктами різного статусу. У буттєвих заголовках заперечення вказує на відсутність перцептивного зв'язку між спостерігачем, у ролі якого виступають автор і читач, та орієнтиром, що пояснюється тим, що вони активують початковий елемент заголовків, співвідносний з орієнтиром. В акціональних і характеристичних заголовках заперечення вказує на відсутність зв'язку між спостерігачем та орієнтиром, характер якого визначається семантикою вжитих у заголовку дієслів або прикметників, а також на відсутність контакту між орієнтиром та ціллю. Крім того, в акціональних і характеристичних заголовках заперечення усуває вектор і тим самим вказує на відсутність зв'язку між джерелом та ціллю силових образ-схем. Здійснений аналіз показує, що заголовки, які мають ідентичну структуру, ґрунтуються на різних образ-схемах, а ті, що різняться структурою, можуть базуватися на однакових гешталтах. У подальших розвідках ми маємо на меті прослідкувати зв'язок засобів вираження експліцитного заперечення у виокремлених нами типах заголовків з побудованими на їхній основі текстами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Озерова Н.Г.* Средства выражения отрицания в русском и украинском языках. – К: Наукова думка, 1978. 2. *Паславская А.И.* Эксплицитное и имплицитное отрицание в немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Львовск. гос. ун-т им. И.Франка. – Львов, 1990. 3. *Эйхбаум Г.Н.* О значении предложений с отрицательными словами // Синтаксическая семантика и прагматика. – Калинин: КГУ, 1982. 4. *Кулинич М.А.* Отрицание в системе словообразования современного английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1978. 5. *Сакал Т.М.* Розвиток префіксальної ономазіологічної категорії заперечення (на матеріалі англійських неологізмів ХХ століття) // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: Патент, 2003. 6. *Головченко Н.Ю.* Лексико-реляционное отрицание в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевск. гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко. – К., 1991. 7. *Кусова М.Л.* «Смысл» отрицания в лексической семантике. – Екатеринбург: Урал гос пед ун-т, 1997. 8. *Чикурова М.Ф.* Лексические средства выражения отрицания // Структурно-функциональный аспект предложения и текста. – Л.: Ленинград. пед. ин-т, 1987. 9. *Баранов А.Н., Юшманова С.И.* Отрицание в идиомах: семантико-синтаксические ограничения // Вопр. языкознания. – 2000. – № 1. – С. 46-65. 10. *Шуткина Л.Н.* Категория отрицания в английской фразеологии: язык и действительность // Фразеологическая номинация в статике и динамике. – М.: МГИИЯ им. М. Тореза, 1988. 11. *Мелиг Х.Р.* Коммуникативная функция общего и частного отрицания // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 232-242. 12. *Падучева Е.В.* Родительный падеж в отрицательных предложениях: синтаксис или семантика // Вопр. языкознания. – 1997. – № 2. – С.101-116. 13. *Сызранцева Л.М.* Отрицание в семантической структуре предложения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ун-т им. В.И. Ленина. – М., 1995. – 16 с. 14. *Naegeman L.* The Syntax of Negation. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995. 15. *Кислякова Л.И.* Отрицание в прагматическом аспекте // Дослідження різномовних одиниць романських, германських і слов'янських мов. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип. 2. – С. 180-184. 16. *Кривонос А.Т.* Отрицание в предложении и отрицание в умозаключении (Опыт семантического анализа отрицаний в тексте) // Вопр. языкознания. – 1986. – № 1. – С.35-49. 17. *Ляпон М.В.* Взаимодействие категорий отрицания и ирреальности в тексте // Синтаксис текста. – М., 1979. 18. *Підпригора Ю.Г.* Функціональні характеристики заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / КДЛУ. – К., 2001. 19. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации. – К.: ИИА “Асрея”, 1997. 20. *Пономаренко О.В.* Експліцитне та імпліцитне заперечення як засіб ухиляння в італомовному політичному дискурсі // Вісник КЛУ. Сер. Філологія. – 2002. – Т.5, №2. – С.36-41. 21. *Льченко О.М.* Засоби вираження некатегоричного заперечення, в аспекті етикетизації англійського наукового дискурсу // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КНЛУ. – 2001. – Вип. 6. – С.87-93. 22. *Downing H.D.* Creating things that are not: The role of negation in the poetry of Wisława Szymborska // Journal of Literary Semantics. – 2002. – Vol.31, №2. – P.113-132. 23. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. 24. *Потапенко С.І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу). – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. 25. *Halliday M.* An Introduction to Functional Grammar. – L.: Edward Arnold, 1990. 26. *Потапенко С.І.* Структура заголовків англійських газетних повідомлень: досвід лінгвокогнітивного аналізу // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 2003. – Т.6, №1. – С.128-135. 27. *Шамелашвили М.А.* Функціонально-стилістическіє і лексико-грамматическіє особенності газетних заголовків (на матеріалі пресси Великобританиї і США): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1982. 28. *Коваленко А.М.* Заголовок англійського журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 2002. 29. *Johnson M.* The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago; L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. 30. *Johnson M., Lakoff G.* Why cognitive linguistics requires embodied realism // Cognitive Linguistics. – 2002. – Vol.13, №3. – P.245-263. 31. *Жаботинская С.А.* Структура there + to be: лінгвокогнітивний аспект // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №635. – С.53-60. 32. *Падучева Е.В.* Суждение // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. 33. Актуализация предложения: в 2-х т. Т.2: Синтаксические модели и их варианты. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. 34. *Арутюнова Н.Д.* Предложение и его смысл (логико-семантические проблемы). – М.: Эдиториал УРСС, 2002. 35. *Бондаренко В.Н.* Отрицание как логико-грамматическая категория. – М.: Наука, 1983. 36. *Morokhovskaya E.J.* Fundamentals of Theoretical English Grammar. – K.: Vysca Skola, 1984.

ДОВІДНИКИ

CCELD (1989). Collins Cobuild English Language Dictionary. – London and Glasgow: Collins, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

The International Herald Tribune 10-11.06.2000; 16.03.2004; 18.06.2004; 24.06.2004; 26-27.07.2004; 28-29.08.2004; 23.11.2004; 25.11.2004.

The New York Times 15.12.2003; 29.08.2004; 21.11.2004.

The Washington Post 31.01.2004; 10.01.2005 // <http://www.news.com.au/common/story-page/0,405711899386%25E1702,00.html>; 12.01.2005; 2.02.2005.

ЗАСОБИ ФОНЕТИЧНОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНІЙ БАНЕРНІЙ РЕКЛАМІ

З розвитком інформаційних технологій з'явилися нові форми та засоби впливу на свідомість, знання та емоційну сферу людини. Медійні структури, як традиційні, так і електронні, знаходяться у процесі постійного пошуку та вдосконалення технологій оперування знаками, символами та іншими способами організації тексту. **Метою** пошуку є підвищення ефективності комунікативних повідомлень.

Реклама як вид комунікації, що спирається на найбільш сильні сигнали, звернені до партнера по спілкуванню [1:98], відображає специфіку масово-комунікативних процесів. Завдання засобів масової інформації, які транслиують рекламу, полягає у тому, щоб встановити діалог між рекламодавцем і потенційним споживачем, допомогти їм знайти один одного [2:70]. Встановлення контакту з користувачем є завданням і реклами у всесвітній мережі. Інтернет-реклама є складним опосередкованим комунікативним процесом передачі інформації електронним шляхом, що формує у свідомості користувача стійкі психологічні образи для досягнення культурних, соціальних, економічних тощо завдань [3:84]. Інтернет-реклама має багато різновидів: рекламні e-mail листи, дошки оголошень, спонсорські програми, рекламні банери.

Найпопулярнішим видом реклами у всесвітній мережі є банерна реклама, яка успадкувала здобутки традиційних засобів пропагування товарів, послуг чи ідей. Оскільки у рекламному тексті значне місце посідає несвідоме переконання, що здійснюється шляхом створення стереотипу товару, формування його іміджу, фасцинації [4:31], ефективність будь-якого рекламного повідомлення визначається вдалими знахідками в області емоційного компонента рекламного впливу, а у випадку банерної реклами цей компонент є особливо важливим для подолання психічного ігнорування банера, так званої „банерної сліпоти” (banner blindness).

Під час навігації користувач ігнорує рекламні банери, що змушує їх виробників вдаватися до досить агресивних методів привернення уваги. З метою контактовстановлення виробники банерної реклами використовують засоби комунікативного впливу на всіх рівнях рекламного повідомлення. На невербальному рівні можна виділити анімованість банера, тобто зміну рекламних кадрів, вибір яскравої кольорової палітри, на вербальному рівні – використання експресивного синтаксису, лексем позитивної конотації, фоносемантики, рими.

Банерна реклама, що є прикладом текстів малого формату, лексичний та синтаксичний рівень яких не переобтяжений складними конструкціями, спрямована на досягнення ефекту швидкого впливу на реципієнта. Цей ефект досягається через використання мовного оформлення, яке здатне виразити більше, ніж говориться, тобто, через використання фонем, які беруть безпосередню участь в оформленні компресованого змісту [5:112].

Звукова організація рекламного тексту має значний переконуючий вплив. Слово як набір звуків викликає у людини певну реакцію на підсвідомому рівні та сприймається нею як своєрідний емоційний фон. Звук, що не має власного семантичного змісту, при включенні в організоване мовлення створює додаткову естетичну та смислову навантаженість висловлювання за рахунок виконання зображальної та експресивної функції [6:17-18].

Виробники банерної реклами використовують фонетично-орієнтовані стратегії комунікативного впливу, що характеризуються великим експресивним потенціалом. Популярними прикладами фонетичних комунікативних стратегій рекламного тексту є алітерація та рима.

Серед експресивних фонетичних засобів слід відзначити важливу роль алітерації, що є надзвичайно поширеним явищем в англomовній банерній рекламі: *Support for Success. Got Gaps? The Summer Stroller Sale. Live the Look! Sick of Sspam? God is Groovy! Stop Sspam! Beer, babes, and more beer. Power-Packed Marketing and Promotional Resources. Success Strategies. Go the Green and Gold! Strut Your Style! CraftKits4Kids.com. It's so nice to see you soon. Get it? Got it? Good! Back Backon. Plug and Play. The Way to Win on the Web! Fed up with the Fuel Fiasco? Simple. Sophisticated and Sexy. Million Mom March. Christmas Collection CLICK!*

У тексті банера, що рекламує веб-сторінку, де користувач може знайти інформацію зі сфери економіки та фінансів у розділі *Quick Quote* (рис.1), використано експресивні можливості чотирикратного повтору ініціальної фонемі назви розділу [k]. Переконавання у такому рекламному тексті базується на фоносемантичних закономірностях, що наближає його до текстів сугестивного характеру [7:52].

Рис.1

Оскільки фонетичні повтори пов'язані з накопиченням якості, за допомогою алітерації підкреслюється смислове навантаження слів: *B*reathtaking Beauty. Relax Renew Revive! The Best Beauty Products. Kool Kids Korner! Great Gifts Give Hope! Be and Beeep! Super Success Strategies. Totally Terrific Techno-talking babe! Hottest Hits on the House! Sympatico Small Business. Healthier Hearts Stay Here. Super Software. Swell Prices. Splendid Service. Best Building Business.

Триразовий фонетичний повтор можна назвати найбільш частотним у банерній рекламі (рис.2, 3): *S*lap Me Some Skin! Desire deception destiny. Sit. Speak. Save. News, Views, Reviews. See. Spot. Save. Lock, Look, Listen. Smart. Sexy. Sly. Playful, Powerful, Price fall. West Wing Weeek. Printed Promotional Products. Cool Country Cookin'. The Murder. The Money. The Mystery. Simple, Safe, Secure. Music, Movies and More. Treatment. Tints. Tease.

Рис.2

Рис.3

Інші випадки повторів приголосних фонем є менш чисельними: *S*ucceed in Small Business! Scoops, sneak sneaks, and swEEPstakes! Super: Selection, Specials & Safety! It's essential to see every issue!

Можна виділити повтори деяких фонем у традиційному оточенні (рис.4): *M*oney, Money, Money. Make Money! Making Money? Make More Money! Want Money, Make Money! Make Money No Matter What the Market is Doing! Mo Money. Mo Money.

Making Money in the Market?

Рис.4

Такі приклади повторів на фонетичному та лексичному рівнях свідчать про використання у банерній рекламі текстів, які, для привернення уваги користувачів, апелюють до їх бажання покращити фінансове становище. Підтвердження цьому знаходимо у рекламних текстах: *Big Bucks are Back!* та *Get more BUZZ for your buck!*, де замість нейтральної лексеми *money* використано її розмовний еквівалент *bucks*, ініціальна фонема якого дублюється у словах *big, back, buzz*.

Фонemi, активізуючи закладені у тексті повідомлення когнітивні структури, шляхом створення додаткових смислів та асоціацій беруть участь у формуванні емоційно-сислової доміанти тексту [5:112]. У рекламному тексті спостерігається висунення (*foregrounding*) найбільш значенневої у даному контексті та для даних комунікантів інформації – предмету рекламування, через повтор фонemi, що зустрічається у ключевому слові.

Банер, що рекламує нове видання довідника з фінансів, містить текст: *It's essential to see every issue*, у якому використано повтор фонemi [s], що зустрічається в лексемі *issue*, яка позначає предмет рекламування. Подібний приклад зустрічаємо у рекламному тексті: *The best site is useless if it's lost in Cyberspace*, у якому домінування лексеми *site*, що називає предмет рекламування, підкреслюється через алітерацію [s]. Таким чином, привернення уваги до певної частини тексту забезпечує її висунення на перший план у процесі обробки інформації [8:40].

У банері, який рекламує компанію *Greekgear*, що займається продажем подарунків, використано повтор фонemi [g], яка зустрічається в назві компанії: *Get geared up for the holidays!* та *Great gifts for that special Greek in your life*. Фонетичний паралелізм допомагає інтенсифікації акцентованого значення [9:128], оскільки фонетичне оформлення накладається на лексичне значення і, таким чином, підсилює його.

Виробники банера обрали для реклами тонізуючого напою фірми *POWER-PAK-PELLET*™ рекламний текст, домінуючою фонемою якого є [p]: *Now Powerized with the famous POWER-PAK-PELLET™. A Super Formulation of Purity and Potency!* Таким чином, існування великої кількості алітерацій свідчить про їх виражальну силу – сам факт повтору підвищує асоціативний потенціал звуку, що повторюється [6:18].

У текстах рекламних банерів використовують алітерацію ономотопейчного характеру. В анімованому банері компанії *Buzme*, яка займається наданням послуг телефонічного зв'язку (рис.5), використано текст з прямою ономотопією, тобто з безпосереднім наслідуванням природних звуків:

Рис.5

Фонemi [b], [z], що зустрічаються в рекламному тексті та в назві компанії, імітують звук бджоли, зображення якої містить пікторальна частина реклами (рис.6).

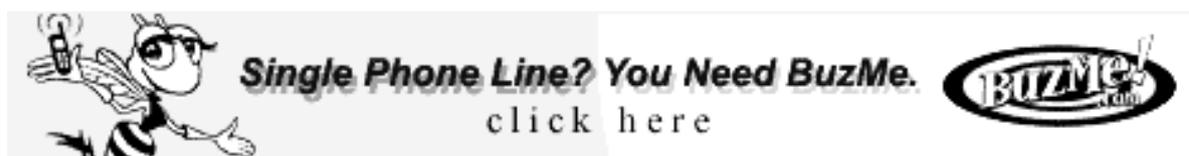

Рис.6

Таким чином, виробники банерної реклами використовують експресивні можливості алітерації як мнемонічну стратегію для забезпечення запам'ятовування назви компанії.

Як показав аналіз фактологічного матеріалу, явище алітерації використовується в банерній рекламі в десять разів частіше, ніж явище асонансу: *Instant Insight. Analysis. Answers. Action. Snack Pack. Home Loan*. Це, очевидно, пояснюється тим, що приголосні звуки є основними носіями семантичної інформації, про що свідчить існування алфавітів, у яких букви є лише для приголосних звуків (іврит, арабська мова тощо).

Поширеним явищем у банерній рекламі є використання рими, адже однакове чи подібне звучання елементів тексту є засобом емпатичного підкреслення [9:88]. Популярність фоносемантики та рими в рекламі спирається на передбачуваність сигналу та його компонентів, що в сукупності і створює ефективність [7:53].

Для банерної реклами характерним є римування двох лексем в межах одного речення: *Travel Deals and Steals! Toke without the smoke. Take the ills out of bills! Cute little faces in all the right places. Don't wait in line, shop online! Buy three, get one for free! If you are hungry to win, visit Mc DONALD'S™ today and play! Know before you go! It's never too late to automate! Apply to fly! Stand out from the crowd! For the signs of the times! Shop 'til you drop! Salon Gear is here! Keep your ride running right! Relax, it's Feed.ex.*

У банері, що рекламує кредитну картку *Visa*, використано рекламний текст: *Your interest rate shouldn't be like a BLIND DATE*. Банер компанії, що займається продажем продуктів харчування, поряд з іконічним елементом – зображенням овочів, містить текст: *From salmon steaks to corn flakes!*

У банері, що рекламує віртуальний аукціон, рекламодавці використали типове для банерної реклами розділення причинно-наслідкового речення на прості (еліптичне питання та директиви): *Desire? Bid! Acquire!* У тексті банера, що рекламує он-лайн магазин спостерігаємо використання так званої ламаної рими (broken rhyme), коли одне чи більше слів римуються засобами декількох лексичних одиниць: *Like it? Buy kit!* Подібний приклад спостерігаємо у рекламі агенції, яка займається виготовленням банерів: *Professional banner design? We do it all the time!*

Атори текстів банерів використовують характерний для цього виду реклами заклик *Click here!* у римованих рядках: *Click here to buy this gear! Click it. For a ticket! Click here now to learn how! Click now! Let us show you how!* Банер, що рекламує веб-сторінку *www.coolsavings.com* (рис.8), де користувач може замовити купони на придбання дитячих речей, поряд із зображенням скарбнички містить текст:

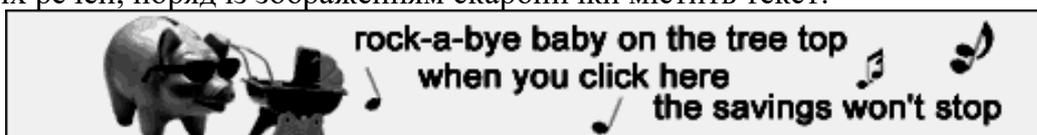

Рис.8

Іноді виробники реклами використовують неточні (в іншій термінології неповні) рими, тобто рими, в яких співпадають або голосні, або приголосні звуки: *Breathe LIFE and SOUL into your home. Find more at 4-bestbanners.com. Improve Performance, Defragment NetWare Volumes!!!*

Оскільки банерна реклама належить до небагатослівної реклами, використання великих за обсягом римованих текстів є обмеженим. Банер, що пропагує послуги веб-сторінки *www.erealdeal.com*, є прикладом використання об'ємного римованого тексту, що є нетиповим для цього виду реклами та, відповідно, привертає увагу:

What can you find at eRealDeal.com?

Everything from a rockin' guitar to... a shiny sports car!

Oh how about a new office phone?

Or even better yet...your new dream home?

Find everything and more at eRealDeal.com.

Банер, що рекламує комп'ютерні мультфільми-“жахи”, головною героїнею яких є дівчинка Ленора, містить римовані рядки:

What are little girls made of?

Sugar and spice and everything nice...and an occasional rat.

Lenore. Come witness the horror only at screenblast.com™.

У банері, що пропонує відвідати веб-сторінку шанувальників романів Дж.Р.Р. Толкієна використано римовані рядки:

One page to rule them all,

One page to find them,

One page to bring them all

And in the darkness BIND THEM.

Отже, у банерній рекламі, як і в інших видах реклами, фоносемантика накладається на семантичний рівень тексту. Вербальні складові рекламного тексту своїм звучанням підтримують комплекс семантичних відтінків, які вони виражають і, таким чином, відбувається висунення емоційно-сислової домінанти тексту – предмету рекламування.

Таким чином, використання фонетичних прийомів алітерації та рими, що є популярними у банерній рекламі, має на меті не лише викликати у користувача емоції позитивного характеру, але, оскільки емоції тісно пов'язані з пам'яттю, активізувати асоціативне мислення та пам'ять користувача та, відповідно, стимулювати його до здійснення певних, запрограмованих виробниками реклами кроків.

ЛІТЕРАТУРА

1.Данилова А.Г., Матвеева Л.В. Особенности восприятия телевизионной рекламы, выполненной в различных культурных традициях // Психологический журнал. – 2000. – Т.21, №4. – С.98-106. 2.Лебедев А.Н., Боковиков А.К. Экспериментальная психология в российской рекламе. – М.: Изд. центр „Академия”, 1995. 3.Петюшкин А.В. Основы банерной рекламы. – СПб.: БХВ-Петербург, 2002. 4.Киричук Л.М. Прагматичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі журналу “Time”): Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1999. 5.Корнієнко О.В. Квантитативні характеристики фонемної організації композиційних одиниць та їх роль у загальній структурі тексту (на матеріалі англійської мови) // Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. Серія „Філологічні науки” РІСКСУ. – 2003. – Випуск 4. – С.111-117. 6.Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2004. 7.Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. –К.,1997. 8.Цепцов В. А. Семантические операции при обработке дискурса // Современные модели психологии речи и психолингвистики. - М.: ИП АН СССР, 1990. 9.Ветвинская Т.Л. Перечисление как стилистический прием (на материале англ. яз.): Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1970.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.http://www.adzoneinteractive.com/bzone/finance06_02.htm; 2.<http://www.banneradmuseum.com/galleries/>; 3.<http://www.bannerreport.com>.

КУШНІР О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КАСТИЛЬСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ ТА ПРИКАЗОК: XIV – XVII СТ. В ІСПАНІЇ

Прислів'я і приказки – короткі вислови, що базуються на спостереженнях над навколишнім життям і узяті з різних джерел народної словесності. Вони увібрали світогляд народу і його багатовіковий досвід, становлять невід'ємний пласт народної філософії – скарбницю мудрості. Паремії вимагають багатоаспектного дослідження, адже вони відображають найширші обрії побуту народу, його історію, культуру, традиції, звичаї, вірування, і водночас особливості світосприйняття, психіки, самого способу мислення, національної ментальності.

Численними є збірки, видані в Іспанії починаючи з XIV ст. аж до наших днів, що становлять широку підбірку пареміологічної літератури. Основними є праці, які

упорядкували Маркес де Сантільяна, Педро Валеса, Ернаном Нуньес, Хуана де Маль Лара, Гонсало Корреас, Хосе Марія Сбарбі, Хуліо Сехадор, Франсіско Родрігес Маріна, Луїс Мартінес Кляйсер, Хуана Кампос, Анна Барелья та ін. Без сумніву, не можна стверджувати те саме про пареміологічні праці, адже серед збірок прислів'їв та приказок і досліджень про паремії, ланку першості віддають власне збіркам. Річ у тім, що на теренах Іспанського Королівства пареміологія виникає набагато пізніше від пареміографії, а саме у той час, коли з'являються перші спроби дати визначення терміна "прислів'я" і відокремити його від інших термінів. Перші праці щодо дослідження народних паремій слід шукати у прологах до збірок, у яких з'являється елементи характеристики прислів'їв. До кінця XIX ст. в Іспанії неможливо знайти аналітичної праці про паремії. Перший, хто спробував охарактеризувати засади іспанської пареміології, був Хосе Марія Сбарбі. Він займався критикою пареміологічних джерел, визначенням прислів'я та його похідних термінів і перевиданням пареміологічних творів [1: 13-14].

Культурні осередки епохи Середньовіччя в Іспанії, як і в інших країнах, знаходились у монастирях, університетах і церковних школах, які послуговувалися лише латинською мовою. Варто відзначити, що вплив латинської та грецької традицій на формування різноманітних культур Західної Європи був надзвичайно великим. Не став винятком і пареміологічний культурний пласт. Уже в XIV – XV ст. знаходимо перші приклади іспанських пареміографічних збірок. До них можна зачислити "*Romancea Proverbiorum*" (збірка, яка налічує 150 паремій) та "*Seniloquium*" (494 прислів'їв).

На початок епохи Відродження (XIV ст.) припадає вихід у світ твору "*Los refranes que dicen las viejas tras el fuego*" Іньїго Лопеса де Мендоси, Маркес де Сантільяна (Iñigo López de Mendoza, Márquez de Santillana (1398 – 1458)), який був першим автором пареміологічної збірки найуживаніших, на той час, прислів'їв та приказок. Це перший відомий пареміологічний твір, виданий за наказом Хуана II в 1508 р. [2: 32-33]. Названу колекцію паремій вважають справжньою перлиною іспанської пареміології, підручником народної філософії іспанського Середньовіччя. Аналіз цієї добірки засвідчує присутність численної кількості паремій, запозичених із греколатинської традиції. Зібрані тут прислів'я та приказки подані в алфавітному порядку, а їхня загальна кількість становить близько трьохсот одиниць. Сама назва праці, "*Los refranes que dicen las viejas tras el fuego*", є надзвичайно символічною. Іменник "viejas" ("бабці") символізує джерело, з якого укладник черпає інформацію для своєї збірки. В іспанській традиції саме "viejas" в усній формі передають прислів'я та приказки своїм дітям та внукам.

Завдяки Католицьким Королям романські мови, поширені на території Кастильського (галісійська та кастильська) та Арагонського Королівств (кастильсько-арагонська та каталонська), зберегли свою незалежність, але, водночас, кастильська закріпила свої позиції домінантної мови і змогла перетворитися на мову культурної еліти. Отже, XVI ст. в Іспанії характеризується захистом народної мови, тенденціями до розвитку лексики в її найповніших та природних формах, що, свого часу, відстоювали Кінтіліан, Платон і Ціцерон у своїх сентенціях. Першу граматику іспанської мови опублікував у 1492 році (рік відкриття Америки Колумбом) Антоніо де Небріха (Antonio de Nebrija (1441 – 1522)). Праця Небріхи, як і дослідження інших видатних гуманістів (Вальдес, Неньес), мала за мету розбудити прагнення іспанського суспільства до лінгвістичної ідентичності.

Суттєвим підґрунтям для розвитку іспанської пареміології стала праця "*Adagiorum Collectanea*" Еразма Роттердамського, опублікована 1500 р. у Парижі. Цей твір, більш відомий під назвою "*Adagia*", об'єднав 800 афоризмів класичних авторів, із коротким текстовим поясненням до кожного з них. У наступних виданнях дану колекцію збільшено у шість разів, – останнє видання 1536 р. містить 4151 афоризм [3: 104].

Ідеї цього гуманіста були відомі на території Іспанії ще у період правління Католицьких Королів. Але саме за часів Карлоса I, на початку XVI ст. університет Алкали де Енарес завдяки своєму засновнику Хіменесу де Сісеросу став осередком поширення

гуманістичних ідей Еразма Роттердамського. Вони служили ідеалам релігійної реформи та імперської ідеології, яку пропагували Габзбурги у своїй політиці [4: 95-97]. Його праця поклала початок сучасній пареміології та підштовхнула багатьох ерудитів до вивчення та дослідження пареміологічних одиниць. Чимало іспанських гуманістів XVI ст. творили під впливом ідей Еразма Роттердамського. Зокрема, це стосується Педро Вальєса, Ернана Нуньєса, Хуана де Маль Лару.

XVI – XVII ст. надзвичайно важливі для збереження і поширення іспанських прислів'їв та приказок. Саме у цю епоху з'явилися збірки Ернана Нуньєса, Педро Вальєса, Хуана де Маль Лари, Гонсало Корреаса, а також велика кількість паремій на сторінках літературних творів.

Іспанському гуманісту Хуану де Вальдесу (Juan de Valdés (1490 – 1541)) належить праця “*Diálogo de la lengua*” (1533), в якій автор, відповідаючи на запитання чи “іспанські прислів'я є такі ж, як латинські та грецькі”, стверджує, що: “...кастильські походять від вульгарних сентенцій, більшість з яких народжені та створені серед “*viejas tras el fuego*” (“бабців, що сидять біля вогню”), в той час коли латинські і грецькі (...) виникли серед освічених людей та зустрічаються у дуже наукових книгах” [1: 99]. Вальдес пише про походження кастильської мови, її граматики, фонетики та орфографії; про склади і слова; стилістичні норми і, в кінці, оцінює стиль деяких авторів і твори своєї епохи. Його праця налічує близько 160 паремій, за допомогою яких автор показує чистоту іспанської мови та підкреслює ідеальну простоту висловлювання, якої повинен прагнути будь-який письменник: “...добре розмовляти кастильською мовою означає говорити те, що ви хочете, використовуючи якнайменше слів...” [3: 110]. За допомогою прислів'їв Хуан де Вальдес показує деякі характеристики, притаманні цим пареміям і, передусім, особливості діалектної мови, якою вони складені. Так, коли його запитують, чому одного разу він пише «а», а іншого «ha», він відповідає: “Щоб розрізнити коли дієслово, а коли прийменник, і, таким чином, дієслово я завжди пишу з h: “*Quien ha buen vezino, ha buen maitina*” (підносить значення добрих сусідів), а прийменник без h: “*A carne de lobo, salsa de perro...*” (букв.: Приправити вовче м'ясо собачим соусом)” [3: 110].

Гуманіст Педро Вальєс (Pedro Vallés (?1549 - ?)) був предтечею пареміологічних досліджень. Разом із Хуаном де Маль Ларою, базуючись на ідеях Еразма Роттердамського, спробував охарактеризувати певні семантичні властивості прислів'я. У пролозі до своєї праці “*Libro de refranes copilado por el orden del A.B.C. En el qual se contienen. Quatro mil y trezientos refranes. El mas copioso que hasta oy ha salido Impresso*” (Сарагоса, 1549) автор намагається пояснити мотиви, що керували ним при написанні даної збірки, бо у XVI ст. існувало певне засудження творів даного типу: “... Мені хотілося б, щоб моя праця багатьох років “*Refranes y Sentencias*” стала в пригоді усім хто її прочитає, адже паремії допомагають нам як в усних висловлюваннях, так і на письмі...” [5: 112]. Автор аналізує різноманітні аспекти прислів'я і намагається відрізнити його від інших паремій. Відштовхуючись від ідей Еразма, у пролозі свого твору Вальєс пропонує визначення прислів'я, що слугуватиме точкою опори для наступних пареміологів: “Можливо хтось засумнівається у тому, що таке прислів'я. Я думаю, це не що інше, як висловлена думка..., стародавній вислів, що використовується; короткий, забавний, загадковий своєю манерою образної мови, взятий із побутових ситуацій ...” [3: 113].

За кількістю паремій збірку Педро Вальєса перевершив Ернан Нуньєс (Hernán Núñez (?1475 – 1553)), більше відомий як Комендадор (Comendador). У книзі “*Refranes e proverbios en romance*” (1555) він зібрав 8331 прислів'я не лише кастильського, а й галісійського, астурийського, валенсійського, португальського, каталонського, італійського та французького походження. Кожна паремія має еквівалент кастильською, який з'явився швидше як дослівний переклад. Автор додає лаконічні та оригінальні коментарі стосовно значення слова і загального розуміння прислів'я. Паремії Ернана Нуньєса є, можливо,

одними із найантиклерикальніших, що стало причиною гострої критики, особливо з боку Беніто Хероніма Фейхоо у творі “*Fiabilidad de los adagios*” [6: 1-10].

Твором “*La Filosofia Vulgar*” (Севілья, 1568), Хуан де Маль Лара (Juan de Mal Lara (1524 – ?1574)) намагався завершити роботу свого вчителя Ернана Нуньєса. Зібравши тисячу прислів'їв, він тлумачить їх за допомогою розгорнутих коментарів: оповідання, історії, різні типи розповідей, взяті здебільшого із усної традиції чи придумані автором для того, щоб пояснити походження прислів'я. Збірка Маль Лари не містить антиклерикальних паремій, відрізняючись цим від колекцій Комендадора та Педро Вальєса: “...я вилучив з мого твору всі ті прислів'я, які розпущений народ створює для себе... Я не хочу зустрічати їх у моїй книзі, ані давати їм пояснення...” [7: 95-96]. Автор зібрав прислів'я та приказки лише кастильською мовою і звинувачував Вальєса у використанні паремії “іноземних мов”, таких, як португальська, галісійська, каталонська чи французька.

Збірка Маль Лари є детальнішою за колекції Вальєса чи Комендадора, не зважаючи на те, що до нас дійшла лише перша її частина. Автор намагався розкрити зародки “філософії народу” і показати досвід поколінь, який несуть у своєму тексті прислів'я та приказки. Під впливом ідей Еразма Роттердамського Маль Лара не обмежується лише збиранням прислів'їв. Він, як і Вальєс, цікавиться вивченням різних аспектів паремій, що робить його одним із найголовніших дослідників пареміологічних одиниць епохи Відродження [3: 118-119].

XVII ст., як і попереднє, характеризується зміцненням позицій кастильської мови та її експансії. Значна кількість літераторів, лексикографів, граматиків і, загалом, науковців, цього століття цікавляться пареміями. Серед них: Лопе де Убеда, Мігель де Сервантес, Себастьян де Коваррубіас, Лопе де Вега, Бельтасар Грасіан, та інші – всі вони звертались у своїй творчості до прислів'їв та приказок, зробивши неоціненний вклад у розвиток іспанської пареміології.

Творчість Мігеля де Сервантеса Сааведри (Miguel de Cervantes Saavedra (1547 – 1616)) заслуговує на почесне місце серед доробку головних метрів пареміологічного напрямку. Так, автор використовує 371 прислів'я в своєму творі “*El Quijote*”, 62 паремії – в “*Novelas Ejemplares*”, і 22 – в інших його працях. Він збирає народні вирази і завжди вкладає їх в уста селян: Санчо Панси, його дружини та інших персонажів, які живуть у злиднях.

М. де Сервантес наполягає на побутовому і народному характері цих виразів, одночасно використовуючи їх як комічний елемент. Автор грає із формою загальновідомих класичних прислів'їв: вживає лексичні альтерації, що полягають у заміні слова: “*El buen gobernador [la mujer], la pierna quebrada y en casa* (≈ береженого Бог береже)” (Cervantes, II, р.34); переміщенні двох слів: “*Allá van reyes do quieren leyes*” (Cervantes, II, р.5) замість “*Allá van leyes do quieren reyes*” (засудження авторитаризму владних людей); або зміни, які стосуються цілого вислову: “*Soy perro viejo, y entiendo todo tus, tus*” [“*A perro viejo, no hay tus, tus*” (є дуже важко обманути старшого чоловіка з досвідом, так як він розпізнає неправду одразу ж)] (Cervantes, II, р.69). Також, у руках М. де Сервантеса прислів'я може перетворитися на гру слів: “*Al buen callar llaman Sancho*” (хвалить тактовність у розмові). У таких випадках, значення паремії не змінюється, а залишається ідентичним до значення традиційної форми [1: 111-112]. У деяких варіантах автор повторює паремії у формі висміювання. Так, коли Санчо Панса використовує прислів'я, щоб дати пораду Дон Кіхотіві, він нанизуює паремії одну на одну: “Беручи до уваги, що в моєму віці я маю право давати поради і те, що я кажу хай буде Вам за приклад і, як каже прислів'я: *que más vale pájaro en mano que buitre volando* (краще синиця в руці, ніж журавель у небі), тому що *quien bien tiene y mal escoge, por bien que se enga no se venga* (*Quien bien tiene y mal escoge, del mal que le venga no se enoje* – якщо хтось відмовляється від чогось доброго через щось непевне, нехай потім не скаржиться на свою біду)” (Cervantes, I, р.31). У репліках Дон Кіхота також

присутні прислів'я, чим М. де Сервантес дає зрозуміти, що виступає не проти використання паремій у розмові, а проти їх перенасичення та неадекватного застосування [8: 364].

Іншим видатним представником іспанської пареміології, який творив у першій третині XVII ст., є Гонсало Корреас (Gonzalo Correás (1570 – 1631)), – автор пареміографічної та етнологічної праці: “*Vocabulario de Refranes i Frases Proverbiales i otras Formulas komunes de la lengua Castellana*”. З прологу Мігеля Міра (Miguel Mir) довідуємося про характер збирацької діяльності Гонсало Корреаса: “...вчитель Корреас виходив на вулицю змішуючись із простим народом: прислухався до дітей, що бавились в ігри, до жінок, у будинках і на ринках, до чоловіків, до старих та немічних. Будучи залежним, скажімо так, від їхньої мови, він слухав розмови, виступи, сварки, занотовуючи всі вислови, прислів'я, приказки, що лунали із вуст кожного. Він записував все: прислів'я і вислови, розповіді, казки, поради і звичаї, гуморески і прокляття, народні пісні...” [9: 54-55].

Цей твір був опублікований у 1906 р. через неповну та недосконалу копію, зроблену з рукопису в 1780 р. Іспанською Королівською Академією. Автор створив одну з найбільших підбірок народних висловлювань: зібрав близько 25000 прислів'їв, приказок та інших фразеологічних висловів. Прислів'я (їх налічується близько 18000) вміщено в першій частині твору здебільшого у супроводі лаконічних пояснень стосовно головних труднощів, які ховають у собі слова чи загальні значення речення. Паремії у цій праці класифіковані за фонетичним критерієм, тобто відтворюючи мову того часу на письмі, про що свідчать наступні приклади: *Paño ancho i tozo fiel, hazen rriko el merkader* (чесність та щедрота, збагачують продавця), *El alfaite de la enkruzikada, ke ponía el hilo de su kasa* (≈ *Alfayate (sastre) sin dedal, cose poco, y eso mal* – говориться про тих професіоналів, які виконують свою роботу без необхідних інструментів), *El sastre del kantillo, ke kosía de balde i ponía el hilo* (*El sarte del Campillo, que kosía de balde y ponía el hilo* – коли людина працює не через можливість наживи, а лише із любові до мистецтва), тим самим підтверджуючи оригінальність даної збірки і її складність для опрацювання [8: 370].

Стиль, який використовує Корреас, більше подібний до манери написання Ернана Нуньеса, ніж до Хуана де Маль Лари, що характеризується розгорнутістю та ерудицією. Автор використовує велику кількість прислів'їв та приказок, сталих виразів, а також незчисленну кількість загадок, оповідань, порад, анекдотів та розповідей, у яких йде мова про походження багатьох паремій [8: 371].

Отже, на основі аналізу конкретного матеріалу можемо стверджувати, що період XIV – XVII ст. охарактеризувався стрімким розвитком пареміологічної думки в Іспанії. Особливо це відчутно у XV – XVI ст., коли кастильська мова посилює свої позиції і стає літературною мовою. Більшість представників цього періоду творили під впливом ідей Еразма Роттердамського, творчість якого спонукала дослідників до використання та вивчення прислів'їв і приказок. Найвизначнішими, для дослідження кастильських паремій цього періоду, є збірки Маркеса де Сантільяни, Педро Валеса, Ернана Нуньеса, Хуана де Вальдеса, Хуана де Маль Лари, Гонсало Корреаса і, звичайно творчість, Мігеля де Сервантеса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sevilla Muñoz, J. Cantera Ortiz de Ubrina, J. Pocas palabras bastan (Vida e interculturalidad del refrán). Salamanca, 2002.
2. Carreras y Candi, F. Folklore y costumbres de España. Barcelona, Casa editorial Alberto Martín, 1943, t. I.
3. Sevilla Muñoz, J. “Fuentes paremiológicas francesas y españolas en el siglo XVI”, Revista de Filología Románica, 9, 1992, pp. 103-123.
4. Bajo Álvarez, Fe. Gil Pecharrmán, J. Historia de España. Madrid, Sociedad General Española de Librería, S.A., 1998.
5. Valdés, J. de. Diálogo de la lengua. Madrid, Espasa-Calpe, 1976.
6. Feijoo, Benito Jerónimo. Cartas eruditas y curiosas. Madrid, t. II, 1774.
7. Juan de Mal Lara. La Filosofía Vulgar. [Sevilla: Hernando Díaz] edic.de Antonio Vilanova, Barcelona, 1958-59, 4 vols. (“Selecciones Bibliográficas”, segunda serie).
8. Sevilla Muñoz, J. “Fuentes paremiológicas francesas y españolas en el siglo XVII”, Revista de Filología Románica, 10, 1993, pp. 361-373.
9. Correás, G. Vocabulario de refranes y frases proverbiales. Ed. L. Combet, Institut d'Études Ibériques et Ibéro-Américaines, Burdeos, 1967.
10. Ed. V. Infantes, Visor, Madrid, 1992.

ТАКСИСНІ ВІДНОСИНИ У БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

За звичаєм семантико-синтаксична категорія таксису трактується як часові відносини між діями в рамках цілісного періоду часу, що виражається компонентами поліпредикативного комплексу. Тому відносини таксису прямо зв'язані як зі складним реченням, так і з простим реченням, у якому представлені кілька часових планів [1:234-237; 2:355].

Термін «таксис» передбачалося використати замість традиційного «відносний час». Саме це мав на увазі Р.О.Якобсон, що ввів у лінгвістичний зворот даний термін. Мова йшла про два види таксису – залежний і незалежний [3:101-108]. Особливістю підходу Р.О.Якобсона до даного кола мовних фактів є: 1. розмежування категорій часу й таксису («відносний час» – лише одна з категорій таксису); 2. розмежування двох видів відносин, які стоять за поняттями залежного й незалежного таксису. Цікаві думки щодо таксису й часу були висловлені в роботах Ю.С.Маслова [4:8-9; 5:41-42]. Семантика таксису – відносини одночасності/ різночасності (передування, слідування). А.В.Бондарко відзначає, що «часові співвідношення дій можуть бути ускладнені семантикою обумовленості (значеннями умови, причини, наслідку, мети, поступки, залежності часу однієї дії від часу іншої), а також модальними елементами й відносинами характеристизації» [1:235]. Цілком очевидно, що значеннєві відносини між компонентами поліпредикативного комплексу (у нашому випадку – складного речення) завжди мисляться в тім або іншому часовому плані, що встановлюється між ними. Найбільш докладно ці відносини вивчені у французькій й інших мовах на матеріалі складнопідрядних речень [6:389-391; 7:604-604; 8:327-330]. Традиційна назва таких відносин укладається в поняття «узгодження часів» [9:1396-1408]. Координація ж часових планів складносурядних речень, а тим більше безсполучникових складних речень (далі – БСР), як правило, не розглядається в граматичній літературі. У даній статті робиться спроба розглянути деякі загальні питання, що стосуються таксисних відносин у БСР французької мови. Таксис для типологічної характеристики БСР здобуває особливого значення у зв'язку з розмежуванням комунікативно-функціональних структур за принципом рівноправності або залежності їхніх компонентів [10:81]. В.С.Храковський дає наступне визначення таксисної конструкції: «до таксисних відносяться біпредикативні (і, ширше, поліпредикативні) конструкції, де граматичними засобами маркірується часова локалізованість (одночасність/ неодночасність: передування, слідування) однієї таксисної ситуації Р1 щодо іншої опорної ситуації Р2, чия часова локалізація прототипово характеризується щодо часу мовлення, тобто незалежно від якої-небудь ще ситуації Рn» [2:355]. А.В.Бондарко відзначає, що існує поле таксису співвідноситься з відповідним типом категоріальних ситуацій. «Таксисна ситуація – виражена різними засобами висловлення типова (виступаюча в тім або іншому варіанті) змістовна структура...» [1:238]. «Специфічна особливість таксисних форм полягає в тім, що вони: 1) указують на хронологічне співвідношення, а також 2) є синтаксично залежними й позначають «другорядну» ситуацію» [2:355]. Інакше кажучи, автор вважає, що явище таксису можна віднести тільки до тих випадків, коли в наявності відносини значеннєвої залежності між діями, незважаючи на їхні можливі одночасність, передування, слідування. У зв'язку із планованим розглядом таксису в БСР виникає питання, чи можливо говорити про таксисні відносини, коли мова йде про значеннєву рівноправність між предикативними частинами БСР. Порівн.:

1. « Biddle filait de la laine, Grinberg égrenait un chapelet» (Gary, 65).
2. «Victoria est au collège, Esther au lycée» (Le Nouvel Observateur, 9).

У наведених вище реченнях у наявності відносини значеннєвої рівноправності й часові плани хронологічно співвідносяться один з одним.

Природно, що «зміст категорії таксису, як й інших семантичних категорій, не тотожний відносинам реальної дійсності – він відбиває ці відносини» [6:236]. Іноді часова залежність/незалежність між діями може носити віртуальний характер і мислитися мовцем у нереальному референтному зв'язку:

«Plus tard je louerais un appartement, je le meublerais, le soir j'inviterais des amis» (Lainé, 11).

Розглядаючи категорію таксису стосовно БСР, відзначимо:

а) у даних конструкціях основним показником вищо-часових значень дієслів-присудків і відносин між ними є модально-часова форма фінітних дієслів;

б) є підстави припустити, що таксисні відносини в БСР існують між компонентами конструкцій з відносинами не тільки значеннєвої залежності, але й значеннєвої рівноправності: 1. «*Explique-moi ce mystère: qu'est-ce qu'un brave homme comme toi cherche dans la maison des Villigan?*» (Fichet, 20); 2. «*Quel mal t'ai-je fait, Carolina, pourquoi me détestes-tu, pourquoi ne veux-tu pas venir danser?*» (Limbour, 83);

в) з погляду типологічної характеристики відносин між компонентами БСР таксисні відносини можна розглядати як найбільш узагальнюючі, хоча самі по собі їх можна сприймати як елемент онтологічної структури складного безсполучникового комплексу.

Семантика таксису в основному представляє часові відносини між діями, але саме поняття часу сполучене із цілим рядом характеристик складного висловлення в цілому і його окремих частин. До них відносяться, насамперед, дейктичні елементи, референціальні відносини, категорії особи (ширше – категорії суб'єктності). У зв'язку з тим, що поняття часу тісно пов'язане з категорією модальності (в аспекті лінгвістичної теорії Г.Гійома), логічно включити й граматичну категорію модальності в сферу таксисних відносин. Г.А.Золотова та її співавтори, розглядаючи явища російської мови, пишуть: «У складному реченні, так само як й у простому поліпредикативному, з'єднуються дві або кілька предикативних одиниць, модально-часові й суб'єктні значення яких орієнтовані таксисно у відношенні один до одного і до домінуючого предикату» [11:344]. Тому доцільно розглянути специфіку дейктичних слів і категорій у зв'язку з явищем референції, а також основні положення модально-часової теорії Г.Гійома.

Прототиповими елементами просторово-часової орієнтації речення Е.Бенвеніст уважає тріо слів *я – тут – зараз*, відносини яких «обмежують безпосередньо дані місце й час, тотожні по положенню в просторі й у часі з мовним актом, що містить *я*» [12:287]. При цьому «основним є співвідношення покажчика (особи, часу, місця й т.д.) показуваного об'єкта з даним теперішнім моментом мовлення» [там же]. Зі зміною часу дії дейктичні елементи можуть варіюватися, тому «виникає така кореляція як: *я: він - тут: там - тепер: тоді - сьогодні: у той день...*» [12:288]. Подібна кореляція зустрічається й у безсполучникових поліпредикативних комплексах:

«*Elle marche, elle était là, maintenant elle est ici*» (Sartre, 53).

Власно дейктичні слова не називають референт, як звичайні слова або їхні субститути. Вони завжди мають стійке позначення: *je* – той, хто говорить. Вони сприяють ідентифікації референта на основі просторово-темпоральної ідентифікації висловлення.

Характерно, що в БСР займенники 1-ої й 2-ої особи можуть представляти мовця в обох предикативних частинах. При цьому не завжди підмет збігається з фігурою мовця. Однак по формальній ознаці в БСР можна виділити моносуб'єктні й полісуб'єктні висловлення. Як у тих, так й в інших висловленнях підмет може збігатися або не збігатися із суб'єктом мовлення.

Характеризуючи займенник 3-ої особи *il, elle*, Е.Бенвеніст підкреслює, що він відрізняється наступними властивостями: «1. він може комбінуватися з будь-якою об'єктною референцією; 2. він ніколи не співвідноситься з його власним уживанням в акті мовлення (не рефлексивний); 3. він може мати деяке досить значне число займенникових або вказівних варіантів; 4. він не співвідноситься з парадигмою референції типу *tout - зараз*» [12:290-291].

Референція організує інтенціональну спрямованість того, що номінується [13:9]. З погляду референціальної спрямованості можливо розмежувати висловлення:

1. адресовані тільки собі;
2. адресовані слухачеві;
3. спрямовані на ситуацію [14:35].

У процесі референції відбувається означування, у широкому змісті, номінативних одиниць речення й просторово-часова «прив'язка» речення до ситуації. Тут доречно привести зауваження Н.М.Корбозерової про те, що найбільш раціональним напрямом у вивченні складного речення (в автора – складнопідрядного речення) на сучасному етапі розвитку лінгвістики є шлях аналізу « від структури ситуації через логічне уявлення про неї до змісту і форми речення» [15:179].

Таким чином, сам процес референції є неоднорідним, оскільки у дейктичних компонентів у порівнянні з номінативними (дескриптивними) відсутня віртуальна референція, тому що вони є ситуативними актуалізаторами висловлення. Одне й те саме висловлення може реалізувати різні види номінативної або дейктичної референції. К.Кербра-Орекціоні приводить такі приклади зміни базової фрази «*Pierre habite*»:

Pierre habite à Lyon: «абсолютна» референція.

Pierre habite au sud de Paris: «контекстуальна» референція.

Pierre habite ici: «дейктична» референція [14:41].

Серед безсполучникових поліпредикативних комплексів теж можна розрізнити висловлення з абсолютною, контекстуальною й дейктичною референцією. При цьому референціальні характеристики предикативних частин можуть бути однаковими або різними. Порівн.:

«*Je me fous de New York, je n'écris pas pour New York*» (Giroud, 18) – абсолютна референція в обох предикативних частинах.

«*Elle était à Londres, elle y est restée, faisant tous les métiers*» (Giroud, 73) – абсолютна референція в першій предикативній частині, дейктична анафорична референція в другій.

«*Est-ce que vous étiez hier au banquet des Affaires étrangères? je n'ai pas pu y aller*» (Proust, 41) – контекстуальна референція в першій частині, дейктична анафорична референція в другій.

Крім особових займенників 1-ої й 2-ої особи, вказівних займенників і прислівників, артикля в дейктичній функції до сфери дейктичних одиниць належить дієслівний час, тоді як, на думку Е.В.Падучевої, дієслівний спосіб, модальність, показники ілокутивної функції не відносяться до дейктичних елементів [16:245-246]. Це елементи егоцентричні, тобто їхня семантика вказує на присутність мовця. «Ознакою, що конститує дейксис, що відрізняє його від інших егоцентричних елементів, служить те, що у дейктичних слів звертання до контексту мовного акту працює на потреби ідентифікації (об'єктів, моментів часу, ділянок простору й ін.)» [там же]. Тобто, розмежування одиниць дейктичної й егоцентричної категорій засновується на їхніх референціальних властивостях.

Віднесеність модальності до егоцентричних компонентів висловлення, а часу – до дейктичних, загалом, узгоджується з уявленнями Г.Гійома про зв'язок часу й модальності в мовній системі й мовленні [17:69-96].

Системні значення форм дійсного способу, позначаючи час здійснення минулої, теперішньої й майбутньої дії, відносять його до області ймовірного – упевненого, у той час як форми умовного способу охоплюють область можливого. Інакше кажучи, імовірність,

вірогідність (*réalité*) дозволяє поміщати дію в більш-менш певний момент часу. Можливість здійснення дії вимагає вживання умовного способу, виключає твердження й точну актуалізацію дії. У самому загальному виді ступінь формування образу часу у свідомості людини, що відбивається в дієслівних способах, Г.Гійом представляє так:

Subjonctif – possibilité

Indicatif – probable – certain [18:199]

Мова йде про дієслівні способи з повністю вираженими фінітними формами, у парадигмі яких представлені особові займенники 1-ої й 2-ої особи, які належать до дійктивних елементів, або делокутивні займенники 3-ої особи. Саме ці займенники й забезпечують суб'єктивність (егоцентричність) часових форм. Займенники 1-ої й 2-ої особи вказують на присутність мовця й слухача. Таким чином, у дієслівній системі інтегруються дійктивні й егоцентричні елементи. Це, з одного боку, прототипові значення способів, делокутивні займенники 3-ої особи як егоцентричні компоненти, з іншого боку, значення дієслівних форм і локутивні займенники 1-ої й 2-ої особи, що представляють дійктивні компоненти. Відзначимо, що розходження в прототипових значеннях дійсного й умовного способів мотивує їхнє різне вживання в мовних реалізаціях. Форми дійсного способу можуть уживатися в головному й у підрядному реченні, а форми умовного способу – в основному в підрядному й рідше в самостійному реченні.

Відмінність у модальній приналежності того або іншого часу, що мотивує їхнє синтаксичне функціонування в самостійних, головних і залежних конструкціях, знаходить висвітлення в семантиці таксису, зокрема, при позначенні одночасних, попередніх і наступних дій. Саме при координації часових планів особливого значення набуває той момент, що є точкою відліку в часових відносинах. Якщо в мовній системі точкою відліку є теперішній час, то в мовленні часто точка відліку зв'язується з мовцем. Це така точка відліку, щодо якої здійснюється та або інша вказівка навіть в умовах канонічної мовної ситуації [19:33].

Характерно, що теперішній час являє собою «наявність у дійсності (*la présence*), можливу тільки завдяки акту висловлення, тому що, якщо над цим серйозно задуматися, у людини немає іншого способу жити «зараз» і робити це «зараз» реальним, як тільки реалізувати його, уводячи мовне повідомлення в дійсність. Безперервність і темпоральність народжуються в акті висловлення, що безупинно триває, у сьогодні самого буття, і розмежовуються за допомогою внутрішньої референції» [12:315]. Лінгвістичний час є *автореферентним* (*sui-référentiel*). У кінцевому результаті аналіз людської категорії часу відкриває суб'єктивність, котра є внутрішньо властивою користуванню мовою [там же:297]. У підсумку це зводиться не до відповідності дії й дійсності, а до її інтерпретації мовцем, причому сама інтерпретація може відповідати хронологічній послідовності фактів або ж бути уявлюваною. Порівн.:

1. «*Il est parti, il reviendra demain*» (Colette, 145) – реальна інтерпретація.

2. «*Il rappellerait, elle lui dirait de venir*» (Marsan, 100) – уявлювана інтерпретація.

Такі розходження в підході до суб'єктивної інтерпретації часових планів відбиваються в їхньому референтному змісті. Між тим, семантика таксису при тій або іншій інтерпретації може бути різною.

У більшості випадків дійктивне визначення часів належить до так названих часів абсолютних (*temps absoluts*), які в певному контексті взаємодіють із часами відносними. От яким образом трактує цю залежність К.Кербра-Орекціоні на прикладі речення «*Il m'a dit qu'il viendrait me voir*».

Якщо позначити як T0 момент проголошення висловлення, T1 – момент реалізації процесу «*dire*», T2 – момент здійснення процесу «*venir*», то можна констатувати, що єдина інформація, передана формою із закінченням *-rait*, є такою: T2 відбудеться пізніше T1, але може бути попереднім, одночасним або наступним стосовно T0 [14:52].

Подібна часова залежність, коли майбутній час відноситься до минулого, зустрічається й у БСП:

«Sa résolution était prise: il voyagerait pour conquérir l'estime de Chantal et de ses parents» (Déon, 109).

Між часовими планами абсолютного й відносного часів у мовленні немає різких границь. Іноді абсолютні часи вживаються в значенні відносних.

Опора тільки на мовця при визначенні моменту мовлення в канонічній ситуації спілкування не є абсолютною. Крім цього моменту для мовної ситуації суттєвими є також слухаючий, положення мовця й слухаючого в просторі й у часі й т.д. У визначення повноцінної (канонічної) мовної ситуації по Дж.Лайонзу входять наступні умови: 1. Мовець і слухаючий присутні в контексті повідомлення. 2. (єдність часу). Момент проголошення висловлення мовцем збігається з моментом його сприйняття слухаючим. 3. (єдність місця). Мовець і слухаючий перебувають у тому самому місці; за звичаєм звідси витікає, що вони можуть бачити один одного й мають спільне поле зору [16:259].

Звичайно, що у варіантних (стосовно канонічної) ситуаціях особовий займенник при фінітному дієслові не завжди позначає мовця. Це пов'язується з поліфонічною організацією висловлення, що Ж.Анскомбр й О.Дюкро відносять до області інтегративної прагматики [20:174-179]. Поліфонічний аналіз дозволяє виявити участь не тільки мовця, але й інших осіб, які, будучи зв'язаними або незв'язаними безпосередньо з дієслівною дією, представляють значимі компоненти в семантико-прагматичному змісті висловлення. Сама ідея й термін «поліфонія» (багатоголосся) привнесені О.Дюкро в лінгвістику з літературознавства. Характерно, що одиниці мови схильні до вираження поліфонічного розподілу ролей, наприклад, у такій специфічній фігурі як діафонія, що враховує позиції адресанта й адресата [21:151].

Основним постулатом поліфонічної організації висловлення є наступний: поліфонія – участь декількох суб'єктів у семантико-прагматичній організації висловлення – протиставляється положенню про одиничність мовця. Теорія поліфонічного розподілу ролей знімає традиційну рівність «одне висловлення = один мовець» [там же:153].

Ж.Анскомбр й О.Дюкро розглядають явище поліфонії в парі з аргументацією. Проаналізуємо з цих позицій таке поліілокутивне БСП:

«L'idée de s'absenter pour deux mois l'éprouverait: que resterait-il de son empire lors de son retour?» (Bazin, 91)

У наведеному БСП із відносинами значеннєвої залежності перша предикативна частина аргументує другу. Страх із приводу від'їзду з будинку мотивує питання, що для самого експліцитного суб'єкта (*la*) є риторичним. Саме таке питання припускає негативну відповідь. Автор цього висловлення є імпліцитним, але представляє основну діючу особу, відповідальну за зміст аргументації. Крім основного позначення цієї особи займенником *la*, у другій частині вона виражена два рази анафорично присвійним прикметником *son*. Адресант висловлення (читач) залишається за кадром, він імпліцитний. Самі експліцитні компоненти *la – son – son* виконують інтегруючу структурну функцію у висловленні.

Підведемо деякі підсумки:

Первісне визначення таксису як відносин одночасності/різночасності (передування, слідування) у зв'язку із уживанням часових форм у складнопідрядних реченнях зараз осмислюється більш широко й доповнюється також відносинами умови, причини, мети й т.д. між компонентами складного речення.

Оскільки подібні відносини характерні й для БСП французької мови, з'являється можливість поширити положення теорії таксису на аналіз цих складних комплексів і включити в сферу таксисних відносин модально-часові, локутивні й суб'єктні значення їхніх предикативних частин.

Увесь комплекс таксисних відносин БСП, поряд з лексичним значенням компонентів, мотивує значеннєві відносини між його предикативними частинами.

Комунікативна релевантність дейктичних елементів предикативних частин БСР визначається їхніми референціальними властивостями, які обумовлені пристосуванням значень одиниць мови до потреб думки мовця в даний момент при даному адресаті й інших конкретних умовах комунікації.

На підставі дейктичних функцій займенникових форм можна розмежувати моносуб'єктні й полісуб'єктні висловлення, які характеризуються різною референтною віднесеністю суб'єктів мовлення. Предикативні частини БСР можуть мати однакову або різну референтну орієнтацію, а також співпадаючу або незбіжну темпоральну референцію.

На закінчення слід відзначити, що розширене розуміння таксису може бути застосоване при аналізі не тільки БСР, але й інших типів складного речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис: Коллективная монография. Отв.ред. А.В.Бондарко. – Л.: Наука, 1987.
2. Храковский В.С. Таксис в простом предложении (конструкции с предлогами после и до) // Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н.Д.Арутюновой. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – С.355-367.
3. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. – Москва. – 1972.
4. Маслов Ю.С. К основаниям сопоставительной аспектологии // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Ленинград. – 1978.
5. Маслов Ю.С. Результатив, перфект и глагольный вид // Типология результативных конструкций: (результатив, стив, пассив, перфект). – Ленинград. – 1983.
6. Grammaire Larousse du français contemporain / Chevalier J.-C., Blanche-Benveniste C., Arrive M., Peytard J. – P. : Librairie Larousse, 1964.
7. Colin J.-P. Dictionnaire des difficultés du français. – P. : Le Robert, 1993.
8. Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodique du français. – P. : PUF, 1999.
9. Grevisse M. Le bon usage. – Paris – Gembloux : Editions Duculot, 1980.
10. Лембик С.А. Прототипические и типовые модели функциональных типов бессоюзных сложных предложений в современном французском языке // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2003. – №586. – С.80-82.
11. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М.: МГУ им. М.В.Ломоносова, 1998.
12. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.
13. Charolles M. La Référence et les expressions référentielles en français. – P. : Ophrys, 2002.
14. Kerbrat-Orecchioni C. L'énonciation. – P.: Armand Colin, 1999.
15. Корбозерова Н.М. Проблеми вивчення змісту мовного знака // Наук. Вісник кафедри ЮНЕСКО Київськ. націон. лінгв. ун-ту. Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Вид. центр КНЛУ. – 2002. – Вип.6. – С.176-181.
16. Падучева Е.В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996.
17. Реферовская Е.А. Философия лингвистики Гюстава Гийома. – СПб.: Гуманитарное агентство "Академический проект", 1997.
18. Guillaume G. Leçons de linguistique 1948-1949. Structure sémiologique et structure psychique de la langue française. – Québec : Les Presses de l'Université Laval, P. : Klincksieck, 1971.
19. Кравченко А.В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейктичность. Индексальность. – Иркутск: Изд. Иркутск. ун-та, 1992.
20. Anscombe J.-C., Ducrot O. L'argumentation dans la langue. – Liège – Bruxelles : Pierre Mardaga, 1988.
21. Moeschler J., Auchlin A. Introduction à la linguistique contemporaine. – P. : Armand Colin, 1997.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Gary R. Tulipe. – P.: Gallimard, 1970.
2. Le Nouvel Observateur. – 2003. – №2005.
3. Lainé P. L'irrévolution. – P. : Gallimard, 1971.
4. Fichet R. Plage de la Libération. – P. : Théâtrales, 1988.
5. Limbour G. La pie voleuse. – P. : Gallimard, 1939.
6. Sartre J.-P. La nausée. – P. : Gallimard, 1938.
7. Giroud F. Mon très cher amour. – P. : Bernard Grasset, 1994.
8. Proust M. A la recherche du temps perdu : A l'ombre des jeunes filles en fleurs. – P. : Bookking International, 1993.
9. Colette. La vagabonde. – P. : Albin Michel, 1958.
10. Marsan H. Place du Bonheur. – Barcelone : Mercure de France, 2001.
11. Déon M. Le jeune homme vert. – P. : Gallimard, 1975.
12. Bazin H. Vipère au poing. – P. : Bernard Grasset, 1948.

ЛЕЩУК Т.Й.

Національний університет "Львівська політехніка"

ДЕНОТАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СІНОНІМІЇ ЯК ЗАСОБУ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

Одною з вкрай важливих проблем значення синонімії в процесах термінологізації є проблема дослідження різних варіантів входження і функціонального використання слів-синонімів в термінології. З цією метою розглядаємо синонімію як засіб термінологічної денотативності фахової лексики. Це явище було об'єктом розгляду деяких вітчизняних дослідників (Гурський С.О., Овчаренко В.М., Лисечко Л.А.). лише на рівні словотворення. Поза увагою залишалося питання про значення синонімії для процесів термінотворення, хоча добре відомо, що саме в термінотворенні виникає багато проблем у зв'язку з наявністю власномовних та запозичених термінологічних відповідників. Явище синонімії в його загальному трактуванні має свою довгу історію розвитку. Так Аристотель [8], а згодом і Вільгельм Гумбольдт [7] та Аугуст Шляйхер трактували слово стосовно позначуваного ним явища чи предмету як таке, що не є їх абсолютно значеннєвим еквівалентом, а лише відносним, тобто таким, який може мати різні значеннєві відповідники (синоніми). Сьогодні це положення не втратило своєї актуальності, проте, розвиток явища синонімії з урахуванням його термінологічного значення, вимагає дальших опрацювань. На відміну від традиційного методу, який полягає в ізолюваному дослідженні явища синонімії, сьогодні потрібний універсальний комплексний підхід, оскільки синонімія є багатограним процесом, який проходить у взаємозв'язку з усім лексичним багатством мови. Цей багатограний семантичний зв'язок виражається системою моделей, що вимагають свого впорядкування.

Звідси і випливає мета нашої праці. Як свідчить проведений нами аналіз, слова-синоніми, за своїм значенням можуть наближатися одні до одних або у більшій чи меншій мірі - віддалятися. Синоніми трактуємо як рівнозначні слова, які творять тематичні групи і тематичні паралелі, залежно від семантичної адекватності, що існує між ними. До першої групи відносимо такі синоніми, які настільки близькі за значенням, що їх навіть ситуативне вживання вимагає уточнення значення їх семантичних відтінків, мовнокультурних і стилістичних характеристик, що вимагає звернення до контексту, /напр., *versuchen, erproben* «пробувати», *projektieren, entwerfen* «проекувати», *die Ventilation, die Lüftung* «вентиляція», *der Bau* «будова», *die Errichtung* «споруда», *das Gebäude* «будинок»; *das Ufer* «берег», *der Strand* «морський берег», *die Küste* - «убережжя», «морський берег», *der Fernsprecher* «телефон», *das Telefon* - телефон, *die Produktion* «продукція», «вибір», *das Erzeugnis* «виріб», *der Export, die Abfuhr* «експорт», «вивіз», «спровадження», *der Import* «ввіз», «імпорт», спровадження, *projektieren* «проекувати», «планувати», «робити ескіз», «проекувати», «планувати», *der Generator* «генератор», «мотор», «двигун», *der Motor* «двигун», «мотор», «генератор», *die Dynamo* - «динамо/машина/», «двигун», «мотор», «генератор»; *der Elektrogenerator* - «електрогенератор», *der Elektromotor* «електромотор».

Розгляд співвідношення компонентів тематичних рядів на основі наведених нами та інших аналогічних прикладів дає нам підстави стверджувати, що їх доцільно досліджувати за тематичними рядами з врахуванням семантичних, стилістичних та інших характеристик. За переліченими ознаками вони можуть виявляти різний ступінь схожості, оскільки, не дивлячись на те, що в основі слів синонімів знаходяться суттєво однакові явища об'єктивної дійсності, у той час, вони виявляють різні стилістичні, естетичні та психологічні характеристики, які можуть впливати з різних суб'єктивних факторів /мовного стилю, авторського стилю, надання слову /терміну/ певного психологічного та мовнокультурного забарвлення та ін./.

Синоніми, як відомо, можуть бути різні за словотвірною побудовою /прості, афіксальні, складні, словосполучення/. Це явище має місце також у фразеологічних зворотах. Проте синоніми в рамках однієї тематичної групи чи ряду обов'язково повинні виражати істотну суть одного і того ж явища, предмета або суть певного ряду чи групи предметів, явищ. При цьому спостерігаємо певну різницю в неістотних ознаках, які не мають засадничого значення у визначенні характеру предмета чи явища /напр., *das Ort* «місце», «місцевість», *der Platz* «місце», «площа», *die Stelle* «місце»; *bauen* «будувати»,

errichten «будувати», *erbauen* «збудувати», «споруджувати», *erbauen* «збудувати», «споруджувати», *herstellen* «виготовляти», *erzeugen* «виробляти», *produzieren* «виробляти продукцію», «випускати продукцію». В такому ж відношенні знаходяться слова, утворені з декількох компонентів. Вони не виходять за рамки відповідної частини мови і мають згадані спільні семантичні ознаки /напр., *das Werk* «завод», *die Grossfabrik* «фабрика» *der Grossbetrieb* «виробниче підприємство», *das Hauptkombinat* «комбінат», *das Auto(mobil)* «автомобіль», *der Kraftwagen* «автомобіль», *das Kraftfahrzeug* «автомобіль» *der Personenkraftwagen* «особовий автомобіль», /»автомобіль», «авто»/, *die Zusammenarbeit die Zusammenwirkung* «співпраця», «співдія», *das Zusammenbrechen das Zusammenfallen das Zusammensinken* «розвалити», «обвалити», «звалити». Для всіх трьох термінів існує одночасно спільне значення «провалювати».

Залежно від ступеня семантичного наближення поділяємо синоніми на дві групи:

а/ абсолютні синоніми, які вказують не лише на ідентичність значення один до одного, але і передають при цьому переважно значеннєві нюанси та деякі мовнокультурні характеристики /напр., *die Produktion* «виробництво», «продукція», *die Erzeugung* «виробництво», «продукція», «добування»; *anwenden* «вживати», «застосовувати», *verwenden* «вживати», «застосовувати», «використовувати», *versuchen, erproben* «випробовувати»/.

б/ відносні синоніми, які передають основні, характерні ознаки одного предмету чи явища, проте відмінність їх пов'язана з трьома факторами - з стильовою своєрідністю використання слова в певному контексті, - з деяким нюансом відхилення значеннєвого навантаження і - з естетикою слова, що в свою чергу поєднуємо з поняттям культури мови /напр., *zerkleinern, zerstückeln* «роздрібнювати», *der Stuhl* «крісло», *der Sessel* «крісло», «предмет для сидіння», *der Eisschrank* «холодильник», *der Eiskasten* «холодильник ненормативний»/. Підбір значення при наявності двох і більше слів синонімів передбачає врахування максимального ступеня ідентичності, значеннєвої відповідності, а далі і стилістичної своєрідності /напр., мовнокультурного забарвлення слова/ та естетичної своєрідності/ напр., літературної звучності, економності і лаконічності вираження, чіткої однозначності та ін./ Фактор економії слова пов'язаний з спільним намаганням того, хто передає і того хто приймає інформацію, щоб зберегти її максимальний обсяг при мінімальній витраті зусиль в процесі комунікації [5,119].

Виходячи зі структурно-семантичного принципу, поділяємо синоніми на синонімічні ряди і синонімічні паралелі, на що вже зверталось увагу вище. Наявність існуючих синонімічних рядів і паралелей з числа власнонімецьких слів і їх відповідників з числа іншомовних слів, свідчить про можливість проведення диференціації між ними як в структурному, так і подекуди в семантичному, стилістичному, естетичному планах. Значну частотність проявляють, наприклад синоніми, які відображають німецько-власномовні або і іншомовні слова /напр., *der Conveyer* «конвейер», *die Taktstrasse* «конвейер», «поточна лінія»; *das Auto(mobil)* «автомобіль», *das Kraftfahrzeug* «автомобіль», «самохід», *der Fortschritt* «поступ», *der Progress* «прогрес»/. Семантичний відтінок між тими синоніми виявляється вже внаслідок їх частотності вживання в різних мовних стилях. Так, за М.Д.Степановою [12, 22] *das Telefon* «телефон» є словом буденного вжитку, в той час, як *der Fernsprecher* «телефон» є урядовим терміном з його стилістичними особливостями, які характеризують синоніми.

Можна назвати також наявність в одному з паралелей / одному з словопари/ нейтральне забарвлення, а у другому слові паралелі /другому з словопари/ наявність подекуди експресивного забарвлення /напр., *das Betriebsgesicht* «обличчя підприємства», «обрис підприємства», *das Betriebsantlitz* «лице підприємства», «обличчя підприємства»; *loben* «хвалити», *preisen* «вихвалити», «хвалити» [12, 22]. Одночасно при виборі варіанта з числа синонімів - одного слова іншомовного походження і другого - власномовного слова, вибирають перше, бо воно, чи його елементи користуються останнім часом зростаючою

частотністю вживання внаслідок їхнього далекоперспективного міжнаціонального характеру [11, 78], що, однак на наш погляд, залишається на сьогодні питанням дискусійним, якщо взяти до уваги потужний вплив іншомовних запозичень.

Синонімічна диференціація потребує врахування такої наявної у словах ознаки, як "культурна забарвленість" [1,14], яка є доповнюючим елементом термінологічної семантики /напр., *praktisch* «практичний», *pragmatisch* «прагматичний», «практичний», *das Gespräch* «розмова», *die Kommunikation* «мовне повідомлення», *das Dialog* «діалог», *Konversation* «конверзація», «розмова» (що відповідає за значенням поняттю - *sprachliche Kontakte* «мовні контакти»). У розгляді таких процесів, коли в паралелях синонімів, або у їх рядах беруть участь загальноновживані слова і одночасно термінологічні слова, не слід трактувати їх на рівні протиставлення одних до одних, а скоріше співставлення. Бо, як слушно зауважує Е.М.Верещагін, так звані, "загально-наукові терміни починають вживатися практично нарівні з загальними словами" [2, 12]. Ця теза знаходить підтвердження також в інших прикладах: *die Dreistufenrakete* «треступінчата ракета», *die Raumschiffbesatzung* «екіпаж космічного корабля», *das Embargo* «ембарго, «заборона вивозу», *der Kran* «кран» /водопроводу/ Вони підтверджують також аналогічну тезу Г. Аугста [6, 349] стосовно уніфікації синонімії. Наводимо ще декілька прикладів: *das Engagement* «ангажемент», «влаштування на службу», «зобов'язання на службі», *die Couch* «кушетка», «тапчан», «отамана», *das Coupe* «купе», «сепаратка», «отамана», *das Barter - der Umtausch* «бартер», «обмін». Такі синонімічні паралелі вживаються тепер у всіх мовних стилях частіше, ніж відповідні синоніми - їх попередники /*das Ausfuhrverbot* «заборона вивозу», *der Wasserhahn* «кран водопроводу», *die Verpflichtung* «зобов'язання», *das Abteil* «відділ», «купе», *das Liegesofa* «софа», «диван», «тапчан»/.

Синонімічні ряди в порівнянні з синонімічними паралелями охоплюють більше ніж два синоніми як з групи власнонімецьких слів, так і з групи іншомовних запозичень /напр., *entdecken* «відкривати», «виявляти», *eröffnen* «відкривати», «починати», *erfinden* «винаходити», «відкривати», *aufmachen* «відчиняти», «відкривати»/; *das Vestibyl* «вестибюль», «передня», *der Vorraum* «передпокій», «сіни», «тамбур», *das Vorzimmer* - прихожа, передпокій, *der Flur* «вестибюль», «передпокій», «прихожа», «поле», *der Korridor* «коридор», «прохід», *die Hall* «хол», «вестибюль»/. Для виявлення значення цих синонімів в кожній ситуації допомагає контекст або фонова лексика [1, 14]. Напр., *in diesem Bezirk hat man Erdöllager entdeckt* «в цьому районі відкрили нафту»/ -«поклади нафти»/, *Haben Sie schon einen Fehler entdeckt* «чи ви вже виявили помилку?» *In unserer Stadt wird die wissenschaftlich-technische Ausstellung entdeckt* «в нашому місті відкривається науково-технічна виставка», *die Sitzung ist eröffnet* «засідання відкрито», *wer hat diese Maschine erfunden ?* «хто винайшов цю машину?», *er möchte ein neues Verkehrsapparat erfinden* «він хотів би відкрити новий транспортний апарат», *die Nachricht ist glatt erfunden* «повідомлення це спочатку до кінця придумано»; *es klingelt, ich werde die Tür aufmachen* «дзвонять, я відчиню двері», *machen Sie den Brief auf* «відкрийте листа» [9, 327].

При підборі того чи іншого синоніма слід враховувати його структурну довжину. При ідентичності значення перевага належить коротшому слову [9, 327], тобто, слову *das Vint* "μвинт" по відношенні до слова *die Schraube* «гвинт», «съруба»/. Проте в кожній ситуації треба враховувати разом семантичну, естетичну і стилістичну відповідність варіанту з ряду наявних синонімів.

Явище синонімії значним чином пов'язане з афіксацією, зокрема з префіксацією. Саме префікси надають словам синонімічності, напр., *ab- ver- a-brennen* «спалювати», *abbrennen* «випалювати», *verbrennen* «згоряти», *verbrennen* «спалювати», *abblühen* «відцвітати», *abblühen* - «в'янути», *verblühen* «відцвітати», *verblühen* «в'янути», *an- ein- ankoppeln* «причіпляти», *ankoppeln* «зчіпляти», *einkoppeln* «з'єднувати», «зчіпляти», *be- ver- bearbeiten* «обробляти», «розробляти», *verarbeiten* «обробляти», «переробляти», *ent ab- entreiben* «виривати», «вихоплювати», *abreiben* «обривати», «зривати», «здирати», *erz- ur-*

erzkonservativ «консервативний» /вищою мірою/, *urkonservativ* «цілком консервативний»; *extra- soder- die Extraausgabe* «екстренний випуск», *die Sonderausgabe* «особливий випуск», *haupt- grund- die Haupt-bedeutung* - «головне /основне/ значення», *die Grundbedeutung* «основне значення», *fort- weiter- fortbauen* - продовжувати будову, *weiterbauen* «далі будувати», *super- hyper- superfein* «дуже тонкий /точний/», *hyperfein* «надтонкий», «надточний», *nicht- un- a- die Nichtparallelitt die Unparallelitt* «неправильність», *die Aparallelitt* «неправильність», «неправильність».

Для слів з префіксами *nicht-, un-, a-* синонімами можуть бути відповідні слова з суфіксом *-los*, напр., *nichtfahrbar, unfahrbar* «непроїзний», *fahrlos* «непроїзний».

Синонімами можуть бути також словосполучення /напр., *es ist ganz egal* «однаково», *es ist ganz gleich* «однаково», *es ist ganz gleichgültig* «байдуже», «однаково»/, або інші види фразеологізмів /напр., *ich habe alle Hände voll zu tun* «роботи маю по самі вуха», *ich stecke im Moment bis Hals in der Arbeit* «з головою поринув я в роботу», *ich habe gegenwärtig sehr viel zu tun* «зараз маю багато роботи», *ich bin im Augenblick sehr stark beschäftigt* «ні хвилини часу не маю» /«я дуже зайнятий»/; Тут наявна різна ступінь естетичного чинника. Також серед прислів'їв знаходимо синоніми /напр., *Fleiss bringt Brot, Faulhei t- Not* «старанність багатить, лінівство - біднить», *Arbeit bringt Brot, Faulenzen-Hundersnot* «праця -добро, лінощі - зло»; *Not macht erfinderisch* «потреба є основою винахідливості», *Not, bricht Eisen* «нужда ламає залізо», *Not sucht Brot* «проголодаєшся, так і хліба знайти догадаєшся» [4, 441]; *das rechte Wort, am rechten Ort* «золоті слова вчасно і до речі сказані», *ein gutes Wort findet guten Ort* «добре слово найде добру людину»/. (З лексикологічних джерел назвемо Словник синонімів німецької мови початку ХУІ ст., побудований на латинсько-німецьких співставленнях і відповідає науковим вимогам [3, 121]. Слова укладені тут за алфавітним принципом, на предметно-синонімічних рядах. У ньому, крім загальної, зустрічається також фахова лексика).

З розвитком точних наук, з виникненням нових понять як в науково-технічних, так і в інших сферах життя, можемо констатувати, що в конкретно визначеній ситуації може бути використане тільки одне слово з синонімічного ряду або синонімічної паралелі, як оптимальний варіант з числа декількох. Вибір такого слова залежить великою мірою від значенневої суті, від контексту, від своєрідності жанрового і авторського стилю, від естетичної характеристики слова, від часових обставин.

При виборі варіанту з ряду синонімів слід враховувати нюанси значень багатьох слів синонімів /напр., *der Rundfunk* «радіомовлення», «радіо», *das Radio* «радіо», «радіомовлення»; *der Boden* «земля», «грунт», *der Grund* «грунт», «підвалина», «земля»; *der Augenblick* «мить», «хвилина», *der Moment* «момент», «мить»; *der Aufzug, der Fahrstuhl* «ліфт», «вінда», «хід», *der Lift* «ліфт»; *das Ergebnis* «результат», «наслідок», *das Resultat* «результат»; *versuchen* «пробувати», *probieren* «випробувати», «спробувати», *erprobe* «випробувати»/.

Проведений нами комплексний аналіз дає підстави зробити висновок про те, що: 1/ вибір того чи іншого значенневого терміна, пов'язаний з контекстом. Функціональне значення синонімів, які існують як продукт словотвору і як продукт запозичення, а також як продукт фразеології, є для мови, включаючи її компонент - наукову мову, важливим лексикозбагачуючим чинником. Це явище є характерним для сучасної німецької наукової мови індоєвропейської групи. 2/ Синоніми, які виражають термінологічні поняття, хоча симантично можуть бути тотожними в адекватними, все ж виражають певну смислову відмінність, яка впливає з відмінності мовнокультурних, психологічних, стилістичних характеристик

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянова И.Е. К определению понятия культурно-окрашенной лексики. В кн.// Сборник научных трудов "Языковая норма и вариантность", -Днепропетровск, ДГУ, 1981, - стор. 14. 2. Вацынина Е.И., Молоткова Ш.Р. Словообразование немецкого языка. -М - Л., 1965. 3. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики англійської та

української мов. -К.: Радянська школа, 1960. 4. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. -2-е изд. -Харків, 1888. -Т. 1-2.- с. 235. 5. *Правда В.И.* К вопросу экономии в языке. //Сборник научных трудов “Языковая норма и вариантности”. -Дніпропетровськ, ДДУ, -1981. 6. *Augst G.* Lexikon zur Wortbildung. Tübingen, 1975, . S..22. 7.. *Humboldt W.* v. Iber das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen prachewn der Sprachenentwicklung. /Wilhelm von Humboldt Werke in 5 Bänden. Bd. III. -Berlin, 1963. 8. *Kotarbinski T.* Elementy teorji poznanja, logiki formalnej i metodologji nauk. -Lwow.: w-wo Ossolinskich. 1929. 9. *Posner R.* Bedeuung und Gebrauch der Satsverknupfer in den naturlchen Sprachen. //Sprachakttheorie und Semantik. Hg. von Grewendorf. -Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979. 10. *Reinhardt W.* Zu einigen aktuellen Problemen der Terminologiebildung. In: Wiss. Zeitschrift der TU Dresden, N2, 1969, s.427. 11.*Reinhardt W.* Zu einigen Fragen der sozialistischen Sprachkultur im wissenschaftlich-technischen Sprachbereich. //Maschinenbautechnik, -Berlin, 1979, № 2. 12. *Stepanowa M.D., Cernysewa I.I.* Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. -Moskau, Verlag “Hochschule”, 1975.

МАЛЮКО Т.В.

Запорізький національний технічний університет

ГІБРИДНІ УТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ HYBRID FORMATIONS IN GERMAN FINANCIAL AND ECONOMIC LEXICON

Сьогодні, коли географічна відстань більше не грає ролі, взаємний вплив культур і, відповідно, мов різних народів відчувається особливо сильно. Економічні, політичні, культурні і мовні контакти ведуть до появи в мові нових понять, нової лексики, створеної як на базі рідної мови, так і запозиченої з інших мов. Взаємодію мов лінгвісти зазвичай пов'язують з теорією мовних контактів і підкреслюють універсальність цього явища. І.Бодуен де Куртене стверджував, що у світі немає жодної мови, у якій не було б запозичень, оскільки немає і не може бути жодного чистого, не змішаного мовного цілого [1: 363].

Проблема запозичення завжди була однією із самих суперечливих у лексикології. Сьогодні у різних авторів можна зустріти прямо протилежні оцінки запозичення. Одні вважають зростання числа запозичень ненормальним явищем, що засмічує мову і перешкоджає розвитку її словотворчих можливостей [2, 3]. Інші думають, що запозичення сприяє розвитку мови й удосконаленню її можливостей. Це виявляється в словотворі, у запозиченні словотворчих засобів, в активному використанні малопродуктивних моделей мови, що запозичає, при калькуванні [4, 5, 6]. У цілому, незважаючи на окремі спроби перешкодити проникненню в мову запозичених слів, більшість лінгвістів розглядає дане явище як цілком природне для процесу розвитку мови.

Запозичення в термінології завжди займали значне місце протягом усього періоду формування мови науки, оскільки саме термінологічна лексика є тим шаром словникового складу, що найбільш інтенсивно обмінюється і показує тенденцію до інтернаціоналізації [7: 154]. Проте оцінка запозичень у термінологічній лексиці повинна бути дана з урахуванням об'єктивних причин, що сприяють запозиченню того чи іншого терміна: пріоритет мови, на базі якої сформувалося наукове поняття, лінгвістичні переваги запозичення, які включають стислість найменування, його чітку дефініцію, здатність до подальшого словотвору і т.д.

Будь-яке запозичення повинне бути обумовлене певними причинами, як позамовними (культурний вплив одного народу на інший, авторитетність мови-джерела, наявність усних і письмових контактів країн з різними мовами, історично обумовлене захоплення певних соціальних шарів культурою чужої країни і т.і.), так і інтралінгвістичними. До останніх відносять, по-перше, відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета чи поняття. По-друге, запозичені терміни можуть бути коротшими і «зручнішими» аніж їх еквіваленти у мові, що запозичає. По-третє, відсутність у мові-рецепторі можливості утворення похідних від наявного в даній мові

споконвічного слова, у той час як запозичений синонім має необхідну словотворчу потенцію. Ще одна причина криється в нагромадженні в мові, що запозичає однотипних слів, у яких намічається вичленовування одного з подібних елементів, що призводить до запозичення морфем і словотворчих елементів.

Слід також зазначити, що процес запозичення термінів незначно відрізняється від запозичення слів загальнолітературної мови. Досвід свідчить, що більшість запозичень відбувається в термінології, тому практично усе, що говориться в літературі про запозичення взагалі, справедливо і для термінів [8: 108].

У лексикології розрізняють ряд класифікацій запозичень з урахуванням різних аспектів їхнього розгляду. Класифікація, в основу якої покладений хронологічний аспект, враховує час фіксації і періоди запозичення [4, 9, 10]. Згідно з класифікацією за семантико-стилістичним принципом виділяють три групи лексики: 1) інтернаціоналізми; 2) загальноновживані іноземні слова; 3) менш вживані іноземні слова [11]. Існує також і класифікація, в основу якої покладені причини запозичення, що поділяються на інтралінгвістичні і екстралінгвістичні [12]. Проте найбільш поширеною є класифікація Е. Хаугена, яка основана на структурній диференціації запозичених слів, і в якій був запропонований термін "гібридні утворення" [13]. Відповідно до даної класифікації можна виділити три основні різновиди іноземних слів:

слова без морфемної заміни, що переносять у мову, що запозичає, крім значень увесь свій морфемний склад (loan-words);

слова з частковою морфемною субституцією або гібриди, що лише частково складаються з іншомовних елементів (loan-blends);

слова з повною морфемною субституцією, тобто кальки або семантичні запозичення. (loan-shifts).

Подібний розподіл був прийнятий багатьма дослідниками, які виділяють три основних типи запозичень, запропонованих Е.Хаугеном, використовуючи іншу термінологію: матеріальні (прямі, оригінальні, формальні), кальковані (перекладні, внутрішні, сховані) і змішані запозичення [8,14,15,16].

У більшості проаналізованих нами лінгвістичних досліджень лише констатується факт розповсюдження способу термінологічної номінації, який базується на аглютинативному характері інтернаціональних терміноелементів, на можливості їх приєднання до основ слів національної мови. Проте аналізу цього явища приділяється мало уваги. Завдання, яке ми поставили перед собою у даній статті, полягає у виявленні особливостей гібридних утворень у досліджуваній термінології як мовного явища та виділенні їх формальних моделей на базі фінансово-економічних термінів. Зауважимо, що результати нашого аналізу можуть представляти інтерес для вивчення сучасних словотворчих процесів як у межах досліджуваної термінології, так і для німецької лексики в цілому.

Зазвичай появу в мові слів зі «здвоєною» етимологічною природою, так званих гібридних утворень, пов'язують зі словотворчою асиміляцією як одним зі способів включення запозичень у систему іншої мови. Під гібридними утвореннями Е.Хауген розуміє слова, що частково складаються з іншомовних елементів. Гібриди виникають як наслідок «морфематизації» іншомовних елементів, тобто включення запозичених морфем у процеси словотвору мови, що запозичає [17]. У той же час гібридний словотвір – «спосіб підключення чужих слів не тільки до підсистем німецького словотвору, але і до етимологічних гнізд як форм збереження лексики в пам'яті носіїв мови» [18:124], що у свою чергу підтверджує лінгвістичний закон про те, що кожне слово сплетене з іншим, чи то явні словотворчі етимологічні зв'язки чи понятійні співвідношення. Слід зазначити, що під гібридними утвореннями або "терміногібридами" в даній статті ми розуміємо два типи зовні схожих мовних одиниць - напівзапозичення і напівкальки. Перші побудовані згідно дериваційних моделей мови-рецептора, а другі утворені за моделями мови-джерела.

Велика частина запозичених одиниць, як зауважують дослідники, виявляє здатність до деривації, і лише незначна частина залишається пасивною [19, 20]. Серед факторів, що впливають на словотворчу активність запозичень називають такі [17, 21]:

Словотворча активність залежить від морфологічної структури запозиченого слова. Чим складніше морфологічна структура, тим слабкіша словотворча активність.

На ступінь словотворчої активності запозиченого слова впливає значення цього слова. Чим складніше семантична структура слова, тим сильніше його словотворча активність.

Ступінь словотворчої активності іншомовних лексем прямо пропорційна ступеню їх граматичної асиміляції. Більш високий ступінь граматичного освоєння запозичення розширює можливості утворення похідних від нього лексичних одиниць.

Вирішальним виявляється і фактор комунікативної актуальності і соціальної значущості запозичення. Часте вживання деяких запозичень у засобах масової інформації й у повсякденному мовленні впливає на їхню здатність породжувати похідні одиниці.

Таким чином, запозичення, асимілюючись в мові-рецепторі, стають його дериваційною базою. У свою чергу, здатність запозичень до створення словотворчих гнізд у мові, що запозичає, свідчить про високий ступінь їх лексико-семантичної асиміляції.

Аналіз фінансово-економічної лексики німецької мови дозволяє нам виділити наступні моделі гібридних утворень:

Модель безафіксного словотвору, що передбачає функціонування однієї і тієї ж основи в умовах різної дистрибуції. Відповідно до даної моделі утворюються дієслова від запозичених іменників: *Job – jobben, Boom – boomen, Charter – chartern, Deal – dealen, Manager – managen, Test – testen*.

Префіксальна модель. Наприклад: *Aberdepot, Nachakzept, Nachgiro, Untermakler, Überprofit, Subvertreter*.

Суфіксальна модель. Наприклад: *Konsolidierung, Charterung, Addierer, konsignieren, trassieren, volontieren, fiduziarisch, girierbar, ressortmäßig*.

Префіксально-суфіксальна модель. Наприклад: *Nachfrakturierung, Verauktionierung, abqualifizieren*.

Модель складного слова. Як показав проведений аналіз, дана модель найбільш різноманітна і сама численна, що свідчить про високу продуктивність словоскладання у німецькій мові. У залежності від позиції запозиченого компонента у складному слові можна виділити наступні моделі гібридних утворень-комполітів, де $M_1, M_2 \dots$ – модель, НК – німецький компонент, ЗК – запозичений компонент:

M_1 : НК+ЗК – *Eigendepot, Eilavis, Goldagio, Handelsavis, Mehrporto, Nachweismakler, Ölmultis, Weltbusiness, Teilakzept, Zollblockade, Wirtschaftsboykott, Versicherungsmakler, Vollcharter, Schieberboom, Kaireceipt, Warenmanko, Zinsswap*;

M_2 : ЗК+НК – *Remboursgeschäft, Backup-Einrichtung, Depotabteilung, Detailhandel, Dumping-Politik, Consulting-Unternehmen, Charterflug, Discountpreis, Engroskauf, Background-Verarbeitung, Brokerhaus, Holdinggesellschaft, Incentive-Reise, Usancekurs, Aliud-Lieferung, Clearingverfahren, Leasingvertrag, Callgeld, Junktimgeschäft, Jumbo-Frachter, Stockpile-Verkäufe, Dumpingpreis, Emissionsgewinn, Fixgeschäft, Franchisegebühr, Franchisegeber, Imagepflege, Imageschaden, Portosatz, Poolabkommen, Recyclingunternehmen, Servicetätigkeit, Tab-Karte, Tab-Reiter, Transferabkommen*;

Перші дві моделі є базовими для подальшого утворення інших більш складних моделей:

M_3 : НК+НК+ЗК – *Wertpapierswap, Mittelstandsmanager, Außenhandelsarbitrage, Mehrfachjobs, Vollzeitjob*;

M_4 : (ЗК+ЗК)+НК – *Off-Shore-Geschäfte, Second-hand-Geschäft, Joint-venture-Partner*.

Підставою для виділення двох компонентів в основі іноземного слова нам послужило їхнє написання через дефіс, оскільки компоненти іноземних композитів написані разом не сприймаються в німецькій мові як складні слова.

M₅: ЗК+(ЗК+НК) – Trade-Marketingverfahren;

M₆: ЗК+НК+НК – *Nostroruthaben*;

M₇: ЗК+(НК+НК) – *Journal-Hauptbuch*;

M₈: НК+ЗК+НК – *gesackt-lose-gesackt*;

M₉: ЗК+ЗК+(НК+НК) – *Memorial-Order-Buchführung*;

M₁₀: НК+ЗК+НК+ЗК – *Neugirosammeldepot*.

Специфічна для німецької мови можливість субстантивації слів поширюється на цілі синтагми і речення, що призводить до утворення голофрастичних конструкцій – особливого типу універбів, при якому у рамках однословності і субстантивації зберігаються міжслівні зв'язки вихідних словосполучень і речень [18:18]. Декілька голофрастичних гібридних утворень були виявлені нами в досліджуваній термінології: *just-in-time-Lieferung*, *Do-it-yourself-Methoden*, *Business-to-Business-Vermarktung*.

Більшість гібридних утворень – складні слова, що входять до класу іменників. Гібридні утворення, представлені складними прикметниками, дієсловами і дієприкметниками нечисленні.

За структурою складні іменники поділяються на дві групи: 1) композити, у яких перший компонент є іменником – *Frachtbroker*, *Nachfrageboom*, *Öl embargo*; 2) композити, у яких перший компонент належить до іншої частини мови: а) прикметника – *Minimaldeal*, *Billigjobs*, *Consulting-Betrieb*, *Eigendepot*; б) дієслова – *Werbebudget*, *Fixgeschäft*; в) числівника або сполучення числівника з іменником – *Zweitjob*, *Second-hand-Geschäft*; г) прислівника – *Nettogewinn*, *Mehrporto*, *Sofortinkasso*. Іноземні ініціальні основи можуть бути також виражені іменами власними, що підтверджують виявлені нами терміни-епоніми: *Phillips-Kurve*, *Kondratieff-Zyklus*, абрєвіатурами – *GATT-Abkommen*, *Cocom-Problematik*, *A.A.R-Versicherung*, *job-Lieferung*, *NATO-Rat*, *UNO-Sicherheitsrat*.

Сучасний фінансово-економічний лексикон тяжіє до слів іншомовного походження. Треба зауважити, що, незважаючи на сильні зв'язки з греко-латинськими основами й елементами, чисельне зростання словникового складу сучасної німецької мови сьогодні відбувається головним чином за рахунок припливу англоамериканізмів. М.Лангнер навіть називає англійську мову «латинською мовою ХХ сторіччя» [22: 410]. Актуальним залишається зауваження Ф.П. Філіна про те, що «яку би галузь науки і техніки ми не взяли, скрізь англїцизми в їхньому американському варіанті зустрічаються у величезній кількості» [3:25]. Дану тезу підтверджують і приведені нами приклади гібридних утворень у сфері економіки і фінансів. Це пов'язане насамперед з високим розвитком і могутнім впливом американського бізнесу на міжнародній економічній арені.

Проведений аналіз формальних характеристик гібридних утворень у німецькій фінансово-економічній лексиці дозволяє зробити наступні висновки:

Гібридні лексеми утворюються, в основному, за п'ятьма словотворчими моделями німецької мови: безафіксною, префіксальною, суфіксальною, префіксально-суфіксальною і моделлю складного слова. Остання модель найбільш частотна.

У залежності від положення запозиченого компонента в складному слові виділяються дві базові моделі (НК+ЗК; ЗК+НК), що є основою для утворення більш складних моделей. Найбільш численна модель ЗК+НК, у якій запозичений елемент займає позицію визначального компонента.

Більшість гібридних утворень – складні слова, що входять до класу іменників. Гібридні утворення, представлені складними прикметниками, дієсловами і дієприкметниками нечисленні. Ініціальний компонент гібридних композитів може бути виражений різними частинами мови: іменником, прикметником, дієсловом, числівником, а також власним ім'ям та скороченням.

Наведені приклади свідчать про зростаючу роль і постійний приплив англоамериканізмів у досліджуваній термінології, що підтверджує тезу про вплив стану суспільства на мову, яка прагне до пристосування до змін умов у житті суспільства, його ідеалів і цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – Т.1. – М.: АН СССР, 1963.
2. Яковлев К.Ф. Как мы порти́м русский язык. – М., 1976.
3. Филли́н Ф.П. Научно-техническая революция и проблема билингвизма в современном мире // Научно-техническая революция и проблема функционирования языков мира. – М.: Наука, 1977.
4. Гутман А.А. Английские заимствования в современном французском языке: АКД. – М., 1963.
5. Молочко И.М. Лексика и фразеология русского языка. – Минск, 1974.
6. Пономаренко Л.А. Калькирование как вид влияния одного языка на другой. – М., 1968.
7. Stepanova M.D., Černyševa I.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau: „Vysšaja škola“, 1986. – 247 S.
8. Гринев С.В. Терминологические заимствования. Краткий обзор современного состояния вопроса // Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982.
9. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968.
10. Акылбекова З. О роли заимствованной лексики в формировании терминологических систем // Вопросы киргизской терминологии. – Фрунзе, 1965.
11. Гранаткина Л.Ю. Иноязычные слова и их стилистическое использование в современном немецком языке // Уч. зап. І МГПИИЯ. – Т.10. – М., 1956.
12. Волохов Ю.К. Словарные заимствования, пополнившие английскую лексику в XX веке: АКД. – Киев, 1974.
13. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing // Language 1950. – Vol.26. – №2. – pp.210-231.
14. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982.
15. Наркевич И.Р. Калькированные слова русского происхождения в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1973. – 31 с.
16. Keller R.E. Die deutsche Sprache und ihre historische Entwicklung. – Hamburg: Buske, 1986.
17. Fleischer W., Bärz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Niemeyer, 1992.
18. Розен Е.В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. – М.: Изд-во «Менеджер», 2000.
19. Шишова Н.В. Актуальные тенденции в развитии современного немецкого лексикона // Немецкий лексикон: семантика–прагматика–лексикография: Сб. н. тр. – Вып. 412. – М., 1983. – с.12-18.
20. Малькевич А.Т. Иноязычные элементы и их роль в системе номинации: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1986. – 16 с.
21. Крысин Л.П., Хак Су Ю. О словообразовательных возможностях иноязычных неологизмов // Филологические науки. – 1998. – №3. – с.15-22.
22. Langner H. Zum Einfluss des Angloamerikanischen auf die deutsche Sprache in der DDR // Zeitschrift für Germanistik. – 1986. – Heft 4. – S. 402-419.

ОЖИДРЯНОВА В.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

СТРУКТУРНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕКСТІВ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ (НА МАТЕРІАЛІ ПРЕС-РЕЛІЗІВ ОБСЄ)

Дискурс у сфері публік релішнз - це відносно новий тип дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками тощо і суспільством в загалом. Такі зв'язки роблять діяльність організації, політика більш прозорішою, зрозумілою решті суспільства. Публік релішнз (ПР) - це комунікація у сфері відносин суспільних інституцій з громадянами, тобто суспільна комунікація. Головне її завдання створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціально-політико-психологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча.

Дискурс ПР виконує певні функції, а саме, з його допомогою здійснюють плановий і постійний зв'язок між організацією і громадськістю, проводять моніторинг свідомості, думок, ставлень і поведінки як у середині організації, так і поза нею, аналізують вплив політики на спільноту тощо. В міжнародній сфері спілкування ПР вивчає та оцінює настрої та ставлення міжнародної спільноти, розробляє та реалізує програму дій, спрямовану на досягнення кращого розуміння і позитивного ставлення до інституції на міжнародній арені. Для виконання цих функцій дискурс ПР використовує різноманітні засоби, прийоми,

інструменти, такі як виставки, презентації, інтерв'ю, прес-релізи, буклети, веб-сторінки в Інтернеті тощо [1: 14].

Формуючи громадську думку, виступаючи ефективним інструментом для встановлення зв'язків з громадськістю, тексти паблік рілейшнз виконують не тільки інформативну, а й прагматичну функцію. Тексти ПР структурно та лінгвістично організують інформацію так, щоб її було точно, стисло та швидко передано; було одержано й адекватно декодовано; щоб вона надавала відповідний ідеологічний та емоційний вплив на читача. Специфічна побудова текстів ПР (на прикладі прес-релізів ОБСЄ) служить різноманітним цілям, у першу чергу вони повинні змусити читача проявити інтерес та забезпечити компресію інформації. *Актуальність* статті обумовлена необхідністю виявити та комплексно дослідити специфічні особливості лінгвістичної та екстралінгвістичної організації текстів прес-релізів в контексті дискурсу ПР. У статті ставимо за мету дослідити лінгвістичні складові прес-релізу із виявленням структурних та комунікативно-прагматичних особливостей текстів паблік рілейшнз.

Дискурс ПР - складне комунікативне явище, його стратегічні комунікативні цілі - інформування, оцінювання, коментування та вплив на громадську думку. Вивчення ролі комунікації у галузі ПР неодмінно вимагає розгляду питання про реалізацію основних функцій мови, що визначаються як спілкування, повідомлення та вплив - у текстах, які використовуються для створення іміджу організації [2:3-4]. Якщо звернутися до текстів, які існують у галузі ПР, то легко можна виявити базову дихотомію: текст-повідомлення і текст-вплив [3:3]. В ОБСЄ - це інформаційні та інформаційно-аналітичні матеріали, а саме, прес-релізи (press release - поширення інформації з метою "паблісіті"), доповіді (speech and presentation), попередні висновки (preliminary statements), річні звіти (annual reports), огляди (reviews), інформаційні матеріали та брошури.

Яскравим прикладом тексту ПР є прес-реліз. Емпіричну базу дослідження складають 50 англійських прес-релізів ОБСЄ, присвячених виборчим процесам в Македонії (FYROM), Україні, Молдові, Киргизії, які відбувалися у 2004-2005 роках. (OSCE/ODIHR Press-Conference on Presidential / Parliamentary Elections [www.osce.org/odihf]).

Новинний реліз, чи прес-реліз - основний тип тексту, що складає елемент програми організації з питань роботи з громадськістю. Це означає, що він має відповідати стандартним вимогам до оформлення релізів: 1) має становити інтерес для висвітлення у пресі; 2) має надавати інформацію чи новини, які зацікавлять цільову аудиторію. Прес-реліз не є рекламою; перебір хвалебних прикметників і гіперболізації можуть стати гарантією того, що прес-реліз не буде опубліковано [4:117].

Як правило, формат прес-релізу ідентичний (стандартний), але все ж, за визначенням Т.Бівінса, існують такі типи релізів:

Стандартні публіцистичні прес-релізи (надають інформацію про організацію, захід або особистість, цікаву як для місцевих, так і регіональних/національних ЗМІ).

Релізи про продукт/послугу (комерційні прес-релізи).

Фінансові прес-релізи [3:44].

"Для написання доброго прес-релізу визначається тема, уся найбільш важлива інформація надається на самому початку релізу, перше висловлення підтверджується фактами, менш важливі деталі лишаються наприкінці. Це відомий стиль "перевернутої піраміди" [5:60].

Проаналізуємо структурні особливості тексту ПР на прикладі прес-релізу ОБСЄ, присвяченого виборам Президента України у 2004 році.

INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION

PRESS RELEASE

Widespread campaign irregularities observed in Ukrainian presidential election

(Lead paragraph) (де?) Київ, (коли?) 1 November 2004 - (що?) The first round of voting in the 31 October presidential election in Ukraine did not meet a considerable number of OSCE, Council of Europe and other European standards for democratic elections. (чому?) State executive authorities and the CEC displayed a lack of will to conduct a genuine democratic election process, concluded (хто?) the International Election Observation Mission in a preliminary statement released today. Nevertheless, the very high participation of the electorate and civil society in the election process show encouraging signs for the evolution of Ukrainian democracy.

(Text) The mission included some 600 observers from The OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). It reported a number of concerns about the electoral process, including bias by the State media, interference by the State administration in favour of Prime Minister, the disruption or obstruction of opposition campaign events by the State authorities, and inadequacies in the Central Election Commission's handling of complaints.

"With a heavy heart, we have to conclude that this election did not meet a considerable number of OSCE, Council of Europe and other European standards for democratic elections", said Mr. Bruce George, President emeritus of the OSCE Parliamentary Assembly and the Special Co-ordinator for the short-term observers. "Consequently, this election process constitutes a step backward from the 2002 elections".

"Although we are grateful to the Ukrainian authorities for their co-operation during our mission, we regret that they did not create equal campaign conditions. The election also came up short on other counts, such as the failure to allow Ukrainian civil society to directly observe the process", said Ambassador Geert-Hinrich Ahrens, Head of the OSCE/ODIHR's long-term observation mission. "We will remain in the country, and we call on the authorities, including the Central Election Commission, to address existing deficiencies prior to the second round."

The Head of the delegation from the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Mr. Doros Christodoulides, said: "Ukraine now has three weeks to show that it is willing organize democratic elections in accordance with its commitments. Both the authorities and political forces should ensure that both candidates have equal access to, and unbiased coverage by, the media, and should prosecute to the full extent of the law any violations committed during the first round."

"The elections represent a significant test for democracy in the country, and we welcome the high participation of voters on polling day. The conclusions must be taken on board in order to ensure that the second round is free and transparent and that the people of Ukraine can elect the President of their choice," said Mr. Marek Siwiec, Head of the delegation from the European Parliament. "The European Parliament stands ready to co-operate with the next President of Ukraine and looks forward to fruitful dialogue as part of the European Neighborhood Policy and agreed Action Plan."

"We absolutely trust and stand by the findings of the long-term observation mission, those of the short-term observers deployed on election day", said Jane Cordy, Head of the NATO Parliamentary Assembly delegation. "A true democracy thrives on the freedom of its citizens to express a plurality of opinions and to express their will in the election of their representatives. Taking into account the irregularities observed in the election we distrust the results brought to public. It is a disappointment for the Ukrainian people, especially for those we saw working so hard on election day itself."

(Recap) A final report will be released four to six weeks after the completion of the electoral process.

(Contact information) For further information contact:

Urdur Gunnarsdottir, OSCE/ODIHR Spokesperson:+4860368311, Urdur@odir.pl
Jan Jooren, Press Counsellor, OSCE Parliamentary Assembly:+4564872, jan@osce.uk
Vladimir Dronov, Council of Europe Parliamentary Assembly: +33 689 999 049,
vladimirdronov@coe.int
Pietro Ducci, European Parliament, +32 2284 5665, pducci@eurparl.eu.int
Svetlana Vetova, NATO Parliamentary Assembly:+324749311, vetova@natopa.int

Аналіз вищенаведеного тексту показав, що структура прес-релізу ОБСЄ включає у себе як *вербальні*, так і *невербальні* засоби комунікації. До невербальних засобів відносяться графічні символи. Це емблеми п'яти суспільно-політичних організацій, які виступають під егідою ОБСЄ і приймають участь у мовленнєвій взаємодії комунікативного простору прес-релізу. Ці невербальні знаки - символи виконують певну асоціативну функцію, яка конкретизується у ланцюгу: графічний корелят (зображення) → вербальний корелят (назва організації) → людина (представник організації). Цей асоціативний ланцюг актуалізується у контексті прес-релізу ОБСЄ наступним чином:

→ The OSCE Parliamentary Assembly → Mr. Bruce George, President emeritus of the OSCE Parliamentary Assembly

→ The OSCE/ODIHR's long-term observation mission → Ambassador Geert-Hinrich Ahrens, Head of the OSCE/ODIHR's long-term observation mission

→ The Parliamentary Assembly of the Council of Europe → Mr. Doros Christodoulides, Head of the delegation of the Council of Europe

→The European Parliament → Mr. Marek Siwiec, Head of the delegation from the European Parliament

→The NATO Parliamentary Assembly → Jane Cordy, Head of the NATO Parliamentary Assembly delegation

Треба звернути увагу на той факт, що у вищенаведеному прес-релізі кількість емблем чітко відповідає кількості представників організацій, які висловлюють свою думку і дають оцінку виборчому процесу у тексті. Тобто, невербальні засоби (а в нашому прикладі емблеми провідних пан-європейських організацій) виконують важливу комунікативну функцію встановлення контакту з адресатом, забезпечуючи його (адресат в прес-релізі - громадяни через ЗМІ в якості медіатора) необхідними базовими знаннями (тезаурус читача) для подальшого успішного сприйняття тексту.

Крім невербальних засобів структура прес-релізу включає такі композиційні складові:

Заголовок (Headline) "*Widespread campaign irregularities observed in Ukrainian presidential election*" розглядається в контексті прес-релізу як основний актуалізатор текстового концепту. Він виконує прогнозуючу функцію з опорою на тезаурус читача прес-

релізу. "Завдання заголовку як одного з перших знаків тексту: загострити увагу читача, встановити контакт з ним, спрямувати його очікування-прогноз [6:93]". Як бачимо, по змісту і прагматичним характеристикам заголовок наближається до програмної заяви в ініціальной текстовій позиції. Це компресія інформаційного навантаження всього прес-релізу, стислий виклад основної ідеї.

Перший параграф (Lead paragraph). Це свого роду розгорнутий підзаголовок, який повинен завоювати увагу читачів і містити необхідну інформацію, пов'язану з темою релізу, відповідаючи 5 W's (who, what, when, where, why - тобто хто? що? де? коли? чому?)[7:55]. Проілюструємо це на прикладі вищенаведеного прес-релізу. Починається резюмуючий параграф із місця події - місто, час (число, місяць, рік).

(де?) Kyiv, (коли?) 1 November 2004

(хто?) ...the International Election Observation Mission...

(що?) The first round of voting in the 31 October presidential election in Ukraine did not meet a considerable number of OSCE (...) standards for democratic elections...

(чому?) ...State executive authorities and the CEC displayed a lack of will to conduct a genuine democratic election process...

Текст (Text). Наступна частина прес-релізу, базується на першому параграфі, що несе основне інформативне навантаження. Як правило, в тексті прес-релізу інформація в цій частині надається у порядку її значимості. Що стосується прес-релізів ОБСЄ, то категорія значимості не може бути визначена, оскільки тут учасники мовленнєвої взаємодії є представниками рівних за політичним статусом та ступенем впливовості організацій. (*The OSCE Parliamentary Assembly, The OSCE/ODIHR observation mission, The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, The European Parliament, The NATO Parliamentary Assembly*). У прес-релізі твердження промовців подаються прямою мовою; безпосереднє цитування провідних представників інституцій для підтвердження основної тези прес-релізу ОБСЄ, безумовно, підвищує ступень аргументативності, а також оживлює стандартний текст, надає йому актуальності. "Прес-реліз повинен бути настільки актуальним, наскільки це можливо [8:48]". Кожний параграф цієї частини тексту представляє собою вербальну реакцію-цитату представника інституту на основну тезу прес-релізу. Проілюструємо це у наступному прикладі: "*With a heavy heart, we have to conclude that this election did not meet a considerable number of OSCE, Council of Europe and other European standards for democratic elections*", said Mr. Bruce George, President emeritus of the OSCE Parliamentary Assembly and the Special Co-ordinator for the short-term observers. "*Consequently, this election process constitutes a step backward from the 2002 elections*". Це вербальна реакція представника Парламентської асамблеї ОБСЄ Брюса Джорджа на тезу прес-релізу. Нагадаємо, що основна теза прес-релізу стисло викладена у тексті заголовку: *Widespread campaign irregularities observed in Ukrainian presidential election*. З точки зору змісту ці вербальні реакції можна віднести до категорії Коментарі, однак по своєму ілюкутивному наміру вони представляють собою мовленнєві дії, до яких припускаються з ціллю вплинути на громадську думку, тобто керувати свідомістю адресату.

Додаткова інформація. (Recap). Заключна фраза тексту *A final report will be released four to six weeks after the completion of the electoral process* свідчить про те, що "життєвий сюжет" цього тексту ще не закінчений і виявляється настільки суспільно значущим, що його ротація продовжується і набуває протяжності у часі. Це є ознакою гіпертекстуальності.

Контактна інформація. (Contact information). Зазначається ім'я, посада представника інститут\організації, до якого зацікавлені особи можуть звернутися після ознайомлення з релізом. Потім слідує номер телефону, адреса веб-сторінки, або e-mail.

У текстах ПР прагнення автора найбільш повно й адекватно передати інформацію пояснює таку рису прес-релізу як прозорість змістовних зв'язків у викладі матеріалу, логічну чіткість і ясність у виразі суджень та узагальнень. В структурі тексту це досягається за рахунок уникання синтаксичної складності, а саме, широко використовуються пасивні

конструкції, безособові прості речення. Наприклад типові речення прес-релізу ОБСЄ: *The opportunity to improve the electoral process between the two rounds was not used. This was not certainly a competitive election. There were some encouraging aspects in the first round. The turnout in some territorial election commissions is unrealistic and highly suspicious. This election did not meet a considerable number of OSCE, Council of Europe and other European standards for democratic elections The Mission reported a number of concerns about the electoral process.*

В межах вищезазначених категорій *Вербальних реакцій/Коментарів* реалізуються різноманітні, переважно оціночні мовленнєві акти вимовлення [9: 17]. Логіка тематичного розвитку текстів прес-релізу покликана вести адресата повідомлення у потрібному авторам напрямку, впливати на нього, керувати його свідомістю та спонукати до дії. Цей прагматичний ефект досягається за рахунок використання перформативів.

Як відомо, перформативами називаються висловлювання, вимовлення яких і є виконанням дії; такі висловлювання є істинними в силу факту їх вимовлення [10:217]. Вони особливо характерні для прес-релізів ОБСЄ, де сутність комунікації полягає у висвітленні поглядів і позицій представників цієї інституції. До найважливіших перформативів прес-релізу відносяться перформативи підтримки, вимоги, вдячності, довіри або недовіри.

Наведемо приклад перформативу довіри: "We absolutely trust and stand by the findings of the long-term observation mission, those of the short-term observers deployed on election day". Перформатив довіри не часто зустрічається у досліджених текстах прес-релізів ОБСЄ, оскільки аналіз виборчого процесу передбачає, перш за все, критичний підхід. Для прес-релізів ОБСЄ більш характерні перформативи недовіри, де адресатом є урядові структури і їх діяльність. Наприклад: Taking into account the irregularities observed in the election we distrust the results brought by the SEC to public. Перформативи недовіри, як правило, носять раціональний характер, і не є експліцитним емотивно-маркованим засобом впливу на суспільну думку [11:42].

Перформативи вимоги досить частотні в мовленні представників ОБСЄ, які адресують їх владі. "We demand to ensure that both candidates have equal access to media during the pre-election period."

В наступному прикладі перформативи вимоги виражають акцію протесту представників ОБСЄ проти порушень під час виборів, що має трансформуватися в інтегративний протест всієї громадськості. Ця експлікація прагматичного ефекту створюється за рахунок перформативів вимоги : *We demand for immediate review of the voting results. We demand free, fair and transparent election campaign.*

Прагматичне навантаження тексту прес-релізу часто носить двосторонній характер: критична оцінка певних дій і підтримка інших. Тому ще одним видом перформатива, з яким доводиться стикатися при аналізі фактичного матеріалу, є перформатив підтримки. Наприклад: *We welcome the high participation of voters on polling day.(...) Nevertheless, the very high participation of the electorate and civil society in the election process show encouraging signs for the evolution of Ukrainian democracy. We support a significant test for democracy in the country, and we welcome the high participation of voters on polling day..."*

Перформатив вдячності виражає позитивне ставлення по відношенню до адресату. Але не треба забувати, що є ще одна умова для виконання перформативного мовленнєвого акту. Це "відвертість" мовця. "We are grateful to the Ukrainian authorities for their cooperation during our mission..." Цей приклад може вважатися реалізованим як перформатив вдячності лише за умови відповідності вимовленого дійсним намірам мовця.

Отже, специфічна побудова та комунікативно-прагматичні особливості текстів ПР, які розглянуті у статті на прикладі прес-релізів ОБСЄ, слугують різноманітним цілям, у першу чергу вони повинні змусити читача проявити інтерес (імпліцитне керування свідомістю адресата) та забезпечити компресію інформації. Дослідження прес-релізів

ОБСЕ дозволило виявити специфічні особливості лінгвістичної та екстралінгвістичної організації текстів ПР. Тип стратегічної комунікативної мети тексту ПР - інформування та оцінювання, яке відбивається у композиційних особливостях тексту з виявленням фокусу ілюктивних ознак, специфічних для даної сфери комунікації мовленнєвих актів (перформативів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшнз для професіоналов. – М.: "Реал-бук", К.: "Ваклер", 1999.
2. Бокмельдер Д.А. Стратегии убеждения в политике: анализ дискурса на материале современного английского языка: Автореф.дмс. ...канд.филол.наук. - Иркутск, 2000.
3. *Bivins Th. Handbook for PR Writing (3-rd Ed-n)*. – Chicago, Illinois, USA: NTC Business Books/NTC/Contemporary Publishing company, 1995. [Library of Congress Cataloging-in Publication Data].
4. Wilcox D.L. et. al *PR Writing and Media Techniques*. – N.Y.: Harper Collins, 1995.
5. Хилханова Э.В. Дискурс газети ВІЛД як об'єкт лінгвістического ислелования: Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1997.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. М.: Просвещение, 1988.
7. Короленко І.С. Основні лінгвістичні характеристики дискурсу паблік рилейшнз у мережі Інтернет // Проблеми семантики слова, речення, тексту: Зб.наук.праць. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2004.
8. Почепцов О.Г. Комунікативний статус у мовленнєвій взаємодії, К., 1989.
9. Шейгал Е.И. Политический дискурс в России, М.: Диалог-МГУ, 1999.
10. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса, М.: ИТДГК "Гнозис", 2004.
11. Брагина Н.Г. Имплицитная информация и стереотипы дискурса, М.: Языки русской культуры, 1999.

ПИЛИПЕНКО Р.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ В НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТАХ БАГАТОМОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Мета статті – дослідити основні значення оцінних слів у німецькому економічному дискурсі за багатомовності.

Наукова новизна статті полягає у визначенні прагматичних експлікацій та імплікацій мовця в економічному аспекті. З'ясовано сучасні тенденції в галузі економічної оцінності.

Об'єктом статті є сучасні німецькі економічні тексти в інституційному багатомовному просторі.

Предметом статті є мовні способи відбиття економічної оцінки та процеси її прагматичної реалізації в німецькому економічному дискурсі під впливом багатомовності.

Актуальність дослідження пов'язано з розвитком нових змістових аспектів категорії оцінки в німецькому економічному дискурсі. Опис нестандартних способів утілення оцінності може сприяти виявленню нових елементів змісту в сучасних німецьких інституційних текстах. Ефективний інструмент дослідження убачаємо в когнітивній лінгвістиці, яка дає можливість виявити нові лінгвістичні способи передавання економічної оцінки.

Економічні цінності відіграють суттєву роль в організації комунікативних процесів у галузі економічного дискурсу. Для мовця важить не тільки те, наскільки зрозумілою є оцінка, а й те, як її буде інтерпретовано залежно від комунікативної ситуації. Під оцінністю тут розуміємо ціннісну настанову мовця щодо предмета мовлення, засновану на позитивній або негативній оцінці. Оцінне значення мовних одиниць, на думку В.Телії, є інформацією, яка містить відомості про ціннісне ставлення суб'єкта мовлення до того, про що йдеться [1]. Широка репрезентація економічних оцінок пояснюється тим, що економіка відбиває низку суспільно-економічних потреб, які вимагають постійно оновлюваної оцінки економічної ситуації, явищ, процесів, можливостей, індивідуальних і колективних потреб. Одним із потужних соціолінгвальних факторів такої репрезентації є потужна система конкуренції, унаслідок чого панує інституційний вплив на кожного мовця. Прагнучи уникнути

економічного нищення, суб'єкти економічної діяльності намагаються об'єктивно оцінювати результати роботи та звіряти їх з моральними принципами. У цьому полягає мовно-культурна специфіка аксіологічних номінацій у галузі німецького економічного дискурсу – її спрямованість на певні моральні цінності, якими мають керуватися суб'єкти економічної діяльності для захисту своїх інтересів, а також, крім іншого, для виправдання своєї поведінки. Під час світової економічної кризи в німецькому економічному дискурсі загострюються дискусії про вагу цінностей, якими має керуватися суспільство у своїй економічній діяльності. У соціологічній літературі йдеться про переакцентування економічних цінностей, що знаходить своє втілення в мові (Wertewandel, Wertehilismus, Wertekrise der Wirtschaft). Основною тенденцією цих процесів є негативне оцінювання німецької економіки. Таке перетворення оцінних конотацій відбувається під впливом загальної ціннісної орієнтації суспільства. Одним із виявів негативної оцінності є посилення критичного ставлення до економічних явищ та процесів. У зв'язку із цим змінюється набір мовних засобів, що використовуються в оцінній функції. Наприклад, спостерігаємо зростання ролі лексичних одиниць, які передають раціональну негативну оцінність. Для негативного оцінювання використовують граматичні засоби, наприклад граматичний паралелізм: схема “іменник + прикметник з іменником у родовому відмінку” (die Zeiten der knappen Kassen). Один з елементів цієї формули, котра має негативну конотацію, підпорядковує собі другий. Негативні маркери можуть виступати у формі сталих словосполучень (in Konkurs geraten, einen Aufschwung geben). Крім того, негативні оцінки, як і позитивні, можуть утілювати модальні слова (verpflichtet), уставні слова (leider, zum Glück), формули-порівняння (billiger, teurer) тощо.

Важливим аспектом дослідження оцінних значень економічного дискурсу є також питання про способи реалізації економічної оцінності, це питання можна розв'язати на таких рівнях:

- лексико-семантичному (lukrativ, rentable, ertragreich, profitable, günstig; verlustbringend, negativ, mit Defizit, Schaden, Ausfall etc.);
- фразеологічному (Das Geld liegt auf der Straße).

Оцінні значення передають іменники зі значенням предметності (Krise, Knappheit, Bedürftigkeit, Kargheit; Überfluß, Reichtum, Überproduktion), прикметники зі значенням кваліфікації економічного становища (mißorganisiert, durcheinander, chaotisch, unordentlich, geregelt, geordnet, harmonisiert) або зі значенням співпраці в умовах конкуренції (kooperativ, kollektiv, gemeinschaftlich; feindlich, getrennt, gegeneinander), дієприкметники (die Märkte sind geregelt), числівники, які в економічному дискурсі відіграють першорядну роль, займенники (selber tun, selber haben), дієслова (mindern, verringern, beeinträchtigen, heruntersetzten, reduzieren, beschränken; vermehren, erhöhen, steigern, verstärken, erweitern, vergrößern), прислівники (sehr hoch eingeschätzt) тощо.

Оцінні значення можна передати на синтаксичному рівні. Так, сформульовані Ш.Баллі лінгвістичні значення – диктум (об'єктивний зміст речення) і модус (суб'єктивний зміст як позиція мовця) – можуть розглядатися як імпліцитні способи вираження оцінки [2]. Кожний спосіб означає певну подію, факт, ситуацію, яка впливає на мовленнєву структуру речення. Так, однією із синтаксичних моделей передавання економічної оцінки є експліцитне маркування диктуму й модусу в різних частинах речення, наприклад: Ich glaube, dass der liebe Gott uns zwei Augen gegeben hat, um unser Diktum “Angebot” und “Nachfrage” auszugleichen, ist mehr als angebracht [3].

У позиції диктуму в цьому реченні перебувають предикативні одиниці, марковані в підрядному реченні. Статус модусу має позиція автора в головній частині речення. У цьому випадку оцінність має імпліцитне значення втілення певного економічного явища, яке має бути гармонізованим. Статус імпліцитного значення „має бути” підсилюється в реченні релігійно-дискурсивною алегорією, що надає модусній частині речення іронічного характеру.

Поняття імпліцитної оцінності важить як чинник дослідження німецького економічного дискурсу. Так, у текстовій діяльності інституційних мовців оцінність економічних текстів тісно пов'язано з їх жанровою варіативністю. Передавання імпліцитної оцінності в інституційних текстах здебільшого передбачає факти, щоб запобігти суб'єктивним оцінкам.

В економічному дискурсі імпліцитна оцінність може передавати:

– невизначеність суб'єкта чи об'єкта комунікативної ситуації при обговоренні проблемної ситуації, для чого може використовуватись іронія. Наприклад, *Jemand soll die Gefahr der Schwächung des Euros vermeiden* [3];

– філософську абстракцію. Наприклад, *Ein kümmerliches Dasein mit dieser Wirtschaft* [3];

– випущення об'єкта критики. Наприклад, *Wer will die Defizit-Sünder wie unnachdsichtig anprangern* [3].

У цих прикладах наявна критика дій уряду Євросоюзу. Об'єкт оцінки виступає у формі маркерів невизначеності, наприклад займенників „jemand” або “wer”. У контексті економічного дискурсу відповідальність за економічну політику в Європі несе Європейський уряд та Європейський центральний банк. Наявна в тексті імпліцитність може виявлятися за допомогою з'ясування ситуації, у якій відбувається спілкування. Використання в окремих текстах абстракцій і невизначених суб'єктів дій указує на можливість випускати значний відсоток обсяг без шкоди для розуміння тексту. Це уможлиблюється, на нашу думку, саме тим, що імпліцитні висловлення і тексти стають предметом широких громадські дискусій, без знання контексту яких ці висловлення годі зрозуміти.

Другим аспектом дослідження оцінності в німецькому економічному дискурсі є вивчення об'єктивної і суб'єктивної оцінності. Об'єктивна оцінність пронизує офіційно-ділові тексти (напр., офіційні звіти, економічні правові документи), а суб'єктивна модальність більш властива громадським текстам (економічні форуми, конференції, преса). Так, основою суб'єктивної оцінності в лінгвістиці є способи оцінки мовцями раціональних (ірраціональних) ознак висловлювань або повідомлень. Інтерес до категорії оцінки в економічному дискурсі, належному інституційному багатомовному середовищу, на нашу думку, може пояснюватися високим перформативним статусом інституційних багатомовних суб'єктів економічного дискурсу. Вони не лише висловлюють своє ставлення (об'єктивне або суб'єктивне) до дійсності, але й створюють нові економічні реалії, трансформують своє ставлення в соціальні, комунікативні й міжособистні ситуації, які перетворюють економічну дійсність узагалі.

У німецькому економічному дискурсі репрезентовано різноманітні значення суб'єктивної оцінки, наприклад:

А) асерторичні оцінні значення, які передають ставлення до дійсності:

– *Die Geldpolitik der EZB schafft Vertrauen* [3];

Б) аподиктичні оцінні значення, які передають необхідність:

– *Die Finanzpolitik der Mitgliedstaaten soll zur Preisstabilität neue Impulse geben* [3];

В) оцінні проблематичні значення:

– *Öffentliche Haushalte müssten realitätsnäher geplant werden. Es ist nicht akzeptabel, wenn Finanz- und Haushaltspläne bereits kurz nach ihrer Verabschiedung riesige Haushaltslöcher in Form von Einnahmeausfällen und Mehrausgaben ausweisen* [3].

Основними типами втілення об'єктивної модальності в німецькому економічному дискурсі є: онтологічні висловлювання з об'єктивно-модальними значеннями реальності (*es ist so*); онтологічні висловлювання з об'єктивно-модальними значеннями необхідності (*es muss/soll sein*); онтологічні висловлювання з модальними модифікаторами (дієслівні слова, частки), які надають повідомленню статусу бажаного/небажаного.

В економічному дискурсі поширене паралельне підкріплення об'єктивно-модальних значень судженнями логічної оцінки з мови математики наприклад у статистичних бюлетенях, в економічних розрахунках, наявних в аналітичних або експериментальних (бухгалтерських) фахових текстах тощо. Наприклад:

– Bei zeitlich unbegrenzter Ertragsfähigkeit soll sich der Ertragswert nach der Formel 'ewige Rente' errechnen [3].

Об'єктивні і суб'єктивні значення часто також репрезентовано на рівні протиставлень, що граматично відбито у пропозиціях тексту. Серед основних типів протиставлень, які належать до сфери оцінності, з огляду на німецький етнокультурний компонент виокремлюємо такі:

– протиставлення за критерієм відношення реальне – ірреальне, як у висловлюванні:

– Wenn Amerikas Wirtschaft in die Krise nicht rutschte, senkte dann die Deutsche Bundesbank die Zinsen nicht [3];

Лінгвокультурний контекст цього повідомлення такий: німці вважають, що немає сенсу поспішати в серйозних справах. Цей стан досить часто відбито в німецьких текстах з економічних питань:

– Ein Vorurteil über den alten Kontinent besagt, dass hier alles etwas gemächlicher zugeht als in der angelsächsischen Welt. Zumindest für die Geldpolitik trifft das zu [3];

– протиставлення висловлювань за критерієм “характер спрямованості пропозицій”, що відбито у пропозиціях - твердженнях, питаннях і спонуканнях:

– Wir, die Deutschen, sind derzeit Weltmeister im Export. Sind wir auch Weltmeister in der Konsumverweigerung? Also, wenn wir etwas nicht in Ordnung bringen können, müssen wir dann die Ursachen in unserer selbst suchen [3].

Лінгвокультурний контекст цього висловлювання такий: німці в кожній справі домагаються оцінної досконалості, тому вони відверто визнають свої недоліки.

– протиставлення за критерієм „довіра-недовіра”:

– Der deutsche Volksmund sagt einfach: Verlorenes Vertrauen kommt nicht zurück. Der Vertrauensverlust führt zu einer Abwärtsspirale. Die Zurückhaltung der Verbraucher behindert den Konjunkturaufschwung, die Flaute führt zu weniger Steuereinnahmen, und als Folge davon muss der Staat höhere Schulden machen, um all die Aufgaben zu finanzieren, die er an sich gezogen hat. Ein gutes Beispiel dafür ist der Finanzminister Eichel. Er war einmal als Schuldentilger angetreten und genoss deshalb hohes Vertrauen, kann aber im laufenden Jahr womöglich seinen höchsten Schuldenrekord erreichen [3].

Лінгвокультурну оцінність вважаємо перспективним напрямком дослідження інституційної німецької мови економіки. У німців розвинуто повагу до порядку й авторитету, який забезпечує цей порядок. Якщо порядок порушено на соціальному рівні, це породжує суспільні настрої страху за майбутнє. Стан страху за майбутнє саме й пов'язано з утраченою довірою до органів влади:

– Die Menschen haben Angst vor der Zukunft, Angst ihren Arbeitsplatz verlieren zu können, und sie vertrauen den Regierenden nicht mehr [3].

Значення суб'єктивної і об'єктивної оцінності в німецьких економічних текстах багатомовного інституційного середовища виразно передають предикати – дієслова. Маркери цієї оцінності можна розглядати як вияв лінгвістичних або когнітивних структур, які дозволяють адресатові сприймати основні дії економічних інституцій на рівні суб'єктивних переживань, тобто на рівні підсвідомості. До більш поширених у громадській сфері німецького економічного дискурсу можемо віднести лінгвістичні структури із сенсорними значеннями, які містять такі дієслова:

a) repräsentieren:

– Auf der diesjährigen Siboskonferenz in Atlanta von 11. bis 15. Oktober 2004 repräsentiert sich die Europäische Zentralbank leider nur durch die Deutsche Bundesbank, die Banco de Espana und die Banque de France [3];

б) sehen:

– Die Europäische Zentralbank sieht weiteren Aufschwung im Euro-Raum. Andererseits sieht die EZB auch Gefahren im Ölpreis, der länger auf hohem Niveau verharren dürfte, als bisher erwartet [3];

в) beobachten:

– Die Europäische Zentralbank (EZB) beobachtet die Risiken für die Preisstabilität nach den Worten des Präsidenten Jean-Claude Trichet aufmerksam, sieht diese aber noch nicht in Gefahr [3];

г) hören:

– Die Europäische Zentralbank hört die Signale. Sie kann aber mit ihren zaghaften Stützungskäufen dem Euro nicht aus der Krise helfen [3];

г) berühren:

– Artikel 14 des Protokolls über die Satzung des Europäischen Systems der Zentralbanken und der Europäischen Zentralbank berührt nicht das Recht der Nationalbank Dänemarks, ihre derzeitigen Aufgaben hinsichtlich der nicht der Gemeinschaft angehörenden Teile des Königreichs Dänemark wahrzunehmen [3];

д) aufspüren:

– Die Europäische Zentralbank spürt immer mehr Falschgeld auf. Das sind 300-Euro-Scheine und andere Blüten. Und ein Zehntel davon findet sie in Deutschland [3];

е) sorgen:

– Die Europäische Zentralbank sorgte sich in ihrem ersten Quartalsbericht über die wachsende Importabhängigkeit der EU-Kandidaten [3];

е) fühlen:

– Die Niederländische Zentralbank fühlt sich vielleicht ein bißchen so, als würde sie in Urlaub gehen [3];

– Der Chef der Französischen Zentralbank fühlt sich offensichtlich in der Rolle der Cassandra vom Dienst sehr wohl, was man im Jahresbericht seiner Institution nachlesen kann, wie sich die Lage wirklich darstellt [3];

Базовий комплекс цих та інших формул сенсорної природи, спрямованих на відбиття певної економічної оцінки в німецькому економічному дискурсі, сформувався лише в останні десятиліття у зв'язку з популяризацією ідей економіки і посиленням впливу економічних інституцій на свідомість мовців. Спосіб утілення економічних цінностей на сенсорному рівні передбачає орієнтацію адресанта та його комунікативної спільноти на певні економічні цінності (котрі в мовному плані часто репрезентують себе як успіх, досягнення, визнання), мотивації й переконання інституційних суб'єктів економічного дискурсу з метою інтелектуального й емоційного впливу на характер сприймання мовцем економічних реалій.

Процес відбиття економічної оцінки на сенсорному рівні в останні роки зафіксовано в репрезентативних інформаційних текстах, що підкреслює прагнення німецьких економічних інституцій сенсibilізувати економічну інформацію та її оцінку, наприклад у текстах аналітичного, інтерпретативного або прогностичного характеру. Важливим граматичним чинником оформлення категорії оцінності є дієслівна способовість.

Отже, оцінність у німецьких економічних текстах пов'язано насамперед з утіленням об'єктивних і суб'єктивних оцінок. Оцінність полягає також у характері тлумачення (оцінки) економічних реалій європейськими економічними інституціями. Предикати цієї системи репрезентовано багатьма лексико-семантичними, фразеологічними й синтаксичними засобами. Усе це дає можливість адресатові урізноманітнити оцінний статус економічних реалій – на суб'єктивному рівні, тобто на рівні суб'єктивних переживань, або на рівні об'єктивному, чого прагне будь-яка економічна оцінка. Варіативність оцінної лексики в німецькому економічному дискурсі є достатньо високою, тому що мова фахівців у

багатомовному комунікативному просторі характеризується великою кількістю суджень економічного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Телия В.Н.* Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Школа "Языки русской культуры", 1996. 2. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка, перевод с французского. – Москва, 1955. 3. *Forester V.* Die Diktatur des Profits. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002.

ПРИСЯЖНЮК О.Я.

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

ОРФОЕПІЧНА НОРМА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Метою даного дослідження перебуває розглядання орфоепічної норми англійської мови та визначення специфіки мовної ситуації на Британських островах.

У сучасному британському суспільстві RP (Received Pronunciation) – орфоепічна норма англійської літературної вимови займає особливе положення [1]. У регіональному плані RP – це символ південного сходу Англії, а у соціальному – символ правлячого класу, привілей верхівки суспільства, приналежність до якої визначається доходом, рівнем освіти, родом занять та титулом. Іншими словами, орфоепічна норма має найвищий статус і продовжує в силу історичних причин служити моделлю вимови не тільки на Британських островах, але і у всіх англійськомовних країнах, незважаючи на те, що носії RP складають меншість населення Великобританії: від 3 до 10 % [2; 3:12]. Це можна пояснити тим, що RP найкраще вивчена й описана лінгвістами, зокрема, її інтонаційна система докладно описана Д. Крісталом [4;5].

Актуальність даної проблеми визначається зростаючим інтересом до вивчення, з одного боку, реального функціонування сучасної англійської мови як мови міжнародного спілкування, як засобу досягнення взаєморозуміння між людьми різних культур, які здійснюють спільну діяльність, а з іншого боку, до вивчення особистості у різних проявах мовної діяльності.

Регіональну приналежність людей, які володіють RP, визначити практично неможливо. Англійські соціолінгвісти називають RP "нейтральним акцентом" [6;7]. Але чим нижче соціальний стан, тим яскравіше виражені у мові регіональні риси, і навпаки, чим вище людина піднімається по соціальним сходам, тим менше її мова відрізняється від RP. Таким чином, регіональну та соціальну варіативність англійської мови можна представити у виді ієрархії, у якій по вертикалі зверху вниз розташовуються: RP; регіональні стандарти чи субстандарти, які є проміжною ланкою між орфоепічною нормою та діалектами; діалекти [8;9;10]. Тому у будь-якій місцевості Великобританії можна почути практично усі типи вимови – від орфоепічної норми та легкого регіонального акценту до діалектів, які відображають високий ступінь місцевих розходжень на соціальному рівні – найнижчий соціальний стан та на лінгвістичному рівні – максимальна відмінність від RP [7:11].

Як відзначають дослідники, англійська вимовна норма історично склалася на основі південних діалектів, підвищення яких над іншими діалектами почалося у IX столітті, у результаті чого розходження між південно-англійською вимовою та RP невеликі [11;12].

Усередині південно-англійського типу вимови особливе місце займає лондонська вимова, яка існує з XI століття, коли лондонський діалект піднявся над іншими діалектами і являв собою суміш південних діалектів з окремими рисами діалектів інших регіонів Британії. У XI столітті відбулося розшарування південно-англійської вимови: лише знати продовжувала говорити на чисто південних діалектах; інші шари населення, які проживали на півдні Англії, говорили на змішаних діалектах, з перевагою рис південних діалектів [13].

Термін "Received Pronunciation" прийшов з XIX століття, і його первинне значення - "вимова, прийнята у кращому суспільстві". Д.Джоунз стверджував, що його словник "Pronouncing Dictionary of English" описував вимову, яку можна було почути у родинах випускників публік-скулз. Саме тому спочатку Д.Джоунз назвав орфоепічну норму "вимовою публік-скулз" "PSP - "Public School Pronunciation"" [14:13], і лише у 1926 році Джоунз відмовляється від терміна PSP на користь RP. У передмові до більш пізніх видань словника Д.Джоунз додав, що якщо навіть у мові хлопчиків із заможних родин є якісь регіональні риси, вони зникають у процесі навчання у публік-скулз. Це не відбувається з учнями звичайних шкіл. Д.Кристал також визначає RP як престижний тип вимови "історично сформований у судах та публік-скулз" [15].

Кілька століть RP вважали типом вимови, на якому говорило освічене населення Лондона та прилеглих південних графств. Однак його вживання не обмежалося тільки цим регіоном. У XIX столітті на RP говорили представники вищого класу по всій країні. Таким чином, незважаючи на регіональну основу (південно-англійський тип вимови) основним визначальним фактором для RP був соціальний [16:22; 4:296].

За останні тридцять років структура британського суспільства перетерпіла істотні зміни. Сучасне британське суспільство не так жорстко стратифіковано, як це було раніше, і сьогодні вже не так легко визначити який-небудь соціальний клас, тим більше співвіднести визначений тип вимови з однією обмеженою частиною суспільства. Поширення освіти та вплив засобів масової комунікації звичайно супроводжується значною уніфікацією мовленнєвої практики [6].

Кожен житель Великобританії має представлення про нормативи загально-національної вимовної норми (навіть якщо він сам не говорить на ній), тому що на RP говорять диктори радіо і телебачення, суспільні та політичні діячі. Відбувається поступове прилучення більш широких соціальних шарів суспільства до числа носіїв літературної мови. Однак в останні роки стає усе очевидніше прагнення керівництва радіо і телевізійних станцій ширше залучати до роботи дикторів з ознаками регіональних та соціальних акцентів. Радіокоментатори, які ведуть молодіжні програми, досить часто зовсім свідомо відступають від нормативної вимови [17:38].

Вищевикладене пояснює той факт, що сьогодні більш широкі шари британського суспільства володіють RP чи типом вимови, близьким до RP, і класову приналежність людей, які говорять на RP чи його варіантах визначити важко. Молодь із заможних родин, яка володіє RP, випробує вплив "модного" на даний момент субстандартного, регіонального типу вимови чи діалекту (яким, за твердженням Гімсона, може бути навіть кокні), створюючи тим самим свій особливий, "молодіжний" варіант RP [18]. Старше покоління, яке говорить на RP, користується його застарілими, архаїчними, зникаючими у сучасній англійській мові, формами.

Деякі британські фонетисти вважають, що сьогодні навіть не можна стверджувати, що на RP говорять тільки освічені люди, тому що не всі освічені люди говорять на RP, у той час як серед людей з низьким рівнем освіти зустрічаються носії орфоепічної норми (це, в основному, представники середнього покоління) [5]. Застарілий же термін RP зберігається у силу своєї традиційності та широкої поширеності, і асоціюється сьогодні з мовою "високоосвіченої частини суспільства" [4:297]. Дж.Уеллс визначає RP як "правильну" вимову, якою найбільше часто користуються освічені люди в офіційних ситуаціях [3:12].

Таким чином, сучасна орфоепічна норма неоднорідна, вона змінювалася у часі, і сьогодні орфоепічна норма - набагато більш широке поняття у порівнянні з початком століття [8].

Сучасні лінгвісти розглядають варіативність не як щось випадкове, виняткове, а як фундаментальну, сутнісну властивість усякої мовної системи [19]. "Варіативність є спосіб існування та функціонування усіх одиниць мови" [20:39]. Одним з теоретичних положень Празької лінгвістичної школи є твердження про варіативність самої літературної норми. Вчені розглядають варіативність норми як засіб зняття протиріч між статичною по своїй сутності кодифікацією та динамікою норми [21].

А.Гімсон пропонує таку класифікацію варіантів вимовної норми RP: 1) загальноприйнятий (загальноповживаний, загально англійський) літературний стандарт (General RP); 2) консервативний літературний стандарт (Conservative RP); 3) передовий (абстракціоністський) літературний стандарт (Advanced RP) [18].

Дж. Уеллс класифікує варіанти літературного стандарту у такий спосіб: 1) основний (загально англійський) літературний стандарт (Mainstream RP – збігається з General RP, у термінах А.Гімсона); 2) літературний стандарт "вищого середнього" класу (Upper-middle-class RP чи U-RP); 3) "близько літературний" стандарт (Near RP чи N-RP) – вимова, яка не є орфоепічною нормою, але дуже близька до неї; 4) засвоєний літературний стандарт (Adoptive RP) [7].

Розходження варіантів орфоепічної норми виникає через розходження соціальні (а не лінгвістичні). Наприклад, із самої назви U-RP впливає, що літературний стандарт "вищого середнього" класу є привілеєм верхівки суспільства. Лінгвісти описують цей варіант літературного стандарту як мовну форму, у якій визначені тенденції (іноді нарочито) перебільшені [17;12]. Цьому варіанту літературного стандарту властиві кілька відмітних рис, одна з яких – проголошення приголосного (звичайно глухого, наступного за ударним голосним) з додатковою емпазою, що подовжує приголосний звук, наприклад: *frightfully sorry* ['fraɪt:flɪ,sɔːrɪ]. Ще одна характерна просодична риса – специфічний ритм у словах з наголосом на передостанньому складі, коли довгота звучання ударного голосного скорочується, а довгота звучання кінцевого ненаголошеного голосного збільшується (без зміни якості звуку).

Літературний стандарт "вищого середнього" класу характеризується також специфічним "надтріснутим" тембром, який досягається Perezмиканням голосових зв'язувань, тобто підкресленою глотталізацією. З погляду голосовиробництва, надтріснутість повинна приводити до посилення аспірированості приголосних звуків. Однак у мовців, які говорять на U-RP аспірація явно ослаблена. Можна припустити, що посилення глотталізації у носіїв цього типу вимови обумовлено не фонетичними причинами, а є придбаною характеристикою унаслідок високого статусу мовців. При цьому дана якість голосу навмисно культивується як соціальна ознака мовця [17:39].

"Близько літературний" стандарт близький до літературного стандарту "вищого середнього" класу. Незважаючи на деяку провінціальність та діалектизм (у порівнянні з акцентом верхівки суспільства), на цьому варіанті літературного стандарту говорить освічений середній клас. Основною відмінною рисою "близько літературного" стандарту є якість фонем.

На засвоєному літературному стандарті говорять ті носії мови, які освоїли орфоепічну норму вже у зрілому віці, причиною чого може бути зміна соціального стану – нова професія, яка вимагає володіння нормою, оточення колеґ чи друзів, які говорять на RP та т.п. Звичайно люди, які говорять на засвоєному літературному стандарті використовують його як офіційну форму вимови та зберігають рідний акцент у неофіційних ситуаціях, тому найбільш характерна риса цього варіанта RP – неповне дотримання норм літературного стандарту – асиміляції, монофтонгізації, елізії, плавності. Мовці не завжди контролюють дотримання всіх норм стандарту, а іноді просто уникають їх, допускають діалектні "вкраплення". Тому цей варіант іноді називають "напів-літературною", чи квазілітературною, нормою.

На передовому (абстракціоністському) RP говорять в основному у молодіжних колах "вершків суспільства", а також жінки – представниці суміжних шарів суспільства, які, на відміну від жінок з вищого суспільства, які зберігають консервативні норми "правильного" поведіння у суспільстві, включаючи також і мовленнєве поведіння, прагнуть до засвоєння нових, "передових" форм вимови [22].

Вищевикладене показує, що орфоепічна норма – це не тільки відносно стабільний та уніфікований, але і значно диференційований комплекс фонетичних засобів, який припускає збереження цілого ряду варіантів. Однак, як уже відзначалося вище, англійська вимовна норма та усякі відхилення від неї соціально значимі. Практика мовного спілкування показує, що ні мовець, ні слухачий не байдужні до вибору варіантів вимови. Так, згідно з експериментальними даними, люди з

регіональною вимовою сприймаються слухачами як менш освічені, менш компетентні і навіть менш розумні, зате в чисто людському плані – більш чесні та щирі люди. Люди ж, які говорять на RP, одержують високу оцінку з погляду їхньої компетентності, інтелекту, культури та приналежності до визначеного класу [12].

Лінгвісти відзначають, що розходження у вимові виникають не через розумову чи моральну неповноцінність, а через розходження у культурному досвіді, і що навіть тип вимови, який найбільш відхиляється від норми, як би мало він ні підходив для спілкування між освіченими представниками середнього класу, має свої достоїнства та чарівність. Вчені ратують за поважне відношення до територіальних типів вимови і навіть за викладання різних типів у навчальних закладах, тому що вважають регіональний тип вимови достоїнством, позитивним внеском у виховання учнів у дусі розуміння розмаїтості життєвих умов та життєвого досвіду [11;7].

У британському суспільстві, однак, спостерігається інша картина. Батьки та вчителі роблять усе можливе, щоб відучити дітей від використання у мові регіональних форм: у школах навчання ведеться тільки на стандартній літературній мові, і від учнів потрібно володіння нормою, а вчителів екзамнують на знання літературного стандарту [2].

Британські лінгвісти, такі як Дж. Брук, П.Традгілл та ін. приводять у своїх роботах приклади "мовної дискримінації", коли у різних соціальних ситуаціях перевага виявляється тим, хто володіє RP (наприклад, при прийомі на роботу), та нетерпиме відношення до мовців діалектів [22;6]. Жителі Великобританії усвідомлюють, що чим краще вони говорять, тобто чим більше престижних форм вони вживають, тим простіше їм буде просунути по службі, процвітати у житті.

Таким чином, соціальна необхідність вживати літературний стандарт замість діалекту починається у початковій школі, якщо не раніше. Результати досліджень, проведених в Шотландії показують, що вже у десятилітньому віці більшість дітей, які виростили у діалектному мовному середовищі, відмовляється від діалекту на користь літературного стандарту; друга група дітей також відмовляється від діалекту, але повертається до нього у похилому віці; і тільки третя сама нечисленна група дітей зберігає традиційний діалект на все життя і вживає його паралельно з літературним стандартом. Вже у віці 10-12 років діти усвідомлюють розходження у статусі співрозмовника, і в розмові зі старшими незнайомими людьми вони вживають більш правильну, літературну форму проголошення слів [23].

Більшість соціолінгвістів пояснюють "мовну дискримінацію" тим, що багато англійських діалектів занадто складні для розуміння навіть носіям мови [5;6;11]. До таких діалектів, важким для розуміння, відносяться майже усі північні діалекти, у той час як на деяких південних діалектах (наприклад, мідлендському), більш близькому до RP, говорять деякі парламентарії та викладачі університетів. Результати експерименту, у якому англійським аудиторів попросили оцінити дикторів, які говорять з різними типами вимови (серед яких був і RP) з погляду "приємності", "теплоти", надійності, дружелюбності та щирості, показали наступне: усі аудитори одностайно віддали перевагу RP, "нейтральному" типу вимови, який, хоч і звучить занадто "шикарно", зате диктор робить враження людини культурної, вихованої, надійної та приємної; на другому місці виявилася більшість південних діалектів (брістольський, гемпширський та корнуельський), а також йоркширський; диктори, які говорять на цих діалектах, показалися аудиторам найбільш щирими, дружелюбними та добрими. Північні ж типи вимови (ліверпульський, лідзський) виявилися на останньому місці. Самі аудитори пояснили це тим, що труднощі сприйняття північних діалектів на слух не дозволяє сприймати дикторів, які говорять на цих діалектах, серйозно [7].

Таким чином, не кожен регіональний тип вимови вважається непристижним, а лише вимова, далека від орфоепічної норми. Тому що сучасна норма вимови склалася на основі південних діалектів, на півдні країни розходження між місцевими діалектами та орфоепічною нормою – найменші, вони носять в основному соціальний та стилістичний характер (на відміну від півночі, особливо Шотландії та Північній Ірландії, де

спостерігається різкий стрибок від побутово-розмовної до офіційних форм спілкування) [1;10].

Таким чином, мовна ситуація у Великобританії характеризується наявністю діглосії, в умовах якої спостерігається функціональна диференціація різних типів вимови [1].

Дані, отримані у соціолінгвістиці [6;10;24], показують, як розподіляються основні комунікативні функції RP:

1) RP є вимовою, на якій говорять суспільні діячі, аристократи, юристи, служителі церкви, банкіри, дипломати, теле і радіо ведучі, елітарно освічені люди та т.п.;

2) на регіональному літературному стандарті, наприклад, шотландському чи ірландському, говорить більш обмежене коло людей, але також це суспільні діячі, адміністратори та діячі культури, у той час як

3) соціально-територіальні типи вимови мають обмеження як по регіону, наприклад, ліверпульський акцент, так і по сфері вживання, зосереджуючись, в основному, у сфері виробничого та сімейно-побутового спілкування.

Узагальнюючи усе вище сказане, можна зробити наступні висновки: 1) мовна ситуація на Британських островах характеризується протиставленням високопрестижної орфоепічної норми вимови, не зв'язаної територіально ні з одним районом (тільки історично – з південним сходом), яка виконує найважливіші соціальні функції з одного боку, та складної системи соціально-територіальних типів вимови, які включають регіональні стандарти типу шотландського, північного та ірландського, що мають обмежені соціально-комунікативні функції, з іншої; 2) володіння вимовною нормою у британському суспільстві соціально значимо; 3) сучасний вимовний стандарт соціально не однорідний.

Перспективи дослідження. Вивчення регіональної варіативності англійської мови має особливе значення через глобальне поширення англійської мови у сучасному світі, що зумовлює, з одного боку, уніфікацію, а з іншого – розмежування окремих діалектів у її складі. Дотепер регіональна варіативність англійської мови не отримала належного відображення ні в дослідницькій діяльності, ні у практиці викладання і це питання ще потребує спеціального вивчення. Більшість наукових робіт з даного питання присвячено опису й аналізу вимовної норми RP, в той час як територіальним діалектам не приділялося достатньо уваги. У навчальних закладах – як в Україні, так і в Європі в цілому – навчання англійській мові як іноземній ведеться переважно на базі вимовної норми RP; використання інших варіантів не рекомендоване. Між тим знання особливостей окремих діалектів не лише розширює лінгвістичний світогляд учня й допомагає йому оцінити все багатство та різноманіття англійської мови, але й полегшує спілкування з жителями Великобританії, які є носіями того чи іншого діалекту. Інтенсивність міжнародних контактів в умовах глобалізації та розширення економічних, політичних, торговельних та культурних зв'язків між Україною, Великобританією та іншими англосовітними країнами в даний період зростає і тому вивчення діалектів дуже важливе та заслуговує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высшая Школа, – 1990.
2. Trudgill P., Hannah J. International English. A guide to varieties of Standard English. – 3d. edn. – London, New York, etc.: Arnold, 1994.
3. Wells J.C. Longman Pronunciation Dictionary / Longman Group UK Ltd. – Longman House, Burnt Mill, Harlow, England and Associated Companies through out the World, 1990. – P. 1-28.
4. Crystal D. A First Dictionary of Linguistics & Phonetics. – Andre Deutch Ltd. – London, 1980. – 390 p.
5. Crystal D. The English Language. – London: Penguin Books, 1990.
6. Trudgill P. Introducing language and society. – Penguin Books, 1992.
7. Wells J.C. Accents of English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – Vol. 2: The British Isles.
8. Скуланова Г.М., Шевченко Т.И.. Диалект, акцент, просодия. – М., 1999.
9. Скопинцева Т.С. Территориальная вариативность английской интонации на британских островах (Экспериментально-фонетическое исследование на материале девяти территориальных типов британского произношения английского языка): Автореф дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: МГЛУ, 1995. – 22 с.
10. Шевченко Т.И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации: Автореф...доктора филол. наук: 10.02.04. – М., 1990.
11. Chambers J.K., Trudgill P. Dialectology. – 2 nd. edn. – Cambridge University Press, 1998.
12. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and

regional variants of British English. – 3d. edn. – London: E. Arnold, 1996. 13. *Trudgill P.* Dialect in contact. – Oxford: Blackwell, 1986. 14. *Jones D.* Pronouncing Dictionary of English. – London, 1917. 15. *Jones D.* Preface to the eleventh Edition // *Everymen's English Pronouncing Dictionary.* – London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1964. 16. *Gimson A.C.* Editor's Preface to the fourteenth Edition and Introduction // *Everymen's English Pronouncing Dictionary.* – London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1982. – P. 7-23. 17. *Козырева М., Кулешов В.* Вариативность британского произносительного стандарта и обучение фонетике // *Вестник МГУ. Серия 9. Филология,* 1989. – № 1. – С. 32-40. 18. *Gimson A.C.* An Introduction to the Pronunciation of English. – 4 th. edn. – New York, 1989. 19. *Леонтьев А.А.* Универсально – сопоставительная лингвистика // *Язык: теория, история, типология.* – М., 2000. 20. *Солнцев В.М.* Вариативность как общее свойство языковой системы // *Вопросы языкознания,* 1984. – № 2. – С. 31-42. 21. *Васильева А.Н.* Основы культуры речи. – М.: Русский язык, 1990. 22. *Brook G. K.* Varieties of English. – London: Basingstoke, Macmillan, St. Martin's press, 1973. 23. *Murdoch S.* Language Politics in Scotland. – Aberdeen, 1995. – 215 p. 24. *Белл Р.Т.* Социолінгвістика. Цели, методы и проблемы. – М.: Международные отношения, 1980.

СКІБІЦЬКА Т.В.

Львівський національний університет імені І. Франка

ПРОЦЕС ТЕКСТОТВОРЕННЯ ДІЛОВОГО ЛИСТА

Текстова комунікація, як і безпосередня комунікація, полягає у створенні комунікативної одиниці та її сприйнятті, але є значно складнішою завдяки тому, що одиницею спілкування виступає письмовий текст. Фази створення висловлювання та його сприйняття, які в безпосередньому спілкуванні відбуваються одночасно, трансформуються тут у процес створення текстового твору та процес його читання. Ці обидва етапи передбачають активну діяльність комунікантів – адресанта й адресата: першого – в галузі текстотворення, другого – в галузі сприйняття (читання) тексту, яке супроводжується різноманітними ментальними актами – пізнання нового, оцінки, інтерпретації, розуміння та ін.

У зарубіжній та вітчизняній літературі є чимало видань, в яких досліджується процес створення різних видів тексту [2]; [16]. У поле зору дослідників загальної та часткової теорії тексту потрапляють такі аспекти, як співвідношення задуму автора тексту та сприйняття його читачем; передбачення ефекту сприйняття в процесі створення тексту, співвідношення прагмалінгвістичної структури тексту та її сприйняття; фаза сприйняття у співвідношенні з так званою співтворчістю та співпереживанням читачів. Окрему лінію вивчення тексту як засобу комунікації становлять праці, в яких досліджується з комунікативного погляду певний функціональний клас текстів.

Об'єктом аналізу стають тексти різного призначення – наукові, публіцистичні, ділові, рекламні, листи тощо [4]; [10]; [14]; [19], оскільки розробка понятійного та категорійного апарату загальної лінгвістики тексту можлива лише „у зв'язку та на основі досліджень окремих питань лінгвістики тексту, тобто вивчення різних видів тексту, жанрово-лінгвістичних особливостей їх організації” [19, 3]. Однак усі ці видання не надають достатньої уваги процесу текстотворення ділового листа як виду тексту в контексті цілісної моделі мовленнєвої діяльності, як системи лінгвістичних та екстралінгвістичних ознак. У цій статті ми пропонуємо дослідити процес текстотворення ділових листів, які обслуговують комерційні угоди, залежно від комунікативного наміру адресанта та скерованості на адресата.

Метою дослідження є показати, що основним критерієм у виборі мовних засобів при створенні тексту ділового листа є не лише комунікативний намір адресанта і скерованість тексту на адресата, але і той факт, що при написанні ділового листа адресант діє в межах жорстких рамок норм ділового спілкування.

У процесі створення та рецептивної участі в текстовій діяльності учасники ділового листування моделюють та трансформують уже заковдані в них лінгвістичні норми. Комунікативний намір виникає одночасно з актуалізацією потреби в спілкуванні, яка

пов'язана з певними видами діяльності соціального суб'єкта. Не викликає сумніву, що текст детермінований потребою спілкування, у результаті якого один партнер комунікації (листування) передає повідомлення іншому партнеру з метою такого впливу на нього, який певним чином змінив би його поведінку. Зміна поведінки може полягати в тому, що партнер по комунікації (листуванню) або здійснює якусь немовленнєву дію (наприклад, проводить оплату у відповідь на лист-нагадування), або породжує зустрічне повідомлення, що дозволяє продовжити комунікацію (наприклад, пише відповідь із поясненням причин несплати і обіцянкою заплатити найближчим часом). Текст здійснить необхідний вплив, якщо його зрозуміли. Необхідність того, щоб текст зрозуміли, диктує вибір таких засобів, які викликали б у адресата поведінку, адекватну меті комунікації. Іншими словами, в будь-якому тексті орієнтація на його майбутній вплив вимагає врахування партнера комунікації, уявного або реального: його досвіду, рівня знань, емоційного стану, мотиваційної спрямованості та ін. Усі ці чинники впливають на формування задуму інформаційного утворення, який ще не закріплений у певних словах і розрахований на запланований вплив.

При аналізі семантичної структури тексту ділового листа ми спираємось на ряд логічних понять, оскільки “для побудови кожного окремого речення досить граматики, для розвитку ж тексту необхідною є логіка. Взаємодія цих двох мов (логічної та граматичної) створює механізм формування тексту” [7, 27]. Смилова або семантико-синтаксична структура тексту, як і смылова структура одиниць нижчого виду (слова, словосполучення, речення), не піддається безпосередньому спостереженню. Москальська О.І. вказує, що структура змісту є форма, в яку втілюється думка на певному етапі кодування її засобами мови. Поверхнева ж, формально-граматична структура є лише формою форми [12, 34]. При такому розумінні співвідношення семантико-синтаксичної та формально-граматичної структур мовних одиниць стає очевидним, що остання не завжди адекватно відображає структуру змісту, тобто поверхнева структура мовної одиниці та її смылова структура не перебувають або не завжди перебувають у взаємно однозначних відносинах. Як справедливо відзначає Алісова Т.Б., “речення просте з формально-граматичної точки зору може бути семантично складним, яке розкладається на дві завершені за змістом предикативні одиниці, а семантично ‘просте’ речення, яке не розкладається на два завершені за змістом предикати, може мати форму ‘складнопідрядного речення” [1, 4]. Таким чином, “для дослідження семантико-синтаксичної структури тексту треба спершу знайти спосіб її вияву, ‘відторгнення’ від поверхневої репрезентації” [15, 109].

Формування тексту певного класу передбачає існування адресата, наділеного такими рисами, які забезпечили б нормальне сприйняття тексту, подібно до того, як окремі види предметів споживання створюються з розрахунком на певних споживачів і їх будова визначається їх функцією. Сукупність таких рис створює „образ модельного адресата текстів цього класу. В одних випадках він представлений цілим комплексом прагматично релевантних рис, в інших – він може бути досить невизначеною фігурою” [2, 80]. У найбільш загальній постановці комунікативний портрет реципієнта є “упорядкованою та взаємозв'язаною сукупністю необхідних автору даних про ті сторони особистості реципієнта, які обумовлюють його властивості як приймача тексту” [8, 119].

Будуючи текст, відправник ділового листа вибирає слова, сполучення слів, граматичні форми і розміщує їх у реченнях, що утворюють надфразові єдності так, щоб повідомлення, яке служить кінцевою метою листування, могло бути сприйнятим адресатом і переробленим його свідомістю в уявлення, що співпадають із комунікативним наміром адресанта. Але, як зазначає Реферовська Є.А., для того, щоб текст “на виході” (висловлюючи думку відправника) сприяв створенню відповідної картини “на вході” (у свідомості адресата), наявність самого лише тексту не є достатньою. Для встановлення повного взаєморозуміння між відправником і одержувачем недостатньо лінгвістично оформленого повідомлення або серії повідомлень – тексту. Адресат потребує опори, яку він знаходить у такому суттєвому екстралінгвістичному факті, як “пресупозиція”. По суті,

будь-яке повідомлення розпадається на дві частини: лінгвістично оформлену і неформлену, яка визначається терміном “пресупозиція”. Лінгвістичну частину утворюють власне повідомлення і оточуючий лінгвістичний контекст. Пресупозиція охоплює усе те, що повинно бути в свідомості адресата лінгвістично оформленого повідомлення, все те, що лежить за межами цього повідомлення, однак стосується його певною мірою і може гарантувати правильне і вичерпне розуміння повідомлення: знання мови, знання ситуації чи лінгвістичного контексту, а також комплекс знань, який зазвичай узагальнюється терміном “знання світу” або “енциклопедичні знання” [17, 7].

Ділове спілкування реалізовується у вигляді серії комунікативних кроків, серед яких виділяються ініціальний та фінальний кроки. У соціальній психології виділяються такі етапи ділового спілкування:

Встановлення контакту. Завдання цього етапу – привернути, сконцентрувати увагу співрозмовника, прихилити до себе.

Орієнтація в ситуації дає інформацію про ситуацію і має на меті викликати інтерес співрозмовника до наступного обговорення проблеми.

На третьому етапі – обговорення проблеми – вирішується завдання формування переконань.

На етапі прийняття рішень формується бажання, установка до дій.

П'ятий етап передбачає завершення розмови або вихід з контакту [18, 156].

Початок письмового ділового спілкування закладається стимулюючим комунікативним актом, який, вимагаючи вербальної реакції від адресата, може також ініціювати і його невербальну діяльність або ж спільну діяльність комунікантів. Мовленнєвою реалізацією такого акту буде перформативне висловлювання (прохання, запрошення, пропозиція) із супутніми іншими висловлюваннями – поясненнями, описом стану справ, що спричинив необхідність звертання до адресата, аргументацією.

У сфері циркуляції ділових документів учасники комунікації виступають як партнери в діловому спілкуванні, закони й правила якого характеризуються імперативністю, а відхилення від них розцінюється як серйозні комунікативні помилки, здатні призводити до руйнації спілкування. Діловий тип спілкування вимагає, щоб тип реакції на будь-який стимулюючий, у тому числі початковий комунікативний акт відповідав його комунікативній модальності. Так, відповіддю на прохання може бути обіцянка чи відмова виконати його, але не повідомлення про стан справ. Ділове спілкування характеризується жорстким програмуванням стимулів та реакцій; кожен наступний крок у ньому реалізовує одну з небагатьох можливостей. Відхилення від моделі ділового листування можуть спричинити серйозні наслідки для подальшого протікання комунікативного процесу: у рамках ділового спілкування вони будуть трактуватися не як недоречні, некоректні, а як прояв небажання співпрацювати. Облігаторність комунікативних кроків в окремому інтерактивному ланцюжку створює комунікативний контакт високого рівня. Учасники ділового спілкування є носіями взаємних зобов'язань до закінчення певного циклу. Тому й нереагування одного з його учасників також є серйозним порушенням і призводить до розпаду комунікації. У цьому типі спілкування комуніканти моделюються як ділові партнери, які виступають у конкретних соціальних ролях (продавець – замовник) незалежно від своїх особистісних характеристик. Загальний модус комунікації – серйозний, він робить недоречними жарти, дотепи комунікантів, які в рамках ділового спілкування будуть сприйматися особливим чином, як сигнали про те, що комунікант прагне модифікувати суб'єктно-адресатні відносини, перевести спілкування на інший рівень, припинити його та ін.

Розвиток ділової комунікації здійснюється за допомогою більшої чи меншої кількості кроків, і комунікація вичерпує себе прийняттям певного рішення. Привід для цієї комунікації зникає і вона завершується. Тому ділова комунікація уявляється як скінченна,

при її завершенні дія взаємних зобов'язань партнерів припиняється, відбувається розрив комунікативного контакту.

Таким чином, ми можемо виділити такі основні риси ділового спілкування:

наявність ініціального моменту – стимулюючого комунікативного акту;

розвиток комунікації відповідно до комунікативної модальності (жорсткий тип реагування);

скінченність, вичерпність спілкування із виконанням цільового завдання;

конвенціональність ролей комунікантів;

серйозність загального модусу комунікації.

Ці риси ділового типу спілкування знаходять відображення у тексті ділового листа, який реалізовує його. Завдання кожного ділового листа розраховане на перспективу. Цю орієнтацію на задану перспективу Дрідзе Т.М. називає „надзавданням інформаційного тексту” [6, 151]. Для вирішення будь-якого (над)завдання необхідною є підготовка, яка полягає в попередньому обмірковуванні, плануванні та організації мовного матеріалу. Врахування цих трьох аспектів допомагає адресанту ефективно висловити свої думки при складанні ділового листа. На думку Новикова А.І., „результатом попередньої підготовленості тексту є те, що він характеризується більшою розгорненістю, послідовністю, зв'язністю, завершеністю” [13, 22]. Щоб описати процес складання листа, пропонуються різноманітні психолінгвістичні моделі. Створення таких програм обумовлене прагненням досягнути мистецтво складання листів. Ці моделі допомагають не лише краще застосовувати технічні засоби, але й краще висловити свій власний намір, домогтися ясності та розуміння з боку адресата.

У цій роботі процес розгортання текстової діяльності при написанні ділового листа розглядається як трифазовий:

планування;

а) визначення адресантом спрямованості своєї розумової діяльності, мотивації текстотворення та осмислення проблемної ситуації в листуванні;

б) підбір способів і засобів найраціональнішого втілення комунікативного наміру, який визначається мотивацією та первинною орієнтацією;

в) визначення змісту та структури тексту ділового листа;

реалізація комунікативного наміру лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами;

співставлення та корекція реалізації відповідно до наміру адресанта та комунікативного завдання, зумовленого потребами ділового спілкування [5]; [11].

Перша фаза цієї структури визначає первинний мотиваційно-спонукальний рівень процесу створення тексту. З іншого боку, саме ця фаза пов'язує процес текстотворення як одиниці комунікативної діяльності з іншими видами діяльності – предметно-практичної та пізнавальної. Специфіка текстотворення як одного із видів комунікативної діяльності, на відміну від предметно-практичної та пізнавальної діяльності, полягає в тому, що ця дія і, відповідно, її результат – текст здебільшого не є кінцевою метою. У комунікативному акті дії комунікантів спрямовуються на досягнення цілей, які лежать в рамках інших, не комунікативних видів діяльності, тобто, предметно-практичних чи пізнавальних.

Мета кожного конкретного комунікативного акту є, зазвичай, однією із проміжних у системі встановлення цілей певної більш загальної дії, що відноситься до предметно-практичної або пізнавальної діяльності. Тому мотив текстотворення є чинником не лише екстралінгвістичним, але й екстракомунікативним. Отже, проблему мотивації текстотворення слід розглядати з позиції комплексного аналізу предметно-практичної, пізнавальної та комунікативної діяльності індивіда.

Текстова організація ділового листа значною мірою залежить від особистісної свідомості комунікантів, яка є функціональною основою їх текстової діяльності. Одним із найважливіших аспектів особистісної свідомості є мовний аспект. Постійно стикаючись із

оточуючим предметним світом, людина сприймає та усвідомлює своє місце у цьому світі відповідно до власних уявлень та переживань. Процеси мислення стимулюються суспільною практикою буття, ситуаціями з життєдіяльності людини. Різноманітні зв'язки складної системи особистісної свідомості реалізуються у текстовій діяльності, тобто в лінгвістичному прагненні висловити своє прагматичне ставлення до предметів та явищ із певної суспільної ситуації. Це безпосередньо проявляється у діловому листуванні як активному способі передачі суспільних відносин комунікантів, що прямо залежать від соціальних умов спілкування. Ще одним важливим чинником, який впливає на процес текстової діяльності в діловому листі, є чинник мовної дійсності, яким „користується мовна особистість” [9, 14]. Складаючи листа, адресант втілює ті інтенції, які спонукають його обирати мовні засоби для передачі певною мірою вже „посяяних думок”. Досліджуючи категорійні ознаки тексту, важливо прослідкувати, як „основні властивості мови відображають інтереси адресанта, алгоритми обробки знань, процес відбору тих чи інших мовних засобів” [3, 45]. Важливим є також знання того, що допомагає реалізувати певні комунікативні завдання за допомогою відбору та вибору мовних засобів. Саме аспект „показу змісту контролю свідомості є основою когнітивної граматики мови” [3, 49].

Тексти ділових листів характеризуються монотематичною структурою, наявністю обов'язкових реквізитів, а також лексикою, спрямованою на досягнення та розвиток професійної й надійної співпраці. Комунікативний зв'язок устанавлюється відповідно до комунікативного наміру адресанта, який проявляється в тексті листа. Цей намір є психологічним за своєю природою і з цієї точки зору текст може розглядатися як засіб матеріалізації ідеального змісту комунікативного наміру адресанта. Досягнення комунікативної мети тексту залежить, у першу чергу, від висловленого в тексті комунікативного наміру адресанта та від ступеню розуміння тексту адресатом. Комунікативний намір адресанта, суть якого повинен зрозуміти адресат, реалізується через мовну функцію впливу, яка об'єднує в мовленнєвому акті психологічні установки адресанта і адресата. Функція впливу, яка здійснюється текстом у процесі мовленнєвої комунікації, виводить зміст мовленнєвого акту із словесно-понятійної сфери в сферу немовленнєвої взаємодії комунікантів. Саме ця функція тексту в мовленнєвому акті слугує основою розгляду його в прагматиці.

Основна частина ділового листа містить дискурс як основний текстовий компонент, який є певним мовленнєвим актом із супутніми висловлюваннями – повідомленнями, поясненнями. Такий мовленнєвий акт може бути як початковим чи проміжним кроком у діловій комунікації, так і завершальним, але він завжди відбиває один із етапів її розвитку. Але як стрижневий компонент змістовної частини листа, який містить найважливішу інформацію, він прагне зайняти в ній початкову позицію.

Поруч із основним компонентом у діловому листі міститься і другорядний, який може складатися з повідомлень, описів та ілюстративних актів. Ділове спілкування вимагає, щоб такі повідомлення були за змістом пов'язаними з основним – текстотвірним – компонентом і завдяки цьому доречними в певній ситуації спілкування, як такі, що співвідносяться з його змістом та узгоджуються з тими ролями, в яких виступають кореспонденти. Вони несуть інформацію про картину ділової діяльності фірми адресанта в момент написання листа, окреслюють той фон, на якому розгортається ділова комунікація. Збільшуючи свій внесок у комунікативну кооперацію, адресант демонструє готовність співпрацювати, страхує себе від збоїв. Інтонаційні та паралінгвістичні засоби, які обслуговують контакт сторін при безпосередньому спілкуванні, знаходять на письмі вербальну репрезентацію.

Основна частина ділового листа як тематично гомогенна є логіко-комунікативною послідовністю висловлювань – дій. Такий епістолярний текст відзначається високим ступенем семантичної зв'язності і не допускає зайвого – того, що відхиляється від основної теми комунікації. Тому обсяг ділового листа завжди обмежений, це за своєю природою

лаконічний текст: нерелевантна для справи інформація може лише знизити ефективність комунікативного контакту сторін.

Арутюнова Н.Д. при розгляді листів висловлює думку, що „епістолярна комунікація, яка реалізується за допомогою листів, виникає при таких позамовних обставинах, які роблять неможливим безпосереднє спілкування. Тому її можна розглядати як його варіант, породжений переведенням комунікації у письмовий реєстр” [2, 94]. Такий тип текстотворення та відповідну йому стратегію учена називає „транспозитивною”.

Вступ у комунікацію з використанням листа як засобу спілкування передбачає необхідність дотримання традиційної епістолярної форми. Основною текстотвірною рисою ділового листа є його специфічна „тричасовість”: він складається із звертання до адресата й прилягаючих до нього висловлювань („ініціальний дискурс”), основної частини та закінчення, яке містить, як правило, заключне привітання та підпис („фінальний дискурс”) (терміни Арутюнової Н.Д.). Така структура листа є релевантною рисою текстів цього виду, яка задає адресанту той текстовий „сценарій”, якого він повинен дотримуватись. І дійсно, відсутність у листі ініціального чи фінального дискурсів трактується як відхилення від норми, яке може бути допустимим в одних ситуаціях (зазвичай, при дружніх відносинах) і неприпустимим у ділових листах.

В усіх структурних частинах ділового листа, особливо в його основній (змістовній) частині, знаходиться відображення специфіка спілкування двох комунікантів. Оскільки контакт між учасниками ділового листування відбувається не безпосередньо, а дистантно в часі і просторі, ця дистантність, а також письмова форма спілкування диктують вибір певних мовних засобів, які відрізняються від засобів усного мовленнєвого етикету. Дистантність співрозмовників у просторі виключає міміку, жести, інтонацію, можливість перепитування, ситуативну підкріпленість, тому передбачає (на відміну від усного мовленнєвого етикету) повноту конструкцій, розгорненість, послідовність викладу, тобто ті особливості, які є характерними для монологічного мовлення. Але лист не можна назвати монологом у повному значенні, оскільки наявність конкретного адресата і передбачення його відповіді спричиняє використання діалогічних форм спілкування (привітання, прощання, звертання). Дистантність співрозмовників у часі спричиняє необхідність нагадування адресату про питання, поставлені в його листі, повернення до тем, які раніше називалися.

Таким чином, варіативність ділових листів не може бути значною, вони характеризуються однотипною будовою. Їх змістовна частина містить компонент із перформативним висловлюванням та другорядний компонент з інформацією, яка детермінується соціальними ролями кореспондентів. Адресант тут діє в межах жорстких рамок, і ступінь його свободи є обмеженим. Норми ділового спілкування є для нього приписом, їх дотримання забезпечує коректність комунікативної поведінки та успішність комунікації. Варіативність мовних засобів, які використовуються в діловому листі, може бути пов'язаною з комунікативно значимими ознаками адресата (чоловік – жінка, давно знайомий – майже незнайомий та ін.). Тому можна констатувати, що текстотворення в рамках ділового листа не є для адресанта ні складною, ні трудомісткою діяльністю. Ця діяльність розвивається у площині відтворення норм офіційно-ділового спілкування у формі ділового листа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алісова Т.Б. Введение в романскую филологию. – М., 1987.
2. Арутюнова Н.Д. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. – М., 1992.
3. Виноград Т.К. К процессуальному пониманию семантики // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986.
4. Второва А.Г. Коммуникативно-функциональное исследование текстов газетных объявлений. – Санкт-Петербург, 1991.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.
6. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. – М., 1984.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М., 1982.
8. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. – М., 1990.
9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., 1987.
10. Котюрова М.П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста. – Красноярск, 1988.
11. Леонтьев А.А.

Психология общения. – М., 1999. 12.Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. – М., 1981. 13.Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация. – М., 1983. 14.Новичкова Р.Н. Тексты воздействия в современном немецком языке. – Харьков, 1987. 15.Попов Ю.В., Трегубович Т.П. Текст: структура и семантика. – Минск, 1984. 16.Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: Ун-т укр. мови, 1998. 17.Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста. – Л., 1983. 18.Статінова Н.П., Сень Г.П. Основы психологии та педагогіки. – К., 2002. 19.Стриженко А.А. Об особенностях организации текстов, относящихся к разным функциональным стилям. – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1985.

СТАНІСЛАВ О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ НЕЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ У СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ

Основним змістом і метою будь-якої мовленнєвої діяльності є реалізація комунікативної функції у широкому розумінні цього поняття. Під “комунікативною функцією” вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають, зазвичай, дві найважливіших функції мови: функцію повідомлення (інформативну) та функцію впливу адресанта на адресата (прагматичну). На сучасному етапі розвитку лінгвістики власне до комунікативно-прагматичного напрямку вивчення мовленнєвого спілкування звернутий інтерес мовознавців.

Прагматичні аспекти комунікації досліджувались Г.Г. Почепцовим, І.П. Сусовим, І.Н. Гореловим, Г.В. Колшанським, В.В. Богдановим, А. Мецлер та іншими. Уже поза всяким сумнівом стверджується, що будь-який текст є прагматично спрямованим, оскільки він виступає як одиниця комунікації, яка переслідує завжди якусь певну мету; при відсутності такої мети така одиниця втрачає властивості й статус комунікативної, отже, прагматика виступає невід’ємною частиною тексту, невід’ємною характеристикою комунікації.

Попри велику кількість робіт, присвячених прагматичній спрямованості тексту, залишається актуальним питання використання різних мовних засобів для реалізації функції впливу адресанта на адресата та досягнення певного ефекту. Можна стверджувати, що різні сигнали прагматичності діють на всіх мовних рівнях, усі мовні одиниці несуть на собі відбиток прагматичної маркованості. Як зауважує Г.Г. Почепцов [5:123], прагматично значущим може бути використання одиниць різних рівнів, від звука до речення.

Традиційно аналізу підлягають одиниці морфологічного, лексичного, синтаксичного рівнів, а одиниці графічного рівня часто залишаються поза увагою лінгвістів. У контексті вказаної проблематики дана стаття пропонує точку зору на використання нелітерних знаків французької орфографії у реалізації прагматичної функції. Опис функцій нелітерних знаків у прагматичному плані видається нам актуальним лінгвістичним завданням.

Насамперед вкажемо, що нелітерні знаки – це система загальнообов’язкових графічних позаалфавітних елементів, що є додатковими до букв знаками письма даної мови. До нелітерних знаків французької писемної мови ми відносимо ілетрограми – дефіс, апостроф, інтервал [3:199-200], діакритичні знаки, а також знаки пунктуації, як допоміжні графеми, що слугують для членування писемного тексту.

Спочатку розглянемо прагматичні можливості діакритичних знаків французької писемної мови. Відомо, що систему цих графічних одиниць складають: ´ (*accent aigu*) – акут, ` (*accent grave*) – гравіс, ^ (*accent circonflexe*) – циркумфлекс, ¨ (*tréma*) – трема, ç (*cedille*) – седій [1:66], а також надрядкові та підрядкові знаки, що властиві графічним системам інших мов.

У ході проведеного дослідження нами було встановлено, що діакритичні знаки несуть прагматичну інформацію у своєму ненормативному вживанні. Романіст Л.Г. Веденіна вважає, що порушення орфографічних правил є прикладом, розрахованим на доповнення повідомлення деякими деталями та нюансами [2:134], таким чином, ненормативне використання знака спрямоване, перш за все, на виявлення додаткової інформації. Приміром, постановка акута у слові *quéqu'un* (*quelqu'un*) – відображає соціолінгвістичний статус учасників комунікації; у виразах *lé maître, sé réposer* – передається іспанський акцент, діалект з метою відобразити територіальні особливості мови й тим самим створити графостилістичний ефект. Циркумфлекс над графемою *ô* у слові *rôvre* (*pauvre*) характеризує мову сільського жителя; в лексемі *pourquouâ* (*pourquoi*) субституція *ouâ* передає запитально-здивовану інтонацію персонажа. Аналіз показав часте вживання даного знака у носових диграмах, де його можна розглядати як властивість діалекту: *blânc, bônjour, Frânce* і т.п.

Іноді циркумфлекс зберігається у запозичених словах, щоб підкреслити їх “екзотичність”, у цьому випадку він виступає як своєрідний орнамент тієї чи іншої лексичної одиниці: *nô* (япон. лірична драма), *stupâ* (інд. ступа). Дані запозичення являють собою, як правило, назви етнографічних, міфологічних, релігійних реалій, а також назви предметів традиційної культури й побуту, явищ природи, видів флори, фауни тощо. А це, вочевидь, передбачає тенденцію до збереження графічного образу слова, що властивий тій мові, з якої запозичена лексема [4:94-100]. Зазвичай, циркумфлексом маркується лексика східної лінгво-географічної зони, зокрема у в’єтнамській групі:

Biên Hoa – місто на півдні В’єтнаму

Diên Biên Phu – рівнина на півночі В’єтнаму

Сказане повною мірою стосується і вживання трема у монограмах *ä, ö, ü, ÿ*, коли нарядковий знак виступає графічним маркером запозичення, оскільки названий знак у таких випадках є незвичним для французької графіки. Як правило, це запозичення з германських мов: *tjäle* – [t j ε l], *föhn* – [f ø : n], *angström* – [ã g s t r œ m], *maelström* – [m a l s t r œ m].

Окрім вищеназваних нелітерних елементів французької орфографії, що вживаються з буквою *i* які є традиційними для французького письма, слід вказати на наявність діакритичних знаків, що властиві графічним системам інших мов. Так, у словниках, текстах науково-популярних статей можна зустріти: тильду [*˜*], гачок [*˘*], риску [*ˉ*], два різновиди апострофа [*’*], [*‘*] тощо. Усі ці знаки запозичені в цілях збереження ідеоетнічного вигляду слів іншомовного походження і виконують роль графічних маркерів. Вони виступають знаками-символами, які викликають у адресата певні асоціативні зв’язки з реаліями тієї чи іншої лінгво-географічної зони [4:110-116]:

sertão – [s ε r t ã] – малозаселена зона у північно-східній частині Бразилії

Hašek – [a f ε k] – чеський письменник

islām – [i s l a m] –

chī‘ism – [f i i s m] – шиїзм (мусульманське вчення)

Отже, у сенсі визначеної проблематики ми з’ясували, що діакритичні знаки, впливаючи певним чином на почуття адресата, створюючи в нього особливе враження від прочитаного, використовуються у реалізації прагматичної функції.

Далі звернімося до аналізу в прагматичному аспекті таких нелітерних знаків французької орфографії, як дефіс, апостроф, інтервал: у лінгвістичній літературі вони отримали назву “ілетрограм” або “інтерлітер”. Зазначимо, що наше дослідження проводиться на матеріалі сучасної реклами, яка найкращим чином ілюструє прагматичні можливості мовних одиниць різних рівнів. Незалежно від об’єктів, цілей та форм рекламування, всі рекламні тексти володіють певними загальними ознаками, що обумовлені спільною прагматичною метою усього тексту – орієнтацією читача (адресата) на покупку, послугу і т.п.

Так, дефіс у рекламних текстах може виконувати дещо інші, незвичайні для нього, функції. Приміром, у наступному прикладі:

Pour la 1ère fois, un teint velouté-poudré, parfait pendant 12 h (Le Monde 2, 2004, №1).

Нелітерний знак замінює сполучник *et*; вихід за рамки норми пояснюється бажанням творців реклами підкреслити важливість обох характеристик назви товару, його досконалість. Реклама всіма можливими засобами намагається вплинути на адресата.

Не може залишитися поза нашою увагою вживання апострофа не у своїй первинній функції (членування слова, виразу на окремі частини). Проаналізований матеріал виявляє, що апостроф у деяких випадках виконує протилежну своїй основній функції – функцію об'єднання, тобто виступає функціональним заміником дефісу. Назви, утворені шляхом поєднання різних понять за допомогою цього знака, привертають увагу читача, викликають зацікавленість. З цього приводу, варто розглянути назву однієї з ігор, запропонованих журналом *La recherche*, 2004, №378 своїм читачам. Гра називалась *Son'art*, що означає “своє мистецтво”; як бачимо, апостроф об'єднує два слова *son* і *art* всупереч правилам свого вживання. Розвага отримала таку назву даремно, адже розв'язок її полягав у мистецтві відтворити багатокольорову картинку за принципом копіювання, тобто сканера. Об'єднавши таким чином два слова в одне, утворився звуковий комплекс, що нагадує вимову слова *scanner* – [s k a n e r] й тим самим зв'язує назву гри з принципом її виконання. Гадаємо, що ненормативне використання даної інтерлітери пояснюється прагматичними міркуваннями.

Інтервал (або його відсутність) часто вживається не у своїх первинних функціях, що також пояснюється прагматичними мотивами рекламодавця (адресанта). Пропагуючи здоровий спосіб життя, французька програма “Pas à Pas sans Tabac” так рекламувала новий спосіб боротьби з тютюнозалежністю:

NiQuitin vous aide à rester calme, maître de vous-même et à arrêter de fumer.

Новий чудодійний товар обіцяв позбавити вас бажання палити вже через три дні. Назви такого типу, що утворилися у результаті графічних спрощень, приваблюють та швидко розповсюджуються у рекламі. Зникнення інтервалу між словами (*l'hiverrusse, moncafé*) заставляє інтерпретувати поєднання слів як єдиний звуковий і змістовий комплекс, це, так би мовити, образне осмислення написаного разом.

Підсумовуючи нашу розвідку у напрямку дослідження прагматичної функції інтерлітер, висновимо, що вихід за рамки орфографічної норми – це ретельно продуманий засіб прагматичного впливу адресанта на адресата, яким широко користується сучасна французька друкована (писемна) реклама.

У рамках даної статті ми пропонуємо проаналізувати прагматичні можливості деяких пунктуаційних знаків, які, на нашу думку, є найбільшими інтенсифікаторами функціонального навантаження. Пунктуаційні знаки ділять текст на частини, що відповідають окремим змістовим одиницям з метою швидкого прочитування й адекватного сприйняття. Саме завдяки цим знакам підвищується наглядність тексту і, відповідно, його розуміння.

Одним із знаків, який яскраво передає різноманітні відтінки думки і концентрує увагу на тих частинах висловлювання, що є найбільш важливими у даний момент виступає тире. Використання названого знака часто пов'язано з інтонаційним та зоровим виділенням того чи іншого слова, словосполучення, речення, на яке хочуть акцентувати увагу. Звернімося до тексту:

Les Beatles. Plus de quarante ans après l'enregistrement de leur premier titre – Love Me Do, le 11 septembre 1962 – , les quatre garçons de Liverpool restent les icônes incontestées de la musique pop.

Тире ділить текст на змістові частини й має характер уточнення, пояснення, конкретизації.

У прагматичному плані варто розглянути двокрапку. Короткі за формою речення з цим знаком надзвичайно широко використовуються у публіцистиці. На сторінках газет, журналів, у рекламних оголошеннях постійно зустрічаються заголовки статей, назви рубрик, розділів у вигляді речень, які складаються з двох блоків з двокрапкою. В першому блоці названі предмет, подія, місце, час, а в другому – характеристика названого або ж адреса, номер телефону.

Chômage: problème n 1.

Abonnez-vous: 1an: 67 F.

Іноді реклама у прагматичних цілях визнає за краще інший (зворотній) порядок блоків: у першому – дається оцінка, а в другому – називається предмет розмови.

Une révolution scientifique : la médecine des émotions.

Drogues: guerre perdue, nouveaux combats.

Так виникає літературний прийом завоювання інтересу адресата: читач залучається до процесу пошуку слова, теми обговорення, дискусії.

Нерідко для вираження незавершеності висловлювання адресант використовує багатокрапку. Відтінок недосказаності, що передається цим пунктуаційним знаком, широко застосовує реклама, публіцистика; зміст речення незрозумілий і це інтригує читача. Незакінченість думки може бути пов'язана з наміром самого мовця – розмірковування, вагання у виборі форми вислову, пошуки необхідного слова, сумнів у доцільності висловлювання, різноманітні емоції і т.д. або ж різного роду екстралінгвістичні обставини, які імітують усне мовлення й надають писемному тексту природності та невимушеності. Часто уживаною багатокрапка є у заголовках, вона ніби пропонує читачеві розшифрувати зміст, домислити його самому, а для цього треба прочитати матеріал:

Les secrets du... café

L'espéranto, une langue internationale...

Основне призначення знака оклику – оформлювати емотивні речення: синтаксичні конструкції, в яких виражений афективний стан, волевиявлення мовця. Досліджуючи використання названого знака у прагматичних цілях, ми відзначили частотність його вживання у заголовках, дієвість його функції попереджує про значущість чи незвичайність наступної інформації.

Google défie Yahoo! et Microsoft dans la messagerie Internet

Можна зустріти кілька окличних символів – два, частіше три та більше; вони позначають високу ступінь емоційності висловлювання. Так, у рекламі по догляду за шкірою знаходимо:

Pour la santé cutanée de ma famille, je suis in-tran-si-geante!!!

Показником експресивності виступає і знак питання; він слугує виразником здивування, сумніву, нерозуміння, а також незадовільного відношення адресанта до того, про що він повідомляє – незадоволення, страху, засмучення, іронії тощо.

La musique soigne-t-elle?

A qui appartient l'eau?

Отже, пунктуація виступає одним із способів збільшення об'єму інформації та її акцентування; вона забезпечує лаконізм та виразність висловлювання.

Підсумовуючи нашу розвідку, висловимо думку про те, що нелітерні знаки французької писемної мови, будучи одиницями графічного рівня, функціонують і у прагматичних цілях. Зазвичай, це виявляється в уживанні даних засобів з порушенням орфографічної норми з метою впливу на адресата. Нам вбачається перспективним подальший аналіз вказаних знаків з більш глибоким теоретичним обґрунтуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Просвещение, 1966. 2.Веденина Л.Г. Веденина Л.Т. Пунктуация французского языка. М., 1975. 3.Крючков Г.Г. Системность значимых единиц совр. франц. письма (дисер.на соиск. доктор.фил.наук.,1987). 4.Новікова А.В. Функциональные особенности суб- и супраграфемных

СТОЯНОВА И.Ф.

Международный Свободный Университет Молдовы

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Известно, что суть и основное отличие специального языка (языка определенной области науки) заключены в специфике плана содержания. Объективация содержания вкупе с коммуникативным характером научного исследования потребовали соответствующих средств выражения, формирование которых основывается, с одной стороны, на отборе из национального и интернационального фонда готовых единиц номинации, с другой, — на формировании собственных средств выражения необходимых научных категорий и понятий [5].

Наличие в любой терминологической системе как единиц общеупотребительного языка, так и специфических характеристик предполагает двустороннюю направленность процесса изучения термина. С одной стороны, предметом анализа становятся те параметры термина, которые сближают его с общеупотребительными словами, с другой стороны, интерес вызывает специфика термина, которая определяет его принадлежность к особой терминосистеме [1].

В настоящей статье нами предпринята попытка рассмотреть основные структурные особенности английской медицинской (травматологической – ТМТ) терминологии как терминосистемы, являющейся подсистемой более общей языковой системы.

Материалом исследования послужили английские травматологические термины ($\approx$ 4 000 единиц), включенные в специализированный словарь («A Glossary of Terms in Orthopaedic Surgery») [21].

Травматология, как одна из основных областей медицины, является наукой практической, подразумевающей не только теоретические достижения, но и их массовое внедрение в ежедневную деятельность врачей-травматологов, о чем свидетельствует значительное обогащение терминологической лексики, передающей новые научные понятия из области анатомии, патологии, хирургии, фармации.

Словарный фонд ТМТ терминологии постоянно пополняется новыми терминами, отражая вновь появляющиеся специализированные понятия. Основным источником пополнения словарного запаса ТМТ терминологии является образование новых терминов различными словообразовательными способами, заимствованные из общего фонда английского языка: аффиксация, комбинативность (синтез терминов в сочетании), аббревиация и эпонимия.

Аффиксация. В лингвистической литературе вопросы аффиксации общеупотребительных освящены достаточно широко, в терминологии же эта проблема находится на начальных этапах своего рассмотрения за исключением ряда диссертационных работ [2; 7; 13] и научных статей по определенным областям науки [4].

Необходимо отметить, что аффиксация – наиболее распространенный способ образования английских ТМТ терминов. В процессе структурно-семантического анализа аффиксов ТМТ терминологии мы отдельно исследовали собственно аффиксацию (префиксы, суффиксы) и аффиксоидацию (на основе терминологических элементов классического происхождения), последняя представляет собой отличительную структурную особенность медицинской терминологии. Под аффиксом мы понимаем «всякий препозитивный компонент, не имеющий свободного коррелята вне зависимости от его

прочих свойств» [16, 85], аффиксоиды же – это «значащие части терминов, обусловленные признаками выражаемого понятия» [6,38].

Среди префиксального состава ТМТ терминологии были выявлены префиксы классического происхождения (греческие и латинские) с семантическим значением локальности (*epi-, sub-, endo-, exo-, ec-/ek-*), направления (*dis-, trans-*), повышенной и пониженной интенсивности (*hyper-, hypo-*), отрицания (*a-, anti-, dys-*) и времени (*pre-, post-*). Данные префиксы образуют основной фонд ТМТ терминов, следуя определенной словообразовательной модели, под которой понимается «единая схема построения производных слов, характеризующихся общностью словообразующих элементов и лексико-грамматических свойств производных слов» [10, 27]. Большинство английских адъективных ТМТ терминов образуется согласно модели *sub- + Adj. → Adj.* (*subtarsal, submicroscopic, suboccipital*), создание ТМТ терминов-существительных происходит по моделям *a- + N. → N.*, *dys-/dis- + N. → N.* (*abiotrophy, adactyly, akinesia, dysbasia, disproportion, distraction*). Отличительным свойством префиксального терминообразования в ТМТ терминологии является то, что этимология основы в значительной мере влияет на выбор присоединяемого аффикса. Так, в ТМТ терминологии как префикс, так и производная основа принадлежат одному этимологическому источнику: *polymyalgia = poly* (гр. - много) + *my* (гр. – мышца) + *alg* (гр.– боль) + *ia*; *hyperostosis = hyper* (гр. – повышение) + *ost* (гр.- кость) + *osis* (гр. – невоспалительный характер заболевания).

Суффиксальный состав ТМТ терминологии включает как суффиксы, заимствованные из общеупотребительного языка, так и морфемы, присущие именно данной терминологии (*-itis, -osis, -oma*). К основным частотным терминообразующим моделям относятся:

ТМТ термины-существительные: *V + -ion → N.* (*malposition, contusion, infection*), *V + -or → N.* (*effector, repositor, extensor*), *V + -ing → N.* (*splinting, healing, sweating*);

Адъективные ТМТ термины: *N. + -al → Adj.* (*cortical, brachial, ischial, tidal*), *N. + -ic → Adj.* (*spastic, syndromic, pubic*);

Глагольные ТМТ термины: *N. + -ate → V.* (*to contaminate, to macerate, to truncate*).

ТМТ термины-существительные, образованные при помощи специфических для данной терминологии суффиксов, могут обозначать болезнь, не носящую воспалительного характера (*arthrogryphosis, ankylosis*), воспалительного характера (*synarthrosis, bursitis, carpalitis, arthroarthritis*) или раковые заболевания (*osteosarcoma, osteolipochondroma*).

Особого интереса заслуживают классические словообразовательные форманты аффиксоидального типа. Большинство ТМТ терминов представляет собой сочетание 2-3 терминоэлементов (ТЭ). Активное использование данных в образовании ТМТ терминов обусловлено тем, что система ТМТ понятий требует средств, обозначающих общие и отличительные признаки, характерные для понятий данной области медицины, а процесс создания термина происходит по принципу «от известного к неизвестному», что намного облегчает их восприятие.

Необходимо отметить, что аффиксоидальная морфема присоединяется только к основе классического генезиса. Например, исследование 800 ТМТ терминов, образованных аффиксоидацией определило, что 56,1% терминов образованы только на основе греческих композитов, 24% - на основе латинских и греческих композитов, 11,9% - греческих и латинских композитов, 8%- латинских композитов: *chondroosteodystrophia = chondro* (гр.- хрящ) + *osteo* (гр.- кость) + *dys* (гр.- нарушение) + *troph* (гр. -питание) + *ia*.

К высоко и среднечастотным аффиксоидам в ТМТ терминологии мы относим *arthro-, chondr(o)-, myo-, osteo-, algos-, teno-, tome-*(*arthroplasty, brachialgia, chondromyxoma, myalgia, osteomalacia, stapediotomy, tenolysis*).

Комбинативность (терминосочетания-ТС). Известно, что всякое терминосочетание отличается от простого набора слов тем, что его компоненты объединены синтаксическими связями [8, 80]. Исследуя структурный состав ТМТ ТС, мы определили, что данный вид терминов отличается качественным и количественным удлинением

составных компонентов (до 7 терминов-компонентов), что затрудняет устное восприятие ТС (*intimal flap resection, femoral neck bone density, heightened awareness of normal or increased sensory nerve input*).

Тем не менее, конечное же понимание семантики многокомпонентного термина зависит от знаний пользователя в данной научной области [24, 77].

В результате анализа 900 ТМТ терминосочетаний было выделено 12 продуктивных моделей и определено их количественное соотношение: большинство ТМТ ТС двухкомпоненты и созданы по моделям N.+N., Adj.+N., многокомпонентные модели ТМТ ТС создаются на основе вышеназванной именной и адъективной модели.

Широкая распространенность именной модели N.+ N. отражается и в многообразии номинации термилируемых ТМТ понятий: процедура (*skin incision*), локализация (*shoulder dislocation, face joint*), инструмент (*balkan frame*), заболевание (*reduction deformity, fracture dislocation*).

Необходимо отметить, что при трансформации данной модели посредством развернутого сочетания (С.Т.Костюкова [9]), обнаруживаем, что семантические отношения между компонентами терминосочетания различаются. Например, *calf tenderness* → *tenderness of the calf* (N₂ of N₁), *pin reduction* → *reduction is made by a pin* (N₂ is (made) by N₁). С другой стороны, один тип семантических отношений может раскрываться несколькими трансформационными моделями, например:

локализация: N₂ of N₁ (*Achilles tendon*), N₂ (is) for N₁ (*tendon forceps*);

свойство: N₂ V_{ing} N₁ (*air sinus*); N₂ is like N₁ (*ring forceps*); N₂ (is) made of N₁ (*steel staples*).

Самой продуктивной же моделью образования ТМТ сочетаний является адъективная модель Adj.+ N. (31,3%). Исходя из того, что атрибут ограничивает основу, сужает объем понятия, выделяя в нем видовой признак, составной ТМТ термин, образованный по данной модели, номинирует следующие понятия: свойство (*elastic cartilage, complete fracture*), локализация (*palmar fascia, pelvic girdle*), инструмент (*external fixator, metal shelf*), процедура (*medical curettage, capillary drainage*), действие (*oval amputation, anti-inflammatory agent*), заболевание (*muscular dystrophy, flat foot*).

Интересной особенностью всех выявленных моделей (12) является их использование в соответствии с тематикой специализированного текста. Например, было определено, что в тексте, описывающем методы и способы лечения (хирургические процедуры, указания по применению различных инструментов, аппаратов, лечебной гимнастики и т.д.), преобладают модели Adj.+N. (*external fracture*), Adj.+ N.+N. (*muscle biopsy specimen*), V.+ Prep.+N (*to treat with fixation*), Nomen +N. (+N) (*Axya weld instrument*), N. + Prep.+ Adj.+N. (*incongruity of the articular cartilage*), в то время как в историях болезней или в статистических данных доминируют модели Adj.+ N. (*congenital dislocation*), N.+ N. (*degeneration reaction*), Adj.+N.+Prep.+Adj.+ N. (*inferior border of the medial malleolus*).

Использование ТС различного вида в ТМТ терминологии представляет собой удобное и экономное средство передачи специализированной информации.

Аббревиация. Активное использование сокращенных форм ТМТ терминосочетаний в профессиональной коммуникации обусловлено способностью последних к удобной, быстрой и экономной передаче содержания ТМТ понятия.

Исходя из того, что полная форма термина выполняет номинативную функцию, а как полная, так и краткая форма термина соотносятся с одним понятием в современной лингвистике принято считать, что основная функция аббревиатур - это номинация в сокращении [20], которая ускоряет коммуникативный процесс, обобщая основные признаки термилируемого путем сокращения графической и фонетической формы звуковой оболочки термина [17, 54].

Что касается подфункций (номинации направления и кодирования), то в ТМТ терминологии они не обязательны [18, 630], [23, 218]. Номинация направления

относительна в силу того, что сокращение может не указывать точно на область его применения (например, *DRUL* / *distal radioulnar joint*- является членом ТМТ, анатомической и хирургической терминосистемы), в то время, как номинация кодирования излишня, так как ТМТ характеризуется активным коммуникативным процессом, не основанном на секретности медицинской информации (*Dx- diagnosis, NS – normal saline, neg.- negative*).

Для английской ТМТ терминологии наиболее характерны инициальные звуко-буквенные сокращения, составленные из начальных букв составных терминов, которые читаются либо согласно алфавитным названиям букв (*MCL* [эм ка эл] – *Medial Collateral Ligament*, *S/P* [эс пи:]–*Status Post*), либо как обычные слова – акронимы (*TAC* [тэк]– *Trauma Association of Canada*, *DREZ* [дрэз]– *Dorsal Root Entry Zone*).

В структурном отношении большинство ТМТ сокращений состоят из 2-5 компонентов (*LT* – *linotriquetral*, *MAP* – *mean arterial pressure*, *SUFE* – *slipped upper femoral epiphysis*, *CSMSD* - *Czech Society for Metabolic Skeletal Diseases*).

Количественный анализ 890 ТМТ сокращений определил, что основной фонд ТМТ аббревиатур составляют названия специализированных ассоциаций, организаций (31,2%), а также понятия заболеваний, протекающих в соответствующих анатомических частях организма (16%).

Отметим, что некоторые инициальные сокращения, в особенности акронимы, обнаруживают однотипность структуры создания, что позволило выделить основные модели образования ТМТ сокращений. В качестве идентификатора модели выступил общий компонент, имеющий определенную семантическую нагрузку и способствующий отнесению даже незнакомого акронима к определенной модели [2,14]. Изменяющиеся компоненты акронима кодируются буквой X. Например, в модели X + CU идентификатором выступает компонент CU (*care unit* - медицинские подразделения)→ *MICU* - *medical intensive care unit*, *NICU* - *neurointensive care unit*; X+L (L – *ligament* – связка)→ *DRUL* - *distal radioulnar ligament*, *PRUL* - *proximal radioulnar ligament*.

Интересной особенностью ТМТ инициальных сокращений является наличие у них омонимов полисемантического (*LE* - *lower extremity* = *LE* - *lupus erythematosis*), звукового (*DIP* – *distal interphalangeal* = *dip - put or lower briefly into liquid*), топонимического (*ASIA* – *American Spinal Injury Association* = *Asia*) типа.

Итак, активное использование сокращенной формы ТМТ термина является следствием требования, предъявляемого спецификой профессионального общения, а именно передача максимума специализированной информации в минимум времени.

Эпонимия. Известно, что термины, образованные на базе имен собственных, составляют две основные группы: термины, созданные при помощи транспозиции, и эпонимические термины /гр. *ἐπώνυμος*- дающий имя/- составные термины, одним из компонентов которых является авторское имя того или иного исследователя. При изучении ТМТ терминологии под эпонимом мы понимали термин, который выражает понятие «синдрома, поражения, хирургической процедуры или симптома, носящего имя врача, первым описавшим данный феномен, или, в редких случаях, имена пациентов, у которых впервые было зарегистрировано данное заболевание»[19, 197].

В современном языкознании и медицине данное явление рассматривается по-разному. Одна группа ученых (Дж.Х.Галбот [22], Ф.Олбрайт [11], У.Р.Гауэрз [15]) считают, что эпонимы неточны, неудобны и затрудняют правильное восприятие данного понятия будущими специалистами [22, 844]. Другие (Дж.Х.Деркс), полагают, что замена эпонимов на другой вид терминов бесполезна, в виду того, что данные терминоединицы выполняют мнемоническую функцию, отражающуюся во вновь растущем интересе студентов к истории медицинской науки в целом [14, 23]. Таким образом, основным недостатком эпонимов является их семантическая неточность, т.е. звуковая оболочка термина не

отражает сущности терминируемого понятия (*Duveney's fracture – fracture of the ilium just below the anterior inferior spine*).

Двойственный характер эпонимов отражен и в структуре данных терминов. С одной стороны, по результатам полученных данных 69% ТМТ эпонимов образованы согласно модели *Possessive 's + Noun* (*Berard's ligament, Pott's fracture*), а с другой стороны, в современной медицине прослеживается тенденция к отказу от использования притяжательного падежа в структуре именного термина [12, 54].

ТМТ эпонимы состоят из 2-3 именных компонентов (*Ekman-Lobstein syndrome, Erb-Landouzy-Dejerine syndrome*), большинство из которых имеют как английские так и латинские термины – эквиваленты (*Bamatter's syndrome = premature senility syndrome, geroderma osteodysplastica*).

В семантическом отношении ТМТ эпонимы терминируют различные медицинские понятия с преобладанием эпонимов, номинирующих понятия ТМТ заболеваний – 37,4% (*Langer's syndrome, Grebe's syndrome, Brown-Sequard's syndrome*).

Принимая во внимание их необычайную «жизнеспособность», проверенную и подтвержденную историей медицины в целом, исключение эпонимов из-за определенных структурных и семантических недостатков в ТМТ терминологии считается нереальным явлением.

Таким образом, использование различных видов терминов в ТМТ терминологии – это процесс адаптации терминосистемы к изменениям условий функционирования данных видов терминоединиц в профессиональной языковой среде, для которой характерна актуальность и целесообразность средств номинации ТМТ понятий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аксенова Г.Н. Особенности лингвистического и логико-понятийного аспектов изучения медицинских терминов. //www. bsmu.by./bmm. 04. 2004/42.html.
2. Ардаматская Е.Н. Акронимия как форма адаптивности языковой системы (на материале англ. морской терминологии): Автореф. дис. ... канд. фил. наук :10.02.04.- Ленинград, 1987. - 19 с.
3. Беженарь Г.И. Структурно-семантическая характеристика французских медицинских терминов.: Автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.02.05. – Ленинград, 1973.- 20 с.
4. Вельштейн А.М. Структурно-семантические особенности английской биологической терминологии.// Функциональный стиль общенаучного текста и методы его исследования. – М.:Наука, 1974.
5. Виноградов С. И., Платонова О. В. Культура русской речи //www.i-u.ru/biblio/archive/graudina_shiryaev_spiking_culture/46.aspx
6. Канделаки Т.Л. Об одном типе словаря международных терминологических элементов. // Научные Доклады Высшей Школы. Филологические науки.- 1967.- № 2.- С.37-49.
7. Кириллова Т.С. Пути формирования и лексикологические особенности английской терминологии подъязыка медицины (дерматовенерология): Автореф. дисс. ... канд. фил. наук.: 10.02.04 - Пятигорск, 1990.- 16 с.
8. Коновченко Н.Д. Внутренняя гипонимия стоматологических терминосочетаний английского языка. //Теоретические проблемы научно-технической терминологии и практика перевода.- Омск, ОГУ, 1985.
9. Костюкова С.Т. Трансформационный метод анализа субстантивированных словосочетаний типа N+N в специальной лексике. // Основные направления структурализма.- М.: Наука, 1964.
10. Немченко В.Н. Словообразование и его место в структуре русского языка.- Горький, ГГУ, 1971.
11. Allbright F. Polyostotic fibrous dysplasia: a defence of the entity.// Journal of Clinical Endocrinology.-1946- №7 – P.307-324
12. Brunt R. Medical eponyms revisited // English Today- № 54- vol.14- 1998- P.51-56.
13. Cuciuc N. Afixoidarea în metalimbajul medical francez și determino-logizarea lexemelor respective.: Autoreferatul tezei de doctor: 10.02.05. - Chișinău, 1996 - 19 P.
14. Dirks J.H. The Language of Medicine: Its evolution - structure and dynamics.- New York, Peager, 1983.- 250 P.
15. Gowers W.R. The Diagnosis of Diseases of the Spinal Cord.- London, J.& A.Churchill, 1884.- 261 P.
16. Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation- Wiesbaden, 1960.- 450 P.
17. Mortureux M-F. La lexicologie: entre langue et discours – Paris - Sedes- 1997.
18. Percebois J. Fonctions et vie des sigles et acronymes en contextes de langues anglaise et française de spécialité // Meta XLVI- №4 - 2001.- P.627- 643.
19. Segen J.C. The Dictionary of Modern Medicine. - New Jersey, Carnforth, 1992.- 800 P.
20. Stoianova I. Fenomenul acronimiei în terminologia medicală.// Symposia Professorum. - Chișinău, ULIM, 2003.
21. Stoyanova I. A Glossary of Terms in Orthopedic Surgery.- Chisinau, Ed.ULIM, 2004.
22. Talbot J.H. A Biographical History of Medicine. - London, 1981.
23. Trouillon J-L. Langue de spécialité et noms propres: matériels militaires // ASP- 19/22- Quebec, 1998.
24. Varantola K. Premodification US postmodification and chain compound structures.// Papers from the second Scandinavian Symposium on Syntactic Variation- Stockholm, 1982.

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Актуальність дослідження фразеології українських службових документів першої половини ХХ ст. мотивується малодослідженістю цього мовного матеріалу й необхідністю лінгвістичного осмислення цього періоду розвитку літературної мови. Відтак новизна праці визначається застосуванням низки наявних у лінгвістиці концепцій фразеологізму (узагальнених у власному робочому визначенні автора) до фразеологічних одиниць названого періоду. Сказане, відповідно, є й метою статті.

Матеріалом слугують службові документи 1990–1945 років, створені українською мовою і належні до різних жанрів офіційно-ділового стилю. Це документи, підготовані в межах різних держав (і, відповідно, різних законодавств і суспільно-політичних систем), що існували в той період: Австро-Угорщини (де українські землі належали і до власне Австрійської імперії, і до Угорського королівства), Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату П.П.Скоропадського), Директорії УНР, Західноукраїнської Народної Республіки, Української Соціалістичної Радянської Республіки (пізніше Української Радянської Соціалістичної Республіки), Організації українських націоналістів, Української повстанської армії тощо. Винятково цікавим є порівняння власне ділової й емоційно-експресивної фразеології документів, що репрезентують різні системи суспільних координат і, відповідно, відбивають відмінні основи світоглядної картини світу.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає насамперед у тому, що він має власну мовно-композиційну структуру: набір засобів вираження думки та усталених правил комунікації. Як і інші функціональні стилі української мови, офіційно-діловий стиль передбачає використання відповідних до тих чи інших сфер людської діяльності різновидів загальнонародної літературної мови, особливості яких зумовлені особливостями і завданнями суспільства в даних галузях людської діяльності. Слід також зазначити, що для кожного стилю паралельно до спільних мовних особливостей використовуються специфічні ознаки, які виявляються на рівні добору слів та фразеологічних одиниць. В.В.Виноградов, досліджуючи зв'язок елементів мови з окремими функціональними стилями, відзначав, що „функціонально-стилістичне забарвлення, властиве частині слів, виразів і навіть конструкцій, генетично зумовлене переважним вживанням цих мовних фактів і явищ лише в певних видах мовлення, в певних контекстах...” [1:70].

Ми вважаємо доречним залучити до мовних засобів, які характеризуються певною закріпленістю за окремим функціональним стилем, фразеологічний фонд національної літературної мови, а конкретніше – виділити ті фразеологічні одиниці, які співвідносяться з певними стилями мови. У зв'язку з цим виникає потреба відмежування нейтральних фразеологізмів, що не мають спеціального емоційного або стилістичного забарвлення й використовуються без обмежень в усіх функціональних стилях. Наведемо приклади функціонування фразеологічних одиниць, які носять нейтральний характер і функціонують у різних стилях мови: *відігравати роль, порушити питання, у зв'язку з, відкласти в довгий ящик, культ особи* та інші.

Поряд із нейтральними у стилістичному аспекті фразеологічними одиницями існують фразеологізми, які є характерними або притаманними якомусь окремому функціональному стилю, або й такі, що превалюють над іншими типами фразем у межах конкретного стилю.

Так, наприклад, фразеологічні одиниці типу *ловити тав, комар носа не підточить, сім п'ятниць на тиждні* та інші використовуються доволі часто в художньому стилі, рідше – у публіцистичному, а науковому й офіційно-діловому стилям названі фразеологізми зовсім не властиві. Принагідно зазначимо, що в наш час значно збільшилася кількість фразем, які є стилістично-нейтральними, а це означає, що не завжди можна виявити приналежність фразеологізму, взятого поза контекстом, до певного функціонального стилю, оскільки кожен стиль української мови оперує всією системою лексичних, граматичних і фонетичних засобів у їх взаємозв'язку та співвідношенні. У зв'язку з цим перед фразеологами постає проблема стилістичної диференціації фразеологічних одиниць. У цьому аспекті М.М.Шанський виділяє міжстильові, розмовно-побутові та книжні фразеологізми. [2:128].

Як показують дослідження, у функціонально-стилістичному аспекті необхідно виділяти літературні фразеологічні одиниці (книжні, нейтральні, розмовні, народно-поетичні) та нелітературні (просторічні). Книжна фразеологія залежно від сфери використання, жанрових і мовних особливостей поділяється на наукову, офіційно-ділову, публіцистичну та поетичну.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей книжних стилістично маркованих фразеологічних одиниць, а конкретніше – фразеологізмів офіційно-ділового стилю, які, на жаль, у сучасному мовознавстві досліджені мало, оскільки мовні особливості цього стилю ще не знайшли свого достатнього висвітлення у працях сучасних лінгвістів. Для цього нам необхідно: 1) відмежувати книжні фразеологічні одиниці від інших мовних одиниць; 2) з'ясувати функціонально-стильові особливості фразеологізмів названого стилю.

Книжна фразеологія характеризується посиленою літературністю й властива переважно писемному мовленню. Книжні фразеологічні одиниці вирізняються високою мовленнєвою культурою та строгою нормованістю, традиційністю та частотою використання. Це своєрідна класична фразеологія, що функціонує релевантно в науковому, публіцистичному та офіційно-діловому стилях. Вона знаходить своє застосування й в усному мовленні: наукових доповідях, лекціях, промовах; використовується також у розмовному мовленні вчених, письменників, політиків.

Книжні фразеологізми належать до текстотворчих стильових засобів, тобто вони можуть вживатися переважно в межах окремого стилю і бути властивими лише цьому стилю. Так, офіційно-діловий стиль характеризується такими фразеологічними одиницями, як: *у встановленому порядку, до виконання, довірочний член, вести облік, набирати чинності, прикласти запоруку, поновити на посаді, чинник динамічного тривання, укласти договір* та інші.

Фразеологізми офіційно-ділового стилю можуть належати до різних термінологічних галузей, але вони не втрачають при цьому своєї специфіки, що робить можливим визначати їх як таких, що властиві саме офіційно-діловому стилю.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає також у тому, що йому властиві стійкі сполуки слів, які вважаються певними загальноприйнятими стандартизованими штампами (у позитивному розумінні слова штамп) при оформленні ділових документів, оскільки стандартизація ділової мови суттєво покращує інформативність документів, полегшує їх сприйняття. Разом з цим стандартизація породжує усталені словесні комплекси, які в мовознавчій науці називаються по-різному: усталені мовні формули, усталені мовні блоки, стійкі мовні звороти, усталені частини тексту, мовні кліше, фразеологічні одиниці.

Отже, серед фразеологів-теоретиків, на жаль, немає загальноприйнятої думки щодо спільного визначення цих своєрідних одиниць мови офіційно-ділового стилю, які за формою та за значенням перебувають на лінії перетину лексичного та синтаксичного полів, адже вони є еквівалентними слову й мають семантичне оформлення. На наш погляд, відсутність загальноприйнятого визначення стійких словосполучень офіційно-ділового

стилю зумовлена, очевидно, їх специфікою, яка полягає в тому, що начебто перебувають на межі між фразеологією і синтаксисом.

Деякі дослідники, зокрема Д.В.Горбачук, А.А.Нелюба, стійкі сполучення слів офіційно-ділового стилю розглядають поза межами фразеології. Так, наприклад, Д.В.Горбачук, розглядаючи особливості стійких сполучень слів названого стилю, відхилив ґрунтовні докази вчених на підтримку широкого розуміння фразеології і не залучає такі словосполучення до фразеологічної системи української мови. На думку дослідника, „фразеологічні одиниці мають більш живий зв'язок із мовленням, і тому їм властива специфічна трансформація – видозміна фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою” [3:17].

У своєму дослідженні Д.В.Горбачук наводить окремі докази того, що в текстах офіційно-ділового стилю функціонують не фразеологічні одиниці, а стійкі сполучення слів. Однак автор не дає чітких критеріїв розмежування фразеологізмів і стійких сполучень слів, тому ми погоджуємося не з усіма міркуваннями Д.В.Горбачука. Його дослідження не подає чітких конкретних і загально визначених критеріїв розмежування фразеологізмів та стійких словосполучень у межах офіційно-ділового стилю.

В.М.Алтухов, досліджуючи особливості фразеологічних одиниць у науковому та офіційно-діловому стилях української мови, звертається до класифікації фразеологізмів В.В.Виноградова та М.М.Шанського і на основі цієї класифікації визначає предмет свого дослідження „фразеологічні сполучення і фразеологічні вислови, так звані мовні кліше” [4:89]. На нашу думку, автор не обґрунтовано звужує поняття фразеології, з чим ми не можемо погодитися однозначно.

Деякі дослідники, відрізняючи стійкі сполучення слів офіційно-ділового стилю від вільних словосполучень, підкреслюють, що таким сполученням властива стійкість та відтворюваність, цілісність значення та синтаксична функція, а також еквівалентність слову. А це дає підстави зараховувати такі стійкі словесні формули ділової мови до фразеологічної системи української мови.

Нами підтримано думку тих мовознавців, які відносять стійкі словосполучення слів, що функціонують в офіційно-діловому стилі до фразеологічного складу національної мови, адже незважаючи на переконливі докази названих вище лінгвістів, які вилучають ці словесні сполуки службового тексту з фразеології, чітку межу між названими одиницями та фразеологізмами провести не вдалося. До прихильників так званого широкого розуміння фразеології належать В.М.Алтухов, Г.П.Іжакевич та інші мовознавці.

В.М.Алтухов, розмірковуючи над особливостями мови службового документа, зазначає, що для офіційно-ділового стилю характерна логізація викладу, вживання усталених конструкцій, широке вживання абстрактних слів, а також відсутність емоційно-експресивної лексики. На думку автора, „саме це й зумовлює особливості функціонування фразеологічних одиниць в цьому стилі мови” [4:89].

Отже, зі сказаного вище можемо зробити висновок, що у мовознавчій літературі ще немає загально визначеного відмежування фразеологічних одиниць від сталих словесних комплексів у рамках офіційно-ділового стилю, що дає нам право, посилаючись на думки прихильників так званого широкого розуміння фразеології (Н.М.Алієва, С.Г.Гаврина, В.М.Алтухова, Г.П.Іжакевич та інших дослідників) і визначаючи за головні й обов'язкові дві ознаки фразеологізмів – відтворюваність і надслівність – включати до фразеологічної системи національної мови всі сталі утворення, які утримуються в пам'яті, тобто семантично пов'язані словосполучення, які на відміну від співвідносних із ними словосполученнями та реченнями, не створюються у процесі мовлення, а відтворюються у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням.

Для увиразнення цієї думки й з метою виявлення нашого розуміння терміну *фразеологічна одиниця (фразеологізм)* у сформулюємо власне робоче визначення цього складного поняття: фразеологічна одиниця в тексті службового документа – це стійка

лексико-семантична єдність двох і більше слів, яка зовні нагадує словосполучення, характеризується відтворюваністю, цілісністю й переважно переносністю значення, але, на відміну від фразеологічних одиниць інших функціональних стилів, має певні особливості в експресивно-емоційному плані, оскільки в офіційно-діловому стилі діє експресія не почуттів, а волевиявлення й логіки змісту, що дозволяє розглядати фразеологізми службових документів як своєрідний проміжний етап у виробленні мовних формул – кліше, що є стилістами офіційно-ділового стилю. Тому в нашому дослідженні всі стійкі словосполучення, які функціонують у текстах службових документів, ми кваліфікуємо як фразеологічні одиниці офіційно-ділового стилю української мови, оскільки дати власне визначення фразеологічної одиниці офіційно-ділового стилю ми не визначали своїм завданням (див. також [5]).

Винятково цікавим, на наш погляд, є дослідження того, як у фразеології службових документів (попри всю клішованість, стандартизованість текстів такого типу) виявляється експресивно-конотативний аспект, розрахований, відповідно, на небайдуже ставлення “споживачів” цих документів (від законодавчих текстів до листування). У світлі сказаного варто звернути увагу на втілення у цій фразеології (як власне службовій, так і експресивізованій) ідеї українського державотворення, яка була винятково важливою для авторів багатьох досліджених документів першої половини ХХ століття, і ці автори серед пріоритетних своїх завдань мали виховання такої ідеї в користувачів документів. Отже, може йтися про вираження в офіційно-діловій фразеології аналізованого періоду елементів картини світу, зокрема її суспільно-політичного компоненту [6].

У перспективі дослідження – дальше виявлення особливостей фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виноградов В.В.* Проблема авторства и теория стилей. – М.: Гослитиздат, 1961.
2. *Шанский Н.М.* Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985.
3. *Горбачук Д.В.* Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах: Авт. дис. ...канд. філол. наук: 10. 02. 01 – українська мова / Національна академія наук України; Інститут української мови. – К., 1997. – 17 с.
4. *Алтухов В.М.* Особливості функціонування фразеологічних одиниць в науковому і офіційно-діловому стилях української мови // Українська мова. Теорія і практика: Матеріали міжвузів. наук.-конф. – Донецьк: Донецький державний університет, 1997.
5. *Сушко О.І., Мосенкіс Ю.Л.* Деякі актуальні питання вивчення фразеології українського службового мовлення // Мова та історія. – К., 2005. – Вип. 75.
6. *Сушко О.І.* Функціонування фразеологічних одиниць у текстах службових документів першої половини ХХ століття. – Слов'янськ, 2005.

ТКАЧЕНКО Н.Д.

Національний університет харчових технологій

ВЗАЄМОДІЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ТА ЛЕКСИЧНИХ ПРЕПОЗИТИВНИХ ЗНАКІВ

Навчання мовної діяльності та проблеми перекладу іноземних текстів вимагають пізнання системних зв'язків та відношень у мові оригіналу та перекладу. Переклад слів, речень, словосполучень вимагає вільного оперування різнорівневими варіантами мови для подолання проблем неспівпадіння висловлювань та їх частин за формальними ознаками – кількістю, позицією, частинами мови тощо. Пошук тотожностей та виведення семантичних моделей слів, словосполучень [1], речень вимагає вивчення лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів їх утворення, зокрема їх контекстів.

Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є внутрішньомовна та міжмовна варіативність прийменників та їх аналогів – префіксів та суфіксів [2, 45]. Вживання прийменників обіймає вільні, зв'язані лексеми, в тому числі прийменники, прислівники та

постпозитиви. Вживання префіксів та суфіксів пов'язане з утворенням як простих, так і складних слів.

Словосполучення вивчалось Г.П.Ятелем, Р.Клоузом, І.Свартвиком, Р.Квірком, М.Хелідеєм.

Серед ґрунтовних досліджень та класифікацій префіксів та суфіксів треба відмітити роботи О.Д.Мешкова, К.В.Піотух, О.М.Бортничук [3], ін..

Сучасні дослідники приділяють багато уваги вивченню реляційної семантики окремих прийменників. наприклад: Д.Пайар, В.Плунгян, Л.А.Глазачова.

Історичний процес розвитку англійської мови від синтетичних до аналітичних форм сприяв відділенню префіксів, перенесенню їх у праву дистрибуцію дієслів як окремі лексеми для потреб розширення означень, віднесення обставин у позицію факультативних членів речення, утворення аналітичних відмінків. Останнє явище висвітлювалося багатьма вченими. Наприклад. Л.А.Чиненова відмічає: „вважається, що руйнування відмінкової системи англійської мови призвело до заміни її системою прийменникових конструкцій, які переймають функції відмінкових афіксів і перетворюються на аналітичні показники відмінкових відношень” [4, 1].

Препозитивні знаки виступають у функції морфем чи окремих слів залежно від свого значення, сполучених з ними слів, позиції у реченні, ін..

Відомо, що префікси, як і прийменники, можуть позначати просторові, часові, соціальні, відмінкові відношення, ін. Прийменникові префікси можуть втрачати просторове значення та набувати інших – аспектних, міри тощо. Подібно до постпозитивів, префікси можуть позначати початок, закінчення, продовження дії. Префікси мають словотвірні функції утворення віддієслівних іменників, дієслів, прикметників, прислівників, ін..

Контексти переходу префіксованих слів у прийменникові словосполучення та навпаки виявляють особливості і закономірності процесів аналізу та синтезу англійської мови і являють собою важливий матеріал для визначення внутрішньомовних та міжмовних варіантів, розкривають механізм їх творення для потреб мовлення та перекладу.

Прийменникові словосполучення утворюються у контексті іменникових та дієслівних предикатів. Прийменник у іменниковому предикаті визначений значенням іменника, а у дієслівних – значенням класів дієслів.

Реляційна семантика ПСС у іменникових предикатах визначена найбільш загальними поняттєвими категоріями поверхні, вмісту, відносної точки у просторі, що дозволяє систематизувати варіанти словосполучень за цими відношеннями. Класи дієслів певної діяльності зумовлюють відмінкові відношення у ПСС.

ПСС є контекстом субстантивації дієслова. У прикладах: *They were enlisted.* - *They were put on the list.* ПСС являє собою інтерпретацію префіксованого дієслова, універсальну модель-інваріант для багатьох варіантів типу: *put on the table, surface, on the sick list, on the shedule.*

Перехід префіксованого слова у словосполучення може призводити до розпаду терміну: Пор.: *inlet* - тех.. *отвір* та *let smth in* – *впускати щось*.

Утворення префіксованих слів на базі ПСС, інших словосполучень - процес, протилежний історичному процесу аналітизму англійської мови.

ПСС *come in(to) the home* має еквівалент *income* – *дохід* [5, 468]. ПСС позначає рух живого та неживого, а слово – неживу сутність. ПСС має прислівниковий варіант, який, вірогідно, виник у кличному реченні: *Come in!* і як означення іменника: *smth that comes in*. Очевидно, що інтеграція нерідко трапляється у контексті кличних речень – команд, застережень, ін. з високою частотністю вживання та обмеженням висловлювання в часі.

Прислівникове ПСС інтегрує у префіксоване слово в іменниковій позиції. Його можна вважати перехідною стадією від вільного ПСС до префіксованого слова. Історично, процес міг іти навпаки – від слова через прислівникове ПСС до вільного ПСС.

Утворення префіксальних слів на базі ПСС простору, інших ПСС пов'язане з лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних факторів відноситься утворення префіксальних дієслів, що позначають відношення до живої, неживої істоти. Наприклад, у ПСС простору *look over the Dnieper* дієслово *look* може бути пов'язане з іменником, що позначає живу істоту. Це відношення може бути перенесене на неживий об'єкт. Пор. *Smb looks over the Dnieper* - *хтось дивиться /стежить через Дніпро/за Дніпром та* - *щось стоїть над Дніпром, обернене до Дніпра*. Префіксоване слово *overlook*, можливо, пов'язане в першу чергу із перцепцією людини з позиції її егоцентризму. У зв'язку з суб'єктом це слово перекладається – *не додивитися, не помітити чогось, слідкувати за чимось*.

На відміну від сполучення дієслова-присудка з непрямим об'єктом, прямооб'єктна конструкція частіше вживається для позначення відношень неживих речей; наприклад: *smth overlooks the river*. Крім фактору економії мовлення, префіксоване слово має перевагу вживання як дієприкметник. Переклад передає реляційну семантику і дієслова і, до певної міри, прийменника – *з видом на Дніпро*. Наведений приклад типовий для ділового, рекламного стилю.

Дистрибутивні варіанти префіксованих слів можуть бути засобами відображення стилістичних, соціальних, етичних чи поетичних відтінків. Наприклад: *the grave on the hill overlooking the Dnieper* - *могила на горбі над Дніпром*, де протиріччя понять – простір живої та неживої людини, передані іменником та дієсловом, вносить етичне обмеження на переклад – опущення дієслова. Універсальним для обох мов є словосполучення без дієслова нейтральне за стилем.

Префіксовані слова можуть утворюватися у процесі компресії означення дієслова та переносу просторових відношень на людину, наприклад, *undersleep*. Префікс втрачає просторову семантику та набуває сем міри, результату процесу. Так само, можна пояснити утворення префіксованих дієслів *overdo*, *underdo*. Префіксовані дієслова, похідні від ПСС, утворюють продуктивні моделі, за якими можуть утворюватися дієслова, наприклад, розумової діяльності: *underestimate*, *overestimate*, *undergo*, *underlie*.

ПСС простору може інтегрувати у префіксований прислівник у позиції означає дієслова. Наприклад, ПСС *be, sit, etc at the side of smb, smth* означає співположення предметів, осіб у просторі.

Прислівник *aside*, можливо, виник у контексті кличного речення: *step aside!* Український приклад - утворення прислівника *обережно* з двох російських слів – *о, бережно* у кличному реченні.

Віднесення таких префіксованих слів до прийменників чи прислівників залишається проблематичним, оскільки вони включаються, згідно словників, і до тої і до іншої категорії. Наприклад: *aside* - прислівник, *across* - прийменник, прислівник, *along* - прийменник, *alongside* - прислівник, *away* - прийменникова частка, *about*, *around* - прийменники, прислівники. Критерієм віднесення цих слів до категорії прийменника чи прислівника може бути їх сполучуваність з іменником у правій позиції, утворення ПСС. В інших випадках їх можна вважати прислівниками, наприклад, у кінцевій позиції у реченні після дієслова. Значить, їх можна розглядати як позиційні варіанти значення слова.

Результатом інтеграції можна вважати іменник *attention*, від ПСС *at tention*, дієслово *attract* від ПСС *at tract*.

Постпозитив інтегрував з англійським Participle в дієприкметник *ongoing* у функції означення іменника: *It is an ongoing process*.

У зв'язку з префіксованими словами можна розрізняти прийменник та частку *to*, які можуть бути словотвірними елементами з різними частинами мови. Наприклад, прислівник *together* може походити від частки *to* та дієслова *gather*, тобто від інфінітиву дієслова. Прислівник *tonight* утворений від прийменникового словосполучення з іменниковим ядром *towards night*, де прийменник позначає часове відношення.

У зв'язку з цим з'ясовується контекст утворення інфінітиву. Пор.: *to his taste, to taste smth.* Опущення займенника – означення іменника робить словосполучення двозначним: *до смаку* (ПСС) та – *яке треба, можна покуштувати* – інфінітив..

Вживання прийменника як префікса, або окремого слова залежить від синтаксичних чинників, зумовлене усім висловлюванням. Наприклад, іменникові позиції у реченні вимагають згортання дієслівної інформації, трансформації дієслова у словосполучення або віддієслівний іменник. Префіксовані іменники згортають відому інформацію дієслівних словосполучень, речень, наприклад: *rising up of people - uprising*. Приклад згортання речення у префіксоване слово: *What comes out of it is unknown. - The outcome is unknown.*

Префіксовані дієслова функціують як ліве означення іменника, скорочуючи словосполучення, утворюючи прямооб'єктні конструкції, наприклад: *inspire smb, nclude smth, inlist smb, oversleep smth, offshade smth, understand smb/smith.*

Префіксовані дієслова можуть згортати рематичну інформацію прийменника, наприклад: *They overtook the plant від They took over the plant.*

Префіксовані дієслова з негативним префіксом можуть згортати довгі фрази – означення іменників. Пор.: *take the veil off the monument - to unveil the monument.*

Префіксовані дієслова можуть утворюватися від іменників в дієслівних позиціях: *endanger smb, enamour smb.*

Префіксовані дієслова можуть утворюватися від прикметників – означень іменників: *enlarge, endue smb.*

Постпозитив інтегрував з англійським Participle в дієприкметник ongoing із збереженням значень компонентів. Причиною була позиційна зміна прийменника. Вихідною є позиція у складі дієслівного присудка у часі Continuous, наприклад: *the process is going on.* Морфологічна інтеграція має місце при вживанні сполучення у функції означення іменника: *It is an ongoing process.*

У словосполученнях з непрямым додатком префіксоване дієслово може утворювати варіанти тотожностей значення кореня та (чи) префікса та прийменника, наприклад: *depend on, engaged in, introduce in, inlis in.* При цьому прийменник семантично пов'язаний з префіксом, а не з іменником.

Обстава простору семантично та синтаксично пов'язана з префіксованим дієсловом, виявляючи повтор просторової семи у префіксі та прийменнику – визначення напрямку руху, дії, призначення речі, вказані у корені. Пор. узгодження у об'єктному ПСС: *develop from smth - develop in the country.* Висновки: Порівняльне вивчення префіксів та прийменників допомагає зробити висновки про закономірності та особливості одно-, різнорівневого варіювання лінгвістичних знаків. Утворення префіксованих слів на базі ПСС, інших словосполучень - процес, протилежний історичному процесу аналітизму англійської мови, пов'язаний з лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами: граматичною конструкцією речення, категорійною та лексичною семантикою, метою висловлювання умовами реальної ситуації. Контексти переходу префіксованих слів у ПСС і навпаки розкривають механізм творення внутрішньомовних та міжмовних одно- та різнорівневих варіантів для потреб мовлення, перекладу, комп'ютеризації мови.

Дистрибутивний, компаративний, стилістичний аналізи різнорівневих варіантів ПСС та префіксованих слів дозволяє підтвердити статус частин мови, валентність дієслів, процес утворення та розпаду термінів, ін. Такий порівняльний аналіз можна вважати засобом когнітології.

The contexts of the prefixed words transition into the prepositional word-combinations and back reveal the mechanism of creating one language and interlanguages variants for communication, translation and language computerization; allows to approve the status of the parts of speech, verbs valency; shows the process of the terms creation and disintegration.

Контексти переходу префіксованих слів у прийменникові словосполучення і навпаки розкривають механізм творення внутрішньомовних та міжмовних варіантів для потреб

мовлення, перекладу та комп'ютеризації мови; дозволяють підтвердити статус частин мови, валентність дієслів; демонструють процес утворення та розпаду термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каченко Н.Д. Семантичні моделі прийменникових словосполучень // Наукові праці НУХТ. – К.: НУХТ. - 2004.
2. Филипенко М.В. Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях // Исследования по семантике предлогов. – М.: Рус. Словари. - 2000.
3. Бортничук Е.Н. и др. Словообразование в современном английском языке. – К.: “Вища школа”. - 1988.
4. Чиненова Л.А. Предложное управление в современном английском языке: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – М, 1973.
5. The Oxford Dictionary of English Ethymology / Oxford: At the Clarendon Press. - 1985.

ТОЛСТОВА О. Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОМАТИЗМІВ „ALMA” ТА “CORAZÓN” У ФРАЗЕОСИСТЕМІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Постановка загальної проблеми. Дослідження останніх років зосереджують увагу на мовних засобах у плані вираження ними картин світу. Когнітивна семантика пропонує моделі фрагментів мовної картини світу, у створенні якої беруть активну участь як лексичні одиниці, так і фразеологічні. Когнітивний підхід до вивчення мови полягає у виявленні, поясненні та передбаченні процесів категоризації та концептуалізації. Одне з центральних місць тут належить фразеологічним одиницям, які, відображаючи особливості світосприймання, різні способи мислення про ті чи інші фрагменти дійсності, є засобом створення мовних образів. Фразеологізми містять у концентрованому вигляді образи, якими мислить людина, відбиває національне світобачення, уявлення народу про різноманітні явища.

Вивченню фразеологічних одиниць (ФО) в рамках когнітивної лінгвістики з точки зору теорії „мовних картин світу” присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників: Р.Х. Хайруліної [1], О.І.Селіванової [2], Ю.П.Солодуба [3], О.В. Забуранної [4], Білкової І. [5], А.П. Бертрана [6] та інших.

Останнім часом мовна концептуалізація людського тіла стає одним з найпопулярніших напрямків лінгвістичних досліджень. Одним із способів представлення соматичного коду культури в мовній свідомості є соматична фразеологія. Соматизація емоцій та почуттів є однією з рис іспанської культури. Дуже показовими у зв'язку з цим є концепти „*corazón*” та „*alma*”. Тому, предметом аналізу даної статті є ідіоматичні вирази, що містять компоненти „*alma*” та „*corazón*”. Метою дослідження є когнітивний аналіз соматичних фразеологізмів та виділення концептуальних метафор та метонімій, для виявлення мотивованості фразеологічних одиниць та визначення особливостей анатомічної картини світу людини.

Актуальність дослідження визначається його суміжністю з антропоцентричною парадигмою, питання якої отримують домінуюче значення як у сучасних лінгвістичних дослідженнях, так і в гуманітарній науці в цілому, у зв'язку зі значним місцем, що відводиться питанню про роль людського фактору у мові. Завдяки тому, що сучасна лінгвістика робить крок від лінгвістики іманентної, системоцентричної до лінгвістики антропоцентричної, під новим кутом зору стали осмислюватися та описуватися такі мовні явища як метафора, метонімія тощо.

В концептуальній системі людини поєднуються як знання, отримані вербальним шляхом, так і невербальним. Тому можна говорити про те, що концептуальна картина світу є значно багатшою, ніж мовна, але обидві ці картини взаємопов'язані:

мова означає окремі елементи концептуальної картини світу. Це означення виражається у створенні слів і засобів зв'язку між словами та реченнями;

мова пояснює зміст концептуальної картини світу, пов'язуючи слова в мисленні між собою.

На жаль, у лінгвістичних працях когнітологічної спрямованості термін *концепт* тлумачиться по-різному. На сучасному етапі розвитку лінгвістики можна виділити два основних підходи щодо тлумачення терміна концепт: 1) концепт як загальне поняття (традиційне розуміння); 2) концепт як комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет (нове осмислення терміна в межах лінгвофілософської наукової парадигми) [7,89]. Концепт визнається багатограним поняттям, яке може розглядатися як з точки зору прояву в ньому культурних цінностей та світогляду, так і з точки зору його когнітивного наповнення – розгляду його як одиниці, фоном для проєкції в свідомості якої є культурне середовище, що оточує людину [8]. Концепт відображає не просто суттєві ознаки предмета, а всі ті, які в певному мовному колективі заповнюються знанням про його сутність.

Концепт душі займає дуже важливе місце в структурі моделей світу, оскільки він має безпосереднє відношення до антропоцентричного аспекту світобудови [9, 385]. В „Diccionario de la lengua española” *alma* визначається як „духовна та безсмертна частина людини здатна розуміти, любити, відчувати, і, разом з людським тілом, складає сутність людини” [DDLE].

Широкий спектр функціональних властивостей має соматизм „*corazón*”, що позначається на семантиці фразеологізмів з цим компонентом. Даний соматизм включає в себе наступні значення: 1) життєво необхідний орган; 2) вмістилище почуттів, бажань, пристрастей людини; 3) форма втягнутого з боків овалу, м'яко роздвоєного догори, донизу загостреного [DDLE]. Як зазначає В.А. Маслова: „вся складність дослідження символів, образів, міфологем серця полягає в тому, що воно не лише вмістилище емоцій, серце – це центр життя взагалі: фізичного, психічного і душевного” [10, 138].

Перш за все слід зазначити, що досить часто компоненти *alma* та *corazón* перебувають у відношеннях вільного варіювання, разом з тим існують певні словотвірні деривати і фразеологічні словосполучення, у яких заміна компонента *alma* компонентом *corazón* навряд чи можлива. Як зазначає І.О. Голубовська: „очевидно, це свідчить про більшу спеціалізацію слова *serçe* в переносному значенні „символ переживань, почуттів, настрою людини” на вираження подій емоційного життя людини” [7, 95]. В нашій роботі ми розглянемо як спільні риси в концептуалізації даних соматизмів, так і відмінні.

Для соматизму „*corazón*” досить розповсюдженими є концептуальні метонімії, де даний партонім використовується для позначення певної абстрактної властивості людини:

СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ СМІЛИВОСТІ (CORAZÓN POR CORAJE): *faltarle a uno el corazón, no tener corazón para una cosa, tener uno el corazón bien puesto* (або *en su sitio*).

СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ ПРИСТРАСТІ (CORAZÓN POR PASIÓN) *querer de corazón, odiar de todo corazón, de todo corazón*.

СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ ІНСТИНКТУ (CORAZÓN POR INSTINTO): *engañarle a uno el corazón, anunciarle* (або *decirle*) *a uno el corazón una cosa, darle a uno* (en) *el corazón una cosa*.

СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ ДОБРОТИ (CORAZÓN POR BONDAD) *tener uno mucho corazón, tener uno el corazón que no cabe en el pecho, tener uno un corazón de oro, no tener corazón*.

Інші абстрактні властивості метонімічно позначає душа:

ДУША ЗАМІСТЬ ЕНЕРГІЇ (ALMA POR ENERGÍA). Дуже часто використовується для метонімічного позначення зусиль, енергії вкладених в певну справу: *poner el alma en una cosa, no poder uno con el* (або *su*) *alma, dar alma a una cosa, dar alma a una cosa, dar el alma*.

Соматизм *corazón* часто використовується у зворотах як метонімічне позначення людини для надання їй якісно-оцінної характеристики. В даному випадку, часто, варіативними для зворотів з цим компонентом є фразеологізми з соматизмом *alma*:

СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ ЛЮДИНИ, ДУША ЗАМІСТЬ ЛЮДИНИ. (CORAZÓN POR PERSONA, ALMA POR PERSONA.. Репрезентуючи внутрішній світ людини в цілому, *alma* та *corazón* може позначати людину в певному морально-етичному ракурсі. Тут найбільшу групу складають фразеологізми-синоніми на позначення доброї та злої людини:

добра, гарна людини: *alma bendita, buen alma, alma de dios, buen corazón, gran corazón, corazón bien nacido, corazón de mantequilla de Soria, corazón de oro, blando de corazón, de corazón sano, ser todo corazón, de corazón entero, de corazón tierno.*

зла, підла, підступна людина: *alma atravesada, alma de caballo, alma de Caín, alma de Judas, falso como (або más falso que) el alma de Judas, más negro que el alma de Judas, mal corazón, corazón de chacal (або de fiera, de hiena, de león, de tigre), duro de corazón, de corazón duro, corazón de piedra.*

Отже, як видно з даних синонімічних рядів, в людській свідомості моральні якості особистості пов'язуються з розмірами та якостями серця, душі: позитивні характеристики людини передаються метафоричними атрибутами *blando, buen, bendito*; негативні – уподібнюють серце та душу людини до душі тварини, негативних біблійних героїв, або ж, взагалі, стверджується відсутність цього органу.

Інші приклади реалізації концептуальної метонімії ALMA POR PERSONA, CORAZÓN POR PERSONA, для надання людині експресивно-оцінних характеристик: *alma de embudo (egoїст), alma de cántaro (бовдур), corazón de acero (або de bronce, de hierro)(1)сильна, вольова людина;2) безжальна людина)* тощо.

Крім того, в іспанській мові соматизми *alma* та *corazón* використовується у функції метонімічного пестливого позначення людини при звертанні: *alma mía, mi alma, de mi alma, de mi corazón.* Це свідчить про позитивний семантичний потенціал даних соматизмів.

Метафоричне перетворення, що ґрунтується на поєднанні двох концептів або концептосфер, одна з яких позначає власний знак-фразеологізм на позначення фрагмента іншої [2, 23], є більш поширеною формою семантичного перетворення в порівнянні з метонімічним. Тут особливого значення набуває ментальна модель „вмістилище”, що широко розповсюджена в мові, в тому числі і в рамках концептосфери „людина” [11]. Цю модель як базову для осмислення людини в її протиставленні оточуючому світу характеризують, зокрема, Дж.Лакофф та М. Джонсон [12, 412]. Крізь призму вмістилища осмислюється багато реалій предметного і особливо абстрактного характеру:

ДУША – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ, СЕРЦЕ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ (ALMA ES CONTENEDOR, CORAZÓN ES CONTENEDOR). Серце та душа, будучи абстрактними поняттями, метафорично переосмислюються в конкретних образах певного вмістилища для думок, емоцій, почуттів людини, що часто має цілком визначені просторові характеристики: *poner una cosa en el corazón de uno, ponérsele a uno una cosa en el corazón, salirle a uno del corazón una cosa, de corazón, llegarle al alma, llevar a uno en el alma, dolerle a uno en el alma, clavársele una cosa en el alma, pesarle (або sentirle) a uno en el alma una cosa, tocarle a uno en el alma una cosa.*

Пізнати думки, почуття іншої людини – означає відкрити або проникнути всередину даного вмістилища: *meterse uno en el corazón a otro, abrir uno su corazón a otro, abrirle el corazón a uno, clavarle (або clavársele) a uno en el corazón, abrir uno su alma a otro.*

Концепти внутрішнього світу людини локалізуються в реально існуючих просторах всередині людського тіла. Душа і серце займають своє визначене місце у внутрішньому світі людини, і ця позиція сприймається як норма, від якої в певних випадках можливі деякі відхилення, переміщення по вертикальній осі, догори та донизу [13].

Фразеологізми з переміщенням соматизмів по тілу часто передають різні емоційно-психологічні стани людини і виникають в результаті переосмислення метафоричних словосполучень, що описують відчуття незвичного фізичного стану органу. Так, переміщення серця означає страх, занепокоєння, сильне хвилювання: *estar con el corazón en el puño, tener (або llevar) el corazón en el puño, subírsele el corazón a la garganta, subírsele a*

uno el corazón a la boca, tener uno el corazón en la garganta, con el corazón metido en un puño, con el corazón tamañito, con el corazón en la boca, meterle a uno el corazón en un puño. Семантика даних фразеологізмів формується на основі експресивного образу, що протирічить дійсності, але має високий рівень метафоризації.

Крім зміни локалізації серце також сприймається як орган, який, за певних умов, може змінювати розміри (*encogerse a uno el corazón, dilatar (або ensanchar) el corazón, no caberle a uno el corazón en el pecho, tener uno el corazón que no le cabe en el pecho*) та температуру (*helarse a uno el corazón*), що свідчить про зміну емоційного стану людини. Крім того, в наївній картині світу серце та душа – є чимось крихким, тендітним, вразливим, що визначає семантику певних психічних станів (страждання, переживання): *herir el corazón sin romper el jubón, partirle (або quebrarle) a uno el corazón, partirse a uno el corazón con una cosa, arrancar (або destrozar, partir) a uno el alma una cosa, dolerle a uno el alma de ... , partirse el alma a uno.*

Локалізація серця та душі назовні (в руках, в очах, в роті) сприймається як прояв щирості, відвертості, іноді мимовільної: *bailarle a uno el alma en los ojos, salirse a uno el alma por los ojos, escaparse (або salirse) a uno el alma por la boca, escaparse (або salirse) a uno el alma por la boca, salirle a uno el corazón por la boca, escaparse a uno el corazón por la boca, ofrecerle el corazón en la mano, llevar (або tener) uno el corazón en la(s) mano(s), con el corazón en los labios; con el corazón en la mano.*

Рух душі також часто пов'язується з людськими бажаннями: *irse a uno el alma tras (або por) una cosa, llevarle tras sí el alma una cosa.* При глибоких переживаннях, журбі, душа опускається донизу: *con el alma en los pies, caerse a uno el alma a los pies; a* коли людина позбавляється тривоги повертається назад: *volvérle a uno el alma al cuerpo.*

Серце, як правило, займає більш стабільне положення в порівнянні з душею і є своєрідним центром. Як відмічає О.Н.Кондратьєва „фіксоване положення серця як духовного центру людини пояснюється його зв'язком з серцем як органом кровообігу, що має на відміну від душі більш чітку локалізацію” [13].

Душа ж за певних обставин здатна взагалі покидати тіло, зокрема, від сильного страху: *quedar uno sin alma en su almario.* Також, згідно з міфологічними уявленнями про смерть тіла і безсмертя душі остання, покидаючи тіло, відлітає до неба [2, 121], тому рух душі з тіла пов'язаний зі смертю, вбивством: *estar uno con (або tener) el alma en la boca (entre los dientes) (бути при смерті), dar (або expedir, exalar, rendir) uno el alma, salirse a uno el alma, dar (або entregar, rendir) uno el alma a dios, arrancar el alma a uno, sacar uno el alma a otro.* Концептуалізація смерті за допомогою соматичних фразеологізмів виконує в багатьох випадках функцію евфемізації.

Значна кількість фразеологізмів з компонентом “*alma*” пов'язана з релігійними віруваннями та обрядами: віра в можливість віддати душу Боги чи Дияволу (*dar el alma al diablo, no deber más que el alma a dios, como alma que lleva el diablo*); обряд читання відхідної молитви (*encomendar (або recomendar) el alma (a dios)*). Крім того в наївній картині світу існує віра в наявність душі у тварин, з якою часто порівнюють людську душу: *tener más alma que un caballo, tener menos alma que un mosquito.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки, слід зазначити, що когнітивний аналіз іспанських фразеологізмів з соматичним компонентом дає змогу створити модель наївної анатомічної картини світу людини. Соматизми “*alma*” та “*corazón*” часто використовуються для надання людині якісно-оцінної характеристики, і сприймаються як вмістилища почуттів, емоцій, думок людини. В наївній анатомічній картині світу серце сприймається як орган, що керує почуттями, волею, бажаннями, інстинктами, душа асоціюється із зусиллями та різними релігійними віруваннями. Як бачимо, ідіоми не стільки описують навколишній світ, скільки інтерпретують його, виражаючи суб'єктне, часто емоційне ставлення носія мови до дійсності. Загалом, в іспанських фразеологічних одиницях з соматичним компонентом накоплені великий

етнічний досвід народу, тому подальше дослідження цієї групи фразеологізмів має велику перспективу. Зокрема, перспективою вважаємо застосування даної методики для аналізу іспанських фразеологізмів з іншими соматизмами для визначення особливостей анатомічної картини світу людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хайруліна Р.Х. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2001. 2. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – Черкаси: Брама, 2004. 3. Солодуб Ю.П. Современный русский язык. Лексика и фразеология (сопоставительный аспект). – М.: Флинта, Наука, 2002. 4. Забуранна О.В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу). Дис... канд. філологічних наук: 10.02.15. Львів., 2002. – 197с. 5. Bílčová I. Czech and English Idioms of Body Parts: A View from Cognitive Semantics. University of Glasgo, 2000. 6. Bertrán A.P. El miedo en las unidades fraseológicas: enfoque interlinguístico. // http://elies.rediris.es/Language_Design/LD3/pamies-inesta.pdf 7. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид., випр. і доп. – К.: Логос, 2004. 8. Картушина Е.А. Концепты «женственности» и «мужественности» в русской культуре // <http://www.philol.msu.ru/~rlc2004/ru/abstracts> 9. Тарасова И.А. Концептуализация души в поэтическом мире Г. Иванова // Принципы и методы исследования в филологии. Конец XX века: Сборник статей научно-методического семинара "TEXTUS". - Вып. 6. - Санкт-Петербург - Ставрополь, 2001. – С. 385 – 388. 10. Маслова В.А. Лингвокультурология – М., 2001. 11. Ілюхіна Н.А. Роль метонимии в интерпретации концептосферы «человек» (на материале ментальной модели “вместилище”) // <http://leda.uni-smr.ac.ru/vestnik/documents/200231601.html> 12. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры / Сост. Н.Д. Арутюнова. — М.: Прогресс, 1990. 13. Кондратьева О.Н. Вертикальная ось «верх – низ» в характеристике концептов внутреннего мира человека // <http://www.teneta.rinet.ru/rus/ke/kondrateva.htm> 14. Курчаткина Н.Н., Супрун А.В. Фразеология испанского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. инстр. яз. – М.: Высшая школа, 1981.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Испанско-русский фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц /Э.И. Левинтова, Е.М.Вольф, Н.А.Мовшович, И.А.Будницкая; Под ред. Э.И.Левинтовой. – М. Рус. яз., 1985. 2. DDLE – Diccionario de la lengua española. <http://www.elmundo.es/diccionarios/>

ЧЕБОТАРЬОВА С.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ІЄРАРХІЧНІСТЬ ВІДНОСИН МІЖ КАТЕГОРІЯМИ “ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ” ТА “МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР” СТОСОВНО ЕПІСТОЛЯРІЮ

Поняття стилю та жанру, коріння яких слід шукати в далекому минулому, завжди перетинались протягом своєї історії, оскільки обидва позначають явища мовлення. Їх нерозривний, органічний взаємозв'язок вже не вимагає доказів. Цілком однозначно висловився з цього приводу М.М.Бахтін: “Де стиль, там жанр”, “Будь-який стиль нерозривно пов'язаний з висловлюванням та з типовими формами висловлювань, тобто мовленнєвими жанрами” [1:166, 162]. Проте питання про сутність та взаємовідношення цих принципово важливих понять, які набули в стилістиці статусу категорій, досі залишається дискусійним, а вирішення його є нагальною потребою, оскільки розуміння закономірностей стилю та жанру виступає важливою передумовою ефективності мовної комунікації та правильної оцінки смислових конотацій тексту адресатами [2:43]. Крім того, актуальність дослідження даної проблеми обумовлює ще й той факт, що вивчення більш конкретних мовленнєвих явищ, у нашому випадку – епістолярію, потребує їх співвіднесення з цими категоріями.

Метою дослідження є спроба визначити місце епістолярію у функціонально-стилістичних типологіях. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання певних конкретних

завдань: встановити характер взаємовідношень категорій у функціонально-стилістичних типологіях та визначити категорію, найбільш співвідносну з епістолярієм.

Функціональний стиль та мовленнєвий жанр як класифікаційні категорії використовуються з метою впорядкування в чітку систему всього розмаїття комунікативних проявів мови.

Загально визнаним є сьогодні твердження про те, що мова існує у своїх функціонально-стилістичних різновидах, хоча й спірним залишається питання про номенклатуру та кількість функціональних стилів. У свою чергу функціональні стилі, що виступають підсистемами літературної мови, виявляють здатність до внутрішньостильової варіативності, до подальшої системної диференціації; при цьому змінюється ступінь системності та аспекти варіативності: перший зменшується, а останні зміщуються в бік від власне лінгвістичних [3:39]. Кількість стадій системної диференціації мови та найменування її функціональних різновидів також варіюються в різних авторів.

В запропонованому В.В.Виноградовим та Е.Г.Різель трактуванні функціонально-стилістичної варіативності мови як ієрархічної системи парадигмою *функціональний стиль – жанровий стиль – стилі типів текстів*, на перший погляд вичерпується обсяг наукових абстракцій різної узагальнюючої сили у сфері комунікативних різновидів мови. Термін “мовленнєвий жанр” в якості “текстового узагальнення першого ступеня” [4:67] застосовується тут для внутрішньої диференціації функціональних стилів.

Взаємозв'язок стилю та мовленнєвого жанру в сфері функціональної стилістики, тобто зв'язок між функціональними стилями та формами внутрішньостильової варіативності теж видається надзвичайно простим та однозначним: стиль – поняття ширше та більш високого рангу, жанр – поняття вужче, підпорядковане (різновид стилю) та стосовно стилю – поняття нижчого рангу [3: 42]. Мовленнєві жанри розглядаються як частини або компоненти, що утворюють функціональний стиль, оформлюють його та надають йому цілісності, вони є формою існування та реалізації функціональних стилів [5:184]. В жанрах реалізуються загальні функції стилю, вони пристосовані до виконання внутрішніх задач певного стилю [6:177]. Отже, якщо поняття функціонального стилю пов'язується зі сферою, предметом комунікації, то поняття мовленнєвого жанру – з метою комунікації та її конкретними умовами.

Т.В.Матвеева говорить про неможливість кардинальних категоріально-текстових розходжень між стилем та мовленнєвим жанром, спричинену родовидовими відношеннями між цими поняттями. На її думку, функціональний стиль та жанр розрізняються не наявністю чи відсутністю тієї чи іншої категорії й навіть не схемою категоріального структурування, що реалізується як в межах стилю, так і в межах жанру, а якісною визначеністю текстових категорій в межах певного жанру та кількісними характеристиками використаних при цьому мовних засобів [4:69].

М.М.Бахтін відзначав первинність мовленнєвих жанрів по відношенню до функціональних стилів, оскільки вони більш безпосередньо, чутливо та гнучко відображають всі зміни, що відбуваються в суспільному житті. Мовленнєві жанри не можна розглядати як продукти внутрішньостильового розподілу, тому що вони передують стилю як в часі, так і за ступенем абстрагування. Певною суспільною комунікативною функцією та певними, специфічними умовами сфери мовленнєвого спілкування породжуються мовленнєві жанри, цим жанрам відповідають певні функціональні стилі, які М.М.Бахтін називає жанровими стилями [1:163-164]. Цієї думки дотримується й В.Л.Наер, який справедливо зазначає, що мовленнєві жанри формувались, як правило, незалежно від стилів, а можливо, й за їх відсутності, й лише потім інтегрувались тим чи іншим функціональним стилем [3:44].

Якщо виникнення мовленнєвих жанрів передує в часі виникненню функціональних стилів, то в конкретній ситуації мовлення вибір певного мовленнєвого жанру мовцем визначається в першу чергу специфікою сфери мовленнєвого спілкування, а потім

предметно-смісловими (тематичними) міркуваннями, конкретною ситуацією мовленнєвого спілкування, персональним складом його учасників і т.п. [1:180]. Тобто, при породженні кожного конкретного висловлювання первинним є усвідомлення мовцем його приналежності до певної сфери суспільної діяльності, тобто визначення функціонального стилю, в межах якого реалізуватиметься це висловлювання. Найважливіші ознаки його організації (“глибинні пласти структури”) формуються на початковому етапі як детерміновані саме якісною своєрідністю певного виду суспільної діяльності. В закінченому висловлюванні його соціальна установка ускладнюється орієнтацією на найближчу соціальну ситуацію говоріння й, перш за все, на конкретних співрозмовників. “Найближча ситуація та її найближчі соціальні учасники визначають оказіональну форму висловлювання. Більш глибокі пласти його структури визначаються більш тривалими й суттєвими зв’язками, до яких залучений мовець” [7:95].

В мовленнєвому жанрі та мовленнєвому стилі – двох формах тексту, як їх визначає М.П.Брандес, кристалізується двошаровість комунікативного змісту – цільова та оцінювальна, при чому жанр являє собою функціональну конструкцію предметного змісту, а стиль – емоційно-оцінювальну форму жанрово-сконструйованого предметного змісту [8:11].

Називаючи стиль серед основних компонентів мовленнєвого жанру поруч з темою та композицією, М.М.Бахтін в своїй концепції надає пріоритетного значення мовленнєвому жанру; “стиль входить як елемент до жанрової єдності висловлювання”. Таким чином, традиційна ієрархія “стиль – жанр” у М.М.Бахтіна набуває іншого тлумачення й оформлення: “стиль – жанр – стиль” [9:150]. Й тут стиль перебуває не тільки вище над жанрами як функціональний тип мови, а й знаходиться в мовленнєвому жанрі як адекватна форма вираження. Зв’язок “стиль – жанр – стиль” виступає в М.М.Бахтіна як рушійна сила розвитку жанрових та стилістичних мовних форм. “Перехід стилю з одного жанру в інший не лише змінює звучання стилю в умовах невластивого йому жанру, а й руйнує або оновлює цей жанр” [1:166]. Отже, вивчення функціональних стилів буде правильним і продуктивним лише на основі врахування їх жанрової природи.

З іншого боку, вивчення мовленнєвого жанру як об’єкта, що функціонує, необхідно пов’язане з включенням його в систему функціонального стилю як більш широку надсистему, що виступає системою функціонування мовленнєвого жанру. Функціональні стилі являють собою соціально-культурні контексти, в яких мовленнєвий жанр набуває смислу існування, інакше кажучи, прагматичного смислу, перетворюючись на цілісний словесний твір, що функціонує, тобто реально існує та діє [8:15].

Функціонально-стилістичні класифікації не обмежуються ієрархією “функціональний стиль – мовленнєвий жанр”, для більш детального опису внутрішньостильової варіативності водяться поняття підстилю, різновиду функціонального стилю, типу тексту. Так, О.М.Мороховський використовує для позначення внутрішньої диференціації функціональних стилів на основі предметно-змістових, чи денотативних, характеристик термін “тип тексту”, в той час як поділ на жанри відбувається в опорі на їх композиційні та стилістичні особливості. Жанр, в свою чергу, реалізується в стилях окремих текстів [10:237]. В цьому випадку ознака теми з тріади “тема – композиція – стиль”, якою визначено мовленнєвий жанр у М.М.Бахтіна, переноситься з жанру на тип тексту. О.П.Брандес пов’язує тип тексту та мовленнєвий жанр інваріантно-варіантними відношеннями, де мовленнєвий жанр є формою реального існування типу тексту [11:27]. Кожен з типів тексту реалізується у відповідній системі мовленнєвих жанрів, які виражають конкретні прагматичні функції, тобто інтерпретують актуальний зміст, в межах загальної прагматичної функції певного функціонального стилю [7:65].

Оскільки сучасні концепції мовленнєвих жанрів тісно пов’язані з прагматико-комунікативним аспектом лінгвістики тексту, поняття мовленнєвого жанру та типу тексту

перетинаються й у комунікативно-мовленнєвих типологіях, орієнтованих на ознаки комунікації, передусім на її мету.

Німецькі лінгвісти трактують поняття тип / клас тексту (Texttyp / Textklasse) використовують та його в прагматичному аспекті як сукупність текстів, які мають подібну комунікативну функцію (Е.У.Гроссе, Х.Ізенберг), як сукупну ілокутивну властивість певного корпусу мовленнєвих жанрів / сортів тексту (Textsorten), беручи за основу модель мовленнєвого акту (Р.Еккард) або поєднують функціональну основу типології з процесною, тобто “способом реалізації комунікації” (Kommunikationsverfahren) (В.Шмідт). Слід зазначити, що трактування понять “тип тексту”, “клас тексту”, “сорт тексту” та “вид тексту” не є загальноприйнятими. Деякі автори користуються ними як синонімами або розташовують позначувані ними поняття у різних ієрархічних відношеннях. Проте в першу чергу йдеться про розгляд сортів та видів текстів як функціональних різновидів основних типів (класів, груп) текстів. Крім того, названі комунікативно-мовленнєві класифікації поєднує те, що за контекст комунікації в них беруться конкретні умови мовленнєвого акту поза великими системами комунікації, без урахування суспільних умов [12:6-19].

Спираючись на класифікацію В.Шмідта, який виходить з трьох форм доцільності комунікативно-мовленнєвих процесів, В.І.Провоторов виділяє інформуючий, аналізуючий та активізуючий семантичні типи тексту, що утворюються мовленнєвим жанром як варіантом типу доцільності в системі тексту як глобального знаку та знаходять своє остаточне завершення в процесі функціонування в контексті функціональних стилів [12:26-27].

При такому розмаїтті лінгвостилістичних типологій в них і досі залишається невизначеним місце епістолярію. Невпорядкованість термінології призводить до того, що це явище опиняється на різних рівнях абстрагування. Низкою дослідників йому надається статус функціонального стилю [9:295], з чим важко погодитись, оскільки листування є способом дистантної комунікації в різних сферах соціального буття людей, а саме сфера суспільної діяльності визнається головним в ієрархічному ланцюжку екстралінгвістичних факторів, на основі яких виділяються функціональні стилі.

Деякі дослідники звужують межі існування епістолярного стилю, закріплюючи його лише за сферою особистісного спілкування та виділяючи в якості його характерної риси синтез елементів розмовного мовлення та деяких книжних зворотів [13:57]. Таким чином, епістолярний стиль не пов'язується з формальними ознаками листа і не є властивим листам, що обслуговують діяльність людини в інших соціальних сферах, натомість він знаходить реалізацію не лише в листах, а й, серед іншого, в щоденниках. В роботі Т.П.Зоріної заперечується наявність окремого епістолярного стилю й пропонується ідентифікувати листи на основі епістолярної форми, під якою розуміється архітектонічна побудова конкретного мовленнєвого висловлювання, каркас якого утворюють реквізити [14:22].

В спробах внутрішньої диференціації в межах функціональних стилів (зокрема офіційно-ділового) листування кваліфікується також як епістолярний реєстр в якості способу функціонування одиниць мови окремого підстилю в залежності від сукупності низки екстралінгвістичних та лінгвістичних факторів, таких як функція, комунікативне завдання, функціонально-сміслові типи мовлення, адресант та адресат мовлення (у вужчому розумінні), ступінь стандартизованості [15:147].

Існує також погляд на лист як на тип тексту [16:8]. Проте виділення типу тексту “лист” не видається нам доцільним ані на предметно-змітовій, ані на функціональній основі. Епістолярій має настільки багатоманітну мовленнєву реалізацію, що говорити про його певну тематичну обмеженість практично неможливо, так само як і про одну виконувану ним функцію.

Найбільш прийнятним є, на наш погляд, співвіднесення листування з поняттям “мовленнєвий жанр”, при чому слід вважати цілком справедливим твердження О.Ф.Цицаріної, про необхідність, але недостатність для сучасних лінгвостилістичних досліджень використання терміну “мовленнєвий жанр” у значенні функціонального різновиду відповідного стилю [17:108].

Жанр – це вид мовленнєвого твору, що “містить узагальнену інформацію про характер авторського ставлення до дійсності в межах певного типового замислу (змістовний компонент жанру), структурно-композиційні ознаки, що відображають цей зміст (композиційний компонент жанру) та мовленнєве представлення цього змісту (стилістичний компонент жанру)”, і крім того “вбирає в себе інформацію про екстралінгвістичну типовість (типові ситуації мовленнєвого спілкування) та типові теми, пов’язані з цими ситуаціями” [18:6-10], [4:67].

Існування мовленнєвого жанру не обов’язково передбачає його безумовне включення в певний функціональний стиль. Взаємовідношення між функціональним стилем та мовленнєвим жанром можуть носити різний характер. Найчастіше вони бувають ієрархічними. В таких відношеннях зі стилем знаходиться більшість мовленнєвих жанрів, які визначаються як внутрішньостильові жанри, тобто мовленнєві жанри, які існують в межах одного функціонального стилю. Проте ці відношення можуть бути перемінними або випадковими. В такому випадку йдеться відповідно про міжстильові жанри та позастильові жанри [3:47].

Про наявність жанрів, не закріплених за якимось одним стилем, представлених в багатьох сферах комунікації правомірно говорять С.М.Іваненко [19:29], Г.Міхель [20:35-36]. Можливість їх існування витікає з самої сутності функціонального стилю як категорії суспільно зумовленої. Внаслідок розвитку суспільства сфери діяльності перехрещуються, розширюються або звужуються, а тому й поняття функціонального стилю має історичний характер, тобто воно передбачає розвиток функціонально-стильової системи, її подальшу диференціацію, появу нових стилів [21:22]. Отже, існування перехідних явищ, які не піддаються підпорядкуванню певному функціональному стилю, є цілком природним.

Поняття міжстильового мовленнєвого жанру використовується для позначення мовлених жанрів, в яких одержують стабільну реалізацію різні функціональні стилі. Текст, що втілює міжстильовий мовленнєвий жанр, має ознаки цього мовленнєвого жанру, які поєднують його з текстами інших функціональних стилів, що реалізують цей мовленнєвий жанр, а також ознаки конкретного функціонального стилю, що поєднують його з внутрішніми різновидами цього стилю – підстилями чи внутрішньостильовими жанрами [21:23-24].

Таким чином, найефективнішим шляхом вивчення мовленнєвого жанру “лист” нам видається його розгляд як міжстильового жанру, що представлений практично в усіх функціональних стилях.

Маючи цілий ряд спільних ознак, листи пристосовуються кожен раз до вимог того чи іншого функціонального стилю. Мовно-стилістична організація окремих видів листів визначається специфікою того чи іншого функціонального стилю [14:6]. Комерційна та дипломатична кореспонденція, тобто листи як офіційні документи ділового спілкування фірм або приватних осіб, являють собою зразки мовленнєвої реалізації офіційно-ділового стилю, особисте листування – дружнє та інтимне – слугує матеріалом для вивчення розмовного мовлення, листи окремих читачів та груп читачів до редакцій газет та журналів, відкриті листи розглядаються як форми існування публіцистичного стилю. Не завжди просто визначити, в якому стилі реалізується кожен конкретний вид листа. Так, наприклад, тексти особистих листів, особливо, написаних представниками творчої інтелігенції, мають низький ступінь стандартизованості й переконують у можливості співіснування різних стилів всередині листа й доводять його багатостильність. Причому стилі не лише поперемінно змінюють, а й перебивають один одного [20:34], [22:29], [23:30].

В силу того, що мовленнєвий жанр “лист” носить дещо загальний характер та ґрунтується передусім на формальних критеріях, Г.Міхель вважає, що йому не притаманний певний загальний “жанровий стиль” (Textsortenstil), як зразок повторюваного використання мовних засобів [20:36]. Встановити жанровий стиль листа можливо – враховуючи існування всіх перехідних та змішаних форм – лише з проекцією на певний функціональний стиль. Тому в перспективі подальшого дослідження входить вивчення мовленнєвого жанру “лист” на більш низькому рівні абстрагування: на рівні його окремих підвидів, та встановлення міжстильового статусу цього мовленнєвого жанру шляхом виявлення його домінантної

структури та відокремлення ознак, що накладаються на неї в залежності від конкретного функціонального стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М.М.* Проблема речевых жанров / Собрание соч. в семи томах. Том 5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов. – М.: Русские словари, 1997.
2. *Краус Й.* К общим вопросам речевых стилей и жанрово-стилистических классификаций // *Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация.* – Пермь: ПГУ, 1986.
3. *Наер В.Л.* К проблеме жанра в системе функционально-стилевой дифференциации языка // *Стилистические аспекты устной и письменной коммуникации: Сб. науч. трудов. Вып.286.* – М., 1987. – с.39-47.
4. *Матвеева Т.В.* К лингвистической теории жанра // *Collegium.* – №1-2. – К., 1995. – с.65-70.
5. *Солганик Г.Я.* Текстовая модальность как семантическая основа текста и важнейшая стилевая категория // *Stylistyka-VIII. Styl i gatunek.* – Opole, 1999. – с.179-192.
6. *Солганик Г.Я.* Стилистика текста. – М.: Флинта: Наука, 2001.
7. *Бахтин М.М.* Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке. – М., 1993.
8. *Брандес М.П., Провоторов В.И.* Предпереводческий анализ текста. – М.: НВИ-Тезаурус, 2001.
9. *Мацько Л.І. та ін.* Стилистика української мови. – К.: Вища школа, 2003.
10. *Мороховский А.Н. и др.* Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1984.
11. *Брандес О.П.* Спортивно-информационные речевые жанры в газете “Morning Star” и их грамматико-лексическая характеристика: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1979.
12. *Провоторов В.И.* Очерки по жанровой стилистике текста (на материале немецкого языка). – Курск: Издательство РОСИ, 2001.
13. *Седова О.Н.* Эпистолярный стиль в системе функциональных стилей русского языка // *Филологические науки.* – 1985. – № 6. – с.57-62.
14. *Зорина Т.П.* Лингвостилистическая характеристика современной немецкой коммерческой корреспонденции как жанра деловой прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1971.
15. *Березовская В.Е.* К вопросу о структуре официально-делового стиля // *Наука і сучасність: Зб. наук. праць. Вип.1. Ч.1.* – К.: Логос, 2000. – с.143-151.
16. *Ковалева Т.В.* Лингвопрагматический аспект типа текста “письмо” (на материале современной немецкой художественной литературы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1993.
17. *Цыцарина О.Ф.* О понятии “эпистолярный жанр” в современной лингвистической литературе // *Функционально-семантические аспекты языковых явлений (на материале германских языков): Сб. ст.* – Куйбышев: Куйбышевский госуниверситет, 1989. – с.103-110.
18. *Вакуров В.Н. и др.* Стилистика газетных жанров. – М., 1970.
19. *Иваненко С.М.* Межстилевой жанр “коммюнике” и его лингво-текстовые характеристики: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987.
20. *Fleischer W., Michel G., Starke G.* Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern: Peter Lang, 1996.
21. *Стеллиферовский А.В.* Проблема функционально-стилевого статуса языка рекламы (к вопросу о межстилевых и внестилевых явлениях) // *Текст в функционально-стилевом аспекте: Сб. науч. трудов. Вып. 309.* – М., 1988. – с.22-28.
22. *Елина Е.Г.* К теории эпистолярия // *Поэтика и стилистика.* – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1980. – с.26-34.
23. *Белунова Н.И.* Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (Жанр и текст писем). – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2000.

ЧЕРНЕНКО О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАВЕРШАЛЬНОЇ ФАЗИ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ

Метою комунікації завжди є передача інформації. Однак будь-який акт комунікації не зводиться лише до передачі інформації, тому що саме виникнення комунікативного акту завжди обумовлено потребою мовця досягнути певного прагматичного ефекту, або кінцевої мети, якимось чином змінити фізичний, духовний, емоційний стан адресата чи адресатів [1:10].

Дослідження мовленнєвої діяльності в сучасному мовознавстві характеризується комунікативно-функціональним та лінгвокогнітивним підходами, що дозволяє повніше інтерпретувати вербальний світ людини та ставить перед лінгвістами ряд нових проблем, у тому числі і дослідження конфліктної мовленнєвої взаємодії [2,3,4,5,6,7]. У рамках лінгвістичних студій було проведено ряд досліджень з питань конфлікту: визначення статусу лінгвістичної конфліктології як нового інтегративного напрямлення у сучасному мовознавстві у межах синергетичного підходу до вивчення мови [5], визначення стратегій і тактик конфліктного дискурсу [4], висвітлення гендерного аспекту у дослідженні конфліктної мовленнєвої взаємодії [2], вивчення агресивних

станів та їх вербалізації [3], опис прагматичних характеристик конфліктної мовленнєвої взаємодії [6] та ін.

Незважаючи на те, що дослідженню конфліктної мовленнєвої взаємодії тривалий час приділялася значна увага, проблема вивчення ситуації виходу з конфлікту в дискурсі як завершальної фази конфліктогенного спілкування не є достатньо розробленою. Наша мета - висвітлити прагматичний аспект ситуації виходу з конфлікту, оскільки функціональну сутність одиниці можна всебічно описати тільки виходячи з синтезу концептуальних та прагматичних координат з використанням теоретико-методологічної бази як лінгвістики, так і суміжних дисциплін, зокрема конфліктології, психології тощо.

У динаміці конфліктної мовленнєвої ситуації дослідники виділяють певні етапи, стадії або фази, через які проходить конфлікт. Це передконфліктна стадія, інцидент, ескалація, кульмінація і фаза завершення конфлікту [8:48]. Однак вчені зазначають, що не всі конфлікти обов'язково проходять всі вищезазначені стадії, "деякі етапи в ході конфлікту можуть мати різну тривалість, або взагалі бути відсутні, але їх послідовність у будь-яких конфліктах зберігається" [8:48]. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що у більшості випадків конфлікти завершуються на стадії кульмінації, зберігаючи високий ступінь напруженості між комунікантами, чи після неї, або на стадії ескалації конфлікту, яка "не обов'язково закінчується кульмінацією" [9:53]. У будь-якому випадку, за визначенням А.Я. Анцупова та А.І. Шипілова "завершення конфлікту - це припинення дій, направлених один проти одного, закінчення конфлікту з будь-яких причин" [9:263].

Згідно з проведеним аналізом фактичного матеріалу основними дискурсивними маркерами, за допомогою яких можна визначити завершальну фазу конфліктного дискурсу, є:

засоби графічного оформлення тексту, а саме:

абзац - основна структурно-семантична одиниця графічного оформлення тексту, яка, крім інформативної, установчої та інших функцій виконує також розділово-орієнтовну функцію [1:62]. Абзац часто супроводжується паузацією в мовленні, "комунікативним мовчанням" [10:92], часовими маркерами *For five minutes, for an instance, quite abruptly*, авторськими коментарями *The words made Zoya feel instantly guilty, She saw, she had gone too far* тощо;

мікросегментація тексту, або мікроабзац - графічне оформлення речення у абзац, "при якому підвищується його логічна і експресивна значущість" [1:64].

емотивно-експресивні засоби мовлення:

обірваність речень, паузація, повтори *Zoya ... don't ... darling ... please*;

невербальні засоби комунікації, відбиті в авторських ремарках *The tone of his voice made her blood run cold, the door closed quietly in his face*;

вживання експресивної, часто зниженої і ненормативної лексики *You're a dirty moron*;

висловлення-вибачення, висловлення-виправдання, підсумовування ситуації *I'm sorry, I won't do it again, I didn't mean to be late, very well, sure...bye, David* тощо.

Отже, ситуація виходу з конфлікту - це спроба комунікантів так чи інакше, застосовуючи певні комунікативні стратегії і тактики, вийти з рамок фрейму "конфлікт". Спираючись на аналіз фактичного матеріалу та конфліктологічних джерел ми встановили певні типи завершення конфлікту в залежності від стратегій і тактик, що ними користуються комуніканти на стадії завершення конфлікту, які можна зобразити схематично таким чином:

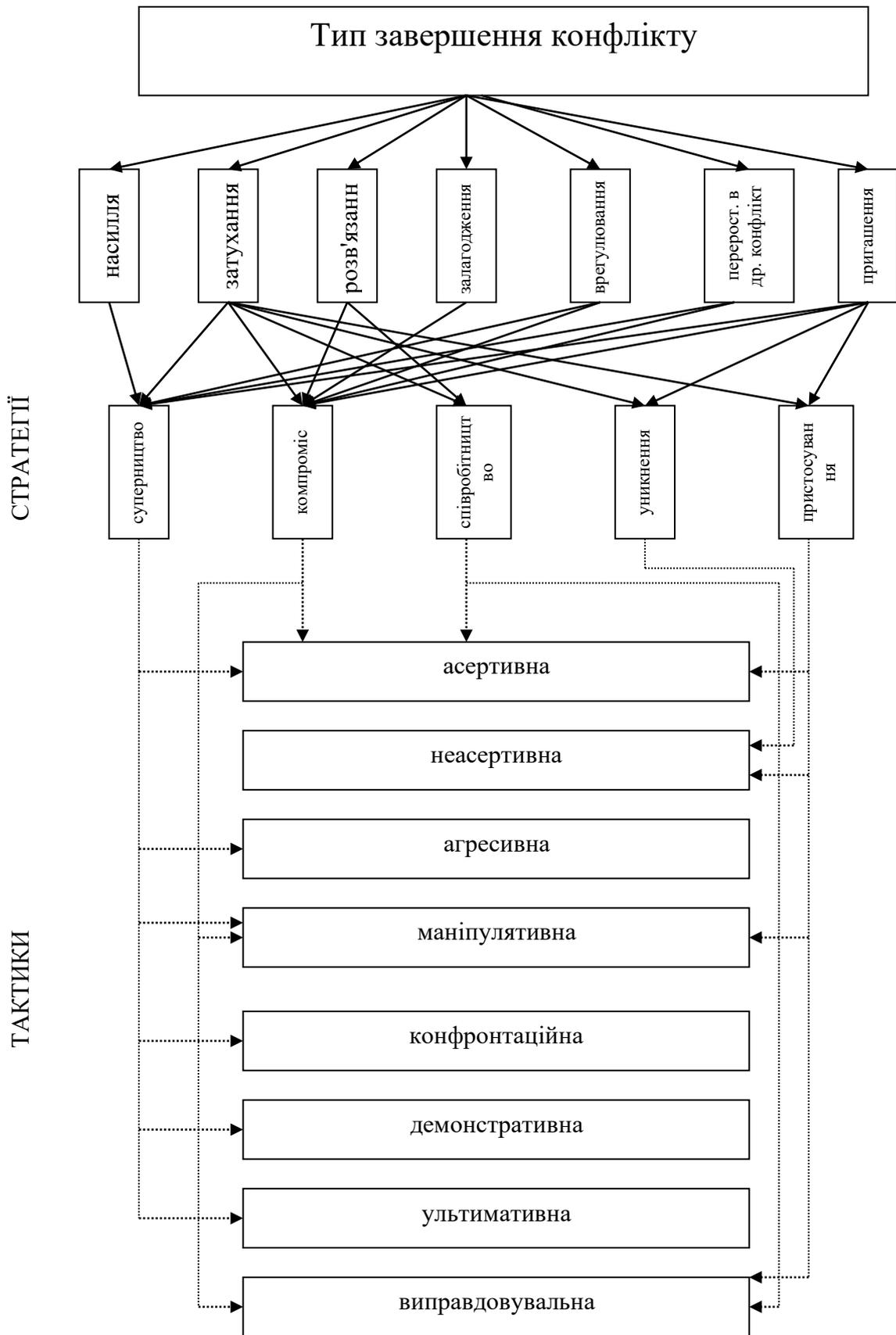

Рис.1. Типи, стратегії і тактики завершальної фази конфліктного дискурсу

Де:

насилля - конфлікт завершується фізичним насиллям або вербальною агресією;

затухання конфлікту - тимчасове припинення протидії при збереженні основних ознак конфлікту: протиріччя та напружених відносин; конфлікт переходить з "явної" форми у "приховану" [9:469];

розв'язання конфлікту - вирішення проблеми, що розділяє співрозмовників, і на основі цього повна або часткова гармонізація їх відносин [9:468];

залагодження - намагання одного з комунікантів за допомогою м'яких тактик впливу на співрозмовника залагодити конфлікт, щоб не допустити його подальшої ескалації;

врегулювання конфлікту, або медіація - в усуненні протиріччя між опонентами приймає участь третя сторона, як за згоди учасників конфлікту, так і без їх згоди [9:482];

переростання в другий конфлікт - у відносинах сторін виникає нове протиріччя, відбувається зміна об'єкта конфлікту і, як наслідок, дисгармонізація відносин комунікантів;

пригашення конфлікту - конфлікт "затухає", напруженість відносин лишається частково.

Динамічні аспекти комунікативно-функціонального аналізу ситуації виходу з конфлікту описуються також поняттями дискурсивної стратегії і тактики його проведення. Стратегія вміщує планування побудови процесу мовленнєвого впливу і реалізацію плану, а тактика являє собою систему дій щодо підготовки ефективної реалізації стратегії. Стратегія, за П.В. Зернецьким, - це творча реалізація комунікантом плану побудови своєї мовленнєвої поведінки з метою досягнення глобальної прагматичної мети спілкування у мовленнєвій події, а тактика - це гнучке динамічне використання мовцем наявних у нього вербальних вмінь побудови мовленнєвого ходу відповідно до наміченого ним плану мовленнєвих дій з метою досягнення мовного завдання спілкування, обмеженого рамками мовленнєвої взаємодії, звичайно - отримання мовленнєвого ходу у відповідь, чи невербальної реакції на свій мовленнєвий хід [11:38]. Стратегія виходу з конфлікту представляє собою основну лінію поведінки комуніканта-опонента на його завершальному етапі. Виділяють п'ять основних стратегій виходу з конфлікту (сітка Томаса-Кілменна): суперництво, компроміс, співробітництво, уникнення і пристосування [9:476].

Суперництво заключається у нав'язуванні іншій стороні бажаного для себе рішення. Цю стратегію важко назвати конструктивною, і все ж у деяких випадках вона є оправданою (насилля, агресія).

Компроміс складається з бажання опонентів завершити конфлікт частковими уступками. Найчастіше ця стратегія є ефективною і являє собою один із способів конструктивного розв'язання конфлікту.

Співробітництво вважається найбільш ефективною стратегією мовленнєвої поведінки у конфлікті. Воно передбачає направленість опонентів на конструктивне обговорення проблеми, розгляд протилежної сторони як союзника у вирішенні проблеми. У діловому спілкуванні це є шлях переговорів. Фактично це є ідеальне розв'язання конфлікту.

Уникнення є спробою вийти з конфлікту при мінімумі затрат. Опонент переходить до цієї стратегії після невдалих спроб реалізувати свої інтереси за допомогою активних дій. Іноді може бути досить конструктивною реакцією на конфлікт, що затягнувся, але не є розв'язання конфлікту.

Пристосування розглядається як примусова чи добровільна відмова від боротьби чи здача своїх позицій. Звичайно, в деяких випадках ця стратегія є виправданою або і єдино можливою, але не вважається способом розв'язання конфлікту.

Використання певного типу стратегії характеризується застосуванням різних груп тактик, що реалізуються безпосередньо у мовленнєвих ходах комунікантів. Так, аналіз мовного матеріалу дозволив виділити такі основні групи тактик:

асертивні, коли співрозмовник вміє достойно вийти з конфліктної ситуації, не принижуючи іншого, та достойно і аргументовано відстоюючи свою позицію;

неасертивні, коли комунікант не вміє, не зважається на захист чи навіть пояснення своєї позиції;

агресивні, комунікант "досягає перемоги" за допомогою фізичного впливу та інвективних висловлень на адресу суперника;

маніпулятивні, для досягнення певної прагматичної мети співрозмовник маніпулює почуттями іншого;

конфронтаційні, комунікант, використовуючи експресивні засоби мовлення "іде в атаку", відстоюючи свою позицію;

демонстративні, за допомогою невербальних засобів комунікації комунікант демонструє певну позицію;

ультимативні, включають тиск та безпосередньо погрози "або ти зробиш як я кажу, або..."

виправдовувальні, м'які тактики впливу на співрозмовника, визнання своєї вини, самокритика, намагання залагодити конфлікт.

Наведемо приклад завершальної фази конфліктної мовленнєвої ситуації, у якій реалізується тип завершення конфліктної мовленнєвої ситуації "Затухання":

David had started yelling at her then.

"What gives you the right to be so high and mighty, Isabel? Did you work your butt off to make this family a fortune? Well, I did, I did, and I wanted it to work. And it will! But you, you stupid bitch, you just can't wait. We had to put money into entertaining. That's the way business is done. It takes time, we were nearly there..."

She'd walked out of the kitchen, picked up her car keys and got into the car. (Kelly,41)

Девід та його дружина на межі розлучення. Ізабель ставить чоловіка перед фактом свого від'їзду з дітьми до матері. Показником високого ступеня напруженості ситуації слугують вербальні та невербальні засоби мови на всіх рівнях, що виражають експресивність. Наприклад, виділення дієслів "did, had" за допомогою чого здійснюється емпатична, підсилювальна функція. Вживання стилістично зниженої лексики *stupid bitch* має на меті образити співрозмовника. На синтаксичному рівні експресивність і емоційність досягається за допомогою окличних, речень *And it will!*, синтаксичної тавтології *Well, I did, I did, you, you stupid bitch, you just can't wait.* Використовуються невербальні мимічні та кінесичні засоби комунікації *yelling at her*, *she'd walked out of the kitchen, picked up her car keys and got into the car.* Конфлікт закінчено, але не розв'язано, залишається певна емоційна напруга між комунікантами, що зумовлює вибір ними певних стратегій і тактик для досягнення прагматичної мети - образити співрозмовника, змусити такою ціною відвоювати прийнятну для себе позицію.

Таким чином, стратегія, яку використовують комуніканти на завершальному етапі конфліктного спілкування - суперництво, причому чоловік обирає агресивну тактику ведення сімейного конфлікту, а дружина - демонстративну, що переважно втілюється у використанні невербальних засобів спілкування. Слід зазначити, що даний тип завершення конфлікту є найбільш часто вживаним у художньому дискурсі.

Дослідники-конфліктологи виділяють також післяконфліктну стадію в динаміці ситуації виходу з конфлікту, що характеризується глибокими переживаннями сторін [12:18]. Коли відбулася розрядка напруги і співрозмовники "вихлюпнули" емоції, вони переосмислюють конфлікт. Ця стадія характеризується, як правило, дистантністю, а також повною або частковою нормалізацією відносин комунікантів. У мовному плані післяконфліктній стадії притаманні висловлення-вибачення, що характеризують переживання емоційного стану вини, каяття. Саме на цій стадії, як правило, реалізується такий тип завершення конфлікту, як "Розв'язання". Наведемо приклад:

For five minutes he skulked in the kitchen, tramping up and down, biting his lip. Then all at once he turned, dashed back to the sitting-room, where she stood, her head bent forlornly, staring into the fire. He took her fiercely in his arms. "Chris, darling!" he cried in hot repentance. "Darling, darling! I'm sorry! For heaven's sake forgive me. I didn't mean a word of it. I'm just a crazy, jealous fool. I adore you!"

They clung to each other wildly, closely. "Don't you know", she sobbed, "that I'd just die without you!"

Afterwards, as she sat with her cheek pressed against his, he said sheepishly, reaching forward for a book:-

"Who is that chap Trollope anyway? Will you teach me, darling? I'm just an ignorant hog!"(Cronin,167)

Даний приклад ілюструє післяконфліктну стадію завершальної фази конфліктного дискурсу, розташованої дистантно *For five minutes he skulked in the kitchen*. Глибокі емоційні переживання співрозмовників експлікують невербальні засоби комунікації-кінесичні, мімічні та проксемічні *skulked in the kitchen, tramping up and down, biting his lip, dashed back to the sitting-room, staring into the fire, clung to each other wildly, closely, she sat with her cheek pressed against his*, висловлення-вибачення *I'm sorry! For heaven's sake forgive me*, експресивні мовні засоби- повтори *Darling, darling!*, окличні *I adore you!*, питально-заперечні речення *Don't you know, that I'd just die without you!*, абсолютні дієприкметникові конструкції *her head bent forlornly, with her cheek pressed against his*. Чоловік, Менсон, демонструє повну довіру до жінки, розкриваючи причину конфлікту за допомогою квеситиву *Who is that chap Trollope anyway? Will you teach me, darling?* та підсилює щирість каяття, вдаючись до самозвинувачення (самообрази) *I'm just an ignorant hog!*, використовуючи м'яку виправдовувальну і асертивну тактики. Таким чином, відбувається завершення конфлікту за типом "розв'язання", реалізуючи підхід "win to win", у результаті якого "перемагають" обидві сторони [12:62]. Стратегія суперництва змінюється на стратегію компромісу і конфлікт вирішується конструктивно.

Завершення конфлікту за типом "Залагодження" можна проілюструвати за допомогою такого прикладу:

"Tell you what," he said, sitting down behind her at the table and massaging her bare neck, let's go out to dinner on Friday night, just the two of us to somewhere romantic. What do you think?"

She turned to face him. "OK. That would be lovely."

"I do love you, Dee", he said gently, tracing the contours of her cheek with one hand.

He looked tired, she realized with a jolt. There were shadows under his eyes and he'd been stifling yawns all evening.

"I know it's difficult having Mum to dinner, but I feel so guilty when she rings and I say she can't come over," he said. "You'd want to do the same if your mother was in the same position, wouldn't you?"

"Yes," Dee said, relenting. Maybe she was being a bit of a cow. Work was getting to her lately. Although all that would change if she got Antonia's job. Who knew? (Kelly,74)

Ді засмучена і ображена несподіваним приїздом матері свого хлопця Гарі, яка ображала і критикувала її. Гарі ж намагається залагодити конфлікт за допомогою м'яких маніпулятивних тактик впливу на Ді, пропонуючи їй романтичний вечір *let's go out to dinner on Friday night*, питаючи її думки *What do you think?*, використовуючи тактику тактильного впливу *massaging her bare neck*. Гарі вживає емпатичне *do*, додаючи переконливості своїм словам, складносурядне речення з адверсативним типом зв'язку, категорії умовного способу *You'd want to do the same if your mother was in the same position*, і модифікатора *wouldn't you?*, змушуючи таким чином Ді погоджуватись і визнати свою неправоту. Тобто, конфлікт залагоджено за допомогою компромісу, але не розв'язано, напруженість відносин зникає, але проблема залишається.

Наведемо приклад конфліктної мовленнєвої ситуації, яка завершується "Врегулюванням":

"No! Dogs breed diseases! And you all know perfectly well how delicate my health is!" She looked far from delicate just then, as she stood in the center of the room, a vision of exquisite fury.

"Perhaps if it lives in the kitchen...Perhaps then..." He looked hopefully at his wife, as she strode to the door and pulled it open.

"You always give in to her, Konstantin, don't you?"

"Darling, perhaps Grandmama would keep it at her house."

He looked hopefully at his mother and she smiled, secretly enjoying the storm. "I'd be quite willing to have him," the Countess offered.

"Very well," Konstantin felt he had found the perfect solution, but the door slammed with a resolute bang, and he knew he wouldn't see his wife again until the next morning. (Steel,35)

Людиною, яка слугує посередником у конфлікті є стара графиня. Чоловік, Константин, намагається за допомогою обраної стратегії компромісу залагодити конфлікт, що стався між ним і

дружиною з приводу собаки, яку хотіла залишити вдома їх дочка. Константин, шукаючи компромісу і намагаючись не розізлити дружину, використовує м'які неасертивні тактики, паузація у його дискурсі, кільцевий повтор *Perhaps... Perhaps then* вказує на нерішучість, сумніви, хвилювання, тобто на його емоційний стан. Підсилювальний прийменник *quite* використовується у мовленні графині скоріше як засіб підкреслити своє іронічне ставлення до конфлікту. Дружина, яка спочатку використовує маніпулятивну тактику впливу, зрозумівши, що конфліктне питання буде вирішено третьою особою, графинею, демонструє свою незгоду за допомогою невербального кінесичного засобу *the door slammed with a resolute bang*.

У наступному прикладі намагання одного з комунікантів врегулювати конфлікт закінчується "Переростанням у другий конфлікт":

"Don't you talk to me like that!" shrieked Pamela.

"Robin! Mother! Stop it! Isabel intervened. "Mother, this is between Robin and me. And, Robin, don't talk to your grandmother like that."

"She can't tell me what to do, she's not my bloody mother! Or my father," yelled Robin. "I hate her, I hate you, I hate this place. I want to go home to Dad!"

Eyes blazing and tears running down her cheeks, taking plenty of mascara with them, Robin ran from the kitchen, sobbing loudly. They heard the door to her bedroom slam shut.

Pamela turned to Isabel. "I didn't take you in to be treated like that," she hissed. "You know what these arguments do to my nerves! And it makes me wonder how you've brought that girl up when she speaks to me in that tone of voice."

Isabel knew, that she didn't excuse Robin's appalling behaviour for one moment.

"I know, Mother. I'm sorry," she said wearily. "All this has been so hard on Robin."

"It certainly hasn't been easy on the rest of us," snapped the mother. "I'm going to lie down. My migraine is getting worse." (Kelly,58)

Робін тяжко переживає розлучення батька і матері, вона обирає агресивну тактику ведення конфлікту. Вживання лексики низького стилю *bloody mother*, паралельних синтаксичних конструкцій *I hate her, I hate you, I hate this place* виконує функцію підсилення комунікативної і експресивної значущості висловлень, окличні речення вказують на емоційний стан дівчини, як і невербальні мимічні та кінесичні показники *Eyes blazing and tears running down her cheeks, door to her bedroom slam shut* вказують на її ворожість, агресивність. Намагання матері дівчини, Ізабель, врегулювати конфлікт між дочкою і бабусею приводить до виникнення нового конфлікту вже між нею та її матір'ю. Памела презирливо і зі злістю вказує дочці на недоліки Робін *she hissed*, водночас використовуючи маніпулятивну тактику, наголошуючи на своєму поганому стані здоров'я *My migraine is getting worse*. Конфлікт проходить і закінчується у рамках стратегії суперництва, незважаючи на використання Ізабель асертивних та виправдовувальних тактик.

Для ілюстрації завершення конфлікту за типом "Пригашення" розглянемо такий приклад:

"You've upset your mother terribly," he said in a voice filled with accusation, denying any part he may have played in the upset. "I don't want you to say anything to Noelle. You're going away. That's all she needs to know. You'll be back in six months. I'll take you to the convent myself tomorrow morning. Pack your bags, Maribeth." The tone of his voice told her he meant business, and she felt her blood run cold.

"What'll I tell Noelle?" Maribeth could hardly squeeze the words out. She was breathless with the grief of leaving her little sister.

"Tell her you're going away to school. Tell her anything but the truth. She's too young to know about this." Maribeth nodded, numb finally, too grief-stricken even to answer. (Steel,78)

Батько вирішує відправити свою вагітну доньку народжувати у монастир, де дитину потім віддадуть на всиновлення. У розмові з донькою він використовує асертивну тактику ведення конфлікту, вживає короткі стверджувальні речення, що стосуються його майбутніх дій *You'll be back in six months. I'll take you to the convent myself tomorrow morning*, ін'юнктив

Pack your bags, Maribeth, і лише завдяки невербальному проксемічному показнику *The tone of his voice told her he meant business* ми дізнаємося про його холодне ставлення до доньки і про її душевний стан *and she felt her blood run cold, Maribeth could hardly squeeze the words out*. Дівчина безсила і зламана, у завершальній стадії конфлікту вона змушена прийняти стратегію пристосування до обставин, які вона не може змінити, використовуючи неасертивні тактики ведення конфлікту, що здебільшого відбиваються у невербальних засобах комунікації *Maribeth nodded, numb finally, too grief-stricken even to answer*.

Досить часто конфлікти закінчуються фізичним насиллям, бійкою. Наведемо приклад відповідного дискурсу:

"No, you're no crooks," I said. "You're just stealing five -"

"Shut up," old Maurice said and gave me a shove.

"You're a dirty moron!" I said.

Then he smacked me. All I felt was this terrible punch in my stomach. I wasn't knocked out or anything, because I remember looking up from the floor and seeing them both go out the door and shut it. (Salinger, 116)

Співрозмовники використовують стратегію суперництва, а також агресивні тактики ведення конфлікту - фізичне насилля *Then he smacked me* і образи *You're a dirty moron!*

Отже, на завершальній фазі конфліктної мовленнєвої ситуації, яка має певні лінгвістичні та екстралінгвістичні ознаки її виділення у англomовному художньому дискурсі комуніканти застосовують ряд стратегій і тактик, що дозволяють так чи інакше вийти з рамок фрейму "конфлікт"; на цій основі була також розроблена типологія завершення конфліктної мовленнєвої ситуації, а аналіз фактичного матеріалу дозволив зробити висновки про застосування різних стратегій у межах різних типів завершення конфлікту, а також певних груп тактик у межах різних стратегій, що було зображено схематично на рис.1. Перспективним вважається подальша розробка комунікативних тактик, що діють у межах вже виділених груп, поглиблення вивчення прагматичного аспекту досліджуваної проблеми, а також дослідження інших аспектів завершальної фази конфліктного дискурсу, зокрема її когнітивних та структурних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Стилистика английского языка* / Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. - К.: Вища школа, 1991.
2. *Мартынюк А.П.* Коммуникативные стратегии полов в конфликтной ситуации // *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. - Х.: Константа. - 2000. - №471. - С. 159-167.
3. *Покровская Я.А.* Языковые способы отражения эмоциональной агрессии в художественном тексте (на материале английского языка) // *Язык и эмоции*. - Волгоград: Перемена. - 1995. - С. 232-239.
4. *Фадеева О.В.* Стратегии і тактики конфликтного дискурсу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: Київ, 2000.
5. *Фролова И.Е.* Конфликтное речевое взаимодействие // *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. - Х.: Константа. - 2001. - №537. - С. 23-29.
6. *Чекменёва И.А.* Речеактовая структура спора и ссоры в английском языке // *Высказывание и дискурс в прагматическом аспекте*. - К.: Издательство КГПИИЯ. - 1989. - С. 97-103.
7. *Gamble T.K., Gamble M.* Communication works. - New York: Random House, 1987.
8. *Кармин А.С., Аллахвердова О.В.* Конфликтология. - Санкт-Петербург: Лань, 1999.
9. *Анцупов А.Я., Шитлов А.И.* Конфликтология. Учебник для вузов. - М.: ЮНИТИ, 1999.
10. *Одарчук Н.А.* Семантика та прагматика висловлень відмови в англomовному художньому дискурсі: Дис. ... канд. філол. наук. - Луцьк, 2003.
11. *Зернецкий П.В.* Лингвистические аспекты теории речевой деятельности // *Языковое общение: Процессы и единицы*. - Калинин: Изд-во Калининского гос. университета. - 1988. - С.36-41.
12. *Анцупов А.Я., Малышев А.А.* Введение в конфликтологию. Как предупреждать и разрешать межличностные конфликты. - К.: МАУП, 1996.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Kelly C.* She's the one. - London: Headline, 1998.
2. *Cronin A.* The Citadel. - Moscow: Foreign language publishing house, 1963.
3. *Steel D.* Zoya. - New York: A Dell book, 1989.
4. *Steel D.* The gift. - New York: A Dell book, 1994.
5. *Salinger J.* The catcher in the rye. - Moscow: Progress publishers, 1968.

ЗМІСТ

АНДРІЙЧЕНКО Ю.В. МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕМОТИВНИХ СТРУКТУР У СКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	3
БЕЗРЕБРА Н.Ю. СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В АВТОРСЬКОМУ СТИЛІ ЕМІЛІ ДІКІНСОН ЯК ПРОВІДНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗУ АВТОРА.....	5
БОХУН Н.В. ЛЕКСИКА ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ІСПАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	10
БОЦМАН А. В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АДРЕСОВАНОСТІ У ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТАХ-АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЯХ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ.....	15
БУЛАХОВСЬКА Ю. Л. ЯК РОЗУМІТИ ТЕРМІН „РОМАНСНА” ПОЕЗІЯ / НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА.....	30
ВАЛЬО О.Б. ВМОТИВОВАНИСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНОЮ СЕМАНТИКОЮ.....	31
ВАСЬКО Р. В. ФОНЕМНА СТРУКТУРА ОДНОСКЛАДОВИХ СЛОВОФОРМ ГОТСЬКОЇ МОВИ.....	35
ВЕЩИЦЬКА В.О. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ УМОВНОГО ЗМІСТУ ВИСЛОВЛЮВАННЯ.....	41
ВОРОБІЙОВА Т.В. ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ КІНЦЯ ХХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ).....	48
ВРОНСЬКА О.М. ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ ПРИЙМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ МОВІ БРАЗИЛІЇ.....	54
ГНЕЗДІЛОВА Я.В. ПРАГМАТИКА ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕМОТИВНОГО ДИСКУРСІВ.....	58
ДАНИЛКО О.М. ІМПЛІЦИТНЕ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН).....	63
КАЯН І.Л. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ).....	67
КЛЕПУЦ Н.О. РОЛЬ ЕТНОМОВНОГО КОМПОНЕНТА У ФОРМУВАННІ СТІЙКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	71
КОВАЛЬОВА Т.А. ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	74
KORVOZEROVA N.M. CARACTERES Y TIPOS DEL TEXTO.....	80
КОСТИК О.І. ЛЕКСИКА З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ ЗНАЧЕННЯ.....	83
КРИШТАЛЮК Г.А. ЕКСПЛІЦИТНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ЗАГОЛОВКАХ СТАТЕЙ АМЕРИКАНСЬКИХ ГАЗЕТ.....	87
КРУТЬКО Т.В. ЗАСОБИ ФОНЕТИЧНОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНІЙ БАНЕРНІЙ РЕКЛАМІ.....	93
КУШНІР О. З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КАСТИЛЬСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК: XIV – XVII СТ. В ІСПАНІЇ.....	97
ЛЕМБІК С.О. ТАКСИСНІ ВІДНОСИНИ У БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ.....	102
ЛЕЩУК Т.Й. ДЕНОТАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЇ ЯК ЗАСОБУ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ.....	107
МАЛЮКО Т.В. ГІБРИДНІ УТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ HYBRID FORMATIONS IN GERMAN FINANCIAL AND ECONOMIC LEXICON.....	112
ОЖИДРЯНОВА В.Г. СТРУКТУРНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕКСТІВ ПАБЛІК РІЛЕЙШІЗ (НА МАТЕРІАЛІ ПРЕС-РЕЛІЗІВ ОБСЕ).....	116
ПИЛИПЕНКО Р.Є. КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ В НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТАХ БАГАТОМОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ.....	122

ПРИСЯЖНЮК О.Я. ОРФОЕПІЧНА НОРМА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	127
СКІБІЦЬКА Т.В. ПРОЦЕС ТЕКСТОТВОРЕННЯ ДІЛОВОГО ЛИСТА.....	132
СТАНІСЛАВ О.В. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ НЕЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ У СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ.....	138
СТОЯНОВА И.Ф. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ.....	142
СУШКО О.І., МОСЕНКІС Ю.Л. СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ОФІЦІЙНО- ДІЛОВОГО СТИЛЮ.....	147
ТКАЧЕНКО Н.Д. ВЗАЄМОДІЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ТА ЛЕКСИЧНИХ ПРЕПОЗИТИВНИХ ЗНАКІВ.....	150
ТОЛСТОВА О.Л. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОМАТИЗМІВ „ALMA” ТА “CORAZÓN” У ФРАЗЕОСИСТЕМІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....	154
ЧЕБОТАРЬОВА С.В. Ієрархічність відносин між категоріями “ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ” ТА “МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР” СТОСОВНО ЕПІСТОЛЯРІЮ.....	158
ЧЕРНЕНКО О.В. ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАВЕРШАЛЬНОЇ ФАЗИ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ.....	163
ЗМІСТ	171